

ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»

ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ МАГІСТРАНТІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ УПРАВЛІННЯ – 2019

Київ – 2019

УДК 330
ББК 65.29

Розповсюдження і тиражування
без офіційного дозволу
НАУ заборонено

*Наукове видання рекомендовано Вченою радою
Національної академії управління
(протокол № 5 від 27.11.2018 року)*

Редакційна колегія:

Єрохін С.А. – д.е.н., професор, ректор Національної академії управління.
Єрмошенко М.М. – д.е.н., професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри маркетингу, економіки, управління та адміністрування НАУ. *Штулер І.Ю.* – д.е.н., професор. *Матвійчук Валерій Костянтинович* – д.ю.н., професор, заслужений працівник народної освіти України. *Гіда Євген Олександрович* – д.ю.н., професор. *Савенков Олександр Іванович* – д.т.н., проф., *Лопатін Олексій Костянтинович* – д.ф.м.н., проф. *Пашков Дмитро Павлович* – д.т.н., проф. *Матвеев Сергій Васильович* – к.ю.н. *Антонова Олена Михайлівна* – к.е.н., *Карпенко Микола Іванович* – к.ю.н., доцент. *Курченко О.А.* – к.т.н., доцент. *Харь Інна Олексіївна* – к.ю.н., доцент. *Фаловський Олександр Олександрович* – к.т.н.

Збірник наукових праць магістрантів Національної академії управління. – Київ: “Національна академія управління”, 2019. – 198 с.

ISBN 978-617-7386-22-2

У збірнику наукових праць магістрантів, опубліковано результати їхньої наукової роботи у 2018-2019 рр., які базуються на магістерських дипломних роботах, виконаних ними під науковим керівництвом викладачів НАУ, та інших вузів.

Збірник включає наукові статті по таких спеціальностях: маркетинг, міжнародна економіка, облік і аудит, фінанси, право, системний аналіз.

Матеріали збірнику будуть корисні студентам, аспірантам і фахівцям з наведених спеціальностей.

ISBN 978-617-7386-22-2

УДК 330
ББК 65.29

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

МАРКЕТИНГ

<i>Бараш В.М.</i> Організація маркетингових досліджень на підприємстві	5
<i>Макогон М.С.</i> Розробка програми стимулювання збуту продукції підприємства	9
<i>Мамбетов А.М.</i> Розробка програми стимулювання збуту послуг підприємства	13
<i>Мірошніченко І.Л.</i> Структурні особливості посадкової сторінки як засобу маркетингової комунікації в мережі інтернет	17

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

<i>Белаш М.В.</i> Шляхи поліпшення платіжного балансу України в контексті її інтеграції до світового господарства	22
<i>Серєда В.В.</i> Формування концепції взаємовідносин між ТНК та Україною	27

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

<i>Бальбух І.М.</i> Бюджетний менеджмент в Україні: проблеми та пропозиції щодо їх вирішення	32
<i>Глінцов А.В.</i> Сучасний стан державного боргу України та управління ним	37
<i>Дружинін В.В.</i> Оцінка інвестиційної привабливості підприємства	48
<i>Ешматова А.К.</i> Особливості валютної політики України в сучасних умовах	55
<i>Звоненко О.О.</i> Вплив прямих іноземних інвестицій на стан економіки України	61
<i>Литвин К.О.</i> Державні засади валютної політики України в умовах глобалізації	67
<i>Маренець А.С.</i> Зарубіжний досвід розвитку малих підприємств та можливості його використання в Україні	71
<i>Колот О.А.</i> Напрями вдосконалення функціонування та розвитку кредитного ринку України	78
<i>Стрільчук Л.К.</i> Ринок цінних паперів в Україні. Сучасний стан та особливості розвитку	83
<i>Цаплюк І.В.</i> Фінансове планування та його вплив на формування фінансових ресурсів підприємств	88
<i>Ярова І.М.</i> Вплив фінансових результатів на структуру власного капіталу підприємства	94

ПРАВО

<i>Аверба О.В.</i> Поняття злочину, його ознаки та відмінність від інших правопорушень	100
<i>Білич О.Ю.</i> Міжнародно-правові договори в системі джерел конституційного права України	105

Бутенко Я.В. Принципи кримінального права та їх загальна характеристика	109
Гончаренко Т.О. Теоретико-правовий аналіз функціонального призначення нормативного регулювання	114
Дмітрієв І.О. Система конституційного права України та його галузева специфіка	120
Дорошенко Р.О. Представництво в цивільному процесі	126
Єшматова Айгуль. Засоби протидії та запобігання корупції у судовій системі України	130
Зубець О.Г. Повноваження прокурора за кримінальним процесуальним законодавством України	136
Ільницький С.В. Співучасть у злочинах за кримінальним правом та її вплив на кваліфікацію злочинів	140
Кияшко К.О. Джерела та форми права (у цивільному праві)	146
Кузьминская Ю.В. Юридичні особи як суб'єкти цивільного права	150
Кіріченко Д.О. Правове регулювання відносин у сфері захисту прав споживачів	153
Котоус М.Р. Основи методики розслідування серійних сексуальних вбивств	158
Ніколаєнко О.І. Юридична відповідальність органів виконавчої влади	163
Семенюк К.Г. Економічні злочини в Україні	170
Ярмоненко Д.М. Особливості застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх у кримінальному провадженні	180

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ

Дзьобак С.В. Комплексний підхід до прогнозування розвитку інфокомунікацій	185
Полченко А.О. Застосування інтелектуального аналізу даних з метою утримання клієнтів	189
Стефанович В.В. Організаційно-технічна модель кіберзахисту інформаційних систем управління	193

ЕКОНОМІКА

МАРКЕТИНГ

Бараш В.М.

Науковий керівник:
д.е.н., професор, **Ермошенко М.М.**

ОРГАНІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті визначено особливості та роль маркетингових досліджень у системі менеджменту підприємства. Запропоновано предметні напрями організації та проведення маркетингових досліджень на вітчизняних підприємствах.

Ключові слова: підприємство, маркетинг, маркетингова діяльність, маркетингові дослідження, організація маркетингових досліджень

Бараш В.Н.

ОРГАНИЗАЦИЯ МАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ НА ПРЕДПРИЯТИИ

В статье определены особенности и роль маркетинговых исследований в системе менеджмента предприятия. Предложено предметные направления организации и проведения маркетинговых исследований на отечественных предприятиях.

Ключевые слова: предприятие, маркетинг, маркетинговая деятельность, маркетинговые исследования, организация маркетинговых исследований.

Barash V.N.

ORGANIZATION OF MARKETING RESEARCH ON ENTERPRISE

The article defines the features and role of marketing research in the enterprise management system. The subject directions of organizing and conducting market research at domestic enterprises are proposed.

Keywords: enterprise, marketing, marketing activities, marketing research, organization of marketing research.

Постановка проблеми. Як свідчить світовий досвід економічної діяльності, жодне підприємство, плануючи свою діяльність на довготривалу перспективу, не може розраховувати на стабільність ринкової ситуації, а тому змушене постійно адаптуватися до постійних змін зовнішнього середовища, пристосовувати внутрішні можливості до зовнішніх умов. У свою чергу вищеописані обставини обґрунтовують зростаючу потребу в достовірній і, головне, своєчасній інформації про розвиток бізнес-оточення підприємства, ефективним засобом отримання якої є, власне, маркетингові дослідження.

Маркетингові дослідження є основним засобом збору й аналізу інформації, яка потрібна для прийняття економічно обґрунтованих рішень. Незважаючи на важливу роль маркетингових досліджень у системі управління, на вітчизняних підприємствах неовно використовуються їхні різноманітні організаційні форми та методи проведення. Внаслідок цього підприємства недостатньо володіють достовірною й адекватною інформацією, необхідною для управління ринковою діяльністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні аспекти застосування маркетингу як концепції управління сучасним підприємством широко висвітлені у наукових працях зарубіжних і вітчизняних дослідників. Серед них роботи таких зарубіжних дослідників, як Г.Армстронг, Голубков Е. [2], Котлер Ф. [8], Ламбен Ж.-Ж. [5] Серед вітчизняних науковців цими питаннями опікувалися: Григорчук Т.В. [1], Зозульєв А.В. [3], Крикавський Є.В., Косар Н.С. [4], Лилик І. [6], Малхотра Н. [7], Руделіус В. [9], Третьякова Л.І. та багато інших вчених.

Метою статті є впровадження маркетингових досліджень у виробничу сферу, а також визначення ролі й місця маркетингових досліджень при розробці виробничої програми промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу. Комерційний успіх будь-якого підприємства залежить від того, наскільки повно його продукція відповідає основним споживчим перевагам. Маркетинг орієнтований на інтереси ринку й виходить із пріоритетності потреб та переваг споживачів. Звідси слідує логічний висновок про необхідність вивчення споживчого попиту, його мотивації, структури, динаміки, еластичності. Не можна здійснювати маркетингову управлінську діяльність, не володіючи ситуацією, що склалася на ринку: бажань і можливостей споживачів, намірів та дій конкурентів. Без виявлення тенденцій та закономірностей функціонування ринкового механізму неможливо регулювати ринкові процеси або адаптуватися до цих процесів без врахування ринкових механізмів.

Необхідно зазначити, що автори по-різному трактують термін "маркетингові дослідження" і неоднозначно підходять до визначення етапів виконання маркетингових досліджень. Г.Армстронг, Ф.Котлер та інші вважають, що "маркетингові дослідження – це вид діяльності, який за допомогою інформації пов'язує споживача, покупця і громадськість з маркетингом; інформація, яку при цьому отримують, використовують для виявлення і визначення маркетингових можливостей і проблем; для вироблення, вдосконалення і оцінки маркетингових дій; для відслідковування результатів маркетингової діяльності, а також для покращання розуміння процесу управління маркетингом" [8].

В.Руделіус дає вужче трактування маркетингових досліджень. У його розумінні: "Маркетингові дослідження – це аналітичний процес, що включає визначення проблеми, збирання й аналіз інформації розроблення рекомендацій щодо поліпшення маркетингової діяльності організації" [9].

Є.П. Голубков визначає маркетингові дослідження як функцію, що через інформацію пов'язує маркетологів з ринками, споживачами, конкурентами, з усіма елементами зовнішнього середовища маркетингу. Вони знижують рівень невизначеності і стосуються всіх елементів комплексу маркетингу і його зовнішнього середовища по тих елементах, які впливають на маркетинг конкретного продукту на конкретному ринку [2; 7].

Вітчизняні науковці Є.В.Крикавський, Н.С.Косар, Л.І.Третьякова вважають, що "на підприємствах збирання та обробки інформації забезпечує маркетингова інформаційна система (МІС). Складовою МІС є система маркетингових досліджень, яка дає змогу оперувати інформацією, отримання якої потребує проведення окремого дослідження. Маркетингові дослідження – це проектування, збирання, оброблення та аналіз даних, які потребують спеціального дослідження конкретної маркетингової проблеми" [4].

Проведений аналіз довів, що питанням проведення маркетингових досліджень відводиться значна роль у науковій літературі.

Маркетингові дослідження – це системне збирання і об'єктивний запис, класифікація, аналіз і узагальнення даних щодо поведінки, потреб, відносин, вражень, мотивацій і т.д. окремих осіб і організацій в контексті їхньої економічної, політичної, суспільної і побутової діяльності.

Основне призначення маркетингових досліджень – забезпечення маркетингового менеджера всією інформацією, необхідною йому для виконання своїх функціональних обов'язків у процесі управління маркетингом, а саме: аналізу, розробки маркетингових стратегій, планування, контролю й регулювання маркетингової діяльності.

Необхідність маркетингового дослідження зумовлена потребою зниження ризику прийняття неправильного рішення за рахунок кращого знання й розуміння стану та динаміки факторів навколишнього середовища. Роль маркетингових досліджень полягає в оцінюванні потреб, запитів і попиту споживачів, яке допомагає створенню програми їх задоволення, ідентифікації та визначення як проблем, так і можливостей фірми здійснити та оцінити свою маркетингову діяльність. Мета маркетингових досліджень – виявлення можливостей фірми посісти конкурентні позиції на ринку, знизити ризик і ступінь невизначеності, збільшити ймовірність успіху маркетингової діяльності.

Основними принципами маркетингових досліджень є:

- системність: логічність, послідовність, періодичність проведення;

- комплексність: урахування та аналіз усіх елементів і чинників у їхньому взаємозв'язку та динаміці;
- цілеспрямованість: орієнтація на розв'язання актуальних, чітко визначених, суто маркетингових проблем;
- об'єктивність: незалежність від суб'єктивних оцінок та впливів;
- надійність: інформаційне та методичне забезпечення, точність отриманих даних;
- економічність: перевищення вигід від реалізації отриманих висновків та рекомендацій над витратами, пов'язаних з проведенням маркетингових досліджень;
- результативність: наявність та кінцевих результатів, що допомагають у розв'язанні маркетингових проблем;
- відповідність засадам добросовісної конкуренції [1, с. 27].

Потреба у маркетингових дослідженнях зумовлена тим, що керівництво будь-якої організації чи підприємства, ухвалюючи маркетингові рішення, повинно обрати найефективніші з них з погляду прибутковості та рівня ризику. Одержуючи достовірну інформацію, можна уникнути помилок, здатних призвести до збитків до того як витрати стануть відчутними, вчасно відреагувати на дії конкурентів тощо.

Залежно від мети використовуваної інформації, способів її отримання, техніки проведення та кінцевих результатів існують такі види маркетингових досліджень.

Кабінетні дослідження. Їхньою метою є формування загальних уявлень про різні проблеми та аспекти маркетингової діяльності, поведінку суб'єктів ринку. Інформація для таких досліджень отримується через проведення цілеспрямованих експериментів, опитувань і спостережень за кон'юктурою ринку, тенденціями його розвитку, станом конкурентного середовища тощо. Для здобуття інформації використовуються також офіційні друковані видання, інформаційні бази даних підприємств тощо.

Польові дослідження. Їхньою метою є отримання не загальних, як у попередньому випадку, а конкретних уявлень про різні проблеми та аспекти маркетингової діяльності, поведінку суб'єктів ринку. Інформація для таких досліджень отримується завдяки проведенню цілеспрямованих опитувань, спостережень та експериментів.

Метод пробного продажу (пілотні дослідження). Використовується за браком повної інформації або за неможливості її збирання та узагальнення. Цей метод поєднує конкретні маркетингові дії (збут продукції, рекламування, зміна рівня цін) з досліджуваням процесів і їхніх результатів за відомим принципом "спроб і помилок".

Панельні дослідження проводяться на підставі регулярного спілкування з визначеною (завжди тією самою) групою споживачів, що робить можливим аналіз стану та динаміки їхніх запитів, мотивацій, ставлень тощо.

Метод фокус-груп – невимушене спілкування із 6-10-ма особами, які мають подібні характеристики (освіта, вік, сімейний стан, фах), з метою визначення їхніх поглядів, ставлення до певної маркетингової проблеми, до способів її розв'язання.

Ділові контакти. Метод передбачає спілкування з представниками інших підприємств чи зі споживачами під час виставок, ярмарок, презентацій, дружних зустрічей тощо.

Систематичний дослідницький проект вимагає ретельного планування і впорядкованого дослідження. Маркетингове дослідження, як й інші види наукових досліджень, являє собою послідовність взаємопов'язаних дій. Можна виділити п'ять стадій дослідницького процесу на ринку машинобудування [3, с. 22].

1. Постановка проблеми. Насамперед менеджер (користувач результатами дослідження) та ринковий аналітик (дослідник) повинні чітко сформулювати проблему та узгодити мету дослідження. Слід пам'ятати істину маркетингових досліджень: "Правильно поставлена проблема – наполовину вирішує проблему". Іншими словами, якщо не знаєш, що шукаєш, то, швидше за все, нічого й не знайдеш. Мета дослідження на даній стадії роботи це якомога точніше визначити, яка саме інформація необхідна для підвищення якості прийнятого рішення.

2. Розробка плану дослідження. План дослідження – це основний документ, в якому визначаються методи та процедури збору й аналізу необхідної інформації. По суті, це план дослідницьких дій. Складає план, як правило, ринковий аналітик. План дослідження повинен розроблятися професійно та містити гіпотезу, питання дослід-

ження, джерела інформації, опис інструментів дослідження (фокус-групи, опитування, експерименти), методологію побудови вибірок, календарний графік та кошторис витрат. Особа, що приймає рішення, затверджує план дослідження, попередньо перевіряючи, чи буде зібрана інформація відповідати його потребам.

3. Збір інформації. Після затвердження плану дослідження може початися процес збору інформації у респондентів. У багатьох випадках цю процедуру доручають спеціалізованій дослідницької фірмі. Виділяють дві фази збору даних: попереднє тестування і основне дослідження. На попередній фазі використовується мала вибірка і визначається, чи правильно обрано методи збору даних для основного дослідження.

4. Обробка і аналіз даних. Після того як дані зібрано, їх необхідно перевести у формат, який дозволить отримати відповіді на питання менеджера. На цій стадії проводяться редагування, кодування, табулювання даних і визначення одностороннього або двостороннього розподілу частот. Як правило, цими завданнями також займається стороння дослідницька фірма, причому застосовувані нею правила і процедури необхідно суворо контролювати. Для отримання підсумкових даних, щоб вони були обґрунтовані, для більш точної інтерпретації або виявлення нових результатів або залежностей застосовуються різні методи статистичного аналізу. Більш складні багатofакторні методи повинні застосовуватися тільки в тому випадку, якщо це відповідає цілі дослідження.

5. Підготовка звіту та розробка рекомендацій. Остання стадія дослідницького процесу полягає в інтерпретації інформації та підготовці висновків для прийняття управлінського рішення. У звіті про дослідження результати мають бути представлені таким чином, щоб їх використання було максимально ефективно, тобто мало практичне значення для управлінської аудиторії [5, с. 170-171].

Висновки. Отже маркетингові дослідження є органічною складовою системи маркетингового забезпечення діяльності підприємства, більше того, саме на основі результатів попередньо проведених маркетингових досліджень і визначаються основні напрями товарної, цінової, збутової політики і політики просування на ринку. Основною передумовою успіху підприємства є володіння знаннями про кон'юнктуру ринку, потенціал його зростання, про існуючих та потенційних споживачів продукції підприємства, про основних конкурентів та особливості їхньої поведінки на ринку. Саме тому маркетингові дослідження є надзвичайно важливою передумовою розробки ефективної виробничої програми, оскільки надають підприємству шанс за умов жорсткої конкурентної боротьби найбільш раціонально реалізувати власний виробничий потенціал та досягти кінцевої мети: забезпечення прибутковості підприємства та його розвитку. Сучасному підприємцю, який прагне досягти успіху, не слід забувати про те, що маркетингові дослідження в даний час являються одним із найважливіших інструментів у арсеналі ефективного менеджера. Маркетингові дослідження – це важливий елемент системи маркетингового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства, це її фундамент, адже важливо тільки обрати вірний метод отримання цієї інформації та правильно її інтерпретувати.

Список використаних джерел

1. Григорчук Т.В. Маркетинг. Частина друга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – www.sites.google.com/site/marketingdistance
2. Голубков Е. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика / Е. Голубков; 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство "Финпресс". – 2000. – 464 с.
3. Зозулёв А.В. Маркетинговые исследования: теория, методология, статистика: Учеб. пособие. / А.В.Зозулёв, С.А.Солнцев. – М.: Рыбари. – К.: Знання, 2008. – 643 с.
4. Крикавський Є.В. Стратегічний маркетинг: Навч. посібник / Є.В.Крикавський, Л.І.Третьякова, Н.С. Косар; Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т "Львівська політехніка". 2012. – 255 с.
5. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок. 2-е изд. / Ж.-Ж. Ламбен, Р. Чумпитас, И. Шулинг; пер. с англ. под ред. В.Б. Колчанова. – СПб.: Питер, 2008 – 720 с.
6. Лилик І. Ринок маркетингових досліджень в Україні в 2014 році: експертна оцінка та аналіз УАМ / І. Лилик // Маркетингові дослідження. – 2015. – № 1. – С. 4-26.

7. Малхотра Н. Маркетинговые исследования и эффективный анализ статистических данных / Малхотра Н. – К. : ООО "ТИД "ДС". – 2002. – 768 с.

8. Основы маркетинга / [Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Д., Вонг В.]. – М. : Издательский дом "Вильямс", 2000. – 944 с.

9. Руделіус В. Маркетинг: Підручник / Руделіус В., Азарян О. М., Виноградов О. А. та ін. – К.: "Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні", 2009. – 648 с.

Макогон М.С.

Науковий керівник:

д.е.н., професор, Ермошенко М.М.

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто сутність маркетингової товарної політики та основні напрями її формування для підприємств, способи гармонійного поєднання усіх складових товарної політики у рамках її вдосконалення відповідно до цілей маркетингу.

Ключові слова: управління маркетингом, підприємство, конкуренція, товарна політика.

Макогон М.С.

РАЗРАБОТКА ПРОГРАММЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ СБЫТА ПРОДУКЦИИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрена сущность маркетинговой товарной политики и основные направления ее формирования для предприятий, способы гармоничного сочетания всех составляющих товарной политики в рамках ее совершенствования в соответствии с целями маркетинга.

Ключевые слова: управление маркетингом, предприятие, конкуренция, товарная политика.

Макогон М.С.

DEVELOPMENT OF THE PROGRAM OF STIMULATION OF SALES OF ENTERPRISE PRODUCT

The article examines the essence of the marketing commodity policy and the main directions of its formation for enterprises, the ways of harmonious combination of all components of the commodity policy in the framework of its improvement in accordance with marketing goals.

Keywords: management marketing, enterprise, competition, commodity politics.

Постановка проблеми. Сутність маркетингової діяльності полягає у створенні нових технологічно удосконалених продуктів, що задовольняють потреби покупців. Існування підприємства значною мірою залежить від його здатності створювати та продавати нові продукти. Товар є ключовим елементом комплексу маркетингу, що впливає на комерційний успіх діяльності підприємства. Ринок товарів постійно швидко змінюється внаслідок впливу чинників стрімкого удосконалення технологій, зростання конкуренції, змін уподобань споживачів та життєвого циклу товару. Підприємство, що прагне зберегти та захистити власні конкурентні позиції на ринку, має не тільки забезпечити власну стабільну позицію на ринку, але й розширити свій вплив на нові ніші без зменшення поточної частки ринку, а також зацікавити споживача певними товарними новинками.

У рамках розвитку ринкових відносин в Україні, з появою європейських виробників та фірм, перед підприємствами з'явився ряд питань, пов'язаних з підвищенням рентабельності їх діяльності. Для розвитку підприємства необхідно його зростання на ринку, певна політика управління своїм ростом. Основою такої політики повинне стати оцінювання реальних і потенційних можливостей підприємства. Вироблені та пропонувані товари повинні слугувати зміцненню конкурентної переваги підприємства.

Використання маркетингу є одним з найбільш ефективних засобів підвищення прибутковості від реалізації продукції та розширення ринку збуту. Серцевину інструментів маркетингу складає товарна політика, метою якої є створення такого набору товарів, який найбільш повно задовольняє вимоги ринку, ніж товари конкурентів.

Результати проведених досліджень свідчать про відсутність чіткого розуміння того, що товар повинен задовольняти реальні потреби споживача, сукупність яких є головним фактором впливу на конкурентний стан підприємства. Підприємству доцільно активно впроваджувати маркетинг в збутову діяльність і як показує практика за рахунок використання маркетингових засобів значно збільшується частка прибутку. За допомогою маркетингу підприємство намагається забезпечити ринкову позицію.

Грамотно складена товарна політика дозволяє залучити платоспроможного покупця і досягти головної мети комерційної діяльності – отримання максимально можливого прибутку через задоволення потреб споживачів за мінімальних ризиків. Завдяки ефективній товарній політиці значно зростає конкурентоспроможність фірми, з одного боку, за рахунок підвищення попиту на продукцію підприємства, а з іншого – за рахунок витіснення конкурентів з ринку. Формування асортименту і товарних запасів, їх раціональність, повнота і стійкість визначають фінансовий стан підприємства.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Темі маркетингової діяльності, а також товарної політики як основі маркетингових рішень, присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених і фахівців. Особливо хотілося б відзначити наступних авторів: І.Л.Акулич, М. Бейкер, В.Г.Герасимчук, Е.П.Голубков, Ф. Котлер, Н.Ю.Черник інші. [1; 2; 3; 4; 6; 10]

На думку багатьох вчених, більшість підприємств на сьогоднішньому етапі проходять досить складний період, обумовлений переходом від планування товарного асортименту до вироблення ними товарної політики (яка включає в себе елементи планування, стратегічний та тактичний підхід до планування).

Невирішена частина проблеми. Головною ж проблемою, на думку вчених, є нерозуміння, що основною метою керівництва фірми повинна бути мета випускати товари, які люди захочуть купувати, а не які легше випускати. Матимуть перевагу ті керівники, які найчастіше спілкуються не з фінансовим відділом, а зі своїми дизайнерами, інженерами та спеціалістами по маркетингу.

Метою статті є визначення сутності та особливостей сучасної маркетингової товарної політики підприємства.

Розглядаючи сутнісне наповнене поняття, маркетингова товарна політика – це комплекс заходів, за яких один або декілька товарів використовуються як основні інструменти виробничо-збутової діяльності підприємства [6].

Основні результати дослідження. Діяльності підприємств, організацій або компаній є результатом товарної політики.

Товарна політика – це маркетингова діяльність, пов'язана з плануванням і здійсненням сукупності заходів і стратегій з формування конкурентних переваг і створення таких характеристик товару, які роблять його постійно цінним для споживача і тим самим задовольняють ту або іншу потребу, забезпечуючи відповідний прибуток фірмі [7].

До завдань маркетингової товарної політики відносяться:

1. Формування ідеї та реальне створення ексклюзивного товару, стосовно якого решта факторів маркетингу мала б виключно додатковий (обслуговуючий) характер;
2. Розроблення нового товару та оновлення тих виробів, що вже існують на ринку;
3. Розроблення товарного асортименту, упаковки та товарних марок;
4. Забезпечення якості та конкурентоспроможності товарів;
5. Позиціонування товарів на ринку;
6. Аналіз та прогнозування життєвого циклу товарів [7].

Структура маркетингової товарної політики містить три основні блоки:

- розроблення товару;
- обслуговування товару;
- виведення застарілих товарів з ринку (елімінування) [3].

Цілі товарної політики:

- забезпечити прийняття рішень та заходів з формування оптимального асортименту;
- підтримувати конкурентоспроможність товарів на необхідному рівні;
- знаходити для товарів перспективні сегменти і ніші;
- сприяти розробці та втіленню стратегії товарних знаків, упаковки, сервісу.

- Для досягнення цілей товарної політики необхідно вирішити наступні питання:
- оптимізація асортименту;
 - встановлення темпів оновлення асортименту в цілому;
 - визначення оптимального співвідношення між новими і старими продуктами та ринками у виробничій програмі;
 - планування виходу на ринок з новими товарами;
 - вибір часу виходу на ринок з новими товарами;
 - підтримка оптимальних строків вилучення з програми морально застарілих товарів.
- Зміст товарної політики представлено наступними елементами:
- програмно-асортиментна політика;
 - політика обслуговування покупців та гарантійно-сервісна політика.
- Можна виділити наступні складові товарної політики, які визначають етапи її формування:
- а) аналіз;
 - б) процес створення нового товару (інновація);
 - в) робота з існуючими товарами (варіація, тобто зміна існуючого товару, елімінація);
 - г) товарний знак (марка товару);
 - д) пакування та маркування;
 - е) клієнтська служба (сервіс)

Товар – основа всього комплексу маркетингу. Якщо товар не задовольняє потреби покупця, то ніякі додаткові витрати на маркетингові заходи не зможуть поліпшити його позиції на конкурентному ринку – його провал в кінцевому рахунку неминучий.

Попит на товар змінюється в залежності від стадії його життєвого циклу (ЖЦТ). Концепція ЖЦТ була розроблена і опублікована в 1956 р. відомим американським економістом і маркетингологом Т.Левіттом [11]. Мета маркетингу полягає в тому, щоб по можливості продовжити термін перебування товару на ринку. При цьому слід деякі етапи скорочувати, а деякі – затягувати, користуючись інструментами регулювання попиту. Корисні властивості товару – інструмент маркетингу, з допомогою якого можна регулювати попит, будь-який товар має цінність тільки тоді, коли містить у собі набір корисних властивостей. Класифікація корисних властивостей представлена на рис. 1.

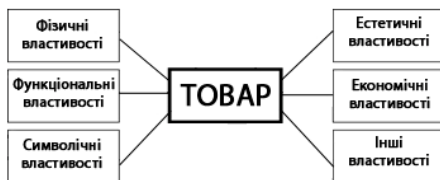

Рис. 1. Основні споживчі властивості товару [7]

Основним напрямком товарної політики є планування товарного асортименту підприємства. Схема планування товарного асортименту представлена на рис. 2.

Рис. 2. Планування товарного асортименту [10]

Шляхи реалізації товарної політики:

- Концентричний – випуск товарів, які схожі на вже існуючі товари підприємства;
- Горизонтальний – випуск товару, який є "продовженням" уже існуючого;
- Диверсифікаційний – випуск абсолютно нового товару.

Висновки. На підставі вищевикладеного очевидно, що враховуючи специфіку і профіль підприємства-виробника, для вирішення проблеми успішної реалізації виробленої продукції, до товару необхідний системний підхід з боку служби маркетингу ще до того як товар буде вироблено.

Незважаючи на очевидний пріоритет асортиментної політики, такі напрямки як забезпечення якості та конкурентоспроможності продукції, створення привабливої і функціональної упаковки, торгової марки, що запам'ятовується, організація сервісного обслуговування також є значущими складовими товарної політики.

В умовах постійно мінливих запитів покупців, зміни технологій і конкурентного оточення виживання підприємства безпосередньо залежить від того, наскільки успішно буде здійснено комплекс заходів щодо формування конкурентних переваг і створення таких характеристик товару, які роблять його цінним на певний час для споживача, забезпечуючи тим самим відповідний прибуток.

Цілком очевидно, що в реальних умовах діяльності, в період потужної експансії світових виробників високоякісних і доступних за ціною товарів, компанії по-різному вирішують свої товарні проблеми. Одні виявляють невміння і безпорядність в умовах жорсткої конкуренції, а інші знаходять перспективні шляхи, що визначають частку ринкової і всієї господарської діяльності підприємства-виробника.

Існуючі на підприємстві служби маркетингу повинні керувати процесом розробки і виробництва товарів, забезпечуючи дотримання балансу інтересів споживача, виробника, торгівлі, суспільства в цілому.

Здійснюючи систематичний контроль за поведінкою товару на ринку, за його життєвим циклом, можливо отримати вичерпну інформацію, яка допоможе грамотно спланувати оптимальну структуру асортименту за його властивостями, задовольняти потреби покупця споживчими якостями, ціною, зовнішнім оформленням, популярності, а також весь комплекс маркетингових дій і тим самим забезпечить фірмі конкурентні переваги і в підсумку високий фінансовий результат.

Список використаних джерел

1. Акулич И.Л. Маркетинг: Учебник / И. Л. Акулич. – Минск: Выш. Шк., 2007. – 479 с.
2. Амстронг Г., Котлер Ф. Введение в маркетинг. – М.: Изд. дом "Вильямс", 2000. – 156 с.
3. Бейкер М. Маркетинг. Энциклопедия. – СПб.: Питер, 2002. – 76 с.
4. Герасимчук В.Г. Развитие підприємництва: діагностика, стратегія, ефективність. – К.: Вища шк., 2007. – 120 с.
5. Голубков Е.П. Маркетинговые исследования: учебник / Е.П. Голубков. – М.: Финпресс, 2005. – 380 с.
6. Котлер Ф., Маркетинг от А до Я. – С.-Пт.: – Нева, 2005. – 124 с.
7. Маркетинг: Підручник/В.Руделиус, О.М.Азарян, Н.О.Бабенко та ін.- 3-тє вид. – К.: Навчально-методичний центр "Консорціум з удосконаленням менеджмент-освіти в Україні".2008. – 648 с.
8. Маркетинг: Підручник / за заг. ред. д.е.н.,проф. М.М.Єрмошенка, д.е.н.,проф. С.А.Єрохіна. – К.: ВНЗ "НАУ", 2011. – 632 с.
9. Павленко А.Ф., Войчак А.В. Маркетинг. Підручник. – К.: КНЕУ, 2003. – 246 с.
10. Черник Н.Ю. Товарная политика предприятия: учеб. пособие / Н.Ю.Черник – Минск: БГЭУ, 2004 -278 с.
11. Levitt Theodore (1983) The Globalization of Markets // Harverd Business Review, 61 (May/June), P. 92-102.

Мамбетов А.М.

Науковий керівник:
д.е.н., професор **Ермошенко М.М.**

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВА

У статті визначено теоретичні аспекти розробки програми стимулювання збуту послуг туристичного підприємства. Досліджено поняття, сутність та еволюцію концепції збутової політики в діяльності підприємства, методичні основи формування збутової стратегії. Зроблено висновки про особливості формування системи просування та збуту в діяльності туристичного підприємства.

Ключові слова: стимулювання збуту, просування, програма стимулювання збуту, збутова політика.

Мамбетов А.М.

РАЗРАБОТКА ПРОГРАММЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ СБЫТА УСЛУГ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье определены теоретические аспекты разработки программы стимулирования сбыта услуг туристического предприятия. Исследованы понятие, сущность и эволюция концепции сбытовой политики в деятельности предприятия, методические основы формирования сбытовой стратегии. Сделаны выводы об особенностях формирования системы продвижения и сбыта в деятельности туристических предприятий.

Ключевые слова: стимулирование сбыта, продвижения, программа стимулирования сбыта, сбытовая политика.

Mambetov A.

DEVELOPMENT OF THE PROGRAM OF PROMOTION OF SUPPLY OF SERVICES OF THE ENTERPRISE

The article defines the theoretical aspects of the development of a program to stimulate the sale of services of a tourist enterprise. The concept, essence and evolution of the concept of marketing policy in the activity of the enterprise, the methodological foundations for the formation of the marketing strategy are explored. Conclusions are drawn about the peculiarities of the formation of the system of promotion and marketing in the activity of tourist enterprises.

Keywords: sales promotion, promotion, sales promotion program, sales policy.

Постановка проблеми. Найважливішим питанням будь-якої фірми, що працює в ринкових умовах, є проблема її виживання і забезпечення безупинного розвитку на ринку. Ефективне вирішення цієї проблеми полягає у створенні і реалізації конкурентних переваг, що значною мірою можуть бути досягнуті на основі грамотно розробленої ефективної системи просування та збуту.

Особливу актуальність питання збутової політики отримують для туристичного ринку України, що характеризується стрімким зростанням та посиленням конкуренції.

Сучасне підприємство функціонує в умовах складного, важко передбачуваного ринкового середовища. Комплекс маркетингу підприємства пов'язує стратегічні цілі підприємства з найбільш істотними ринковими відносинами за допомогою інформаційних потоків, зворотних зв'язків. Маркетингова діяльність і ринкове середовище взаємодіють і результати цієї взаємодії визначають успіх або невдачу в досягненні поставлених цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розробки політики та програми просування та збуту товарів і послуг присвячено чимало наукових праць зарубіжних та вітчизняних науковців. Серед них Забуранна Л.В., Квартальнов В., Котлер Ф., Ланкар Р., Олл'є Р., Сіренко К.В. та багато інших.

Метою дослідження є розробка програми стимулювання збуту послуг туристичного підприємства.

Основні результати дослідження. В ринкових умовах наявність у фірми маркетингових проблем і можливостей обумовлюється змінами маркетингових факторів впливу на збут. Тому перед розробкою варіантів вирішення цих проблем потрібно, насамперед, визначити фактори, що викликали їх виникнення.

Туристичний бізнес за своїми основними характеристиками має як спільні, так і відмінні риси в господарській діяльності з іншими сферами економіки. Відповідно

існуючі положення сучасного маркетингу можуть бути повною мірою застосовані і в туристичній сфері.

Водночас у туризмі є специфіка, що відрізняє його не тільки від торгівлі товарами, але й від інших форм торгівлі послугами. Тут має місце торгівля як послугами, так і товарами (за оцінками спеціалістів, частка послуг в туризмі складає 75 %, товарів – 25 %), а також особливий характер споживання туристичних послуг і товарів на місці їх виробництва, більше того в певній ситуації [4].

Науковці виділяють чотири унікальні характеристики послуг, що відрізняють їх від товару і які необхідно враховувати при розробці маркетингових програм. Це так звані "чотири Н-послуги": невідчутність, невіддільність, непостійність якості, не збереженість [4]. В традиційному виробництві, де результат праці – конкретний товар чи продукція – поняття маркетингу має більш конкретний зміст. В туризмі результат діяльності зводиться до туристичного продукту, якому притаманні певні специфічні особливості, що суттєво впливають на маркетингову діяльність у туризмі. Як немає однозначного визначення маркетингу в цілому, так і відсутнє єдине трактування маркетингу туризму.

За твердженнями французьких вчених Р.Ланкара і Р. Олле [3, с. 23], туристичний маркетинг – це серія основних методів і прийомів, вироблених для дослідження, аналізу і вирішення поставлених завдань. Головне, на що мають бути направлені ці методи і прийоми, виявлення можливостей найбільш повного задоволення потреб людей, з точки зору психологічних і соціальних факторів, а також визначення способів найбільш раціонального, з фінансової точки зору, ведення справ туристичними підприємствами, які дозволяють враховувати виявлені або приховані потреби в туристичних послугах. Швейцарський вчений С.Крипендорф [7] вважає, що туристичний маркетинг – це систематичні зміни і координація діяльності туристичних підприємств, а також приватної і державної політики в галузі туризму, яка здійснюється за регіональними, національними чи міжнародними планами. Мета таких змін полягає в тому, щоб якнайповніше задовольнити потреби певних груп споживачів, враховуючи при цьому можливість отримання відповідного прибутку.

Всесвітня туристична організація виокремлює три головних функції маркетингу в туризмі: налагодження контактів зі споживачами; розвиток; контроль. Налагодження контактів ставить перед собою мету переконати потенційних клієнтів у тому, що запропоноване місце відпочинку і існуючі там служби сервісу, пам'ятки і очікувані вигоди повністю відповідають тому, чого бажають отримати самі клієнти.

Розвиток припускає проектування нововведень, які зможуть забезпечити нові можливості для збуту туристичного продукту.

Контроль передбачає аналіз результатів діяльності по просуванню послуг на ринок і перевірку того, наскільки ці результати відображають повне і успішне використання можливостей сфери туризму.

Російські вчені І.В.Зорін та В.А.Квартальнов визначають наступні основні функції туристичного маркетингу:

- створення туристичного продукту і послуг для подальшої пропозиції споживачам;
- просування туристичного продукту на ринок, реклама і збут;
- організація прямих продажів;
- отримання відповідного рівня доходів [2, с. 27].

Отже узагальнено, що туристичний маркетинг – це система координації діяльності туристичного підприємства в процесі розробки, виробництва, реалізації туристичного продукту та послуг з метою отримання максимального прибутку шляхом найбільш повного задоволення споживача.

Роль збуту в маркетинговій діяльності обумовлена наступними обставинами:

- у сфері збуту остаточно визначається результат усіх маркетингових зусиль підприємства;
- пристосовуючи збутову мережу до запитів споживачів, створюючи їм максимальні зручності до, під час і після придбання продукту, підприємство має значно більше шансів для виграшу в конкурентній боротьбі;
- під час збуту відбувається виявлення смаків і переваг споживачів.

З огляду на специфіку роботи турфирми, для неї важливо не лише виробити продукт, але й довести його до цільового споживача в максимально зручній для нього

формі, у найкоротший час і з максимальним економічним ефектом для самого підприємства. Тому збутова стратегія є однією з найважливіших частин загального маркетингу туристичного підприємства.

Як і інші елементи маркетингової стратегії збутова стратегія повинна бути тісно пов'язана з загальними цілями і завданнями туристичного підприємства, узгоджуватися зі стандартами, що діють всередині підприємства, і бути спрямованою на максимальне задоволення потреб клієнта за місцем, формою і часом придбання турпродукту.

Збутова стратегія туристичного підприємства розробляється на основі загальної стратегії маркетингу підприємства з урахуванням всіх інших її компонентів (продукт, ціна, комунікації).

Кінцевим фінансовим результатом діяльності туристичного підприємства є отримання виручки від реалізації туристичного продукту.

Останнім часом запити споживачів у сфері турпослуг стали надзвичайно індивідуальними, а ринки отримали різноманітну структуру і розподілилися на безліч сегментів. Причому навіть усередині якого-небудь сегменту стали виявлятися ознаки ще більш дрібних груп-фрагментів тих чи інших типів споживачів. Однак це не означає стабільності складу споживачів як усередині сегментів, так і усередині фрагментів ринку. Соціальна структура споживачів не тільки постійно ускладнюється, але і піддається динамічним змінам, що формує нові запити. З цієї причини туристичні послуги перетерплюють численні зміни і модифікації, перш ніж вони починають відповідати розмаїтості ринкових вимог [3, с. 97].

Оскільки попит в індустрії туризму піддається значним коливанням, то найважливішу роль у даному випадку відіграють стратегії управління попитом, стратегії непрямого розподілу турпродуктів (турпослуг) і стратегії управління якістю турпослуг.

Серед стратегій, що дозволяють керувати попитом, можна виділити наступні:

- диференціація цін, що дозволяє знизити попит у період пікових навантажень;
- стимулювання попиту в періоди низького завантаження;
- надання додаткових послуг клієнтам, що очікують своєї черги;
- застосування системи попередніх замовлень і резервування часу обслуговування.

Розробка стратегії керування попитом заснована на вивченні й аналізі факторів, що впливають на його коливання: визначення характеру коливання попиту (випадкові чи передбачувані); виявлення циклічності коливання попиту (день, тиждень, місяць, рік, ряд років); встановлення причин, що викликають зміни рівня попиту (природнокліматичні, культурно-суспільні, соціально-економічні й ін.). Можна виділити фактори, що стимулюють і знижують попит: ціна; зміна місця і часу обслуговування; комунікаційні зусилля; встановлення черговості обслуговування (терміновість обслуговування, більш висока вартість обслуговування; важливість клієнта).

Оскільки турпослуги продаються тільки тоді, коли споживач бажає їх придбати, розширення діяльності туристської організації обмежено колом клієнтів, що мають можливість її відвідати. Навіть успішна форма обслуговування має тверді обмеження щодо свого застосування. Дану проблему можна вирішити за допомогою стратегії непрямого розподілу турпродуктів чи їхніх компонентів, що можуть виражатися в двох формах. Перша – це розподіл турпослуг через посередників (агентів). Друга полягає у використанні інформаційних комп'ютерних систем і технологій. Найбільше поширення одержали наступні стратегії непрямого розподілу турпродуктів (турпослуг): створення мереж (франчайзинг); створення нових послуг (без розширення і зміни місцезнаходження); мультисегментна; змішана.

Стратегія підтримки якості турпослуг заснована на наступних положеннях: має ся чітке уявлення про цільовий ринок і споживчі настрої, існує чітка стратегія по задоволенню потреб, що дозволяє завоювати міцну прихильність клієнтів; керівництвом організації постійно приділяється увага забезпеченню якості турпослуг (політика в цій галузі); встановлюються високі стандарти якості обслуговування; використовуються системи моніторингу результатів обслуговування, будується на добре продуманих і всеосяжних оцінках результатів діяльності; впроваджується система задоволення скарг клієнтів.

Успіх функціонування туристичних підприємств багато в чому залежить від організації робіт з просування туристичного продукту. Просування турпродукту – це комплекс заходів, спрямованих на реалізацію туристичного продукту (реклама, участь

у спеціалізованих виставках, ярмарках, організація туристичних інформаційних центрів з продажу туристичного продукту, видання каталогів, буклетів тощо).

У роботі туристичних фірм з реалізації туристичного продукту можна виділити такі основні етапи:

- пропозиція туристу або групі туристів відповідного набору туристично-екскурсійних послуг;
- отримання від клієнтів грошових коштів за тур (путівку);
- перерахування грошових коштів відповідним організаціям за розміщення, проживання, харчування та екскурсійне обслуговування окремо або в цілому за так званий "пакет" послуг.

Перед тим як визначити метод впливу на ринок, організація (компанія) повинна вивчити різні фактори, які можуть вплинути на рішення, що приймається. Наприклад, структуру і якість туристичного продукту, його привабливість, етапи життєвого циклу тощо. На початковому етапі життя туристичного продукту повинні прикладатися особливі зусилля для ознайомлення з новим продуктом (використання реклами або "паблік рилейшнз" супроводжується відносно невеликими втратами на просування) – прямий маркетинг або заохочення агентів. Дії з просування туристичного продукту, який знаходиться на більш пізніших стадіях свого життєвого циклу, можуть бути підсилені для залучення повторних клієнтів аж до поновлення продукту.

Якщо просування туристичного продукту проводиться одночасно з рекламною компанією з впровадження добре відомого продукту, то це тільки підвищує авторитет організації.

Для просування туристичного продукту на ринку туристичної індустрії використовуються різні методи. Одним з важливих методів є організація виставок, які дозволяють продавцям і покупцям туристичного продукту зустрітися на одній території та укласти угоди. Найбільшими і найпопулярнішими вважаються виставки, які проводяться у Лондоні та Берліні. Як правило, виставки поділяються на три види і спрямовані на: суспільство в цілому, туристичні організації та учасників по спеціальних запрошеннях.

Висновки. Таким чином, туристичні фірми (агентства) мають досить широкі можливості здійснення виробничої діяльності (у випадку встановлення безпосередніх зв'язків з виробниками туристичних послуг), торговельної діяльності (у випадку реалізації продукції (послуг) інших турсервісних фірм з торговельною націнкою), а також широкою посередницькою діяльністю (у випадку реалізації туристичних путівок на правах комісіонера). Але на практиці дуже рідко зустрічаються фірми, що функціонують у сфері надання туристично-екскурсійних послуг і здійснюють виключно лише один вид діяльності. Найбільший ефект в їхній діяльності отримується тоді, коли вони своїм клієнтам надають повний набір послуг шляхом суміщення всіх видів туристичної діяльності.

Список використаної літератури

1. Забуранна Л.В., Сіренко К.В. Особливості комплексу маркетингу на підприємствах сфери туризму. // Актуальні проблеми економіки.- 2010. – № 10. – С. 58-63.
2. Квартальнов В.А. Теорія і практика туризму / И.В.Зорин, В.А.Квартальнов. – М.: Фінанси і статистика, 2006. – 672 с.
3. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство и туризм: Учебник для вузов / Ф.Котлер, Дж.Боуэн, Дж.Мейкенз. – Пер. с англ. под ред. Р.Б.Ноздревой. – М.: ЮНИТИ, 2008. – 787 с.
4. Ланкар Р. Туристический маркетинг / Р.Ланкар, Р.Оллье // Академия рынка: маркетинг. – Пер. с фр. – М.: Экономика, 2009. – 282 с.
5. Лиходій В.Г., Єрмошенко М.М. Маркетинг. К.: НАУ, 2002. – 404 с.
6. Маркетинг: Підручник / за заг. ред. д.е.н.,проф. М.М.Єрмошенка, д.е.н.,проф. С.А.Єрохіна. – К.: ВНЗ "НАУ", 2011. – 632 с.
7. World. Travel & tourism a world of opportunity. The 2012 travel & tourism economic research. – World travel & tourism council (WTTC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wttc.org/research/economic-research/economic-impact-analysis>.

Мірошніченко І.Л.

Науковий керівник:
к.е.н, доцент, **Серкутан Т.В.**

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСАДКОВОЇ СТОРІНКИ ЯК ЗАСОБУ МАРКЕТИНГОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

У статті розглядаються тексти корпоративних сайтів: їх різновиди, композиційні особливості і відмінності від інших креолізованих текстів. Особлива увага приділяється SEO-текстам і текстам Лендінг Пейдж (посадочних сторінок), оскільки вони мають найбільш чітку структуру. Наводяться приклади, що підтверджують, що такі тексти мають однакову композицію і схожі тематичні блоки незалежно від тематики інтернет-ресурсу: оффер, інформація про компанію, інформація про товар або послугу, заклик до дії ("Записатися", "залишити заяву"), відеаути, клієнтів, контакти.

Ключові слова: Інтернет-маркетинг, Landing page (лендінг), розробка сайту, SEO-тексти, СТА.

Мірошніченко І.Л.

СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОСАДОЧНОЙ СТРАНИЦЫ КАК СПОСОБА МАРКЕТИНГОВОЙ КОМУНІКАЦІЇ В СЕТИ ІНТЕРНЕТ

В статье рассматриваются тексты корпоративных сайтов: их разновидности, композиционные особенности и отличия от других креолізованного текстов. Особое внимание уделяется SEO-текстам и текстам Лендінг Пейдж (посадочных страниц), поскольку они имеют наиболее четкую структуру. Приводятся примеры, подтверждающие, что такие тексты имеют одинаковую композицию и похожи тематические блоки независимо от тематики интернет-ресурса: оффер, информация о компании, информация о товаре или услуге, призыв к действию (СТА), отзывы клиентов, контакты.

Ключевые слова: Интернет-маркетинг, Landing page (лендінг), разработка сайта, SEO-тексты., СТА.

Miroshnichenko I.I.

STRUCTURAL FEATURES OF A LANDING PAGE AS AN INSTRUMENT OF MARKETING COMMUNICATION IN THE INTERNET

The article deals with the texts of corporate websites: their varieties, compositional features and differences from other creolized texts. Because the content of the text depends on the type of site directly, there are differences of one-page and multi-page sites, which are focused on the area b2b and b2c. Special attention is paid to SEO texts and Landing Page's texts, because they have the clearest structure. Examples are given to confirm that such texts have a similar composition and similar thematic blocks regardless of the subject of the Internet resource: an offer, information about a company, etc.

Keywords: Internet marketing, Landing page, site development, SEO texts.

Постановка проблеми. В останні десятиліття велика кількість наукових робіт присвячується дослідженню мовного впливу [напр. 5, 6, 8, 9]. Особлива увага приділяється рекламним текстам і текстам ЗМІ. [див. 2-4,10] При цьому маловивченим залишається вплив текстів корпоративних сайтів (далі – ТКС), орієнтованих на продаж товарів і послуг споживачам. Під креолізованими текстами, до яких відносяться ТКС, ми, слідом за Е.Ф. Тарасовим і Ю.А. Сорокіним, будемо розуміти "Тексти, фактура яких складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної) і невербальної (що належить іншим знаковим системам, ніж природна мова) [7, ст. 180] і в яких, по визначенню Е.Е. Анісімової, "вербальний і невербальний компоненти утворюють одне візуальне, структурне, смислове і функціонує ціле, що забезпечує комплексний прагматичний вплив на адресата" [1, с.71]

Аналіз останніх публікацій і досліджень. В ході дослідження розглянув праці відомих науковців у галузі маркетингу, таких як Анісімова, Е. Е. та її праця "Лінгвістика тексту та міжкультурна комунікація (на матеріалі креолізованих текстів" [1]; Котов, А.А. "Механізми речевого впливу в публіцистичних текстах ЗМІ" [4]; Мельник, Г.І.

"Схеми і засоби речевого впливу" [5] та інші.

Мета дослідження. Мета нашої роботи – розглянути різні типи текстів корпоративних сайтів, виділити ключові відмінності текстів посадочних сторінок і проаналізувати структурні особливості даних текстів.

Основні результати дослідження. Креолізовані тексти розрізняються між собою жанром (наприклад, рекламні тексти, комікси, інструкції і т. д.), структурою, об'ємом, цілями і завданнями, стилем мови і процентним співвідношенням вербальної і невербальної складової. Саме тому складно виділити універсальні методи дослідження, застосовні одночасно до всіх груп текстів. Безсумнівно, ТКС теж можна розділити на різні групи в залежності від типу сайтів. Так, є сайти-візитки, що інформують про діяльність компанії і сприяють залученню нових партнерів (найчастіше вони відносяться до сфери (Б2Б), а є сайти, орієнтовані безпосередньо на кінцевого споживача (Б2С). Далі ми будемо розглядати тексти, призначені для сайтів другого типу.

Отже, ТКС найбільш близькі до рекламних, оскільки є одним з інструментів маркетингу, інформують про товари і послуги і включають схожі засоби мовного впливу. Проте до рекламному дискурсу їх варто відносити з обережністю, так як існують і принципові відмінності. Традиційно, реклама розміщується в місцях знаходження цільової аудиторії і служить для залучення уваги, а корпоративний сайт являє собою самостійний інтернет-майданчик, на якому генерується трафік (таким чином, тексти орієнтовані не на масову аудиторію, а на потенційних клієнтів, зацікавлених в товарі чи послугі). Завдання ТКС – позитивно вплинути на прийняття рішення про угоду / покупку [10, ст. 46]. Якщо якість реклами визначається за сукупністю таких основних її параметрів як запам'ятовуваність, притягальна і агітаційна сила, то якість ТКС визначається не тільки ефективністю впливу на адресата, але і адаптованістю під пошукові системи.

Що стосується ефективності впливу на адресата, то для її оцінки маркетологами і веб-фахівцями введено поняття "конверсія тексту", яка обчислюється в результаті аналізу даних про відвідуваність сайту, отриманих з використанням "Google analytics" чи інших програм для веб аналітики. Для виявлення конверсії проводиться а / б тестування (англ. A / B testing, Split testing) – метод маркетингового дослідження, при якому змінюються один або кілька елементів і в результаті зіставлення контрольної і тестової групи елементів з'ясується, які саме елементи покращують цільові показники. Простіше кажучи, оцінюються вихідні дані статистики, після чого на сайті вносяться зміни (наприклад, змінюється колір шрифту, ілюстрація, заголовок або текст цілком), і після повторного залучення трафіку на сайт порівнюються ключові показники. Так, якщо в першому випадку з 100 відвідувачів залишили заявку на сайті 3 людини, а в другому при аналогічній контрольній групі – 8 осіб, то можна робити висновок, що внесені зміни збільшили конверсію сторінки на 5% і конверсія змінених елементів відповідно вище.

Тепер звернемося до ще одного важливої ознаки ТКС – адаптованості під пошукові системи. Завданням SEO-оптимізації (Пошукової оптимізації) є виведення сайтів і їх окремих сторінок в верхні позиції найбільш популярних пошукових систем (для України це "Google", та у минулому "Yandex") по ключових запитах з метою залучення потоку потенційних клієнтів. В якості ключових використовуються слова і фрази, характерні для пошукових запитів і відповідають цілям і завданням просування (наприклад, "Побутова техніка Київ" або "курси корейської мови в Житомирі").

При аналізі текстів пошукові системи намагаються визначити їх інформативність і релевантність, враховуючи безліч параметрів.

Серед них:

- Щільність ключових слів (цей параметр введений, щоб відсіювати тексти, в яких ключове слово зустрічається дуже часто, оскільки такі тексти важкі для сприйняття читачем);
- Тематичний індекс цитування сайту (ТІЦ), що залежить від кількості і авторитетності цільових веб-ресурсів, що посиляються на даний сайт;
- "Водність" тексту – параметр, що визначає кількість і якість малозначущих слів (стоп-слів), що не несуть ніякої корисної інформації і службовців для розведення тексту.

Варто зазначити, що єдиного алгоритму створення SEO-тексту немає, параметри автоматичного аналізу тексту змінюються регулярно, що необхідно для боротьби з

"чорної оптимізацією" або "Black-hat SEO", при якій штучно виводяться в топові позиції по ключових запитах сайти, насправді не відповідають вимогам користувачів.

Завдання автора – скласти текст так, щоб за допомогою прийому повторення ключових слів і фраз (в тому числі в заголовках і короткій зміст) створити інформативний і читабельний текст, який буде добре індексуватися в пошуку. Такий текст багатьом лінгвістам може здатися досить прісним через численні повторення, але варто в першу чергу оцінювати його практичні властивості, а не літературну цінність.

Якщо досліджувати структуру і композицію ТКС, необхідно відзначити, що вона залежить від типу сайту. Для цього умовно виділимо багатосторінкові сайти, які мають 2 і більше сторінки (саме при дослідженні таких сайтів можна найчастіше зустріти тексти, адаптовані під пошукові системи); односторінкові сайти (не містять переходів усередині сайту і частіше всього представляють собою сайти-візитки) і Лендінг Пейджі, на яких ми зупинимось трохи більш докладно. Лендінг Пейдж (іншими словами, "цільова сторінка" або "посадкова сторінка") – веб-сторінка, побудована по певній структурі. Її основним завданням є збір контактних даних цільової аудиторії, покупка онлайн товару, переведення відвідувачів на головну сторінку для подальшої взаємодії, та інші дії. Лендінг Пейдж зазвичай містить інформацію про товар або послугу і використовується для посилення ефективності реклами або збільшення аудиторії. Ключовою особливістю посадкової сторінки є спонукання відвідувачів до цільового дії, а аналіз дій користувачів дозволяє фахівцям визначити успішність реклами.

Тексти посадочних сторінок найчастіше будуються за єдиною схемою і мають схожі композиційні елементи. Крім великої кількості невербальної інформації (фото, відео), вони, як правило, містять оффер і заклики до дії. Оффером маркетингологи називають умовний заголовок, що міститься в самому початку, що привертає особливу увагу і зазвичай містить інформацію про одну або кількох ключових вигодах (наприклад, 3 пачки паперу за ціною 2 або взуття зі знижкою 50% в день замовлення). Заклик до дії зазвичай спонукає відвідувачів сторінки залишити контактні дані в формі зворотного зв'язку. Посадкова сторінка може містити одну або кілька форм зворотного зв'язку і, відповідно, різні заклики до дії в рамках однієї сторінки (наприклад, замовити прайс-лист, дізнатися подробиці, залишити заявку прямо зараз), аналіз затребуваності окремих форм зворотного зв'язку може дати інформацію і про ефективність розділів і текстових блоків, після яких вони розміщені.

Приведемо приклад landing page у ніші Payday loan сайту kingofkash.com:

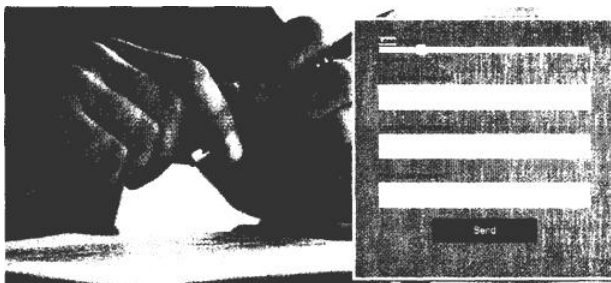

Рис. 1. Головна форма замовлення посадочної сторінки [11]

Посадочна сторінка починається з СТА для замовлення послуги онлайн кредитування. Під блоком зосереджений SEO-оптимізований текст, що описує даний товар та відповідає на можливі запитання відвідувачів сторінки.

Варто відзначити, що ключова фраза "signature loans" зустрічається в заголовку, хедінгах, та багато разів повторюється в тексті та де-інде додатково виділяється жирним шрифтом поруч зі згадуванням регіонів. Наразі текст даної сторінки є досить переспамлений головним ключовим словом, що може знизити читабельність даного тексту для відвідувачів сайту.

Get Your Online Signature Loan Today!

Banking on Your Signature to Get the Financing You Need

Traditionally, collateral is required if you're looking to borrow a huge amount of money. This can take the form of your home or vehicle, jewelry, loans and stocks and bonds. However, not all people are willing or unable to go this route and would rather not put their assets at risk in a loan.

Today, it is possible to borrow money even with the absence of a security. All you need is your signature and the good faith of paying the loan back.

What is a Signature Loan?

The term signature loan is often interchanged with personal loan. Some people also call it loan of good faith as lender banks on your good faith to pay the loan and nothing more. Reverse, a signature loan is an unsecured loan that typically has so few qualification requirements that all you need to qualify is your signature and the promise that you'll repay the loan. A signature loan allows you to borrow a larger amount of money than a payday loan and you can pay it back over a longer loan term. You can then use the loan for any purpose such as celebrating your anniversary, going on vacation, funding education or consolidating your debt.

Benefits of Signature Loans

- **Borrow a Bigger Amount at Lower Interest than Credit Cards and Payday Loans:** Although credit cards and payday loans provide an almost instant access for emergency funding, the maximum amount that you can borrow may not fit your needs. Furthermore, these type of loans charge exorbitant fees. Signature loans allow you access to moderate-higher loan amounts with lower interest rate.
- **Payments for Signature Loans are More Manageable and Affordable:** Since the payments for these loans are spread out equally into installments over the agreed loan term, they are more budget-friendly. You don't have to make a huge financial sacrifice at one time, instead just make smaller ones over a period of time until the loan term is over.
- **Doesn't Require Collateral:** You don't have to present any asset to qualify for a signature loan. Your signature is enough to get the funding you need. This means that you get to keep your house or car and still get the loan with no problem. This is also a good option for borrowers who are just starting to build credit and those who are renters.
- **Fast Approval:** With fewer application requirements than other loan types, signature loans are one of the easiest to qualify for. Your credit score and credit history, while important, are not major factors into your application. This speeds up your approval and you can get your signature loan funded in hours, not days!

Risks of Signature Loans

Рис. 2. Головний контент посадочної сторінки [11]

Однак, зважаючи на конкурентність даного ключового слова, використання такої щільності головного ключового слова та використання багатьох інших ключових слів є цілком виправданим.

Дана сторінка містить декілька інших елементів СТА, зокрема блоки переходу на форму замовлення послуги.

Once you've submitted the requirements and satisfy the conditions, you just need to fill out the application form online or in person in the loan store. Lenders generally process the applications immediately and get back with a decision in a few minutes. Depending on the lender, you will get the borrowed funds in a few hours or by the next business day.

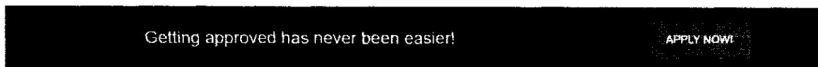

Рис. 3. Блок переходу на форму замовлення [11]

Загалом, даний СТА елемент є цілком органічним та переконливим: він розташований між абзацами, оформлений окремим блоком, кнопка "apply now" виділена яскравим кольором для привертання уваги відвідувача сайту.

Висновки. Отже, структура, композиція та зміст ТКС дуже неоднорідні. Якість і ефективність текстів корпоративних сайтів можна визначити тільки за допомогою мета-аналізу, що включає дані інтернет-статистики, лінгвістичний аналіз і експериментальні методики. Визначення точного набору методів і стане завданням нашого подальшого дослідження, а його результати дадуть цінний матеріал лінгвістам, психологам, копірайтерів, маркетологам, веб-дизайнерам і фахівцям з реклами.

Список використаних джерел

1. Ансімова, Е. Е. Лінгвістика тексту та міжкультурна комунікація (на матеріалі креолізованого текстів) / Е. Е. Ансімова. – М.: Академія, 2003. – 128 с.
2. Данілова, А. А. Маніпулювання словом в засобах масової інформації / А. А. Данілова. – М.: Добросвет, 2009. – 230 с.
3. Желтухіна, М. Р. Мас-медійна комунікація: мовна свідомість – вплив – сутєвність / М. Р. Желтухіна // Мова. Свідомість. Комунікація: 36. ст. – М.: МАКС Пресс, 2003. – Вип. 24. – С. 13-28.
4. Котов, А. А. Механізми мовного впливу в публіцистичних текстах ЗМІ: автореф. дис... канд. філол. наук / Котов Артемій Олександрович. – М., 2003. – 24 с.

5. Мельник, Г. І. Схеми і способи мовного впливу / Г. І. Мельник. – СПб. : Фенікс, 2004. – 494 с.
6. Остроушко, Н. А. Мовна дія як лінгвістична проблема / Н. А. Остроушко // Світ російського слова. – 2002. – № 5. – С. 86-91.
7. Сорокін, Ю. А. креолізованного тексти і їх комунікативна функція / Ю. А. Сорокін, Е. Ф. Тарасов // Оптимізація мовної дії. – М.: Наука, 1990. – С. 180- 186.
8. Стернин, І. А. Введення в мовне вплив / І. А. Стернин. – Воронеж: Поліграф, 2001. – 227 с.
9. Тарасов, Е. Ф. Мовний вплив: методологія і теорія / Е. Ф. Тарасов // Оптимізація мовного впливу. – М.: Наука, 1990. – С. 5-18.
10. Ухова Л.В. Теоретичні проблеми дослідження ефективності рекламного тексту: автореф. дис.... д-ра філол. наук / Ухова Лариса Володимирівна. – Ярославль, 2013. – 46 с.
11. Веб-ресурс <https://kingofkash.com/signature-loans/>

Белаш М.В.

Науковий керівник:
д.е.н., професор, **Ерохін С.А.**

ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДО СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті проаналізовано платіжний баланс України станом на 2018 рік. Розглянуто чинники, що на нього впливають. Визначено основні причини дефіциту платіжного балансу. Зроблено висновки щодо можливих шляхів поліпшення платіжного балансу України в контексті її інтеграції до світового господарства.

Ключові слова: платіжний баланс, дефіцит платіжного балансу, експорт, імпорт, регулювання, макроекономічні показники.

Белаш М.В.

ПУТИ УЛУЧШЕНИЯ ПЛАТЕЖНОГО БАЛАНСА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ЕЕ ИНТЕГРАЦИИ В МИРОВОЕ ХОЗЯЙСТВО

В статье проанализирован платежный баланс Украины по состоянию на 2018 год. Рассмотрены факторы, на него влияющие. Определены основные причины дефицита платежного баланса. Сделаны выводы о возможных путях улучшения платежного баланса Украины в контексте ее интеграции в мировое хозяйство.

Ключевые слова: платежный баланс, дефицит платежного баланса, экспорт, импорт, регулирование, макроэкономические показатели.

Belash M.V.

THE APPROACHES OF IMPROVING OF UKRAINIAN BALANCE OF PAYMENTS IN THE CONTEXT ITS INTEGRATION TO THE INTERNATIONAL ECONOMICS

The article analysed balance of payments of Ukraine at 2018. The factors of influence are examined. The main reasons of balance of payments deficit are determined. It is suggested improvement tools of Ukrainian balance of payments in the context its integration to the international economics.

Keywords: balance of payments, balance of payments deficit, export, import, adjustment, macroeconomic indicators.

Постановка проблеми. Платіжний баланс відіграє важливу роль у розробленні та реалізації валютної політики держави, яка безпосередньо впливає на стан економіки. Як модель зовнішньоекономічних зв'язків країни, він дає ґрунтовну інформаційну базу для оцінки стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічних відносин. Через складну політичну та економічну ситуацію в країні платіжний баланс не стабільний. Питання макроекономічної рівноваги стоїть досить гостро.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідження платіжного балансу здійснювали вчені: Андрійчук В.Г. [1], Вареник В.М. [2], Веріга Г.В. [3], Кондратюк І.В. [4], Кущенко О.І. [5], Мулякова-Бочі А.К. [6], Пазізіна К.В. [9].

Невирішені раніше питання загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій та досліджень проблема дефіциту платіжного балансу та шляхів його поліпшення залишаються актуальними.

Мета дослідження. Визначення шляхів покращення платіжного балансу України в контексті її інтеграції до світового господарства.

Основні результати дослідження. Платіжний баланс – це результуюча сума усіх міжнародних грошових угод та платежів, які здійснюються між резидентами певної країни,

у тому числі між усіма верствами населення, комерційними структурами та державними установами, з відповідними агентами за кордоном, тобто із резидентами інших країн.

Узагальнена оцінка економічного стану країни, ефективності її зовнішньоекономічних зв'язків здійснюється на підставі платіжного балансу. Загалом платіжний баланс має роль макроекономічної моделі, яка систематично відображає економічні операції, здійснені між національною економікою та економіками інших країн світу. Мета такої моделі: розроблення та запровадження обґрунтованої курсової та зовнішньоекономічної політики країни, а також аналіз і прогноз стану товарного та фінансового ринків.

В умовах глобалізації світової економіки зростають міжнародні обороти товарів і послуг, прискорюється рух капіталів і фінансових ресурсів, загострюється проблема рівноважного стану національних економік. Інформаційною базою для розробки стратегії і тактики зрівноваження міжнародних валютно-фінансових і кредитних відносин слугує платіжний баланс, порушення рівноваги якого є одним з визначальних чинників дестабілізації економіки країни. Регулювання рівноваги платіжного балансу є важливим стратегічним завданням держави та уряду, набагато важливішим по своїй суті, ніж його фінансування. Для реалізації такого завдання виникає потреба у першочерговому визначенні чинників впливу на рівновагу балансу та його оптимізації.

З метою стимулювання експорту, стримування імпорту товарів, залучення іноземних капіталів, обмеження вивозу капіталів країни з дефіцитом платіжного балансу зазвичай вживають наступні заходи:

1. *Дефляційна політика.* Політика, спрямована на скорочення внутрішнього попиту, включає обмеження бюджетних соціальних витрат, заморожування цін і заробітної плати. Її інструментами виступають фінансові та грошово-кредитні заходи: зменшення бюджетного дефіциту, зміни облікової ставки центрального банку (дисконтна політика), кредитні обмеження, встановлення меж зростання грошової маси. В умовах економічного спаду при наявності великої кількості безробітних і резервів невикористаних виробничих потужностей політика дефляції призводить до подальшого падіння виробництва й зайнятості.

2. *Девальвація.* Падіння обмінного курсу національної валюти спрямовується на стимулювання експорту і стримування імпорту товарів. Девальвація стимулює експорт товарів лише при наявності експортного потенціалу конкурентоздатних товарів і послуг, а також сприятливої ситуації на світовому ринку. Щодо стримуючого впливу девальвації на імпорт, то в умовах інтернаціоналізації процесу відтворення і розвитку міжнародної спеціалізації країна часто не може різко скоротити ввезення товарів. До того ж не всі країни проводять успішну політику імпортозаміщення.

Здорожуючи імпорт, девальвація може призвести до зростання витрат виробництва вітчизняних товарів, підвищенню цін у країні та наступній втраті отриманих за її допомогою конкурентних переваг на зовнішніх ринках. Отже, хоча вона може дати країні тимчасові переваги, але в багатьох випадках не усуває причини дефіциту платіжного балансу. Для отримання бажаного ефекту девальвація повинна бути достатньою за розміром. Інакше вона лише посилює спекуляцію на валютних ринках, оскільки зберігається можливість повторного перегляду валютного курсу.

3. *Валютні обмеження.* Блокування або обов'язковий продаж валютної виручки експортерів, ліцензування продажу іноземної валюти імпортерам, зосередження валютних операцій в уповноважених банках спрямовані, передусім, на усунення дефіциту платіжного балансу шляхом обмеження експорту капіталу і стимулювання його припливу, стримування імпорту товарів.

4. *Фінансова та грошово-кредитна політика.* Для зменшення дефіциту платіжного балансу використовуються бюджетні субсидії експортерам, протекціоністське підвищення імпортних мит, скасування податку на дивіденди для нерезидентів, дисконтна політика і таргетування грошової маси (встановлення цільових орієнтирів її щорічного росту).

Платіжний баланс виступає найважливішим орієнтиром при розробці макроекономічної політики. Стан платіжного балансу, а особливо торгового балансу, впливає на зміну валютного курсу, що особливо актуально зараз для України. Активний платіж-

ний баланс сприяє підвищенню курсу національної валюти, оскільки збільшується попит на неї з боку іноземних дебіторів, пасивний платіжний баланс породжує тенденцію до зниження курсу національної валюти внаслідок того, що вітчизняні боржники намагаються продати її за іноземну валюту для погашення своїх зобов'язань.

Розмір впливу платіжного балансу на валютний курс визначається ступенем відкритості економіки країни.

Згідно статистичних даних Національного Банку України у серпні дефіцит поточного рахунку платіжного балансу становив 601 млн. дол. США, або 4,5% від ВВП (у серпні 2017 року – 142 млн. дол. США, або 1,3% від ВВП). Обсяги імпорту товарів зростали вищими темпами (на 17,4%, у липні – на 25,3%), ніж обсяги експорту (на 10,5%, у липні – на 12,7%). Порівняно з попереднім місяцем обсяги імпорту товарів знизилися на 1,6%, тоді як обсяги експорту товарів зросли на 12,7%.

За вісім місяців 2018 року дефіцит поточного рахунку становив 2,1 млрд дол. США (або 2,6% від ВВП) порівняно з 833 млн. дол. США (або 1,2% від ВВП) за відповідний період 2017 року.

Обсяги експорту товарів становили 3,7 млрд. дол. США.

За січень – серпень 2018 року найбільше в номінальному вимірі зросли обсяги експорту до країн ЄС (на 1,6 млрд. дол. США, або на 17,7%), їх частка зростає з 34,9% (за вісім місяців 2017 року) до 36,8%. Обсяги експорту до країн Азії збільшилися на 842 млн. дол. США, або на 10,4%, однак їх частка скоротилася з 32,0% до 31,6%. Обсяги експорту до Росії впали на 206 млн. дол. США, або на 9,1%, а її частка в загальному обсязі експорту знизилася з 8,9% до 7,2%.

Обсяги імпорту товарів становили 5 млрд. дол. США. Обсяги енергетичного імпорту збільшилися на 19,9%, в основному за рахунок імпорту нафтопродуктів та газу. Обсяги неенергетичного імпорту зросли на 16,6%.

За січень – серпень 2018 року найбільше в номінальному вимірі зростали обсяги імпорту з країн ЄС (на 1,6 млрд. дол. США, або 14,2%), проте частка країн ЄС у загальному імпорті скоротилася з 37,5% до 37,1%. Обсяги імпорту з країн Азії та Росії зросли відповідно на 1,4 млрд. дол. США, або на 23,3% та на 893 млн. дол. США, або 21,4%. Частка країн Азії в загальному обсязі імпорту збільшилася з 20,0% до 21,3%, а частка Росії зростає з 13,6% до 14,3%.

Чисте запозичення від зовнішнього світу (сумарне сальдо поточного рахунку та рахунку операцій із капіталом) у серпні становило 598 млн. дол. США (у серпні 2017 року – 141 млн. дол. США).

У цілому за вісім місяців 2018 року чисте запозичення від зовнішнього світу становило 2,1 млрд. дол. США, за відповідний період минулого року – 0,8 млрд. дол. США.

Чистий приплив за фінансовим рахунком становив 625 млн. дол. США (у серпні минулого року – 659 млн. дол. США) і зумовлювався головним чином припливом за операціями державного сектору, який становив 598 млн. дол. США. У цілому за січень – серпень 2018 року чистий приплив коштів за фінансовим рахунком становив 2,2 млрд. дол. США (за вісім місяців 2017 року – 2,1 млрд. дол. США).

Обсяги готівкової валюти поза банками зросли на 192 млн. дол. США (у серпні минулого року зменшилися на 48 млн. дол. США).

За вісім місяців 2018 року обсяги готівкової валюти поза банками збільшилися на 494 млн. дол. США, за відповідний період 2017 року скоротилися на 480 млн. дол. США.

Зведений платіжний баланс сформувався з профіцитом в обсязі 27 млн. дол. США (у серпні 2017 року профіцит становив 518 млн. дол. США).

Згідно з наведеними вище даними, негативний показник сальдо платіжного балансу в липні (мінус 170 млн. дол. США) у серпні змінився на профіцитний (плюс 27 млн. дол. США) [7].

За даними Міністерства Фінансів України основними чинниками досягнення профіциту платіжного балансу були наступні:

- чистий приплив капіталу за фінансовим рахунком у серпні 2018 р. становив 625 млн. дол. США проти 142 млн. дол. США у серпні минулого року, головним чином, завдяки розміщенню урядом облігацій зовнішньої державної позики. У цілому за січень-

серпень 2018 року чистий приплив коштів за фінансовим рахунком становив 2,2 млрд. дол. США (за вісім місяців 2017 року – 2,1 млрд. дол. США);

- обсяги експорту товарів у серпні зросли на 10,5% до 3,7 млрд. дол. США завдяки збільшенню на 6,3% експорту продовольчих товарів, що пов'язане із зростанням світових цін на пшеницю та більшим обсягам зібраного врожаю олійних культур. У цілому за січень – серпень 2018 р. експорт зріс на 11,6% порівняно з відповідним періодом минулого року, до 28,2 млрд. дол. США [8].

Ці чинники формують передумови для забезпечення стабільності валютного курсу національної грошової одиниці. Таким чином, довготривалий профіцит платіжного балансу є запорукою прогнозованого та стабільного курсу гривні у середньостроковій перспективі.

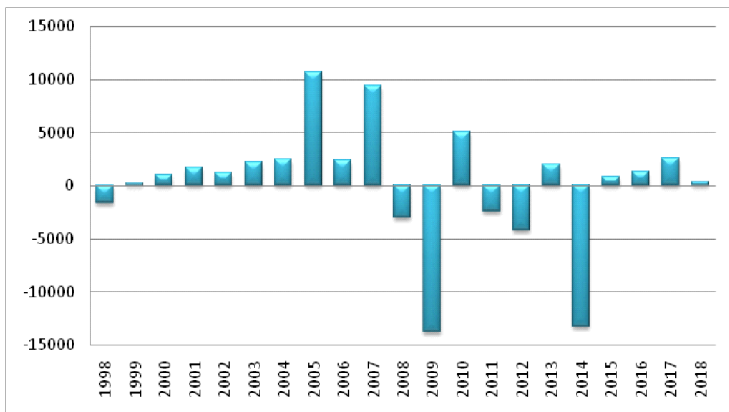

Рис. 1. Зведений платіжний баланс України 1998-2018 роки.

Платіжний баланс суттєво впливає на визначення характеру та структури зовнішньоекономічних зв'язків і ролі країни у світовому господарстві. Незважаючи на позитивні показники у серпні, для України проблема дисбалансу платіжного балансу лишається особливо гострою в останні роки, що пов'язано з низькою ефективністю використання кредитів МВФ, погіршенням експортного потенціалу вітчизняної продукції станом економіки країни загалом. Тому на сьогоднішній день важливим є визначення шляхів поліпшення платіжного балансу в умовах інтеграції до світового господарства.

Державне регулювання платіжного балансу зводиться до сукупності економічних (у тому числі фінансових, грошово-кредитних, валютних) заходів, спрямованих на раціональне формування його основних статей, усунення причин та факторів появи невірноваженого стану. Арсенал методів, які можна застосувати до вирівнювання платіжного балансу, доволі широкий та різноманітний. Їх вибір залежить від валютно-економічного стану країни та стану її міжнародних розрахунків.

За останні роки спостерігалось значне нарощування обсягів імпорту тих товарів, які або достатньо виробляються в Україні і є основними товарами вітчизняного експорту, або можуть вироблятися в достатній кількості.

Водночас організація власного виробництва товарів та послуг з метою заміщення на внутрішньому ринку імпортних аналогів створить умови для підвищення та розширення експортного потенціалу України, збільшення додаткового надходження валютних ресурсів, що, у свою чергу, стане запорукою укріплення вітчизняної фінансової системи та покращення торговельного і платіжного балансів України.

Тому основними шляхами поліпшення стану платіжного балансу є:

- поліпшення внутрішньої політичної ситуації;

- залучення інвестиційних ресурсів для розвитку перспективних напрямів імпортозаміщення;

- першочергове інвестування у критично важливі виробничі потужності, що є найбільш зношеними. До них можна віднести енергетичний сектор, від якого безпосередньо залежить конкурентоспроможність суттєвої частини промисловості країни. В першу чергу мова йде про відновлення та розвиток атомної енергетики, що генерує найдешевшу електроенергію, а також інфраструктуру передачі та розподілу електроенергії, де спостерігаються суттєві втрати енергії. Іншим важливим напрямком сфери енергетики є відновлення виробничих фондів державних компаній, що займаються видобутком природного газу та нафти, модернізація до сучасного рівня, що найменше, одного нафтопереробного заводу країни. Нарощення питомої ваги атомної енергії у структурі використаної електроенергії, збільшення видобутку природного газу та нафти, з подальшою її переробкою, сприятиме суттєвому зниженню імпорту енергоресурсів, вивільняючи додаткові фонди для відновлення економіки країни;

- чітке визначення елементів імпорту, які є споживчими і можуть бути з легкістю замінені аналогічними продуктами українського виробництва. В першу чергу мова йде про харчові продукти, алкогольні та слабоалкогольні напої, інші товари широкого вжитку. Обмеження такого імпорту має бути забезпечене шляхом суттєвого підвищення податку на додану вартість. При цьому, метою такого оподаткування, як було зазначено, має бути не наповнення державного бюджету, а сприяння переходу на більш дешеві внутрішні аналоги. В цілому, пріоритетом роботи податкової системи має стати переорієнтування споживчого попиту на товари, що виробляються в Україні.;

- зменшення валютної готівки, яка залишається експортерами в офшорних юрисдикціях. Для цього необхідно домовитись з власниками крупного бізнесу щодо моделі розвитку країни та переваг, що отримає бізнес від такого розвитку.

Висновки. Існує прямий зв'язок між станом платіжного балансу і розвитком економіки. В сучасному глобалізованому світі змінюються пріоритети та механізми державного втручання в економіку. Так, якщо раніше вибір цілей, методів і підходів відновлення рівноваги платіжного балансу визначався національними інтересами країни, то зараз він все більше залежить і підпорядковується глобальному економічному розвитку, міжнародним економічним відносинам та зв'язкам між країнами. Все це вимагає більшої різноманітності та узгодженості у використанні інструментів і методів державного регулювання на основі аналізу платіжного балансу, врахування більшості факторів. Оцінка показників платіжного балансу дозволяє розробити стратегічні напрями розвитку економіки та використовувати різноманітний арсенал методів державного регулювання зовнішньо-економічної діяльності у поточному та середньостроковому періоді. Тому доцільно своєчасно реагувати на зміни фінансових показників та прогнозувати показники соціально-економічного розвитку країни на довгострокову перспективу.

Нині суттєво збільшився відтік коштів з України, тому що у зведеному платіжному балансі з'явився подвійний дефіцит поточного і фінансового рахунків. Це викликано величезними обсягами запозичень, які здійснили приватні структури (фінансові установи, банки, корпорації), а також тим, що населення виводить все більше вільно конвертованої валюти з української фінансової системи.

Для покращення соціально-економічного розвитку України потрібно здійснити реформи усіх сфер економічного життя, які повинні базуватися на науці, освіті й технологіях. Такі перебудови позитивно вплинуть і на платіжний баланс, зменшивши його дефіцит, оскільки короткострокові заходи вичерпали свій позитивний вплив.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Шляхи оптимізації платіжного балансу України та зовнішньоторгівельного балансу регіонів в умовах фінансової кризи – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // old.niss.gov.ua.

2. Вареник В.М. Платіжний баланс України як інструмент управління грошовими потоками на рівні держави / Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська

академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2009. – Вип. 27. – С. 278-284.

3. Веріга Г.В. Платіжний баланс і валютний курс: діалектика взаємозв'язку // Бізнес Інформ. – 2013. – №2. – С. 231-235.

4. Кондратюк, І. В. Дослідження динаміки поточних рахунків платіжних балансів країн СНД / Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць / ДВНЗ "УАБС НБУ" ; ред. А. О. Єпіфанов. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008. – Вип. 23. – С. 357-362.

5. Кущенко О.І. Статистична оцінка зовнішнього ринку України // National Economic Reform: experience of Poland and prospects for Ukraine – [Collective monograph]. – Vol. 2. "Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2016. – С.416-434.

6. Мулякова-Бочі А. К. Концепція удосконалення платіжного балансу в умовах економічного розвитку // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 7. – С. 80-85.

7. Офіційний сайт Національного Банку України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // bank.gov.ua.

8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // minfin.com.ua.

9. Пазізіна, К.В. Платіжний баланс і макроекономічна стабільність у перехідній економіці: порівняльні аспекти // Журнал європейської економіки. – 2004. – № 2. – С. 185-216.

10. Соскін О. І. Міжнародні фінанси: Навчально-методичний посібник. – К.: Національна академія управління, 2011. – 300 с.

Середа В.В.

Науковий керівник:

к.е.н., доцент, Штань М.В.

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ ТНК ТА УКРАЇНОЮ

В статті окреслено пріоритетні галузі, що визначатимуть подальший розвиток національної економіки. Виділено ступені стратегічної важливості окремих галузей для забезпечення економічної безпеки та створення фундаменту високотехнологічного зростання економіки країни. Виділено групи факторів, які мають визначальний вплив на формування галузевих пріоритетів для інвестування ТНК із точки зору забезпечення стратегічних інтересів держави.

Ключові слова: ТНК, національна економіка, стратегічні напрями, інвестиції, фактори впливу.

Середа В.В.

ФОРМИРОВАНИЕ КОНЦЕПЦИИ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ТНК И УКРАИНЫ

В статье обозначены приоритетные отрасли, которые будут определять дальнейшее развитие национальной экономики. Выделены степени стратегической важности отдельных отраслей для обеспечения экономической безопасности и создания фундамента высокотехнологического роста экономики страны. Выделены группы факторов, которые оказывают решающее влияние на формирование отраслевых приоритетов для инвестирования ТНК с точки зрения обеспечения стратегических интересов государства.

Ключевые слова: ТНК, национальная экономика, стратегические направления, инвестиции, факторы влияния.

Sereda V.V.

FORMATION OF THE CONCEPT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TNC AND UKRAINE

The article outlines priority areas that will determine the further development of the national economy. The stages of strategic importance of separate branches are allocated for maintenance of economic safety and creation of a foundation of high-tech growth of the economy of the country. There are groups of factors that have a decisive influence on the formation of sector priorities for the investment of TNC in terms of providing strategic interests of the state.

Keywords: TNC, national economy, strategic directions, investments, factors of influence.

Постановка проблеми. Досліджуючи сучасні процеси, тенденції та закономірності прямого іноземного інвестування в економіку України дозволяє виділити кілька суттєвих недоліків у забезпеченні економічного розвитку України, а саме:

- недостатність внутрішніх інвестицій для забезпечення динамічного зростання економіки України та виходу на рівень економічного розвитку країн Європи;
- диспропорції у галузевій структурі здійснених інвестицій, що мають розбіжності із цільовими параметрами забезпечення економічного розвитку, що є стратегічно важливими в контексті довгострокового розвитку України;
- невідповідність інвестиційних цілей та мотивів завданням структурної перебудови економіки України.

Аналіз досліджень та публікацій. Актуальність проблеми дослідження розвитку міжнародних економічних відносин в умовах транснаціоналізації світової економіки підтверджується значною кількістю фундаментальних досліджень зарубіжних учених-економістів: Ч. Кіндлебергера, Ч. Гілла, Д. Деніелса, Е. Пенроуза, Дж. Майєра, Г. Перлмуттера, С. Хаймера, Д. Стігліца, Дж. Даннінга, Т. Левіта. Значний внесок у вивчення сутності розвитку міжнародної економічної діяльності під впливом ТНК належить таким вітчизняним вченим, як Ю. Макогон, В. Новицький, Ю. Пахомов, О. Рогач, В. Рочоца, І. Дахно, І. Гладій, В. Новицький, І. Сазонець, Л. Суплін, А. С. Філіпенко, С. В. Фомишин та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне розробкам усіх учених, що досліджували дану проблематику, можна зазначити, що вивчення концепцій взаємовідносин між ТНК та Україною потребує подальшого дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні взаємовідносин між ТНК та Україною з метою напрацювань концепції взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Оскільки очевидним є суттєві диспропорції між стратегічними задачами економічного розвитку України та фактичним складом і галузевою структурою прямих іноземних інвестицій виникає необхідність визначення та обґрунтування галузевих пріоритетів іноземного інвестування в економіку України, за умови дотримання стратегічних інтересів України в контексті сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності країни в умовах глобальної конкуренції.

На державному рівні необхідно чітко окреслити пріоритетні галузі, що визначать подальший розвиток національної економіки. Саме ці галузі повинні мати відповідні заохочення в плані стимулювання залучення капіталів та інвестицій в реальний сектор. В першу чергу, треба розвивати виробництво конкурентоспроможної продукції, що існує в державі зараз. Зокрема, Україна є досить конкурентною в сферах транспортного літакобудування, енергетичного машинобудування, ракетобудування, окремих видів продукції військово-промислового комплексу (системи електронного спостереження тощо). На галузевому рівні національної економіки є необхідним нарощування експортного потенціалу цільових галузей шляхом стимулювання збільшення випуску вітчизняної високотехнологічної продукції за рахунок переоснащення виробництва, використання вітчизняних технологій переробки, зберігання, пакування, транспортування і реалізації продукції машинобудування, харчової і легкої промисловості, сільського господарства, закріплення національних експортерів на традиційних ринках збуту і виходу на нові.

Отже, першими кроками на шляху визначення галузевих пріоритетів інвестування в економіку країни є визначення ступеню стратегічної важливості окремих галузей для забезпечення економічної безпеки та створення фундаменту високотехнологічного зростання економіки країни. В цілому слід виділити 3 ключових, інтегруючих показники, які в кінцевому рахунку визначають ступінь важливості окремих галузей для країни із точки зору дотримання її стратегічних інтересів:

По-перше – це рівень технологічного укладу галузі, ступінь застосування передових досягнень науки і техніки, ступінь участі галузі у поширенні інноваційних технологій серед суміжних та взаємопов'язаних галузей. Визначення даного фактору як домінуючого обумовлено тим, що в сучасних умовах глобальної економіки та міжнародної конкуренції їх особливістю є активне використання технологічних досягнень у формуванні їх порівняльних переваг. Новітні технології стають тією матеріальною основою, яка визначає технічний рівень сучасного виробництва, форми його орган-

ізації і управління, рівень конкурентоспроможності підприємства за його головними критеріями – вартості, якості і швидкості генерації нововведень – і їх ринкової комерціалізації. Знецінюючи роль традиційних факторів конкурентоспроможності, вони обумовлюють погіршення умов торгівлі країн-експортерів сировини і низько технологічних виробів, зниження ефективності зовнішньоекономічної діяльності їх підприємств, що створює додаткові проблеми для повноцінної інтеграції їх економік у світове господарство. Як показує світова практика функціонування найбільш процвітаючих економічних систем, високу конкурентоспроможність і стабільне економічне зростання, насамперед, забезпечують фактори, які стимулюють поширення нових технологій. Сучасне економічне зростання характеризується провідним значенням науково-технічного прогресу й інтелектуалізацією основних факторів виробництва.

По-друге – це рівень стратегічної важливості галузі для забезпечення економічної стабільності та економічної безпеки країни в цілому. Якщо попередній критерій – це перспективні позиції країни на світовому ринку, то даний критерій – це забезпечення відповідного рівня надійності та стабільності розвитку економіки у даний час. Цілком очевидно, що навіть у разі досить низького рівня технологічності галузі, якщо вона на поточний момент забезпечує значну частку створення валового внутрішнього продукту країни (або ж значна частка населення зайнята у даній галузі; або ж галузь забезпечує значний обсяг експортних надходжень) і т.п., то дана галузь є стратегічно важливою для країни і повинна розглядатись як галузь із високим рівнем пріоритету, а тому потребує особливої уваги з боку держави, у т.ч. і розробки відповідної інвестиційної стратегії.

Третім фактором, що визначає рівень важливості інвестування галузі для держави є фактор наявності конкурентних переваг та відповідно – конкурентоспроможності галузі на світовому ринку. Галузеві пріоритети інвестування в країні повинні бути зміщені у бік тих галузей, які володіють відповідними конкурентними перевагами та можуть бути конкурентоспроможними на світовому ринку.

На рис. 1 нами виділено групи факторів, які мають визначальний вплив на формування галузевих пріоритетів для інвестування ТНК із точки зору забезпечення стратегічних інтересів держави.

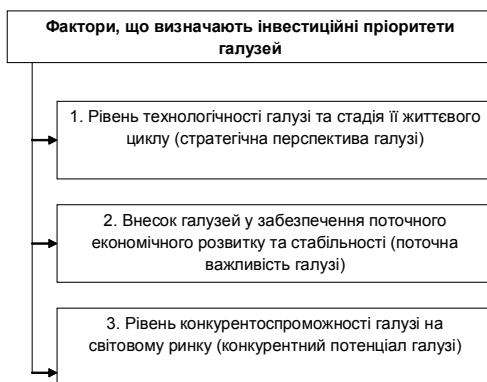

Рис. 1. Групи факторів, що визначають пріоритетність інвестування ТНК галузей економіки

Досліджуючи вплив інвестиційної діяльності ТНК на національну економіку зазначимо, що коли надходження приватного іноземного капіталу недостатньо регулюється державою, то воно не сприятиме вирішенню галузевих та регіональних структурних проблем в руслі визначених нею пріоритетів, а навпаки – призводить до ущемлення інтересів вітчизняних виробників, створює нездорову диференціацію в оплаті аналогічної праці. Тому практично в усьому світі іноземне інвестування в тій

чи іншій формі регламентується, а держава регулює його залучення, заохочуючи його вкладання в одні галузі економіки та обмежуючи – в інші шляхом застосування відповідних інструментів регулювання інвестиційного процесу.

Прикладом регулювання інвестиційної діяльності ТНК може бути досвід таких середньо розвинутих країн, як Бразилія, Мексика, Іспанія. Надходження закордонного капіталу в них регулюється залежно від об'єкта інвестування. У галузевій структурі в багатьох з цих країн за ступенем доступу для участі капіталу ТНК розрізняються галузі:

- інвестування ТНК яких заохочується. До них належать галузі, які змогли б замінити імпорту, або такі, що недостатньо розвинуті і тому не зможуть самостійно розвиватись швидкими темпами;

- в які надходження капіталу ТНК не обмежені;

- галузі з обмеженням інвестування ТНК (наприклад, не більше 49% акціонерного або статутного капіталу);

- до яких капітал ТНК не допускається. Це галузі, що знаходяться виключно у державному секторі, а також засоби комунікації і масової інформації, видобуток і постачання нафти та нафтопродуктів, енергопостачання.

Основними засобами державного регулювання інвестицій ТНК в групі країн, що розглядаються, є економічні та адміністративні. Головним економічним важелем регулювання інвестиційного процесу є оподаткування. Серед адміністративних засобів – реєстрація чи, точніше, відмова у реєстрації небажаним з точки зору національних інтересів іноземним інвестиціям, які таким чином не можуть отримати право на своє здійснення в конкретній галузі, регіоні або взагалі в країні.

Висновки. Як показує світовий досвід, заборона та обмеження іноземного інвестування, та на інвестиційну діяльність ТНК зокрема, може поширюватися на:

- ключові галузі, які пов'язані з національною безпекою, збереженням політичного, економічного та культурного суверенітету. До них належать військова та деякі галузі добувної промисловості, залізничний і авіаційний транспорт, річкове та морське судноплавство, рибальство, сільське і лісове господарство, засоби масової інформації, банківська та страхова справа, посередницька діяльність на ринку цінних паперів;

- сферу, пов'язану з реалізацією права власності на землю; користування надрами та природними ресурсами, в тому числі у виключній морській зоні;

- галузі передової технології, де капітал лише формується і на певному етапі іноземна конкуренція може бути небажаною.

Захист української економіки у процесі іноземного інвестування пов'язаний не стільки з обмеженням надходжень необхідних інвестицій, скільки з наявністю системи безпеки інвестиційного механізму. Світова практика знає два підходи до вирішення цього питання. Так, для розвинутих країн характерна відсутність спеціального законодавства про іноземні інвестиції (за винятком Японії) та про регулювання міжнародної передачі технологій. Іноземне інвестування, в тому числі інвестування ТНК в них регулюється загальними нормами цивільного та торговельного права.

Список використаних джерел

1. Рокоча В. Транснаціональні корпорації: навч. посіб. / В. Рокоча, О. Плотніков, В. Новицький [та ін.]. К.: Таксон, 2001. – 304 с.
2. Сазонець І. Л. Сутність та основи і концепції діяльності ТНК в умовах глобалізації: монографія / І. Л. Сазонець, Ю. М. Варич. – Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 275 с.
3. Білорус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко [та ін.]. – К.: КНЕУ, 2001. – 736 с.
4. Сорос Дж. Джордж Сорос про глобалізацію / Дж. Сорос. К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. – 173 с.
5. Stiglitz J. On Changing the Global Financial Architecture (Exepts from Globalization

and Its Dis-contents) / J. Stiglitz // Transition. The World Bank. – Vol.13. – № 3. – May-June 2005. – P. 16-17.

6. Грищенко А. Актуальні проблеми формування інвестиційного клімату для ТНК / Відп. ред. В.Е. Новицький: Зб. наук. пр. – Вип. 32. – К.: 736 с.

7. Данилюк Н. Розвиток ТНК: деякі аспекти впливу на навколишнє середовище: Транснаціональні корпорації / Н. Данилюк // Ринок цінних паперів України. – 2004. – № 1-2.

8. Зименков Р. Зарубежная деятельность американских ТНК / Р. Зименков // Росс. экон. журн. – 2001. – № 11. – С. 19-25.

9. Левківський В. М. Національні економічні інтереси як імператив у відносинах України з ТНК / В. М. Левківський: Зб. наук. пр. – Вип. 37. – К.: Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України. – 2003.

10. Карделл С. Стратегическое сотрудничество: Креативный бизнескурс / С. Карделл, пер. с англ. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2005. – 256 с

11. Мовсесян А. Транснациональный капитал и национальные государства / А. Мовсесян, С. Огнивцев // Мировая экономика и междунар. отношения. – 1999. – № 6. – С.55-63.

12. Сорока І. Б. Транснаціональні корпорації та їхня роль у процесі активізації міжнародної інтеграції / І. Б. Сорока // Акт. пробл. економіки. – №9. – 2009. – С. 35-41.

13. Зяярна Н. М. Розвиток транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації економіки / Н. М. Зяярна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.2. – С.197-202.

Бальбух І.М.

Науковий керівник:

д.е.н., професор, Єрохін С.А.

БЮДЖЕТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті розглянуто та уточнено поняття бюджетного менеджменту, проаналізовано проблеми які існують на сучасному етапі в системі управління бюджетними ресурсами. Запропоновано організаційно-економічний механізм вдосконалення бюджетного менеджменту в Україні, спрямованого на покращення та стабілізацію системи державних фінансів та загальне економічне зростання.

Ключові слова: бюджетний менеджмент, державний борг, міжбюджетні відносини

Бальбух І.М.

БЮДЖЕТНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО ИХ РЕШЕНИЮ

В статье рассмотрены и уточнены понятия бюджетного менеджмента, проанализированы проблемы существующие на современном этапе в системе управления бюджетными ресурсами. Предложено организационно-экономический механизм совершенствования бюджетного менеджмента в Украине, направленного на улучшение и стабилизацию системы государственных финансов и их экономический рост.

Ключевые слова: бюджетный менеджмент, государственный долг, межбюджетные отношения

Balbus I.M.

BUDGET MANAGEMENT IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROPOSALS ON THEIR DECISION

The article considers and clarifies the concepts of budget management, analyzes the problems existing at the present stage in the system of budget resources management. The organizational and economic mechanism for improving budget management in Ukraine aimed at improving and stabilizing the public finance system and their economic growth is proposed.

Keywords: budget management, public debt, intergovernmental fiscal relations

Постановка проблеми. Бюджетна система – це фундаментальна основа фінансової системи України, важливість якої у соціально-економічному розвитку держави важко переоцінити. Вона є кровоносною системою у цілісному організмі країни, що забезпечує органи державної влади відповідними фінансовими ресурсами для виконання ними своїх функцій. Раціональність використання існуючих ресурсів, їх оптимальний розподіл між розпорядниками бюджетних коштів забезпечується системою бюджетного менеджменту держави.

На жаль, на сучасному етапі в Україні не сформовано ефективної системи управління бюджетними ресурсами, що засвідчує наявність чималого кола проблем у цій сфері, а саме: відсутність досконалої законодавчої бази, необґрунтоване планування та прогнозування у сфері бюджету, некваліфіковані управлінські рішення, зростання державного боргу та видатків на його обслуговування, недосконалість та неефективність бюджетного контролю, що породжує систематичний характер нецільового використання бюджетних коштів та стримує поступальний економічний розвиток. Тому детальний аналіз цих проблем та розробка відповідних шляхів їх вирішення є нагальним питанням та зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у теорію розвитку бюджету зробили такі видатні вітчизняні вчені та науковці, як: Опарін В. М., Федосов В. М., Василик О. Д., Гесць В. М., Романенко О. Р., Пасічник Ю. В., Базилевич В. Д., Білопольська В. М., Юрій С. І., Барановський, О. І. та інші.

Але не дивлячись на велику увагу до питань бюджету з боку науковців, проблематиці бюджетного менеджменту присвячено незначну кількість праць.

Метою статті є дослідження поняття бюджетного менеджменту, розгляд основних проблем управління бюджетними ресурсами та розробка пропозицій щодо їх вирішення.

Основні результати дослідження. Перш за все розглянемо визначення дефініції бюджетного менеджменту.

У вітчизняній літературі поняття "бюджетний менеджмент" майже не трапляється. В. Федосов зазначає, що в самому понятті міститься певна пізнавальна інтрига, тим більше заплутана через незвичайну етимологію ключових термінів "бюджет" і "менеджмент" та їх поєднання в одному словосполученні [1, с. 15]. Визначення поняття бюджетного менеджменту є вкрай необхідним. Якщо банкрутство підприємства, банку, корпорації є звичайним та зрозумілим явищем ринкової економіки, то банкрутство держави означає припинення її існування. Тому необхідними є детальні наукові розробки управлінського механізму державних фінансів, щоб завжди бути готовими попередити розвиток негативних тенденцій фінансової неспроможності держави.

Фетисов В.Д. зазначає, що бюджетний менеджмент – це науково-обґрунтована система управління бюджетними відносинами, потоками та фондами державних грошових коштів, мета якої полягає у реалізації фінансово-бюджетної політики для збереження та розвитку економічної цілісності, безпеки та державного устрою, попередження фінансової неспроможності [2, с. 45]. Індутенко А.Н. вказує, що бюджетний менеджмент являє собою систему програмно-цільового управління бюджетами різних рівнів за допомогою бюджетного механізму з метою оптимізації доходів та витратків бюджету для забезпечення ефективного вирішення завдань соціально-економічного розвитку територій [4, с. 4]. За словами Галушки Є.О. бюджетний менеджмент покликаний розв'язувати проблеми ефективного управління бюджетом – від раціоналізації бюджетного процесу, оптимізації джерел бюджетних надходжень і витратків до поліпшення діяльності органів виконавчої влади [5, с. 25-26]. Узагальнюючи наведені визначення, пропонуємо характеризувати поняття "бюджетний менеджмент", виходячи з сутності менеджменту взагалі та основних його складових та характеризувати його як сукупність взаємопов'язаних управлінських дій, прийомів, інструментів та методів, спрямованих на керування бюджетними ресурсами і відносинами, які виникають у процесі руху бюджетних коштів.

Система бюджетного менеджменту в Україні характеризується цілою низкою проблем, які значно гальмують соціально-економічний розвиток держави, спричиняють проблеми як у різних секторах економіки через недофінансування, так і у соціальній сфері.

Однією з найгостріших проблем у бюджеті України є наявність значного бюджетного дефіциту, що породжується неефективністю бюджетного планування та прогнозування. Слід зазначити що цей показник має тенденцію до зростання: 2015 р. – 1,3% ВВП, 2016 р. – 2,8% ВВП, 2017 р. – 5,9 %, та перевищує порогові значення (3% ВВП). Але найбільшу загрозу для економічної безпеки України становить "сірий" прихований дефіцит, який не враховується в офіційних показниках. Зокрема, за оцінками експертів, у 2010 р. з урахуванням прихованого дефіцит державного бюджету становив біля 8% [7]. Таким чином, прихований дефіцит бюджету – це реальна загроза для національної економіки, тому зусилля органів державного управління повинні бути спрямовані на його скорочення.

Одним з найбільш яскравих індикаторів, що відображає неефективність державного бюджетного менеджменту та представляє найбільшу загрозу для економічної, зокрема фінансової безпеки країни є державний борг (рис. 1).

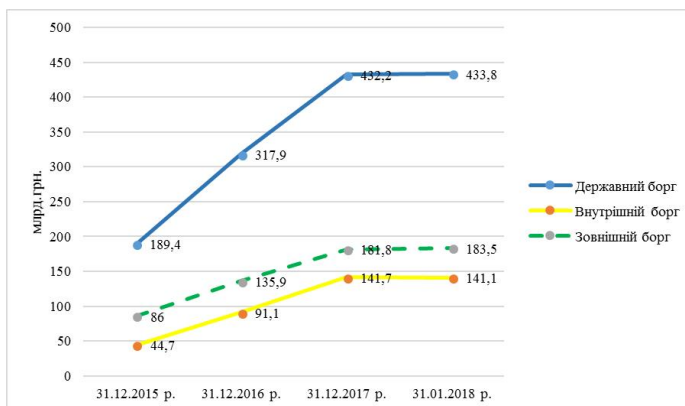

Рис. 1. Динаміка державного боргу України за 2015-2018 роки [3]

З рисунку 1 очевидним є тенденція зростання державного боргу, при чому більшу його частину становить зовнішній борг, що формує певну залежність України від інших держав, створює своєрідну "боргову яму". При цьому слід зазначити, що суми погашення державного боргу зменшуються. Якщо у 2016 р. цей показник становив 31,3 млрд. грн., то у 2017 р. зменшився до 26,7 млрд. грн. Ситуація, що склалася потребує нагального вирішення, тому одним із напрямів вдосконалення бюджетного менеджменту в Україні повинно стати ефективне управління державним боргом, спрямоване на його скорочення та зменшення необхідності у внутрішніх та зовнішніх запозиченнях.

Серед безлічі невирішених питань у сфері бюджетної політики України чільне місце займає система міжбюджетних відносин, постійне реформування якої так і не забезпечило місцеве самоврядування достатніми фінансовими ресурсами для соціально-економічних та структурних перетворень.

Спостерігається зростання частки трансфертів з державного бюджету в структурі доходів місцевих бюджетів, що засвідчує неспроможність місцевих органів влади виконувати власні та делеговані повноваження за власних доходів місцевих бюджетів.

Головним інструментом міжбюджетних відносин виступає дотація вирівнювання. Не дивлячись на щорічне зростання дотацій вирівнювання в Україні не створено передумов для гармонійного розвитку регіонів, навпаки зростає їх диференціація.

Бюджетний кодекс України зазначає, що одним з принципів побудови бюджетної системи України є принцип ефективності [6, ст. 7]. Але слід констатувати, що на сучасному етапі дотримання принципу ефективності учасникам бюджетного процесу поки що не вдається. Обсяги неефективно використаних бюджетних коштів щороку зростають (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка обсягів неефективно використаних бюджетних коштів, встановлених рахунковою палатою України [4]

Рік	Сума неефективного використання коштів, млрд.грн.
2013	3,8
2014	5,6
2015	7,8
2016	11,4
2017	14,4

Визначальним у неефективному використанні коштів є людський фактор, оскільки саме від виважених, кваліфікованих рішень посадовців залежить ефективність і результативність використання коштів.

Таким чином, з метою вирішення існуючих проблем нами розроблено механізм вдосконалення державного бюджетного менеджменту (рис. 3).

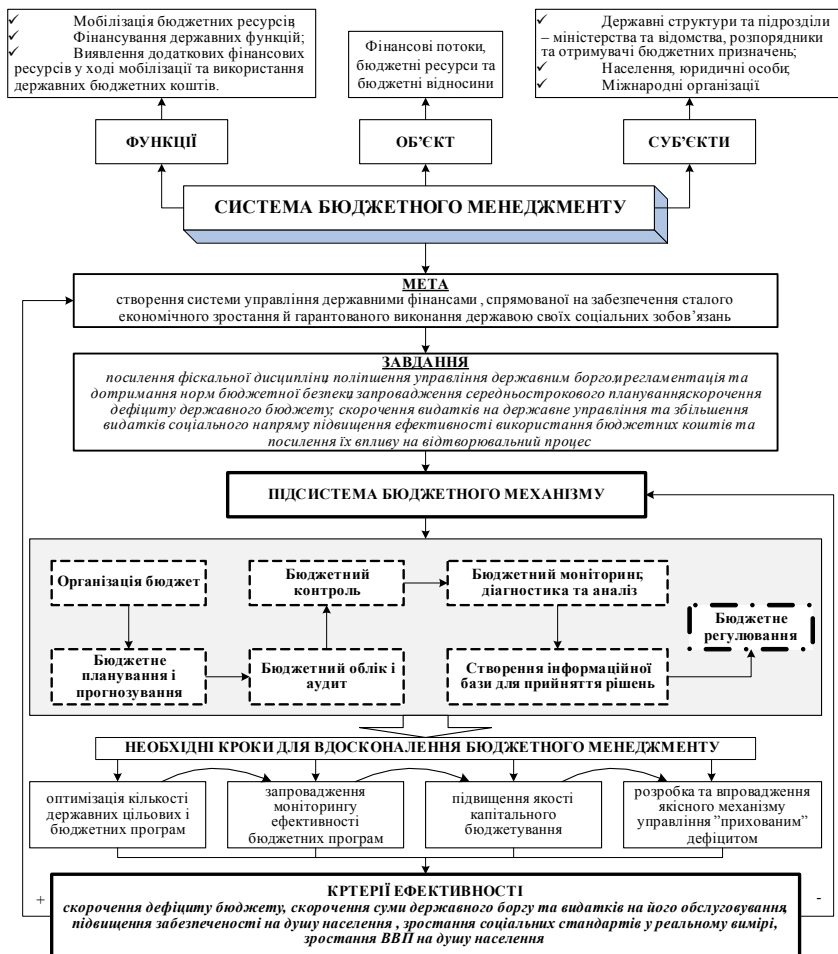

Рис. 3. Організаційно-економічний механізм вдосконалення бюджетного менеджменту. Складено автором.

Запропонований механізм включає такі елементи: мета; завдання; функції, об'єкт та суб'єкти бюджетного менеджменту; підсистеми бюджетного механізму; необхідні кроки вдосконалення, спрямовані на підвищення бюджетного менеджменту; критерії ефективності.

Більш детально розглянемо підсистеми запропонованого бюджетного механізму:

1) бюджетне планування і прогнозування – вважаємо доцільним визначити середньостроковий характер бюджетного планування, що забезпечується: формуванням цілей розвитку держави і відповідним коригуванням діяльності органів влади

щодо розподілу бюджетних коштів; системою прогнозування середньострокового характеру; чітким розподілом функцій між органами державної влади щодо розробки та реалізації бюджетних проектів. Також необхідним є зростання ролі програмно-цільового методу у бюджетному плануванні, який зводиться до цільового фінансування та передбачає: встановлення пріоритетів державних витратків за напрямками; підвищення ефективності витрачання державних коштів; припинення фінансування у випадку вибору альтернативного варіанту;

2) бюджетний облік і аудит – повинен включати відпрацювання бухгалтерської архітектури, розробку бухгалтерського довідника та впровадження інформаційної системи обліку. Відпрацювання бухгалтерської архітектури передбачає: 1) встановлення учасників системи обліку (за належністю (Держказначейство, розпорядники), за рівнем участі, за роллю, за видом обліку, що ними ведеться); 2) окреслення облікової системи (принципи та методи обліку (централізація, консолідація, облікові періоди), організація облікової системи (журнали, головна книга, додаткові реєстри, інвентарні реєстри). Розробка бухгалтерського довідника включає 1) адаптацію стандартів IPSAS (обрання стандартів і за потребою їх адаптації, затвердження стандартів, оприлюднення стандартів як збірника, що слугуватиме довідником); 2) визначення плану рахунків, який складається з класифікації рахунків та правил функціонування рахунків; 3) описання бухгалтерських проведення за кожним процесом. Впровадження інформаційної системи обліку полягає в розробці стратегії інформаційної системи в ув'язці з архітектурою бухгалтерського обліку. Для ERP системи необхідно визначити межі функцій та учасників системи, встановити функції та учасників поза периметром системи, зробити ув'язку між цими двома елементами [8];

3) бюджетний контроль – пропонуємо вдосконалити розподіл завдань між контролюючими органами з метою уникнення дублювання повноважень, посилити відповідальність за здійснення бюджетних правопорушень, чітко окреслити поняття "бюджетного правопорушення" у законодавстві України з метою усунення багатозначності його трактування розпорядниками бюджетних коштів. Також доцільно застосувати в Україні практику, що стосується проведення попереднього контролю на етапі прийняття управлінських рішень щодо фінансових ресурсів на основі глибокого аналізу та розрахунку фінансових результатів, що сприяє забезпеченню об'єктивної оцінки доцільності прийняття фінансових рішень, дотримання бюджетної дисципліни;

4) бюджетний моніторинг, діагностика і аналіз – основні методологічні вимоги для його ефективного проведення сформульовано Міжнародним валютним фондом [9, с. 22]: – чітка ієрархічна будова бюджетних програм, за якою кожна програма складається з підпрограм, котрі поділяються на завдання і напрями; – з метою забезпечення гнучкого управління програмами (підпрограмами), контрольованості їх реалізації, прозорості витрачання бюджетних коштів завдання та напрями підпрограм мають бути достатньо структуровані та деталізовані; – встановлення взаємозв'язку у програмах між витраченими бюджетними коштами і плановими (очікуваними) результатами, що дає змогу приймати обґрунтовані бюджетні рішення в умовах обмеженості фінансових ресурсів; – встановлення управлінської підзвітності за процесом реалізації програм, включаючи особисту відповідальність;

5) збір і обробка інформаційної бази з бюджету – розширення інформації, що подається під час прийняття бюджету й разом з річним звітом про його виконання: умовні зобов'язання, квазіфіскальні операції, стан державних фінансових активів і зобов'язань, нефінансових активів.

6) бюджетне регулювання – повинно базуватися на оперативному регулюванні, його основними завданнями є координація поточних заходів та усунення відхилень від планових показників та встановлених норм.

Висновки. Розбалансованість державних фінансів України в сучасних умовах є одним з найголовніших факторів стримування соціального-економічного розвитку. Високий рівень закорумпованості влади, нездатність до ефективного державного управління, диспропорції регіонального розвитку, недосконалість міжбюджетних відносин, зниження інвестиційної активності, недофінансування витратків соціального напрямку, бор-

гове навантаження на бюджет – без негайного вирішення цих проблем подальше економічне реформування є неможливим. Тому нами було проведено аналіз існуючих проблем та запропоновано механізм вдосконалення системи бюджетного менеджменту, що є основним результатом даної наукової роботи. У межах розробленого механізму запропоновано рекомендації вдосконалення елементів функціонального механізму, необхідні кроки підвищення якості бюджетного менеджменту та критерії ефективності, досягнення яких є основним індикатором успіху реалізації запропонованого механізму.

Список використаних джерел

1. Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрямки: Моногр. / За ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.
2. Фетисов Ф.Д. Бюджетная система Российской Федерации: Учебное пособие / М.: Юнити-Дана, 2003. – 367 с.
3. Рахункова палата України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua>
4. Индугенко А.Н. Бюджетный менеджмент в условиях формирования системы бюджетирования, ориентированного на результат // Финансы и кредит. №30, 2007. – С. 2-8.
5. Галушка Є. О. Бюджетний менеджмент: Навч.-метод. посіб. – Чернівці: Книги-XXI, 2007. – 280 с.
6. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.ua>
7. Український бюджет має "сірий" прихований дефіцит [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golosua.com>
8. Звіт про робочі зустрічі за участю представників Генеральної Дирекції державних фінансів Міністерства бюджету, державних рахунків і державної служби Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>.
9. Запатріна, І.В. Удосконалення процесів контролю за ефективним використанням бюджетних коштів в Україні [Текст] / І.В. Запатріна // Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем. – 2007. – Вип. 12. – С. 20-29.

Глінцов А.В.

*Науковий керівник
д.е.н., професор Штулер І.Ю.*

СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ ТА УПРАВЛІННЯ НИМ

У статті проаналізовано динаміку державного боргу України за останні роки, перераховано проблеми управління державною заборгованістю та наведено основні шляхи їх вирішення, розроблено перспективні напрямки боргової стратегії України в сучасних умовах. Також у статті надано інформацію щодо динаміки індикаторів боргового навантаження України. Проаналізовано показники фінансування дефіциту державного бюджету в сучасних умовах, докладно вивчено тиск боргових платежів на державний бюджет і ВВП країни за допомогою аналітичних таблиць. Обґрунтовано залежність величини гарантованого державного боргу України від обсягу дефіциту державного бюджету України. У статті обґрунтована значуща роль державного боргу як такого, що має великий вплив на економіку України. Згруповані джерела формування зовнішнього державного та гарантованого державою боргу, що дало змогу визначити його наслідки на економіку.

Ключові слова: державний борг, державна заборгованість, фінансування, державний бюджет, бюджетний дефіцит, управління державним боргом.

Глінцов А.В.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА УКРАИНЫ И УПРАВЛЕНИЕ ИМ

В статье проанализирована динамика государственного долга Украины за последние годы, перечислены проблемы управления государственной задолженностью и приведены основные пути их решения, разработаны перспективные направления долговой стратегии Укра-

ины в современных условиях. Также в статье предоставлена информация о динамике индикаторов долговой нагрузки Украины. Проанализированы показатели финансирования дефицита государственного бюджета в современных условиях, подробно изучено давление долговых платежей в государственной бюджет и ВВП страны с помощью аналитических таблиц. Обоснована зависимость величины гарантированного государственного долга Украины от объема дефицита государственного бюджета Украины. В статье обоснована важная роль государственного долга как имеющего большое влияние на экономику Украины. Сгруппированы источники формирования внешнего государственного и гарантированного государством долга, что позволило определить его последствия на экономику.

Ключевые слова: государственный долг, государственная задолженность, финансирование, государственный бюджет, бюджетный дефицит, управление государственным долгом.

THE MODERN STATE OF THE STATE DEBT OF UKRAINE AND MANAGEMENT OF IT

The article analyzes the dynamics of the state debt of Ukraine in recent years, lists the problems of management of public debt and provides the main ways of their solution, elaborates the perspective directions of the debt strategy of Ukraine in modern conditions. Also, the article provides information on the dynamics of Ukraine's debt burden indicators. The indicators of financing the state budget deficit in the current conditions are analyzed, the pressure of debt payments on the state budget and GDP of the country is analyzed in detail with the help of analytical tables. The dependence of the size of the guaranteed state debt of Ukraine on the volume of the deficit of the state budget of Ukraine is substantiated. The article substantiates the significant role of public debt as having a great influence on the Ukrainian economy. The sources of formation of external state and guaranteed state debt were grouped, which allowed to determine its consequences on the economy.

Keywords: state debt, state debt, financing, state budget, budget deficit, public debt management.

Постановка проблеми. У сучасних реаліях існування державного боргу являється закономірним явищем для країн, де гостро відчувається нестача грошових ресурсів, адже здійснення політичних, економічних, фінансових, соціальних перетворень потребує значних фінансово-кредитних ресурсів, що веде до утворення державного боргу. Накопичення обсягів державної заборгованості становить загрозу стійкості фінансової системи з боку зовнішніх і внутрішніх кредиторів і може призвести до зниження рівня фінансової безпеки держави. У зв'язку з цим, проблема забезпечення ефективного управління державним боргом як неодмінної умови стабілізації економічного росту держави привертає до себе все більшу увагу науковців, вчених і громадськості.

Проблема економічного відставання країн, що розвиваються, особливо проявляється в кризі заборгованості. Глобальна заборгованість – одна з характерних особливостей сучасної світової економіки. Сьогодні у світі неможливо знайти державу, яка спроможна була б обійтися без боргів: внутрішніх чи зовнішніх. До перших, як правило, вдаються індустріально розвинуті країни, до других – країни, що розвиваються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У публікаціях вітчизняних науковців ця тематика достатньо широко розглядається з різних позицій. Особливо слід відзначити роботи таких вчених, як Т.Г. Бондарук [2], Т.П. Вахненко [6, 7], М.М. Ермошенко [11], О.А. Кириченко [10], Є.В. Куделюк [13], О.В. Лавров [14], Н.В. Приказюк [14], В. Шпачук [15], С.І. Юрій [16]. Багато дослідників наголошують на загальних проблемах накопичення державного боргу, зазначаючи значний вплив цільових програм міжнародних фінансових установ.

Невирішені частини проблеми. На нашу думку, поза увагою науковців залишаються проблеми управління державним боргом. На сьогоднішній день відсутня чітка програма управління державною заборгованістю на довгострокову перспективу. Діяльність уряду України у цьому напрямі є фрагментарною без комплексного урахування загальних потреб держави.

Метою дослідження є аналіз поточного стану державного боргу України та надання окремих пропозицій, які спроможні забезпечити ефективне управління складовими державного боргу в сучасних складних економічних умовах.

Основні результати дослідження. Для підвищення ефективності управління державною заборгованістю в Україні слід розробити стратегії запозичень. Реалізація ефективного управління державним боргом України передбачає розробку концепції такої боргової стратегії, в якій державний борг розглядатиметься не з точки зору боргового тягаря на національну економіку, а в контексті джерела та механізму забезпечення економічного зростання країни.

Державні запозичення потрібні для забезпечення платоспроможності держави та досягнення економічного зростання, тому другий напрямок розробки боргової стратегії, такий як здійснення нових запозичень у безпечних розмірах для інвестиційних цілей, є більш прийнятним для України.

Структура державного боргу, яка окреслює основні елементи державного боргу – види боргу, наслідки заборгованості, джерела формування прямого та гарантованого державою боргу, є необхідним попереднім етапом до створення ефективної системи управління державним боргом у сучасних умовах.

Структурно державний борг України складається з внутрішнього і зовнішнього. Державний зовнішній борг – це боргові зобов'язання держави перед нерезидентами щодо повернення позичених коштів (основна сума боргу) та відсотків за ними [10].

Залежно від отримувача кредитних ресурсів державний борг може бути прямий та умовний (гарантований).

- Прямий державний борг – це борг, що відображає обсяги позичених ресурсів, які надійшли в розпорядження уряду країни [10].

- Умовний (гарантований) державний борг – це зобов'язання держави як гаранта повернення ресурсів кредиторю в разі неплатоспроможності позичальника.

Також державний борг за ознакою валюти зобов'язань поділяється на борг в іноземній валюті і борг в національній валюті; за ознакою відсоткової ставки – на борг з фіксованою ставкою і борг з плаваючими ставками [10].

За I квартал поточного року загальна сума державного і гарантованого боргу зменшилася на 88,1 млрд. грн, або на 4,3% (рис. 1). Найбільш вагомою складовою скорочення боргового навантаження став зовнішній державний борг (зменшення на 58,2 млрд. грн або на 5,4%) [1]. Скорочення розміру державного боргу за звітний період відбулося внаслідок планового погашення зовнішніх позик МВФ, МБРР і ЄБРР: заборгованість Уряду перед даними установами зменшилася на 510 млн. дол. США. Заборгованість Уряду за ОВДП зменшилася на 2,6 млрд. грн., в основному за рахунок погашення 2-річних ОВДП на суму 17,7 млрд. грн.

В той же час Уряд активно розміщував короткострокові ОВДП. Зокрема, за січень – березень 2018 р. заборгованість за 3-місячними ОВДП збільшилася на 7,4 млрд. грн, а за 6-місячними ОВДП – на 5,6 млрд. грн.

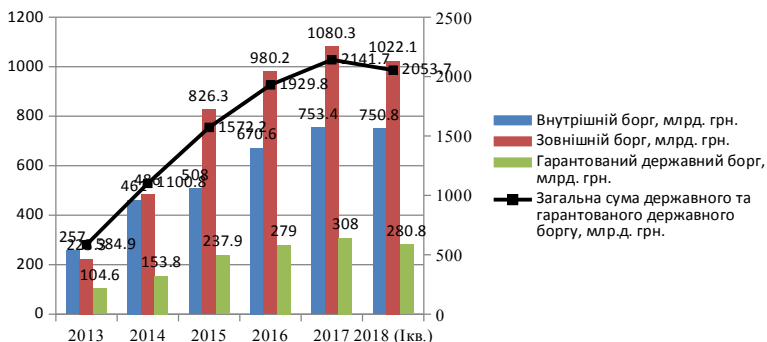

Рис. 1. Динаміка державного і гарантованого державою боргу України та його складових [1]

Боргова позиція України у період 2017-2018 років характеризувалася висхідною траєкторією індикаторів боргового навантаження та перевищенням гранично допустимих значень ключових індикаторів (табл. 1).

У 2017-2018 рр. відносні показники боргового навантаження України певною мірою покращилися, але не досягли економічно безпечного рівня. У відносному вимірі державний і гарантований державою борг на кінець 2013 року складав 38,4% ВВП, а в кінці 2015 – вже 79,1% ВВП. Максимального значення співвідношення державного боргу і ВВП було досягнуто в кінці 2016 року – 81% ВВП. З того часу відносний показник боргового навантаження поступово знижувався – до 71,8% ВВП на кінець 2017 р. і до 68,8% на кінець березня 2018 року.

Таблиця 1

Динаміка індикаторів боргового навантаження України (2013-2018 рр.)

Показник		2013	2014	2015	2016	2017	2018 січень-берез.	Середнє для країн із середніми доходами у 2016 р.*	Гранично допустимі значення
Державний і гарантований державою борг	млрд. грн	584,8	1100,8	1571,8	1929,8	2141,7	2053,6	-	-
	% ВВП	38,4	69,4	79,1	81,0	71,8	68,8	47,0	30-50
	% доходів бюджету	172,4	308,3	294,0	313,1	270,0	223,7	-	200
Валовий зовнішній борг, % експорту товарів і послуг		173,9	193,0	248,1	247,2	217,6		106,0	200
Короткостроковий зовнішній борг за залишковим терміном, % до резервів		290,4	788,0	384,6	303,0	248,4	-	30,5	100
Обслуговування державного боргу, % до витратів держбюджету		8,5	11,9	15,0	14,2	13,2	14,1		10-15

Середні показники для країн, що розвиваються (2015), наведені з International Debt Statistics Міжнародного банку реконструкції і розвитку та Fiscal Monitor МВФ.

Джерело: розрахунки автора на основі даних МВФ, Світового банку, НБУ та Міністерства фінансів України.

За результатами емпіричного дослідження ОЕСР граничний рівень державного боргу для країн з ринками, що формуються, складає 30-50 % ВВП, а для розвинутих країн – 70-90 % ВВП. В Україні фактичний обсяг державного боргу відносно ВВП перевищує ці гранично допустимі значення щонайменше, на 18,8 п. п. ВВП.

У I кварталі 2018 року від державних позик до бюджету надійшло 50,7 млрд. грн., що означало збільшення суми запозичень на 13,6 млрд. грн., або на 36,7 % відносно I кварталу 2017 року (табл. 2).

Аналіз даних таблиці 2 дозволяє зробити висновок про аномально високий тягар погашення і обслуговування боргу для державного бюджету і ВВП країни. Щодо ВВП обсяг платежів за державним боргом збільшився з 7,5% у 2013 році до 10,8% у 2014 році і 9,5% у I кварталі 2018 року. Щодо ВВП обсяг відсоткових платежів за державним боргом збільшився з 2,3 % у 2013 році до 4,4 % у 2015 і становив 3,3% у I кварталі 2018 року.

Таким чином, навіть за відсутності кризових потрясінь державний борг є суттєвою проблемою для державного бюджету і ВВП країни. Значний обсяг витратів бюджету на обслуговування боргу зменшує можливості держави з фінансування соціально-економічних потреб країни, що в багатьох випадках призводить до зниження якості соціального капіталу та зменшення доступності суспільних послуг для широких верств населення. Такі явища, безперечно, негативно впливають на якість життя населення та погіршують перспективи економічного розвитку країни.

Таблиця 2

Показники фінансування дефіциту державного бюджету за I кв. 2013-2018 років

Роки/Показники	2013 I кв.	2014 I кв.	2015 I кв.	2016 I кв.	2017 I кв.	2018 I кв.
Загальне фінансування, млрд. грн, у т. ч.:	4,5	4,2	-4,3	10,5	9,7	20,6
-загальний фонд	7,0	4,5	-3,9	11,2	12,3	25,5
-спеціальний фонд	-2,5	-0,2	-0,4	-0,7	-2,6	-4,9
Фінансування за борговими операціями, млрд. грн	29,4	10,0	56,7	24,3	28,4	-6,3
Запозичення, млрд. грн, у т. ч.:	44,2	27,2	91,0	57,4	37,1	50,7
- внутрішні запозичення	35,0	26,9	33,6	39,1	35,4	49,7
частка, %	79,2	98,9	36,9	68,1	95,4	98,1
- зовнішні запозичення	9,2	0,3	57,4	18,3	1,7	0,9
частка, %	20,8	1,1	63,1	31,9	4,6	1,9
Погашення, млрд грн, у т. ч.:	-14,8	-17,2	-34,3	-33,1	-8,8	-56,9
- внутрішні зобов'язання	-8,7	-15,6	-29,6	-22,2	-5,9	-47,6
- зовнішні зобов'язання	-6,1	-1,6	-4,7	-10,9	-2,9	-9,3
Надходження від приватизації державного майна, млрд. грн	0,1	0,05	0,10	0,02	0,0	0,03
Фінансування за активними операціями, млрд. грн	-25,0	-5,9	-61,1	-13,8	-18,7	26,8

Джерело: складено за даними Державної казначейської служби України

Таблиця 3

Тиск боргових платежів на державний бюджет і ВВП країни

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018 I квартал
Платежі за державним боргом, млрд грн, у т. ч.:	114,2	171,8	503,4	208,8	255,4	87,4
- внутрішнім	65,7	102,7	151,3	166,5	150,5	61,0
- зовнішнім	48,5	69,1	352,1	42,3	104,9	26,3
Частка платежів за державним боргом у видатках бюджету, %	23,3	26,3	28,5	22,4	19,9	32,1
Частка відсоткових виплат за боргом у видатках бюджету, %	8,5	11,9	15,0	14,2	13,2	14,1
Відношення відсоткових виплат за боргом до ВВП, %	2,3	3,2	4,4	4,1	3,7	3,3
Відношення платежів за державним боргом до ВВП, %	7,5	10,8	10,2	8,8	8,5	9,5

Джерело: складено за даними Державної казначейської служби і Державного Комітету статистики України

В цілому, зважаючи на результати проведеного аналізу, слід констатувати системну неефективність управління державним боргом і невирішення ключових проблем, пов'язаних з високим рівнем боргового навантаження в Україні. Зокрема, політика інтенсивного залучення короткострокових внутрішніх позик за підвищеними відсотковими ставками, яка реалізується в Україні з грудня 2017 року, покладає додатковий тягар на державний бюджет, а також посилює вразливість державних фінансів і зовнішнього сектору економіки до реверсу потоків капіталу.

На сьогодні економіка України потребує здійснення ефективних економічних реформ з метою стабільного економічного зростання. Проте, забезпечення реалізації відповідної економічної політики неможливе без значних капіталовкладень, мобілізація яких, в нинішніх умовах функціонування, може бути здійснена за рахунок внутрішніх та зовнішніх заощаджень.

У сучасних умовах розвиток міжнародної фінансової системи пов'язаний із значним зростанням обсягів зовнішньої державної заборгованості країн світу. На сьогодні зовнішній державний борг є однією з основних складових фінансової системи багатьох держав світу, головним інструментом у механізмі макроекономічного регулювання та реалізації економічної стратегії держави. В Україні за роки її незалежності формування боргу відбувалося значною мірою під впливом потреб поточного фінансування бюджетних видатків, що зумовило його структуру та обсяги. До основних причин зростання державного боргу України за останні роки належать:

- необхідність збільшення валютних резервів для забезпечення стабільності національної грошової одиниці;
- залежність від імпорту енергоносіїв;
- потреби технічного переоснащення більшості галузей національної економіки.

Постійне зростання темпів приросту дефіциту державного бюджету України призводить до збільшення суми державного боргу. Спочатку дослідження слід розглянути показники загального державного боргу, до складу якого входить як зовнішній, так і внутрішній борг держави з метою комплексного розгляду моделей управління зовнішнім державним боргом України. З метою складання прогнозних показників величини дефіциту державного бюджету України скористаємося квадратичним рівнянням регресії:

$$y = a \cdot t^2 + b \cdot t + c$$

в якій y – величина дефіциту; t – фактор часу. Для знаходження параметрів a , b та c розв'яжемо систему рівнянь [15]:

$$\left\{ a \sum t_i^4 + b \sum t_i^3 + c \sum t_i^2 = \sum t_i^2 y_i, \right. \\ \left. a \sum t_i^3 + b \sum t_i^2 + c \sum t_i = \sum t_i y_i \right\}$$

Дані проміжних розрахунків подано в таблиці 4.

Дані свідчать про щільний зв'язок між факторами та дають змогу використовувати цю модель для прогнозування рівня дефіциту державного бюджету в майбутньому.

Таблиця 4

Вихідні дані для розрахунку рівняння залежності величини дефіциту державного бюджету України від часу, млрд. грн.

Роки	Величина дефіциту державного бюджету України (y)	t	t ²	t ³	t ⁴	t ² * y	t * y
2012	9,84	1	1	1	1	9,84	9,84
2013	12,5	2	4	8	16	50	25
2014	19,87	3	9	27	81	178,83	59,61
2015	52,24	4	16	64	256	835,84	208,96
2016	73,21	5	25	125	625	1830,25	366,05
2017	75,96	6	36	216	1296	2734,56	455,76
Сума	243,62	21	91	441	2275	22169,42	5116,02

Джерело: побудовано автором на основі даних [15]

Обсяг дефіциту державного бюджету (y) є основним фактором зростання гарантованого державного боргу (Z) і прямо впливає на його величину, тому для виведення взаємозв'язку між ними доцільно буде застосувати лінійне рівняння регресії. Для знаходження параметрів рівняння розв'яжемо систему [15]:

$$\{a \cdot \sum y + b \cdot \sum y^2 = \sum z \cdot y\}$$

Дані проміжних розрахунків представлено в таблиці 5.

Таблиця 5

Дані для розрахунку рівняння залежності величини гарантованого державного боргу України від обсягу дефіциту державного бюджету України, млрд. грн.

Роки	Величина гарантованого державного боргу України (Z)	y	z × y	y ²	Z _{теор}	z-Z _{теор}	(z-Z _{теор}) ²
2012	104,60	9,84	1029,26	96,83	104,60	0,00	0,00
2013	153,80	12,50	1922,50	156,25	146,43	7,37	54,32
2014	237,90	19,87	4727,07	394,82	224,75	13,15	172,92
2016	279,00	73,21	20425,59	5359,70	127,20	151,80	23043,24
2017	308,00	75,96	23395,68	5769,92	95,32	212,68	45232,78
Сума	1083,30	243,62	263913,55	59350,70	390,68	692,62	68503,26

Джерело: побудовано автором на основі даних [15]

Залежність величини гарантованого державного боргу України від обсягу дефіциту державного бюджету України зображено на рис. 2.

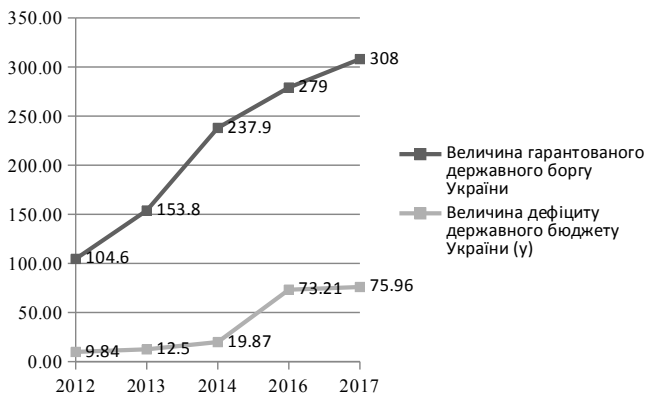

Рис. 2. Залежність величини гарантованого державного боргу України від обсягу дефіциту державного бюджету України, побудовано автором на основі даних [15]

Коефіцієнт детермінації складає $R^2=0,8997$ і свідчить, що обсяг гарантованого державного боргу на 89,97 % залежить від величини дефіциту гарантованого державного бюджету, а на 10,03 % – від інших факторів. Це дає нам змогу використовувати отриману модель для прогнозування рівня гарантованого державного боргу України. У комплексі з моделлю для прогнозу дефіциту державного бюджету України ми можемо отримати прогнозні значення гарантованого державного боргу України у 2019-2022 рр. (таблиця 6) [15].

Прогнозні значення обсягів дефіциту державного бюджету та гарантованого державного боргу України у 2019-2022 роках, млрд. грн.,

Показник	Період, роки			
	2019	2020	2021	2022
Обсяг дефіциту державного бюджету України	58,89	65,89	72,9	79,9
Величина гарантованого державного боргу України	350,22	395,16	440,10	485,04

Джерело: побудовано автором на основі даних [15]

Прогнозні значення обсягів дефіциту державного бюджету та гарантованого державного боргу України у 2019-2022 роках подано на рис. 3.

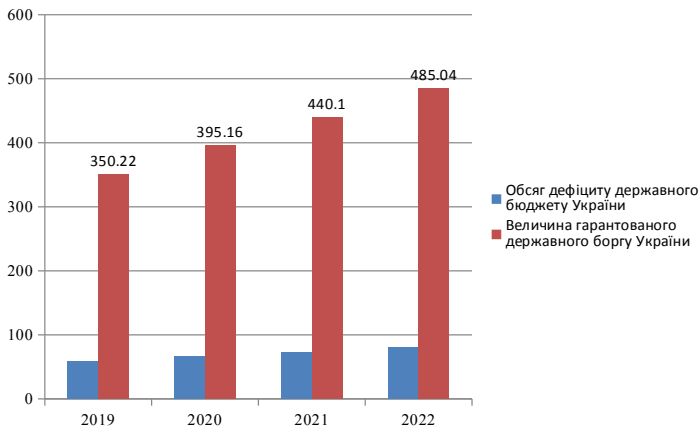

Рис. 3. Прогнозні значення обсягів дефіциту державного бюджету та гарантованого державного боргу України у 2019-2022 роках, млрд. грн.

Джерело: побудовано автором на основі даних [15]

На основі проведених розрахунків можемо зробити висновок про те, що величина гарантованого державного боргу України зменшуватиметься при вдосконаленні торгової політики держави, що має підвищити її економічну безпеку.

З метою вдосконалення управління державним боргом слід запровадити більш регулярний графік погашення зовнішнього боргу за рахунок викупу державних облігацій, що дасть змогу знизити витрати на обслуговування боргу, також слід припинити приватне розміщення боргових інструментів на зовнішньому ринку, щоб звести до мінімуму ризик репутації держави, слід зміцнити зв'язки між Міністерством фінансів і НБУ, встановити чіткі повноваження департаменту державного боргу Міністерства фінансів України.

З метою вдосконалення економічної політики, яка, буде сприяти зміцненню економічної безпеки України, слід ужити заходів, що передбачають [13, с. 12]:

- зменшення негативних наслідків від вступу до Світової організації торгівлі (СОТ);
- детальне опрацювання потенційних переваг і недоліків та розробка виваженої стратегії функціонування України в рамках угод у СОТ.
- зменшення обсягу зовнішнього державного боргу;
- використання запозичених коштів на інвестиційні цілі;

- здійснення гармонізації системи стандартів у чіткій відповідності до вимог технологічної, екологічної безпеки та безпеки життєдіяльності, а також з урахуванням технологічної та економічної доцільності. Йдеться про визнання на міжнародному рівні частини вітчизняних стандартів як таких, що обумовлені національною природно-кліматичною, технологічною та іншою специфікою. Своєї особливості повинна мати і частина процедур в системі оцінювання відповідності, яка не дозволяє введення однакових процедур для національних та іноземних виробників; [14]

- здійснення розбудови системи інформаційного забезпечення суб'єктів підприємництва, які функціонують в рамках СОТ. В жодному разі не йдеться про прагнення зупинити процеси інтеграції України до міжнародних торговельних структур, адже це об'єктивний процес, обумовлений логікою розвитку економічної та політичної глобалізації.

Для обґрунтування шляхів удосконалення використання запозичених коштів побудуємо модель причинно-наслідкових зв'язків державного боргу з дефіцитом бюджету, податковою та соціальною політикою (рис. 4)

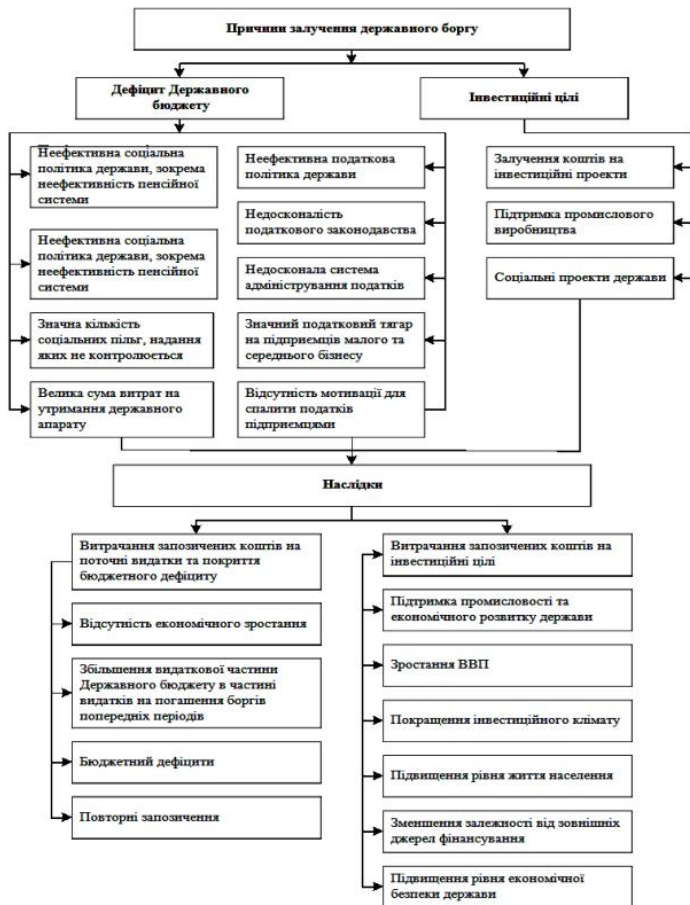

Рис. 4. Модель причинно-наслідкових зв'язків державного боргу з дефіцитом бюджету, податковою та соціальною політикою, побудовано автором

Для скорочення державного боргу Україні потрібно звернути увагу та виконати ряд запропонованих завдань:

- вдосконалення законодавчого забезпечення формування внутрішньої та зовнішньої заборгованості (зокрема, визначити понятійний апарат, механізми залучення кредитних ресурсів і обслуговування зовнішнього боргу, показники (індикатори);
- розроблення обґрунтованої стратегії залучення позик (внутрішніх і зовнішніх, довгострокових та короткострокових) в економіку України, у якій має бути вказано пріоритети, інструменти та підходи до банків-партнерів;
- проведення інвентаризації всіх боргів державного бюджету, які мають бути поділені на обґрунтовані та необґрунтовані;
- проведення скоординованої політики спрямованої на дотримання співвідношень між зовнішніми і внутрішніми запозиченнями;
- надання уряду можливості оперативно заміщувати одні джерела запозичення іншими;
- розвиток ринку похідних інструментів від зовнішніх боргових зобов'язань;
- зменшення обсягів іноземних кредитів, гарантованих урядом, забезпечення умов і сприяння самостійному виходу вітчизняних підприємств на міжнародні фінансові ринки для залучення інвестицій;
- розміщення і погашення позик таким чином, щоб максимально знизити вплив змін кон'юнктури світового ринку капіталів і спекулятивних тенденцій ринку цінних паперів на ринок державних зобов'язань;
- дотримання відкритості при випуску позик, забезпечення доступу міжнародних рейтингових агентств до достовірної інформації про економічний стан у державі для підтримки високої кредитної репутації і рейтингу держави-позичальника [8, с. 284-290].

Таким чином, для того, щоб з'явилася можливість ефективно використовувати позикові ресурси на інвестиційні проекти, слід позбутися дисбалансу Державного бюджету, шляхом впорядкування видаткової частини та оптимізації податкової системи з метою збільшення доходів Державного бюджету України.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що стан державного боргу, тобто стан боргової безпеки, є одним із головних критеріїв оцінки ефективності державної фінансової політики. Ефективність політики з управління державним боргом найбільше буде визначатись відсутністю суттєвого боргового навантаження на економіку країни, його поступовим зменшенням в довгостроковій перспективі.

Пріоритетним напрямом боргової стратегії України має стати надання інвестиційного характеру державним запозиченням з метою розвитку вітчизняної економіки.

Перевагу при інвестуванні доцільно надавати розвитку природно-ресурсного потенціалу, розвитку виробничої інфраструктури, а також наукомістким та трудоємким проектам, які забезпечать високий приріст доданої вартості, збільшення зайнятості населення, і як наслідок пришвидшення темпів зростання економіки. Важливою умовою реалізації цього завдання повинен бути суворий контроль та регулярне звітування про використання державних коштів.

Для України залишається актуальною проблема ефективного використання залучених кредитних ресурсів. В Україні кредитні ресурси використовуються на поточні витрати та погашення позик попередніх періодів, що призводить до нових запозичень. Причиною виникнення зовнішнього державного боргу є дисбаланс Державного бюджету, який виникає внаслідок непередбаченого витрачання бюджетних коштів та неефективної податкової політики, яка знижує доходи державного бюджету України.

Вирішення проблеми зовнішньої заборгованості буде сприяти створення необхідних правових та економічних умов для акумулювання внутрішніх заощаджень країни, відновлення довіри кредиторів, активізації іноземного інвестування. При значному борговому тягарі для України доцільно фінансування дефіциту балансу за поточними операціями шляхом конверсії зовнішньої заборгованості в іноземній валюті та внутрішні зобов'язання. Також боргові парадокси викликані неефективним управлінням державним боргом в Україні.

Забезпечення керованості державним боргом потребує вдосконалення методики визначення ліміту зовнішнього боргу шляхом введення додаткових індикаторів

боргового навантаження з урахуванням структури зовнішнього боргу за термінами та позичальниками і джерел його покриття. Враховуючи високий ступінь ризикованості зовнішніх корпоративних запозичень, і з огляду на те, що держава несе відповідальність за борги як свої, так і всіх резидентів, для забезпечення керованості боргової політики оцінку фінансової спроможності і макроекономічної стабільності країни необхідно здійснювати за показником сукупної зовнішньої заборгованості.

При формуванні боргової стратегії необхідно брати до уваги напрями використання зовнішніх запозичень, виходячи з пріоритетних напрямів розвитку економіки. Зовнішні державні запозичення України використовуються здебільшого на поточні потреби, тобто для забезпечення стабільності грошово-кредитної системи та підтримки Державного бюджету, як це було зроблено з використанням коштів першого траншу нинішнього кредиту МВФ Україні. І тільки невелика частина цих коштів спрямована безпосередньо на розвиток економіки. Страждає також інвестиційний та інноваційний розвиток національної економіки, що у перспективі подовжує фазу її виходу з кризи та не дозволяє у повній мірі здійснювати масштабні структурні перетворення, оскільки без інвестицій та інновацій у їх складі це просто неможливо. Саме тому на сьогодні є актуальним впровадження у практику управління державним боргом України програмно-цільового методу фінансування державних інвестиційних витрат, в тому числі, за рахунок залучених державних кредитних ресурсів. Державні інвестиції позитивно впливають на економічний розвиток, оскільки, по-перше, є складовою сукупного попиту, а, по-друге, через підвищення ефективності виробництва позначаються на рівні сукупної пропозиції. При визначенні цільової спрямованості державних капітальних вкладень пріоритет має надаватися інвестиціям в інфраструктуру, особливо, в транспортну, мережі водо- і газопостачання, виробництва й передачі електроенергії. Підвищення якості транспортної інфраструктури та розширення мережевих галузей сприятимуть високому зниженню витрат на ведення підприємницької діяльності й, у кінцевому рахунку, можуть визначати високі темпи зростання національної економіки.

Таким чином, для повного і своєчасного обслуговування власної заборгованості уряд має забезпечити продуктивну віддачу від капіталу, залученого на фінансовому ринку. У такому разі темпи зростання національного виробництва підвищуватимуться, а можливості погашення накопичених боргів збільшуватимуться.

Список використаних джерел

1. Аналіз управління державним боргом України у I кварталі 2018 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // optimacenter.org/userfiles
2. Бондарук Т. Г. Механізм управління та обслуговування державного боргу [Текст] / Т. Г. Бондарук // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 14-19.
3. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 8 липня 2012 р. № 24561 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
4. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за січень – березень 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quat%202013/KV_%D0%86_2018_Monitoring_ukr.pdf
5. Василик О. Д. Теорія фінансів: [підручник] / Василик О.Д. – М. : НІОС, 2010. – К. – 416 с.
6. Василик О. Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.
7. Вахненко Т. П. Концептуальні засади управління зовнішнім національним боргом України [Текст] / Т. Вахненко // Економіка України. – 2007. – № 1. – С. 14-24.
8. Вахненко Т. П. Політика державних запозичень та управління корпоративними боргами в умовах фінансової кризи [Текст] / Т. Вахненко // Економіст. – 2009. – № 3. – С. 48-52.
9. Губар В. Основні засади управління державним зовнішнім боргом, сформовані міжнародною практикою [Текст] / В. Губар // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України, 2004. – № 3. – С. 247-254.

10. Державний борг України. Матеріал із Вікіпедії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // uk.wikipedia.org
11. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави : національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : Монографія // www.disslib.org
12. Кириченко О. А. Сучасні теорії управління зовнішньою заборгованістю [Текст] / О. А. Кириченко, В. Д. Кудрицький // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7. – С. 15-28.
13. Куделюк Є. В. Проблеми управління державним боргом в Україні // Є. В. Куделюк – Україна, Чернівці, Буковинська державна фінансова академія – 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/1/kudeliuk.php>
14. Лавров О.В., Лаврова Ю.С. Концептуальні підходи до визначення сутності та доцільності існування державного боргу // О.В. Лавров, Ю.С. Лаврова – Буковинська державна фінансова академія – 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67788.doc.htm
15. Матеріали сайту Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=224493.
16. Приказюк Н. В. Державні запозичення: світовий досвід та особливості здійснення в Україні [Текст] / Н. В. Приказюк, Т. П. Моташко // Фондовый рынок. – 2009. – № 22. – С. 26-32.
17. Шпачук В. Проблеми управління зовнішнім боргом України [Текст] / В. Шпачук // Збірник наукових праць Української академії державного управління при Президентові України. – 2001. – № 1. – С. 173-180.
18. Юрій С. І. Управління зростанням на основі боргу і Україна [Текст] / С. І. Юрій // Журнал європейської економіки. – 2007. – № 1. – С. 6-28.

Дружинін В.В.

Науковий керівник:
д.е.н., професор **Єрохін С.А.**

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Статтю присвячено дослідженню теоретичних засад та практичних аспектів оцінки та формування інвестиційної привабливості підприємства. Розкрито сутність та особливості поняття інвестиційної привабливості підприємства. Охарактеризовано методи оцінки інвестиційної привабливості підприємства. Досліджено фактори, що впливають на рівень інвестиційної привабливості. Визначено цільовий рівень показників інвестиційної привабливості конкретного підприємства та шляхи його досягнення.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, фактори інвестиційної привабливості, методи оцінки інвестиційної привабливості.

Дружинин В.В.

ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена изучению теоретических положений и практических аспектов оценки и формирования инвестиционной привлекательности предприятия. Раскрыты сущность и особенности понятия инвестиционной привлекательности предприятия. Охарактеризованы методы оценки инвестиционной привлекательности предприятия. Исследованы факторы, влияющие на уровень инвестиционной привлекательности. Определен целевой уровень показателей инвестиционной привлекательности конкретного предприятия, а также способы его достижения.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, факторы инвестиционной привлекательности, методы оценки инвестиционной привлекательности.

Druzhynin V.V.

ASSESSMENT OF ENTERPRISE INVESTMENT ATTRACTIVENESS

The paper seeks to explore theoretical foundations and practical aspects of building investment attractiveness of the enterprise and its evaluation. The essence and features of the enterprise investment attractiveness concept are revealed. The methods of assessing the investment attractiveness of an

enterprise are described. The factors affecting the level of investment attractiveness are investigated. The paper provides the target investment attractiveness indicators for a discrete enterprise and suggests the ways to attain them.

Keywords: investment attractiveness, factors of investment attractiveness, methods of investment attractiveness evaluation.

Постановка проблеми. Проблеми інвестицій в економіці завжди посідали центральне місце в економічній науці. Це пов'язано з тим, що інвестування є базовим процесом розширеного відтворення та вирішення сучасних проблем світової та вітчизняної економіки. Високий рівень інвестиційної привабливості гарантує стабільне надходження інвестицій в країну, що забезпечує додаткові надходження до бюджету держави та сприяє покращенню соціального середовища в країні. Від інвестицій, їхнього обсягу і структури залежать перспективи підприємства, його можливості утриматись на ринку.

Одним із найбільш важливих завдань, які стоять перед інвестором, є вибір об'єктів інвестування таких інвестиційних проєктів, а також фінансових інструментів, що мають найпривабливіші перспективи розвитку та дозволяють забезпечити найвищу ефективність інвестицій. Основою такого вибору є оцінка та прогнозування інвестиційної привабливості окремих потенційних об'єктів інвестування.

Сучасна ситуація в Україні істотно ускладнює інвестиційну діяльність. Тому інвестиційна привабливість підприємств та країни в цілому є основною проблемою для поглибленого теоретичного дослідження як на макро-, так і на мікрорівні.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблематика оцінювання інвестиційної привабливості підприємства доволі широко розглянута в працях таких вітчизняних науковців: І.О. Бланка, Т.П. Басюка, А.Б. Ідрісова, М.Н. Крейніна, Я.С. Мелкумова, А.А. Переседи, В.П. Савчука та ін. Серед найвідоміших зарубіжних авторів, які досліджували цю тематику: Ван Хорн, В. Беренс, Г. Бірман, Д. Норкорт, П. Хавранек, Р. Барроу, С. Шмідт, У. Шарп. Окрім того, ці питання жваво обговорюються громадськістю, їм присвячується значна частина рішень виконавчої і законодавчої влади.

Мета дослідження полягає в оцінюванні інвестиційної привабливості підприємства та розробці практичних рекомендацій щодо її підвищення.

Емпіричною базою дослідження є ТОВ "Лізоформ", офіційний представник великої німецької компанії Лізоформ на території України.

Основні результати дослідження. Сучасні умови ведення економічної діяльності підприємства потребують постійного інвестування та вдосконалення структури активів підприємства, що обумовлено розвитком сучасних технологій та жорсткою конкуренцією на ринку.

Комплекс проєктних, економічних та управлінських заходів, що здійснюються в рамках інвестиційної діяльності здійснюється з метою скорочення витрат, зростання доходу, економічного та конкурентного потенціалу підприємства.

Ступінь інвестиційної привабливості підприємства є індикатором, значення якого дозволяють зробити висновки потенційним інвесторам про необхідність і доцільність вкладення фінансових засобів саме в даний об'єкт [2].

Інвестиційна привабливість має двійсту природу. З одного боку, вона суб'єктивна, оскільки пов'язана з особистим судженням інвестора, що прагне до реалізації однієї з наступних цілей:

- максимально вигідно вкласти тимчасово вільний капітал і отримати найбільшу можливу віддачу у формі дивідендних виплат і/або зростання вартості свого вкладення;
- отримати суттєвий вплив або контроль над потенційним об'єктом інвестування й опосередковано забезпечити зростання свого прибутку в довгостроковій перспективі;
- непрямо вийти на нові ринки, використовуючи частку ринку, яку вже має потенційний об'єкт інвестування, при цьому не збільшуючи кількості конкурентів [4].

Інвестор оцінює підприємство щодо того, чи може воно стати засобом досягнення цілей, якою мірою, наскільки ймовірний розвиток негативного сценарію інвестиційного проєкту [3].

З іншого боку, інвестиційна привабливість обумовлена результатами господарської діяльності в минулому, у зв'язку з якими наявні певні ефективні місця вкладення капіталу. Вона не тільки існує об'єктивно до моменту прийняття інвестиційного рішення, а й обумовлює формування й обсяги майбутнього інвестиційного капіталу, його форми та напрямки застосування [8].

Двоїстість характеру інвестиційної привабливості виявляється і щодо часового інтервалу (а точніше, розбіжності в ньому), з позиції якого її сприймає інвестор і сам об'єкт потенційного інвестування. Ці позиції окреслюють крайні точки часового відрізка інвестиційної привабливості [1].

Отже, інвестиційна привабливість – це системна сукупність потенційних можливостей, обумовлена минулим інвестиційним досвідом, яка в той же час визначає майбутнє застосування капіталу на конкретному підприємстві [9].

Перелік даних факторів, які різною мірою впливають на інвестиційну привабливість підприємств, подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Фактори впливу на інвестиційну привабливість підприємства [10]

Зовнішні фактори	Внутрішні фактори
1. Галузева приналежність	1. Виробнича програма
2. Географічне розташування	2. Маркетингова діяльність
3. Наявність та доступність природних ресурсів	3. Управлінський облік та контролінг
4. Екологічна ситуація	4. Корпоративне управління
5. Культура та освіта населення	5. Кадровий потенціал
6. Економічна стабільність	6. Юридична діяльність
7. Соціально-політична стабільність	7. Виробничі технології
8. Нормативно-правова база	8. Стратегія розвитку
9. Інформаційне поле	9. Конкурентоспроможність
10. Пільги для інвесторів	10. Унікальність об'єкту
11. Розвинута інфраструктура	11. Тривалість інвестиційної програми
12. Економічна свобода підприємств	12. Рейтинг підприємства в галузі
13. Положення на Світовому ринку	13. Платіжна дисципліна
14. Контрольні державні органи в сфері інвестування	14. Стан майна та фінансових ресурсів
15. Темп інфляції	15. Витрати
16. Можливість експорту	16. Структура капіталу
17. Рівень доходів населення	
18. Конкуренція в галузі	

Оцінка інвестиційної привабливості підприємства проводиться за такими групами критеріїв:

1) ліквідність активів підприємства; 2) фінансова стійкість підприємства; 3) прибутковість підприємства; 4) показники ділової активності; 5) форма власності та організаційно правова форма підприємства; 6) попит на продукцію, наявний сегменту ринку; 7) наявність власної стратегії розвитку; 8) прозорість і доступність інформації про підприємство для потенційного інвестора [4].

У процесі аналізу кожній групі показників буде присвоєно питому вагу та дана експертна оцінка на відповідність критеріям інвестиційної привабливості для потенційного інвестора. Для отримання об'єктивної експертної оцінки, доцільно провести аналіз впливу показників фінансово-господарської діяльності на відповідні групи показників, що визначають інвестиційну привабливість. Відповідні розрахунки наведені нижче.

1. Ліквідність активів. Проведений аналіз показав, що підприємство здійснює фінансування своєї діяльності переважно за рахунок позикових коштів та не здатне у повному обсязі в необхідний термін задовольнити поточні зобов'язання. На рис 1 наведений графік динаміки оборотних активів підприємства.

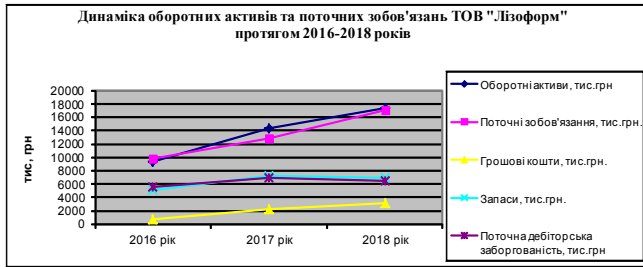

Рис. 1. Динаміка оборотних активів та поточних зобов'язань ТОВ "Лізоформ" за 2016-2018 роки (авторська розробка)

Як видно з наведеного у рис. 1., збільшення обсягів поточних зобов'язань супроводжувалось збільшенням вартості оборотних активів, тобто оборотні активи наросли переважно за рахунок збільшення оборотних активів, що є позитивною тенденцією, оскільки підвищує ліквідність активів (платоспроможність підприємства).

2. Показники фінансової стійкості ТОВ "Лізоформ". Як показав попередній аналіз, на підприємстві протягом досліджуваних періодів зростає обсяг активів, найбільшу динаміку демонстрували оборотні активи.

Протягом досліджуваного періоду відмічене зростання частки оборотних активів, сформованих за рахунок позикових коштів, що негативно впливає на фінансову стійкість підприємства.

Аналіз капіталу ТОВ "Лізоформ" виявив тенденцію до зростання частки власного капіталу у структурі активів, однак зобов'язання значно перевищують обсяги власного капіталу підприємства.

Проаналізуємо ефективність використання позикового капіталу (Таблиця 2).

Таблиця 2

Динаміка показників ефективності використання позикового капіталу ТОВ "Лізоформ" за 2016-2018 роки (авторська розробка)

Показники	Значення			Абсолютний приріст		Темпи приросту, %	
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р./2016 р.	2018 р./2017 р.	2017 р./2016 р.	2018 р./2017 р.
Кредитовіддача	3,72	6,48	5,10	2,76	-1,37	74,05	-21,22
Кредитомісткість	0,27	0,15	0,20	-0,11	0,04	-42,55	26,93
Період обороту, дні							
Позикового капіталу	96,70	55,56	70,52	-41,14	14,96	-42,55	26,93
Довгострокового позикового капіталу	30,28	23,57	41,27	-6,70	17,70	-22,14	75,07
Короткострокового позикового капіталу	63,56	31,73	31,25	-31,83	-0,48	-50,08	-1,51
Довгострокових банківських кредитів	20,69	16,51	31,25	-4,17	14,74		
Короткострокових банківських кредитів	33,21	12,81	0,32	-20,40	-12,49		
Коефіцієнт оборотності, рази обороту							
Позикового капіталу	3,72	6,48	5,10	2,76	-1,37	74,05	-21,22
Довгострокового позикового капіталу	11,89	15,27	8,72	3,38	-6,55	28,44	-42,88
Короткострокового позикового капіталу	5,66	11,35	11,52	5,68	0,17	100,33	1,53
Довгострокових банківських кредитів							
Короткострокових банківських кредитів							
Рентабельність позикового капіталу, %	9,82	4,99	3,99	-4,84	-1,00	-49,24	-19,99

Аналіз показників ефективності позикового капіталу показав наступні тенденції:

1. Кредитовіддача зросла з 3,72 у 2016 до 5,10 у 2018, відповідно кредитомісткість зменшилась з 0,27 до 0,20. Тобто одиниця позикового капіталу почала забезпечувати менший чистий дохід.

2. Період обороту для всіх позикових коштів, крім довгострокових зобов'язань зменшився. Відповідно зросли і коефіцієнти оборотності.

3. Рентабельність позикового капіталу зменшилась з 9,82% у 2016 до 3,99 у 2018.

Отже як показав аналіз показників ефективності позикового капіталу, оборотність позикового капіталу зросла, однак його рентабельність зменшилась.

3. Показники прибутковості. Проведений аналіз показав, що показники прибутковості діяльності ТОВ "Лізоформ" є досить низькими. Проведемо оцінку достатності доходів для фінансування витрат ТОВ "Лізоформ" (таблиця 3).

Таблиця 3

**Оцінка достатності доходів для фінансування витрат
ТОВ "Лізоформ" у 2016-2018 роках (авторська розробка)**

Показники	Значення			Абсолютний приріст		Темп приросту, %	
	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2017 р. / 2016 р.	2018 р. / 2017 р.	2017 р. / 2016 р.	2018 р. / 2017 р.
Витрати обігу, тис. грн.	9834,29	23222,93	37394,31	13388,64	14171,38	136,14	61,02
Комерційний дохід, тис.грн.	10397,40	25814,14	43040,87	15416,74	17226,72	148,27	66,73
Інші операційні доходи, тис.грн.	2,47	8,37	4,89	5,90	-3,48	238,57	-41,57
Інші витрати операційної діяльності, тис.грн.	1752,00	11726,06	9147,86	9974,06	-2578,19	569,30	-21,99
Фінансово-інвестиційні доходи, тис.грн.	8,65	0,31	3,56	-8,34	3,25	-96,39	1040,15
Фінансово-інвестиційні витрати, тис.грн.	4321,05	3626,22	13129,67	-694,83	9503,45	-16,08	262,08
Коефіцієнт достатності операційних доходів	0,90	0,74	0,92	-0,16	0,19	-17,68	25,18
Коефіцієнт достатності фінансово-інвестиційних доходів	0,0020	0,0001	0,0003	0,00	0,00	-95,70	214,89

4. Показники ділової активності. Як показав проведений аналіз, на підприємстві відбулось поліпшення всіх показників ділової активності, це відображено на графіку на рис. 2.

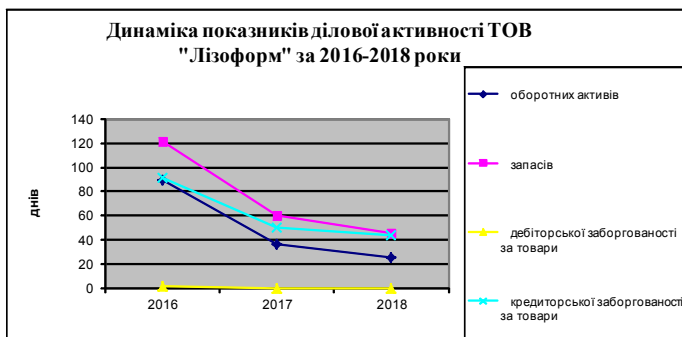

Рис. 2. Динаміка показників ділової активності ТОВ "Лізоформ" за 2016-2018 роки (авторська розробка)

Як видно з рис. 2, тенденція до значного прискорення показників оборотності всіх оборотних активів свідчить про їх раціональний склад, ефективну організацію

управління ними та можливість нарощування обсягів діяльності підприємством. Отже, відповідно до експертної оцінки дана група показників на 90% відповідає критеріям інвестиційної привабливості підприємства. Його питома вага становить 15%, оскільки показники ділової активності відображають для потенційного інвестора ефективність управління підприємством.

5. Форма власності та організаційно правова форма підприємства. Цей критерій, отримує питому вагу у 5%. Приватна форма власності та така організаційно-правова форма власності на підприємство, як ТОВ, хоч і є менш еластичною, ніж акціонерна форма власності, однак дозволяє отримати повний контроль над підприємством, мінімізує ризики недружного поглинання, рейдерства та інших видів корпоративних конфліктів. Отже, відповідно до експертної оцінки, цей показник на 80% відповідає критеріям інвестиційної привабливості підприємства.

6. Попит на продукцію, наявний сегменту ринку. Висновок можна зробити на основі динаміки зростання чистого доходу (рис. 3).

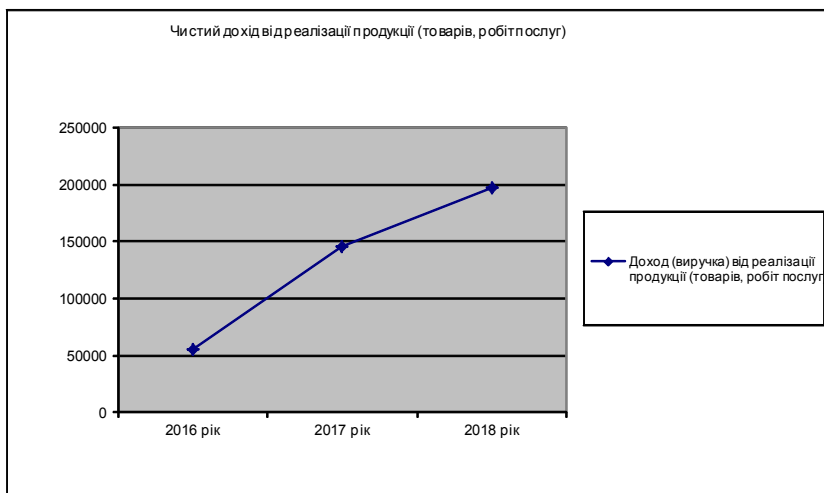

Рис. 3. Динаміка чистого доходу від реалізації продукції ТОВ "Лізоформ" за 2016-2018 роки (авторська розробка)

Як видно з графіку на рис. 3, протягом досліджуваного періоду чистий дохід підприємства зріс майже у 4 рази, що свідчить про значний попит на продукцію, яку реалізує ТОВ "Лізоформ". Даний показ на 90% задовольняє критеріям інвестиційної привабливості для потенційного інвестора.

7. Наявність власної стратегії розвитку. На підприємстві відсутня чітка стратегія розвитку, через що неминуче приймаються неефективні управлінські рішення. Отже, відповідно до експертної оцінки дана група показників на 0% відповідає критеріям інвестиційної привабливості підприємства.

8. Прозорість і доступність інформації про підприємство для потенційного інвестора: звітність підприємства не є публічною, інформація у звітності не достатньо об'єктивно відображає ситуацію на підприємстві.

Отже, на основі аналізу всіх груп показників, було сформовано підсумкову таблицю, на основі якої буде розраховано інтегральний показник відповідності підприємства критеріям інвестиційної привабливості для потенційного інвестора, таблиця 4.

Таблиця 4

Відповідність ТОВ "Лізоформ" показникам інвестиційної привабливості

Критерій	Відповідає			НЕ відповідає		
	Питома вага	Експертна оцінка, %	Сер.зв'яз. значення	Питома вага	Експертна оцінка, %	Сер.зв'яз. значення
Ліквідність активів підприємства.	0,15	40	6	0,15	60	9
Фінансова стійкість підприємства.	0,20	20	4	0,20	80	16
Прибутковість підприємства.	0,20	35	7	0,20	65	13
Показники ділової активності.	0,15	90	13,5	0,15	10	1,5
Форма власності та орг.- правова форма підприємства	0,05	80	4	0,05	20	1
Попит на продукцію, наявний сегменту ринку.	0,15	70	10,5	0,15	30	4,5
Наявність власної стратегії розвитку.	0,05	0	0	0,05	100	5
Прозорість і доступність інформації про підприємство для потенційного інвестора.	0,05	20	1	0,05	80	4
Всього	1	-	46	1	-	54

Отже, як показали проведені розрахунки, ТОВ "Лізоформ", лише на 46% відповідає критеріям інвестиційної привабливості для потенційного інвестора. Такий низький рівень інвестиційної привабливості пов'язаний з рядом факторів, зокрема з низькою прибутковістю діяльності підприємства. Причиною цього є отримання протягом останніх двох років значних збитків від фінансово-інвестиційної діяльності. За умов зростаючих обсягів діяльності та зменшення прибутковості підприємству доводиться залучати значні обсяги позикових коштів. Це негативно впливає на показники платоспроможності та фінансової стійкості.

Висновки. Базуючись на аналізі сутності категорії "інвестиційна привабливість підприємства", наведеної в науковій літературі, ми розглядаємо її як взаємопов'язану сукупність планових можливостей вкладення фінансових ресурсів в активи підприємства з метою отримання економічного ефекту в майбутньому, експертну оцінену інвестором.

1) Оцінювання інвестиційної привабливості підприємства здійснювалась в на основі "Методики інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій", розробленої агентством з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій.

Розраховане значення інтегрального показника для ТОВ "Лізоформ" лише на 46% відповідає критеріям інвестиційної привабливості для потенційного інвестора. Такий низький рівень інвестиційної привабливості пов'язаний з рядом факторів, зокрема з низькою прибутковістю діяльності підприємства.

Для підвищення інвестиційної привабливості підприємства ТОВ "Лізоформ" необхідно розробити стратегію розвитку, що передбачає освоєння нового виду продукції. Джерелом фінансування доцільно обрати кредит іноземних партнерів. Джерелом погашення кредиту – кошти від реалізації продукції.

Визначено фактори інвестиційної привабливості:

- технічний рівень і потужність виробництва;
- стабільність постачання сировини;
- коло ділових відносин з вітчизняними й іноземними підприємствами;
- вихід на міжнародні ринки збуту;
- використання прямих форм оптової реалізації продукції.

Результати розрахунку вищевказаних критеріїв економічної ефективності показують високу економічну ефективність проекту по всіх розглянутих критеріях. Отже, в результаті впровадження вказаної пропозиції, інвестиційна привабливість підприємства зросте за рахунок виходу на нові ринки збуту і розширення кола споживачів.

Список використаних джерел

1. Арапов О. С. Інвестиційний потенціал підприємства: кількісна оцінка [Електронний ресурс] / О. С. Арапов // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2012. – № 4. – Т.2. – С. 256.
2. Базилюк А. В. Механізм реалізації інвестиційного потенціалу автотранспортних підприємств в Україні [Електронний ресурс] / А. В. Базилюк, В. В. Гордієнко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №5. – С. 57-61.
3. Бланк І. О., Гуляєва Н. М. Інвестиційний менеджмент: навч. посібник / І. О. Бланк, Н. М. Гуляєва – К: КНТЕУ, 2003. – 398 с.
4. Буднікова Ю. В. Інвестиційна привабливість підприємства та фактори впливу на неї / Ю. В. Буднікова // Інноваційна економіка. – 2016. – №3. – С. 194-197.
5. Горичко К. И. Составляющие экономической оценки инвестиционной привлекательности предприятия / К. И. Горичко, Ж. В. Семчук // Молодой ученый. – 2014. – №10 (13). – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/sostavlyayuschie-ekonomicheskoy-otsenki-investitsionnoy-privlekatelnosti-predpriyatiya>.
6. Довгаль Л. В. Стратегія інвестиційної діяльності підприємства / Довгаль Л. В. // Управління розвитком. – 2012. – №3. – С. 145-147.
7. Інвестиційна привабливість підприємства. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://otherreferats.allbest.ru/finance/00193318_0.html
8. Коваленко Н. В. Підвищення інвестиційної привабливості підприємства з позицій соціально орієнтованого маркетингу – Маркетинг і менеджмент інновацій, 2013. – №4. – С. 330-336
9. Нападowska І. В. Теоретичні та методологічні аспекти дослідження інвестиційної привабливості підприємств України // Вісник ДонДУЕТ. – 2016. – №4 (28). – С. 55-61.
10. Садеков А. А. Инвестиционная привлекательность предприятия (методология и методика оценки): Моногр. / А. А. Садеков Н. А., Лисова. – Донецк: ДонГУЭТ, 2001. – С. 22.

Ешматова А.К.

Науковий керівник:

д.е.н., професор Єрохін С.А.

ОСОБЛИВОСТІ ВАЛЮТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті проведено дослідження особливостей валютної політики України в сучасних умовах. Досліджено циклічність розвитку економіки України та валютні кризи в кожному циклі. Проаналізовано динаміку валютного курсу, золотовалютних резервів та капіталізація кріптовалют на сучасному етапі.

Ключові слова: валютна політика, валюта, валютна система, ВВП, валютний курс, кріптовалюта

Ешматова А.К.

ОСОБЕННОСТИ ВАЛЮТНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье проведено исследование особенностей валютной политики Украины в современных условиях. Исследована цикличность развития экономики Украины и валютные кризисы в каждом цикле. Проанализирована динамика валютного курса, золотовалютных резервов и капитализация криптовалют на современном этапе.

Ключевые слова: валютная политика, валюта, валютная система, ВВП, валютный курс, криптовалюта

Eshmatova A.

PECULIARITIES OF CURRENCY POLICY OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

The article analyzes the features of the currency policy of Ukraine in the current conditions. The cyclical development of the Ukrainian economy and currency crises in each cycle are investigated. The dynamics of the exchange rate, gold and foreign exchange reserves and capitalization of the kripto are analyzed at the present stage.

Keywords: currency policy, currency, currency system, GDP, exchange rate, kripto currency

Постановка проблеми. Актуальність теми обумовлена тим, що місце кожної країни у світовій валютній системі в сучасних умовах глобалізації багато в чому залежить від валютної політики на національному рівні, характер та спрямованість якої визначають внутрішній стан національної економіки та позицію країни на зовнішньому ринку, можливості інтеграції національної економіки у світове господарство. Основним фактором впливу на умови функціонування світової валютно-фінансової системи є глобалізація, оскільки відкритість національних економік посилюють взаємозв'язок та взаємну залежність між національними валютними ринками, що стимулює подальшу економічну інтеграцію країн світу та сприяє уніфікації валютних політик на національному рівні. Проте саме в умовах глобалізації підвищується нестабільність валютних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головні дослідження і публікації, що започатковують розв'язання даної проблеми, належать таким вітчизняним та зарубіжним вченим та практикам, як Б.Адамик [1], О.Береславська [2], С.Боринець [3], О.Дзюблюк [4], Ф.О.Журавка [5], О.Журба [6], О. Мелих [9], О.Пасічник [10] та ін.

Метою написання роботи є комплексне дослідження особливостей формування й розвитку валютної політики України в сучасних умовах.

Основні результати дослідження. Стратегічні завдання валютної політики визначають її як органічну складову державної економічної політики в цілому. При цьому валютна політика є цілком самостійним напрямом діяльності центрального банку, відповідно для її реалізації нарівні із загальними інструментами монетарної політики використовуються специфічні інструменти, спрямовані на регулювання саме валютного ринку (валютні інтервенції, девальвації і ревальвації, валютні обмеження, диверсифікація валютних резервів).

Основними цілями валютної політики є забезпечення рівноваги платіжного балансу, стабільного рівня валютного курсу та створення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності, що передбачає вплив центрального банку на операції економічних агентів, які вони проводять на валютному ринку країни. Відповідно, основним об'єктом впливу валютної політики центрального банку є функціонування валютного ринку.

Результати проведеного дослідження свідчать, що за період із 1991-го до 2017 року в Україні спостерігалися три валютно-фінансові кризи – в 1998-му, 2008-му та 2014 рр. (рис. 1)

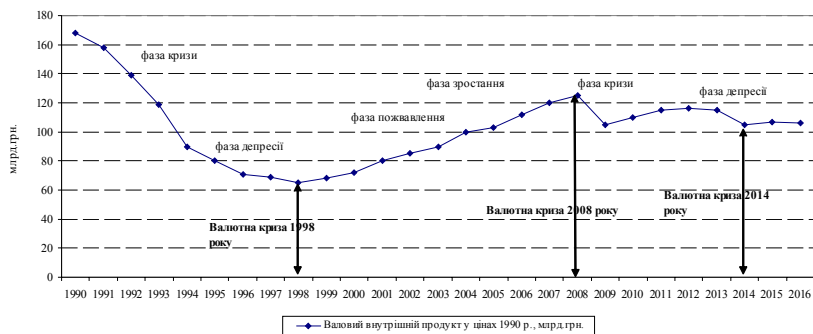

Рис. 1. Цикли розвитку економіки України та валютні кризи в Україні у 1990-2016 рр. [11]

Сучасні дослідники називають безліч причин валютно-фінансових криз та по-різному розглядають способи компенсації їх наслідків. На підставі аналізу валютних криз національної економіки 1998-го, 2008-го і 2014 рр. виділяється загальна схема виникнення валютних криз. Лібералізація міжнародного ринку капіталів призводить

до зростання обсягів запозичень, що зумовлює приплив короткострокового капіталу в національну економіку. Недосконалість національної структури промисловості й споживчий бум призводять до від'ємного сальдо платіжного балансу, який фінансується за рахунок зовнішніх кредитів. Локальні й загальні кризи світової економіки різко припиняють приплив іноземного капіталу всередину національної економіки й викликають відплив іноземного капіталу з національної економіки. Різке обмеження пропозиції іноземної валюти при збереженні високого попиту на неї призводить до валютної кризи, а також кризи банківської системи, кризи платіжного балансу, кризи на ринку кредитів, бюджетної кризи і, зрештою, до загальної економічної кризи.

В цілому статистичні дані підтверджують наступні закономірності: валютна криза 1998 року мала місце на фазі депресії першого середнього циклу, криза 2008-го припала на фази зростання й кризи другого середнього циклу, а криза 2014 року вибухнула на фазі депресії другого циклу. Загальна девальвація гривні 2014 складала 97%, в 2015 – 34%, в 2016 – 7% порівняно із попереднім роком (рис. 1).

За період січень 2014 – лютий 2018 валютний курс коливався на проміжку від 8,37 – 32,98 гривні за долар США. На початку 2017 року стан валютного ринку залишався стабільним, але іноді відбувалося збільшення волатильності обмінного курсу. Зважаючи на це НБУ був присутній на ринку і реагував на коливання курсу. Курс гривні за операціями купівлі долара США зменшився на 0,5609 грн., євро на 0,5211 грн. У відсотковому співвідношенні долар подешевшав на 2,03%, євро на 1,79 %. (рис. 2)

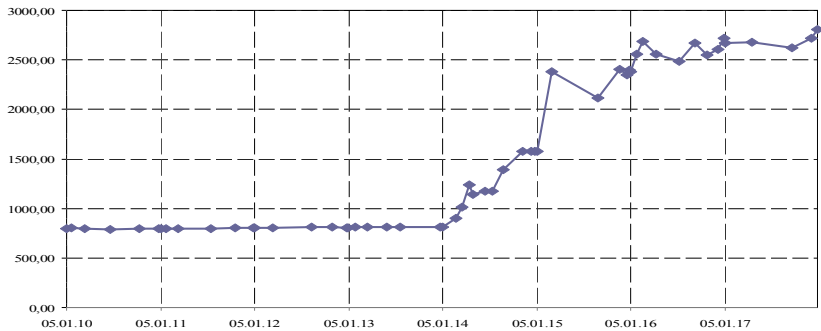

Рис. 2. Динаміка середньозваженого курсу USD/UAH на міжбанківському валютному ринку України, грн. за 100 дол. США [11]

На думку сучасних дослідників, в національній економіці постійно існує два фактори, які збільшують попит на іноземну валюту. Перший – це від'ємне сальдо платіжного балансу, другий – зовнішнє кредитування. Дефіцит торговельного балансу, який зберігається тривалий час, призводить до виснаження золотовалютних резервів. Так, зокрема впродовж 2011-2014 рр. золотовалютні резерви України скоротилися у 3,5 рази, їх найнижчий рівень був у 2014 році. (табл. 1)

Європейський банк реконструкції і розвитку після Революції гідності запустив в Україні 100 проектів на загальну суму 3 мільярди євро, а інвестиційний портфель ЄБРР в Україні становив 4,5 мільярда євро станом на кінець 2016 року. Портфель проектів ЄБРР сконцентрований переважно у приватному секторі – близько 73% від усього обсягу фінансування – порівняно з 27% у державному секторі; 11% загального обсягу діяльності становлять операції з капіталом, 89% – операції з боргом. Найбільші сектори діяльності ЄБРР в Україні – сектор фінансових установ (27%), агробізнес (20%), промисловість та транспорт (по 15%). (рис. 3)

Таблиця 1.

Динаміка золотовалютних резервів України з 2009 по 2016 рр. (в млн. дол. США) [11]

Дата	Обсяг резервів	Приріст у млн. дол. США	Приріст у %
на 31.12.2009	26505,0		
на 31.12.2010	34576,0	+8071,0	+30.45%
на 31.12.2011	31794,6	-2781,4	-8.04%
на 31.12.2012	24546,2	-7248,4	-22.80%
на 31.12.2013	20415,7	-4130,5	-16.83%
на 31.12.2014	7533,3	-12882,4	-63.10%
на 31.12.2015	13300,0	+5766,7	+76.55%
на 31.03.2016	12721,5	-578,5	-4.35%

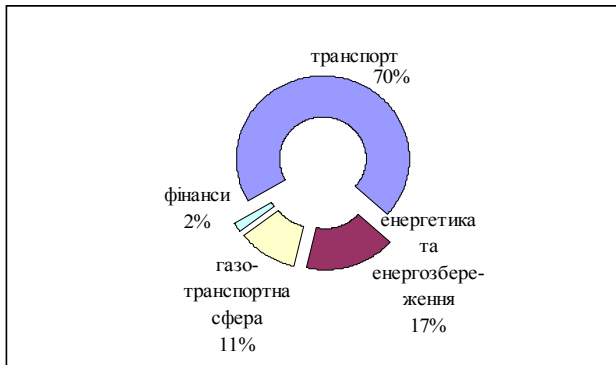

Рис. 3. Галузева структура проектного портфелю ЄБРР [11]

У 2017 році допомога з боку МБРР становила 10 млн. дол. США, (порівняно з 3,24 млн.дол. США у 2016 р.). На сьогодні в Україні впроваджується 7 проектів технічної допомоги МБРР загальною вартістю близько 11,5 млн. дол. США.

Є кілька причин того, що девальвація національної валюти не сприяє врегулюванню торговельного балансу й галузевої структури національної економіки, їх можна розділити на внутрішні й зовнішні. Група внутрішніх причин пов'язана з низьким рівнем заощаджень, відсутністю привабливого інвестиційного клімату, високим рівнем оподаткування, високими процентними ставками, відсутністю сприятливих для розвитку внутрішнього виробництва митних ставок і тарифів. Нинішній стан українського валютного ринку характеризується певними проблемами, які заважають йому ефективно функціонувати, розвинути та сприяти стабільному розвитку української економіки. Це – девальвація гривні, зростаючий попит населення на іноземні валюти, зростання рівня доларизації української економіки та ін. (рис. 4)

Достатній рівень міжнародних резервів слугуватиме стабілізуючим захисним механізмом фінансової системи. У міру зменшення інфляційних ризиків і відповідно до ситуації на валютному ринку НБУ буде продовжувати поетапне зменшення адміністративних обмежень та лібералізацію валютного ринку. Це все буде здійснюватися задля розвитку ліквідного валютного ринку, який зможе знешкодити і внутрішні, і зовнішні шоки та для створення сприятливого середовища для ведення бізнесу. Саме зменшення адміністративних обмежень мусить дати поштовх для поглиблення валютного ринку та розвитку інструментів хеджування валютних ризиків, ці дії дадуть можливість зменшити участь НБУ у функціонуванні ринку. Надходження іноземної валюти в Україну можливе за рахунок поживлення експорту. (рис. 5)

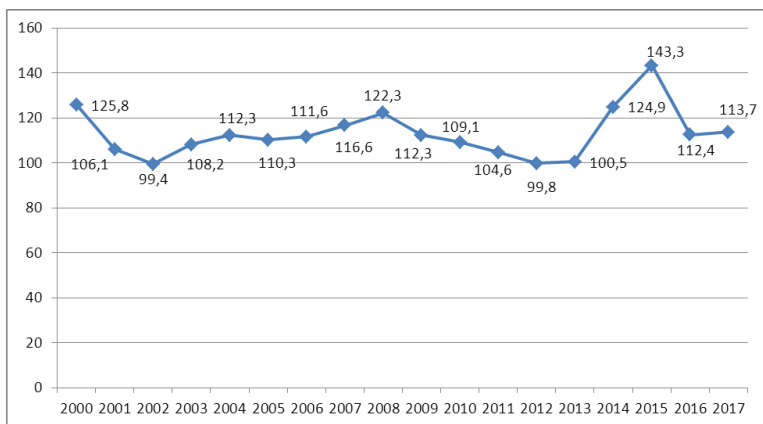

Рис. 4. Динаміка індексу інфляції в Україні в 2000-2017 рр. [11]

За прогнозами експертів Світового банку та МВФ в найближчі роки можна буде очікувати подальше падіння українського експорту. Така ситуація буде спостерігатися до тих пір, поки українська економіка не переорієнтує свій експорт з майже втрачених ринків Росії та країн СНД в 2014-2015 рр. на інші ринку країн світу.

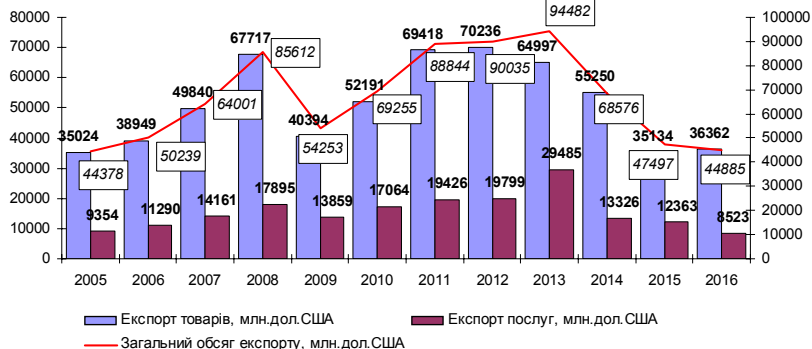

Рис. 5. Динаміка експорту України в 2005-2016 рр., млн. дол. США [11]

Але якщо розглянути цю проблему з іншого боку, то втрата окремих ринків може стимулювати українських виробників модернізувати виробництво і освоювати нові ринки. Відповідно, з урахуванням технологічних змін та модернізації Україна здатна здійснити технологічний прорив та освоїти нові типи високотехнологічного виробництва і нові ринки готової продукції агропромисловості, зокрема продовольчі ринки країн Азії та Африки.

В умовах інформатизації інноваційним напрямом обігу електронних грошей стають криптовалюти, і найбільше Біткоїн (Bitcoin), та їх офіційне визнання як засобів платежу. Зокрема, цю віртуальну валюту як платіжний засіб визнала Японія, біткоїн котирується на найбільших фондових біржах світу. В Україні як засіб платежу біткоїн використовується ІТ-компаніями та в електронній комерції (вельми обмежено). Загалом у 2016 році відбувся кількісний стрибок в обігу та капіталізації криптовалют (табл. 2).

Активізація участі банків у фінансуванні інвестиційних проектів, які характеризуються високою ризиковістю та тривалим терміном окупності, можлива лише за високого рівня фінансової стійкості вітчизняної банківської системи та її спроможності ефективно управляти ризиками.

Таблиця 2

Динаміка капіталізації криптовалют у 2016 році [11]

Назва	Ринкова капіталізація (дол. США)		Ціна за одиницю криптовалюти		Максимальна ціна протягом року
	На початок 2016 року	На кінець 2016 року	На початок 2016 р.	На кінець 2016 р.	
Bitcoin	6 161 215,794	14 590 356,108	411,99	908,17	909,94
Ethereum	80 339 474	638 041 577	2,83	7,31	19,59
Ripple	206 189 522	231 713 026	0,006168	0,006310	0,009358
Litecoin	149 142 004	212 469 870	3,31	4,32	5,68
Monero	4 707 521	133 545 372	0,448294	13,02	13,88
Ethereum Classic	47 874 732	90 639 072	0,58	1,42	3,09
Dash	16 081 586	70 675 107	3,50	11,24	13,98

При формуванні концепції антикризового управління в банківському секторі доцільно враховувати вплив монетарних інструментів. Широкий спектр інструментів оздоровлення банківського сектору можна розділити на три категорії: фінансові, операційні та структурні.

Висновки. Зробивши аналіз валютного ринку України та проаналізувавши динаміку курсу національної валюти, варто виділити основні проблеми валютної політики України, що потребують негайного вирішення, а саме наявність тенденції до девальвації гривні відносно іноземних валют, що вже негативно впливає на економічний розвиток і темпи інфляції; широкий діапазон коливань валютного курсу гривні; значне підвищення попиту на іноземні валюти у населення внаслідок втрати довіри до національної валюти призвело до зростання рівня доларизації; необхідність стабілізації валютного ринку України шляхом удосконалення валютного законодавства; низька ефективність функціонування самих державних регуляторів через те, що не існує чіткого розподілу функцій валютного регулювання та валютного контролю між державними органами. З нашої точки зору, послідовне вдосконалення валютної політики має характеризуватися належною наступністю, поступовістю регуляторних заходів, та відбуватися збалансовано із формуванням відповідних економічних, інституційних та нормативно-правових умов.

У свою чергу, інвестиційно-інноваційна модель розвитку національної економіки має створити надійну основу для зміцнення позицій національної валюти України в довгостроковій перспективі та сприяти формуванню в економіці позитивних взаємозв'язків фінансового та реального сектору, коли національна валюта зміцнюється відповідно до темпів підвищення рівня економічного розвитку, що в свою чергу стимулює подальший розвиток інноваційно-інвестиційних процесів.

Список використаних джерел

1. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Б.П. Адамик. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 278 с.
2. Береславська О. Девальвація гривні та спричинені нею виклики для України // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 2. – С. 26-33
3. Боринець С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: підручник [текст] / С.Я. Боринець. – вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: Знання, 1999. – 305 с.
4. Валютна політика: підручник / О.В. Дзюблюк. – К.: Знання, 2007. – 422 с.

5. Журавка Ф.О. Сучасні тенденції розвитку валютного ринку України [текст] / Ф.О. Журавка, І.О. Школьник // Європейський вектор економічного розвитку: зб. наук. праць. – 2008. – вип. 1. – С. 16-21.

6. Журба О.М. Теоретичні підходи до визначення сутності валютно-курсової політики / О.М.Журба // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – № 9. – С. 59-62.

7. Зовнішній борг // Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44466

8. Зовнішній борг України // Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71174>

9. Мелих О.Ю. Сутнісно-теоретичні основи валютно-курсової політики держави / О.Ю. Мелих // Сталій розвиток економіки. – 2013. – № 2(19). – С. 38-46.

10. Пасічник О.В. Про розмежування понять "валютно-курсова" та "валютна" політика / О.В. Пасічник // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 1(30). – С. 7-9.

11. Показники валютного ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=27281784>

12. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/15-93.

13. Про встановлення лімітів відкритої валютної позиції банку. Постанова Правління НБУ 22.06.2011 N 205 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0205500-11>.

14. Про затвердження Правил здійснення за межі України та в Україні переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати в Україні та внесення змін до деяких нормативно-правових актів: Постанова Правління НБУ від 29.12.2007 N 496

15. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 No 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

16. Рибаченко К. В. Моделювання стану валютного ринку України [Електронний ресурс] / К.В.Рибаченко. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>

Звоненко О.О.

*Науковий керівник
д.е.н., проф. Єрохін С.А.*

ВПЛИВ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА СТАН ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розкрито сутність іноземних інвестицій та досліджено стан прямого іноземного інвестування в Україні. Спираючись на проведений аналіз виявлено тенденції залучення іноземних інвестицій в країну та обґрунтовано прямий вплив обсягу інвестиційних надходжень на розвиток національної економіки. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні та впровадженні механізмів та методів залучення прямих іноземних інвестицій, що спрямовані на лібералізацію, модернізацію, дерегуляцію економіки та заохочення інноваційного розвитку України.

Ключові слова: *інвестиції, прями іноземні інвестиції, валовий внутрішній продукт, економічне зростання.*

Звоненко Е.А.

ВЛИЯНИЕ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ НА СОСТОЯНИЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

В статье раскрыта сущность иностранных инвестиций и исследовано состояние прямого иностранного инвестирования в Украину. Опораясь на проведенный анализ выявлены тенденции привлечения иностранных инвестиций в страну и обоснованно прямое влияние объема инвестиционных поступлений на развитие национальной экономики. Перспективы дальнейших исследований заключаются в разработке и внедрении механизмов и методов привлечения прямых иностранных инвестиций, направленных на либерализацию, модернизацию, дерегуляции экономики и поощрения инновационного развития Украины

Ключевые слова: *инвестиции, прямые иностранные инвестиции, валовой внутренний продукт, экономический рост.*

Zvonenko E.

EFFECT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON POSITION OF THE ECONOMY IN UKRAINE

In the article solved the essence of foreign investments and analyzed the FDI situation in Ukraine. Leaning on the conducted analysis, are educed the tendencies of bringing in of foreign investments in a country and direct influence of volume of investment on development of national economy. The prospects of further researches consist in development and introduction of mechanisms and methods of bringing in of direct foreign investments that sent to liberalize, modernize and deregulate the economy and encouragement of innovative development of Ukraine.

Key words: *investments, foreign direct investment, gross domestic product growth.*

Постановка проблеми. Сучасний стан нашої економіки внаслідок трансформаційних та кризових процесів переживає період соціально-економічних коливань. Зміни в таких умовах не проходять без значних затрат ресурсів, а зміни в масштабі цілої країни потребують залучення капіталу величезного масштабу. Загалом, наша економіка не може забезпечити достатній рівень заощаджень та інвестування. Внутрішні інвестиції гальмуються зародковістю вітчизняного фондового ринку, а також слабким станом банківської системи України в після кризовий період. В результаті цього, питання впровадження та використання інвестиційних ресурсів з-за меж країни є досить актуальним протягом тривалого часу. Незважаючи на це, стан з зовнішніми вкладеннями капіталу теж складається не кращим чином внаслідок не дуже сприятливішого інвестиційного клімату та нестабільності як законодавства так і політичної ситуації в цілому. Хоча спостерігається тенденція до збільшення обсягів зовнішніх інвестиційних надходжень, але все одно країна гостро відчуває їх нестачу.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Проблеми вдосконалення зовнішньоекономічної політики України, регулювання інвестиційної діяльності, у тому числі на регіональному рівні, в повній мірі відображені у публікаціях таких вітчизняних вчених, як Аржевітін С.[1], Даниленко А.[2], Денисенко М. [3], Єрохін С. [5], Штань М. [12], та інші.

Невирішена раніше частина загальної проблеми полягає в дослідженні впливу прямих іноземних інвестицій на соціально-економічний розвиток України.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз проблем залучення прямих іноземних інвестицій в Україну, а також розробка шляхів підвищення ефективності використаня іноземного капіталу для економічного зростання країни.

Основні результати дослідження. Аналіз динаміки залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в економіку України дає змогу визначити:

- які галузі та види діяльності є найбільш пріоритетними для вкладення коштів іноземними інвесторами,
- які регіони України є найпривабливішими для інвестування,
- які країни щорічно вкладають кошти в інвестиційні проекти нашої держави.

На отриманих даних можна зробити важливі висновки щодо покращення інвестиційного клімату в країні, реалізації економічних інтересів та прискорення темпів розвитку національної економіки.

За даними Держстату у січні-червні 2017 року в економіку України іноземними інвесторами з 75 країн світу вкладено 711,2 млн.дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу) (див. рис. 1).

Обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України на 01.07.2017 року становив 38981,5 млн.дол. США*. (див. рис. 2).

Інвестиції спрямовуються у вже розвинені сфери економічної діяльності.

Станом на 01.07.2017 найвагоміші обсяги надходжень прямих інвестицій були спрямовані до установ та організацій, що здійснюють фінансову та страхову діяльність – 26,4% та підприємств промисловості – 26,7 %.

Рис. 1. Прямі інвестиції (акціонерного капіталу) [9]

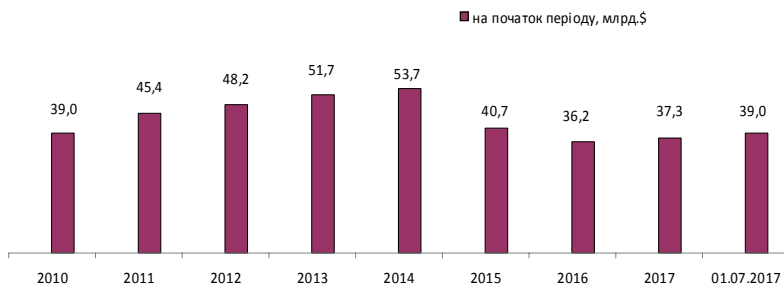

Рис. 2. Обсяг прямих іноземних інвестицій, млрд. доларів США [9]

До основних країн-інвесторів належать Кіпр -25,5 %, Нідерланди – 16,2%, Російська Федерація – 11,4%, Велика Британія – 5,5%, Німеччина – 4,5%, Віргінські Острови (Брит.) – 4,3%, і Швейцарія – 3,9%.

Обсяги освоєння капітальних інвестицій підприємств України у січні-червні 2017 року складають 155,1 млрд. грн., що на 22,5 % більше від обсягу капітальних інвестицій за відповідний період 2016 року.

Рис. 3. Капітальні інвестиції, млрд. доларів США [9]

Провідними сферами економічної діяльності, за обсягами освоєння капітальних інвестицій, у січні-червні 2017 року залишаються: промисловість – 33,2%, будівництво – 13,9%, сільське, лісове та рибне господарство – 16,1%, інформація та телекомунікації – 5,0%, оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 7,7%, транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність – 7,7%, державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування – 3,5%, операції з нерухомим майном – 4,1%, фінансова та страхова діяльність – 2,1%, інше – 6,7%.

Рис. 4. Розподіл освоєних капітальних інвестицій за сферами економічної діяльності [9]

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у січні-червні 2017 року освоєно 74,3 відсотка капіталовкладень.

Частка кредитів банків та інших позик у загальних обсягах капіталовкладень становила 5,2 відсотка.

За рахунок державного та місцевих бюджетів освоєно 6,8 відсотка капітальних інвестицій. Частка коштів іноземних інвесторів становила 1,5 відсотка усіх капіталовкладень, частка коштів населення на будівництво житла – 8,9 відсотка. Інші джерела фінансування становлять 3,3 відсотка.

Рис. 5. Розподіл капітальних інвестицій за джерелами фінансування [9]

Отже, Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відгос в Україні.

У рейтингу Doing Business 2017 за результатами 2016 року Україна піднялась на +1 пункт і посіла 80 позицію. У порівнянні із 2016 роком, Україна покращила свої позиції за такими показниками, як: створення підприємств – з 24-го до 20-го місця; підключення до електромереж – із 140-го до 130-го місця; захист міноритарних інвесторів – із 101-го до 70-го місця; забезпечення виконання контрактів – з 93 до 81 місця.

Також, слід відзначити, що у рейтингу агентства Moody's Investors Service Україна покращила свій кредитний рейтинг в міжнародному економічному списку. Він змінився з Саа3 до Саа2, що означає зміна прогнозу зі "стабільного" на "позитивний".

Так, на поліпшення показників вплинуло проведення структурних реформ в Україні, що допомогло країні впоратися з борговим навантаженням і поліпшила позиції на зовнішніх ринках.

Для подальшого покращення інвестиційного клімату України актуальним на сьогодні є питання удосконалення правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Ряд позитивних кроків у цьому напрямі вже здійснено:

- На сьогодні в Україні створене правове поле для інвестування та розвитку державно-приватного партнерства. Законодавство України визначає гарантії діяльності для інвесторів, економічні та організаційні засади реалізації державно-приватного партнерства в Україні.

- На території України до іноземних інвесторів застосовується національний режим інвестиційної діяльності, тобто надано рівні умови діяльності з вітчизняними інвесторами. Іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації.

- Для підвищення захисту іноземних інвестицій Законом України від 16.03.2000 №1547 ратифікована Вашингтонська Конвенція 1965 року про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами.

Вирішенню проблемних питань інвесторів покликані сприяти комісії із сприяння досудовому врегулюванню спорів з інвесторами, які можуть створюватися органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування як тимчасові консультативно-дорадчі органи з метою сприяння досудовому врегулюванню спорів між інвестором і органом виконавчої влади (місцевого самоврядування), відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 №1024 "Про заходи щодо вдосконалення роботи органів виконавчої влади з інвесторами".

- Підписано та ратифіковано Верховною Радою України міжурядові угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій з більше ніж 70 країнами світу.

- З метою спрощення порядку залучення іноземних інвестицій та унеможливлення прояв ознак корупції при їх державній реєстрації 31.05.2016 прийнято Закон України № 1390-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування обов'язковості державної реєстрації іноземних інвестицій".

- 23.05.2017 Верховною Радою України прийнято Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення бар'єрів для залучення іноземних інвестицій". Законом врегульовано базові аспекти оформлення дозволу на застосування праці іноземців та посвідки на тимчасове проживання, що спростить залучення іноземних менеджерів та іноземних кваліфікованих працівників, що необхідно на перших етапах розвитку дочірнього підприємства в Україні. Також, Законом надається право отримувати посвідку на тимчасове проживання в Україні іноземним інвесторам, які мають істотну участь в українських підприємствах, але не працюють на підприємстві.

- 26.05.2017 Перший віце-прем'єр-міністр – Міністр економічного розвитку і торгівлі України Степан Кубів у Відні (Республіка Австрія) підписав Угоду про заохочення та захист інвестицій між Україною та Фондом Міжнародного розвитку ОПЕК. Угода передбачає надання режиму найбільшого сприяння щодо розпорядження інве-

стіями та прогнозовано сприятиме збільшенню обсягів іноземних інвестицій в ключові галузі економіки України.

Також, здійснюються кроки, що сприятимуть стабільному розвитку економіки України та активізації інвестиційної діяльності, а саме, здійснюється робота за наступними напрямками.

З початку року капітальні інвестиції в Україні зросли на 37,4%, у порівнянні з аналогічним періодом 2017 року. [9]

У 2017 році обсяги прямих іноземних інвестицій в аграрну галузь зросли на 16,7% і склали \$586,2 млн.

Згідно з даними Держстату, в першому кварталі 2018 року освоєно 89 млрд. грн. капітальних інвестицій (без урахування тимчасово окупованих Криму, Севастополя і частини зони проведення ООС), що на 37,4% більше від обсягу капітальних інвестицій за відповідний період 2017 року.

У регіональному розрізі найбільше збільшення капінвестицій в першому кварталі 2018 року, в порівнянні з аналогічним періодом 2017 року, зафіксовано в Донецькій (в 2,3 разу), Чернігівській (вдвічі), Житомирській (на 64,6%) областях і Києві (на 61,1%).

Згідно зі статистикою, капітальні інвестиції за звітний період зменшилися в Луганській (на 23,9%), в Чернівецькій (на 0,5%) областях.

У галузевому розрізі найбільше зростання капінвестицій в першому кварталі поточного року зафіксовано на підприємствах інформації та телекомунікацій – вдвічі, фінансової і страхової діяльності – на 80,2%, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності – на 69,3%.

Водночас у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування падіння капінвестицій становило 3,1% і будівництві – на 3,4%.

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 76,2% загального обсягу.

Вагому частку капітальних інвестицій освоєно в машини, обладнання та транспортні засоби – 49,3%, в будівлі та споруди – 38,2% всіх інвестицій

На капітальний ремонт активів спрямовано 5 млрд.грн. капітальних інвестицій (5,7% загального обсягу).

Висновки. Отже, Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відгос в Україні.

Для подальшого покращення інвестиційного клімату України актуальним на сьогодні є питання удосконалення правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Список використаних джерел

1. Аржевітин С. Відплив капіталу з України: причини та шляхи подолання / С. Аржевітин // Вісник Національного банку України. – 2010. – С. 3-7.
2. Даниленко А.А. Ефективність прямих іноземних інвестицій у промисловість України // Фінанси України. – 2011. – №6
3. Денисенко М. Можливості активізації інвестування в сучасних умовах // Економіка України. – 2011. – №11.
4. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ – К.: НІСД, 2015. – 92 с.
5. Єрохін С. А. Оцінювання сучасного стану соціально-економічного розвитку України і напрямки її трансформації / С.А.Єрохін // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5. – С. 27-41
6. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон [Монографія]. / Ю.Г. Козак, Н.В. Питула, О.А. Єрмакова та ін. – К.: Центра учбової літератури, 2016. – 240 с.
7. Іванюк О.О. Проблеми інвестування економіки України та шляхи вирішення їх // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №11. – С.12-17.

8. Офіційний сайт Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrproject.gov.ua/media/derzhinvestproekt-> Заголовок з екрану.

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Заголовок з екрану.

10. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua.> – Заголовок з екрану.

11. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?title=PilgiPoTrp.> – Заголовок з екрану.

12. Штань М.В. Активізація інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні за умов глобалізації / М. В. Штань // Банківська справа. – 2015. – №1-2. – С. 32-39.

13. INVESTMENT AGENCY [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://invest.odessa.gov.ua/>.

14. Index of Economic Freedom 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/ranking.>

Литвин К.О.

Науковий керівник:

д.е.н. професор Штулер І.Ю.

ДЕРЖАВНІ ЗАСАДИ ВАЛЮТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто державні засади валютної політики України. В умовах глобалізації світових фінансових ринків і інтегрування у них України, актуальним є розроблення ефективної валютної політики. Доведено пріоритети валютної політики для досягнення максимального ефекту загальнодержавної економічної політики. Подано рекомендації щодо ефективного використання потенціалу країни для успішної інтеграції у світове співтовариство.

Ключові слова: валютна політика, засади валютної політики, валютна безпека.

Литвин К.О.

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ПРИНЦИПЫ ВАЛЮТНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье рассмотрены государственные принципы валютной политики Украины. В условиях глобализации мировых финансовых рынков и интегрирования у них Украины, актуальным является разработка эффективной валютной политики. Доказаны приоритеты валютной политики для достижения максимального эффекта общегосударственной экономической политики. Даны рекомендации относительно эффективного использования потенциала страны для успешной интеграции в мировое сообщество.

Ключевые слова: валютная политика, основы валютной политики, валютная безопасность.

Litvin K.

STATE PRINCIPLES CURRENCY POLICY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

In the article are considered state principles of currency policy of Ukraine. In the conditions of globalization of world financial markets and integration for them of Ukraine, actual is development of effective currency policy. Priorities of currency policy are well-proven for achievement of maximal effect of national economic policy. Recommendations are given in relation to the effective use of potential of country for successful integration in a world concord.

Keywords: currency policy, principles of currency policy, currency safety.

Постановка проблеми. Характерною рисою сучасного економічного розвитку є посилення впливу глобалізаційних процесів на усі сфери життя суспільства. Глобальні процеси світової економіки, поглиблення міжнародного поділу праці, інтернаціоналізація господарських зв'язків визначають зростання ролі валютних відносин. Останніми роками значення національних кордонів різко зменшується, а колишні

зовнішні фактори економічного розвитку стали впливати не лише на транснаціональний бізнес, але й на національні господарства. При цьому головним напрямом цього процесу стала глобалізація фінансової сфери економіки.

За таких обставин без активного державного впливу на економіку неможливо формувати нормальні умови для забезпечення розширеного відтворення. Відтак регулятивний вплив держави на ці відносини за допомогою інструментів валютної політики є ключовою і невід'ємною складовою державної політики в умовах глобалізаційних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній економічній літературі проблеми валютних відносин знайшли своє висвітлення у працях таких вітчизняних науковців та практиків, як С.Аржевітін [1], О.Береславська [4], Я.Белінська [2], О.Дзюблюк [6], Ф.Журавка [7], В.Козюк [8], П.Нікіфоров [9], І.Співак [11], та низка інших. Але значимість валютної політики в житті суспільства вимагає розроблення концепції її розвитку.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Однак незважаючи на значну увагу малодослідженим залишається питання визначення державних засад валютної політики. В Україні не має сформованої та виваженої концепції валютної політики, яка б враховувала специфіку економічного розвитку України та сприяла забезпеченню її фінансової стабільності.

Мета дослідження. Метою даної статті є визначення валютної політики України в сучасних умовах розвитку монетарної сфери світової економіки та розробка її концептуальних засад. Завданням дослідження є доведення пріоритетів валютної політики для максимального ефекту загальнодержавної економічної політики.

Особні результати дослідження. Валютна політика в міру успішної реалізації завдань із ринкового реформування господарства поступово перетворюється на головний економічний інструмент провадження державного впливу на перебіг відтворювальних процесів, що в умовах глобалізації та високого ступеня інтеграції економіки України у світове господарство набуває особливо важливого значення.

Сучасні процеси фінансової глобалізації та інтернаціоналізації, інтенсифікація міжнародних зв'язків, активізації торговельних та фінансових операцій, що характеризують розвиток світової економічної системи, зумовлюють постійне зростання обсягів торгівлі іноземною валютою. Міжнародні економічні зв'язки опосередковано можна охарактеризувати рухом грошей. Саме грошовий оборот розкриває суть валютних відносин. Вони охоплюють усі грошові аспекти зовнішньоекономічної діяльності. Вплив держави на систему валютних відносин в країні визначається валютною політикою. [3, с. 204]

В банківській термінології "валютна політика" – це сукупність економічних, правових та організаційних заходів, що здійснюються центральним банком та іншими органами державного регулювання щодо діючих в державі валютних взаємовідносин між суб'єктами господарювання, домашніми господарствами та органами державного управління. [7, с. 87.]

Метою реалізації та розробки валютної політики є підтримка макроекономічної рівноваги в країні, забезпечення стійкого економічного зростання, підтримка цінової стабільності, рівноваги платіжного балансу тощо.

Основними формами реалізації валютної політики є: валютне регулювання, валютний контроль, валютний режим, дисконтна валютна політика, девізна валютна політика. [10, с. 37]

Уряд і Національний банк України здійснюють валютну політику відповідно до принципів загальної економічної політики України. Основною метою валютної політики Національного банку України як складової монетарної політики – є стабілізація курсу національної грошової одиниці та збалансованість платіжного балансу. Найраше характеризують валютну політику цілі, зміст яких розкривають поставлені завдання. Виділяють тактичні, проміжні та стратегічні цілі. Тактичними цілями є оптимальне управління золотовалютними резервами, поточне регулювання валютного ринку, контроль за валютними операціями та інші. Проміжними цілями є пожевлення ринкової кон'юнктури, режим валютного курсу. А стратегія валютної політики має

бути спрямована на регулювання обмінного курсу для досягнення економічного зростання, рівноваги платіжного балансу, зростання зайнятості, стабільність цін.

Виходячи з того, що стабільність світової валютної системи у великій мірі залежить від стабільності долара США, нестабільність якої відчутно впливає на економіку України, необхідно переформатувати економічну модель розвитку держави з акцентом на внутрішні чинники [7, с. 361]. Національний банк розраховує рівень доларизації як відношення банківських вкладень у валюті до загального обсягу депозитів. але такий метод не відображає реальної картини, оскільки не враховує обсяги валюти, що перебуває на руках у населення. За визначенням Міжнародного валютного фонду, доларизація – це використання іноземної валюти в розрахунках і для накопичення коштів на рівні з національною грошовою одиницею. Рівень доларизації економіки України складає близько 30-35 відсотків (рис. 1.)

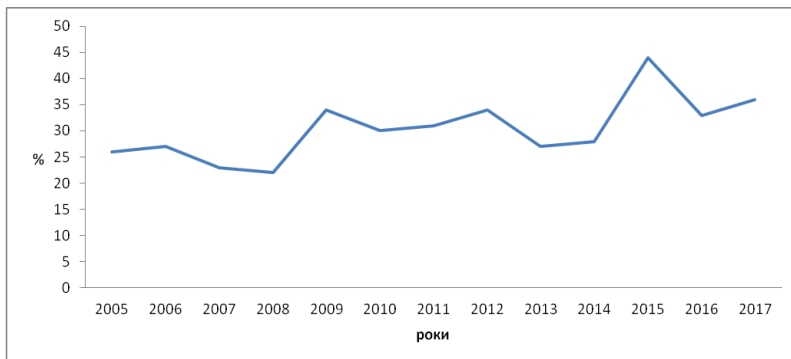

Рис. 1. Розрахунковий рівень доларизації економіки України за період 2005-2017 р.р., %, побудовано автором за даними [12]

Слід наголосити, що значні масштаби доларизації економіки України несуть в собі значні загрози для національної грошової системи не так через ризики, яких сьогодні зазнає обіг долара як провідної світової валюти, як через обмеження можливостей повноцінного монетарного регулювання економіки, що виникають за умов паралельного перебування в обігу на рівні з національною грошовою одиницею іноземної валюти. Тому доларизація економіки України як результат фінансової глобалізації є явищем в більшій мірі негативним, хоч і цілком об'єктивним. Проте, відкриті економіки, інтегровані в міжнародний ринок приречені на доларизацію. В цьому випадку основне завдання держави – стежити, щоб кількість вільноконвертованої валюти не загрожувала економічній безпеці [10, с. 38].

Високий рівень доларизації зумовлює:

- зростання чутливості обмінного курсу до змін грошової пропозиції;
- додатковий тиск на золотовалютні резерви країни внаслідок виникнення потреби у проведенні валютних інтервенцій;
- зниження дієвості облікової ставки, як інструменту регулювання грошової маси;
- посилення чутливості структури і обсягів грошової маси до коливань обмінного курсу національної валюти й девальвації очікувань [1, с. 5].

Необхідно усвідомлювати, що остаточно подолати таке явище, як доларизація в умовах наростаючого впливу глобалізаційних процесів на вітчизняну економіку, навряд чи можливо. Тому необхідно мінімізувати його роль, насамперед у внутрішньому господарському житті країни та посилити заходи щодо стабілізації національної грошової системи.

Виходячи з вищенаведеного можна виділити першочергові загальнодержавні завдання реалізації валютної політики України:

- на законодавчому рівні чітко встановити мету і пріоритетні цілі валютної політики Національного банку України;
- розробити інструментарій контролю Ради Національного банку України за виконанням основних засад монетарної політики;
- обмежити спекулятивні доходи на валютному ринку України;
- обмежити заполітизованість центрального банку;
- підвищити виконавчу та управлінську культуру;
- відокремити політичні та економічні чинники;
- застосовувати принципи послідовності та зрозумілості;
- запровадження механізму довгострокового прогнозування монетарної ситуації;
- розробити та на законодавчому рівні прийняти концепцію валютної політики і на її основі прийняти законодавчу базу валютного регулювання [2, с. 45].

Висновки. При визначенні перспектив розвитку валютної політики України обов'язково мають враховуватися особливості валютних політик зарубіжних країн, оскільки економіка України є відкритою, а отже, залежною певною мірою від дій основних зовнішньоекономічних партнерів.

Тому можна сказати, що валютна політика України потребує розробки дієвої державної стратегії забезпечення валютної безпеки та стабільності і вимагає для цього проведення реформ Національним Банком України.

Розробка та реалізація засад валютної політики, у вигляді таргетування відповідних орієнтирів через механізм використання відповідних інструментів, повинна ґрунтуватися на особливостях української економіки з врахуванням цілей загальнодержавної економічної політики [11, с. 21]. Головною метою державних засад валютної політики має стати формування оптимального курсу гривні задля стабільності національної валюти, стабільності цін, фінансової безпеки держави та добробуту її громадян. Такий підхід забезпечить мінімізацію негативного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників і сприятиме стабільному економічному зростанні, підвищенні ролі України у міжнародних фінансових організаціях та посиленні її позицій на світовій політичній арені.

Список використаних джерел

1. Аржевітін С. Вплив капіталу з України: причини та шляхи подолання / С.Аржевітін // Вісник Національного банку України. – 2010. – №1 – С. 3-9.
2. Белінська Я.В. Забезпечення фінансової стабільності в Україні в умовах посткризової економіки : наук. – аналіт. матер. / Я.В. Белінська, Д.С. Покришка, О.О. Молдован [та ін.]. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. – 88 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Finstabiln-5bbf4.pdf>.
3. Белінська Я. Проблеми валютно-курсової стабільності в Україні / Я. Белінська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8 (98). – С. 200-207.
4. Береславская Е. Долларизация в Украине как следствие инфляции и высокой девальвации национальной валюты / Е. Береславская // Финансовые риски. – 2006. – №1 (142). – С. 19-20.
5. Береславська О. Чинники курсової нестабільності в Україні / О. Береславська // Вісник НБУ. – 2009. – № 2. – С. 8-14.
6. Дзюблук О. Особливості реалізації валютної політики в Україні в умовах світової фінансової кризи/ О. Дзюблук // Банківська справа. – 2010. – №5. – С. 55-64.
7. Журавка Ф.О. Механізм реалізації валютної політики в Україні: дис.... доктора економічних наук: 08.00.08 / Журавка Федір Олександрович. – Суми, 2009. – 402 с.
8. Козюк В. Валютні резерви в умовах глобальної фінансової кризи та у посткризовій перспективі / В. Козюк // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 10. – С. 59-60
9. Нікіфоров П.О. Теорія та методологія регулювання грошового обігу / П.О. Нікіфоров. – Чернівці: Рута, 2002. – 327 с.

10. Полагин Д.Д. Шляхи підвищення ефективності валютно-курсової політики для забезпечення стабільності національної валюти / Д.Д. Полагин // Науковий вісник БДФА. Економічні науки: збірник наукових праць/БДФА. – Чернівці: 2011. – Випуск 1. – С. 35-47.

11. Співак І. Реформування системи валютного регулювання: галопом чи стрима-но? / І. Співак, А. Даниленко // Вісник національного банку України. – 2011. – №8. – С. 20-23.

12. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.

Маренець А.С.

Науковий керівник:
д.е.н., професор **Штулер І.Ю.**

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА МОЖЛИВОСТІЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

У статті проведено аналіз розвитку підприємницьких структур за кордоном. Відображено значний вклад уряду зарубіжних країн у фінансову підтримку організацій, фондів, що допомагають в розвитку малого підприємства. Також розглянуто багато спеціальних програм підтримки малого бізнесу, які використовують розвинуті країни. У зарубіжних компаніях внутрішньофірмове планування малих та середніх підприємницьких структур відбувається досить детально і систематизовано, оскільки розробляють декілька видів планів за відповідною ієрархією. Запропоновано, що для вирішення проблем малого бізнесу в Україні варто звернутися до міжнародного досвіду та забезпечити стимули до активного інноваційного розвитку малих компаній як рушійного фактору інтенсивного розвитку бізнесу.

Ключові слова: підприємницькі структури, соціальні програми, внутрішньофірмове планування, малий бізнес, фірма, конкуренція, фінансова підтримка.

Маренець А.С.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье проведен анализ развития предпринимательских структур за рубежом. Отражено значительный вклад правительства зарубежных стран в финансовой поддержке организаций, фондов, помогающих в развитии малого предприятия. Также рассмотрено много специальных программ поддержки малого бизнеса, которые используют развитые страны. В зарубежных компаниях внутрифирменное планирование малых и средних предпринимательских структур происходит достаточно детально и систематизированы, поскольку разрабатывают несколько видов планов по соответствующей иерархии. Предложено, что для решения проблем малого бизнеса в Украине стоит обратиться к международному опыту и обеспечить стимулы к активному инновационного развития малых компаний как движущего фактора интенсивного развития бизнеса.

Ключевые слова: предпринимательские структуры, социальные программы, внутрифирменное планирование, малый бизнес, фирма, конкуренция, финансовая поддержка.

Marenets A.S.

FOREIGN EXPERIENCE OF DEVELOPMENT OF SMALL ENTERPRISES AND POSSIBILITY OF HIS USE IS IN UKRAINE

In this article, an analysis of the development of business structures abroad. The significant contribution of the Government of foreign countries to the financial support of organizations, funds assisting in the development of small enterprises is shown. Also, there are many special small business support programs that are used by developed countries. In foreign companies, intra-firm planning of small and medium-sized business structures takes place in a rather detailed and systematic way, since they develop several types of plans for the corresponding hierarchy. It is suggested that to solve problems of small business in Ukraine it is necessary to turn to international experience and provide incentives for active innovation development of small companies as a driving factor for intensive business development.

Keywords: entrepreneurial structures, social programs, internal affairs planning, small business, firm, national economy, financial support.

Постановка проблеми. Світовий досвід і практика господарювання показують, що найважливішою ознакою ринкової економіки є існування і взаємодія багатьох великих, середніх і малих підприємств, їх оптимальне співвідношення. Найбільш динамічним елементом структури народного господарства, що постійно змінюється, є малий бізнес.

Набутий власний досвід, позитивні результати розвитку малого підприємництва в країнах, які пройшли етап реформування економічних систем, свідчать про те, що мале підприємництво є одним із засобів усунення диспропорцій на окремих товарних ринках, створення додаткових робочих місць і скорочення безробіття, активізації інноваційних процесів, розвитку конкуренції, швидкого насичення ринку товарами та послугами. А малі підприємства, за певних умов і при підтримці з боку держави – тенденційно інноваційні, гнучкі і витратоефективні, мають підприємницький досвід і достатній професійний рівень.

Аналіз досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження підприємництва протягом XVIII-XIX століття зробили відомі західні вчені: Р. Кантільйон, ідеї якого знайшли своє відображення в єдиній праці "Нарис про природу торгівлі взагалі" [2]. А. Сміт, у своєму "Дослідженні про природу і причини багатства народів" вчений дав чітке визначення прибутку, доданої вартості, ренти.[12] Головна праця Д. Рікардо – "Основи політичної економії й оподаткування", Об'єктивна цінність учення полягає в захисті продуктивних сил і виробничих відносин капіталізму. Основним теоретичним положенням Рікардо стало визначення відносної вартості товарів затратами праці на їх виробництво. Рікардо показує також вплив попиту на ціну в короткостроковій періоді, структури використовуваного капіталу й періодів інвестування на відносні вартості товарів [9]. Ж.-Б. Сей, "Повний курс практичної політичної економії", "Закон ринків" – це центральне місце в ученні Ж.Б.Сей: обмін продукту на продукт автоматично веде до рівноваги між купівлею і продажем [11]. Вчення К. Маркса, яке він розглядав як альтернативу класичній політичній економії, є основою марксизму – економічної теорії, яка визначається як марксистська політична економія [5]. Головним внеском А.Маршалла в економічну науку є з'єднання воедино класичної теорії і маржиналізму. Він вважає, що ринкова цінність товару визначається рівновагою граничної корисності товару і граничних витрат на його виробництво [6], а на початку XX століття – М. Вебер, В. Зомбарт, Й. Шумпетер, Ф. Хайек [13, 14] та інші.

Віділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне розробкам усіх учених, що досліджували дану проблематику, можна зазначити, що використання зарубіжного досвіду у розвитку малих підприємств потребує подальшого дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні зарубіжного досвіду, стимулювання розвитку малого підприємництва. Розкриття основних елементів інфраструктури підтримки розвитку малого бізнесу в Україні. Аналіз системи підтримки малого бізнесу, причин недостатньої ефективності та виявлення шляхів її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Малий бізнес є найбільш динамічною складовою ринкової економіки, яка сприяє розвитку інноваційних процесів, зміцненню економічного стану регіонів, збільшенню кількості робочих місць, зростанню конкуренції, наповнення ринку товарами і послугами, які мають значний попит у споживачів.

Незважаючи на формальну наявність всіх необхідних законів та інших регламентуючих розвиток підприємництва інструментів та інститутів, Україна є країною, де кількість малих і середніх підприємств на тисячу осіб населення дуже низьке. Так, за інформацією Всесвітнього банку, число підприємств в Україні становить 7,6 на тисячу чоловік, у той час в Польщі – 22, США – 74,2, країнах ЄС – 45. [1, с. 131]

Фінансове забезпечення господарської діяльності на малих та середніх підприємствах є найменш дослідженим питанням в системі менеджменту реформованих вітчизняних підприємств. Якщо у США близько 83%, а у Німеччині понад 92% власників здійснюють планові передбачення, то у південному регіоні України за даними вибіркового обстеження, їх чисельність становить лише 24 відсотки [4, с.50].

Як показує досвід розвинених країн, малий бізнес там успішно розвивається тоді, коли він проводиться під патронатом держави: використовуються бюджетні

кошти, політичні важелі, спроможні залучати кошти суб'єктів господарювання в малий бізнес.

Політика підтримки малого бізнесу в Європі здійснюється через діяльність держав і через спеціальні програми, які реалізуються під егідою ЄС.

Фінансування заходів із підтримки малого бізнесу здійснюється зі Структурних фондів Євросоюзу, зокрема з Фонду регіонального розвитку, Соціального фонду. На рівні держав фінансова допомога забезпечується значними податковими пільгами в перші роки функціонування, кредитами на пільгових умовах суб'єктам, орієнтованим на інноваційну діяльність, охорону довкілля і екологічні проекти, функціонуючим у відсталих регіонах, підприємствам з високою соціальною значимістю. Слід відзначити значний вклад уряду країн у фінансову підтримку організацій, фондів, що допомагають розвитку малого підприємництва. Ці фонди поділяють на товариства спільного інвестування й товариства спільного гарантування. Активну роль у фінансовому розвитку малих суб'єктів підприємництва також відіграють національні Торгівельно-промислові палати, Асоціації малого бізнесу [8, с.237].

У скандинавських країнах основним "донором" фінансових "ін'єкцій" у мале підприємництво є держава. Уряди цих країн надають субсидії та прямі позики початківцям у малому бізнесі. Перспективні та важливі проекти на 50-75% можуть фінансуватися за рахунок державних коштів. Ірландія деяким категоріям підприємців-початківців протягом року виплачує щомісячну допомогу в 50 фунтів-стерлінгів [10, с.281].

На реалізацію нових проектів і модернізацію підприємств малого бізнесу виділяються пільгові кредити, за ставкою майже вдвічі нижчою ніж ринкова.

Пріоритетними напрямками розвитку малого бізнесу у Великобританії є розробка спеціальних програм підтримки малого бізнесу (рис. 1).

В Італії розвинута система державної фінансової підтримки малого бізнесу через субсидування та пільгове кредитування діяльності окремих напрямків малого бізнесу та діяльності консорціумів і кооперативів, що об'єднують малі підприємства. Розмір субсидій таких об'єднань не перевищує 300 млн. лір на рік або 800 млн. лір впродовж 3-х річного періоду.

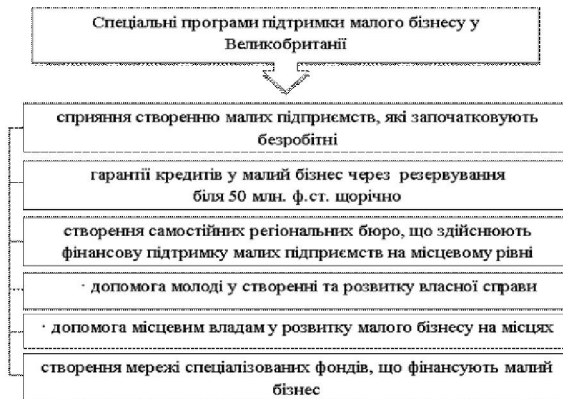

Рис. 1. Спеціальні програми підтримки малого бізнесу у Великобританії [8, с. 237]

Цікава форма недержавної фінансової підтримки суб'єктів малого бізнесу має поширення в Іспанії. Там створені товариства взаємного гарантування, що створюються за рахунок добровільних внесків підприємців.

Мета таких товариств надання гарантій банкам за своїх членів при отриманні кредитів. У випадку нестачі власних коштів уряд Іспанії надає товариствам фінансо-

ву допомогу. При накопиченні товариством певного капіталу, воно може перетворитись у товариство взаємного фінансування, набуває статусу фінансової установи і займається прямим інвестуванням підприємницької діяльності [10, с.345].

У США підтримка малого бізнесу відбувається головним чином через дотації, прямі гарантовані позики. Крім того на рівні штату реалізуються програми підтримки малого бізнесу через залучення недержавних коштів. У випадку неплатоспроможності позичальника держава стовідсотково покриває збитки. Гарантії держави зменшують ризик операцій кредитно-фінансових установ, сприяють зацікавленості кредиторів малого бізнесу.

Прикладом особливої ролі малого підприємництва у розвитку та відновлення національної економіки є Японія, де малий бізнес забезпечує біля 40% промислового виробництва. Такі результати вдалося досягнути завдяки значній допомозі уряду, зокрема впровадженню спеціального оподаткування для окремих видів діяльності; створенню Корпорації страхування суб'єктів малого бізнесу, асоціації гарантування кредитів; наданню пільгових кредитів, гарантій, субсидій підприємствам на модернізацію та удосконалення виробництва, реалізацію спільних проектів з університетами, інститутами щодо нових розробок, розвиток легкої і харчової промисловості, розробку нових продуктів і нових технологій, створення нових підприємств у відсталіх регіонах. Крім того, уряд забезпечує фінансування консультаційно-інформаційної підтримки малого бізнесу, підготовки кадрів [10, с.379].

Також, у Японії створена Національна фінансова корпорація, що здійснює фінансову підтримку малих підприємств. Дворівнева система гарантій кредитів – 52 префектурні недержавні асоціації кредитної гарантії та державна корпорація зі страхування кредиту – знижують ризик неповернення кредитів. Держава бере на себе погашення майже всієї суми боргу у випадку неплатоспроможності підприємця. Система фінансової допомоги побудована на принципі зворотної залежності між розміром фірми та державної допомоги. Тобто найбільшу підтримку з боку держави отримують малі підприємства та підприємці-початківці.

Отже, аналізуючи досвід розвинутих країн, зокрема США, Японії та Великобританії, Італії та ін. [3], можна зробити висновок, що нормативно-правове забезпечення фінансового планування у кожній країні є належним чином відпрацьовано відповідно до специфіки кожної країни.

Що ж стосується безпосередньо внутрішньофірмового планування, то у зарубіжних компаніях планування починається з визначення цілей і управлінських завдань, що розв'язуються системою в конкретній підприємницькій організації. Потім формуються моделі верхнього рівня, тобто узагальнені моделі процесів. На наступному етапі здійснення проекту укрупнені блоки верхнього рівня деталізуються за допомогою декомпозиції на більш низький рівень. Формуються детальні моделі бізнес-процесів планування, оперативного і бухгалтерського обліку, аналізу та контролю управління. У підсумку створюється комплексна модель фінансового планування підприємства [8, с. 238].

Створені моделі пропонується документувати у вигляді текстових звітів, які потім використовуються у процесі впровадження розроблених процесів. При цьому змінюються повноваження і відповідальність співробітників, розробляються (змінюються) посадові інструкції, затверджуються типові форми планових і звітних документів, впроваджується система документообігу.

На основі вищеописаного процесу планування за кордоном в загальному віділяють декілька видів планів малого та середнього бізнесу (рис.2).

Як видно з рис. 2, фундаментальні цілі підприємства задає Corporate Charter (статут). Він вказує на корпоративні стандарти, орієнтацію на ринки, структуру власності, позиціонування підприємства і відносин з власниками і співробітниками.

Наступним по значимості є Strategic Business Plan (стратегічний бізнес-план), який формується на п'ять-десять років і визначає стратегії фінансування і випуску продукції, зростання об'єму продажів, частки ринку.

На основі цих двох планів формується уся подальша діяльність підприємства, і відповідно до вищенаведених складаються подальші плани.

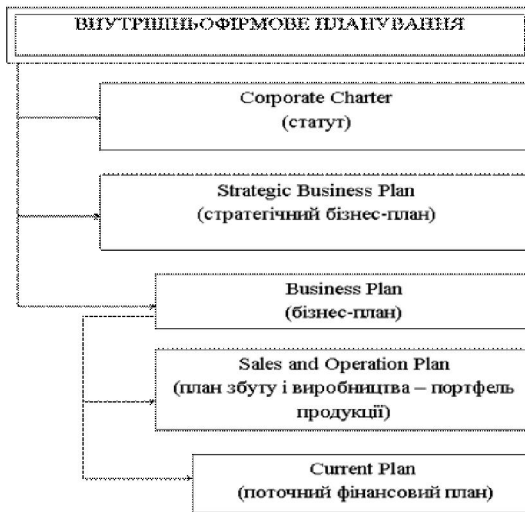

Рис. 2. Внутрішньофірмове планування в зарубіжних компаніях [10, с. 412]

Оснoву планування більшoсті середніх і дрібних підприємств складають річні бюджети з їх подальшою деталізацією у вигляді операційних бюджетів, що складаються на квартал, місяць, тиждень. До них відносять:

- Business Plan (бізнес-план) – формується на один – три роки (часто з розбиттям по кварталах) і уточнює джерела інвестицій, задає напрями розвитку виробничих потужностей, вимоги до персоналу, матеріальних і фінансових ресурсів. Включає укрупнений план продажів в грошовому виразі;
- Sales and Operation Plan (план збуту і виробництва – портфель продукції) – формується на рік-два, уточнює бізнес-плани.
- Current Plan (поточний фінансовий план) – включає деталізований план виробництва та продажів [10, с.412].

Таким чином, видно, що у зарубіжних компаніях внутрішньофірмове планування малих та середніх підприємницьких структур відбувається досить детально і систематизовано, оскільки розробляють декілька видів планів за відповідною ієрархією. Таке планування є достатньо трудомістким, але і дозволяє розробити більшу кількість варіантів розвитку підприємства за різних видів обставин. Це пояснюється прагматичністю підприємців, так і вимогливістю законодавства.

Що стосується України, то у Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого підприємництва на 2014-2024 роки зазначено, що наразі стан малого підприємництва в Україні має ряд недоліків, що обмежують використання фінансового планування підприємницькими фірмами в Україні, а саме: високий ступінь невизначеності на українському ринку, пов'язаний із триваючими глобальними змінами у всіх сферах громадського життя, їх непередбачуваність; відсутність ефективної нормативно-правової бази у сфері внутрішньофірмового фінансового планування; обмеженість фінансових можливостей для здійснення фінансових розробок у галузі планування в багатьох підприємницьких фірмах [7].

Основними причинами незадовільного рівня планування на малих та середніх підприємствах є: відсутність засобів ідентифікації меж використання планових важелів відповідно до масштабів бізнесу на кожному конкретному підприємстві та брак методик планової роботи, адаптованих до особливостей їх користувачів. Відомо й

те, що підприємницькою діяльністю займається велика кількість осіб, які не мають ґрунтовних знань у сфері економіки та менеджменту.

Задля вирішення проблем малого бізнесу Держава має сприяти процесам демонополізації, стимулювання розвитку економічної конкуренції, залучати до економічного обороту ресурси, які залишаються поза увагою великих компаній та поліпшувати становище на ринках шляхом забезпечення еластичності їх структури, врегулювання попиту, пропозиції і цін, індивідуалізації пропозиції та диференціації попиту, насичення ринків, задоволення специфічних місцевих потреб.

Держава має забезпечити вивільнення великі підприємства від виробництва нерентабельної для них дрібносерійної та штучної продукції, яка задовольняє індивідуальний попит, і підвищує тим самим ефективність їх діяльності, оскільки великим компаніям укладення коопераційних угод з малими підприємствами дає змогу підвищити гнучкість виробництва, зменшити комерційний ризик. Розвиток малих підприємств забезпечує робочі місця, стимулює підвищення ділової активності населення та розвиток середнього класу, пом'якшує соціальне напруження, збільшує гнучкість національної економіки та ринкової пропозиції відповідно до сучасних умов відкритої економіки.

Україні варто звернутися до міжнародного досвіду, тому деякі шляхи удосконалення підприємств малого бізнесу представлено в табл. 1.

Таблиця 1.

Зарубіжний досвід вирішення проблем малого підприємництва в Україні

Проблема	Опис	Країна	Заходи вирішення
Недостатня державна підтримка	Сьогодні в Україні дієві заходи політики державної підтримки малого бізнесу виявилася недостатньою. Малі підприємства в Україні продовжують стикатися з істотними перешкодами у власному розвитку на різних рівнях	США	Термінове обслуговування клієнтів як по телефону, поштою, так і особисто. Напрями підтримки: надання допомоги діловим жінкам, допомога в науково-дослідній роботі, юридичні послуги і т. д.
Обмеженість внутрішнього попиту і наявність кризи збуту на внутрішньому ринку	У результаті масового зростання безробіття, збільшення за боргованості за зарплатами і пенсіями, інфляційних стрибків зменшуються доходи громадян. Малий бізнес втрачає головних споживачів своєї продукції	Польща	Уряд у 2008 році ввів пільгові податкові тарифи для новостворених підприємств і підприємств, що надають нові робочі місця [3]
Нерозвиненість ринку фінансових джерел	Нерозвиненість ринку фінансових джерел призводить до відсутності небанківських фінансових установ, які могли б також здійснювати фінансування діяльності малих підприємств: кредитних спілок, страхових фондів	Польща	У 1997 році був створений "Національний фонд кредитних гарантій", що гарантує надання кредитів малим підприємствам, з часом була створена мережа регіональних фондів для підтримки та розвитку аграрних і депресивних районів
Низька інвестиційна активність	Більшість малих підприємств не мають засобів для здійснення капіталовкладень, оскільки кредити дуже дорогі і короткострокові, а велика частина прибутків спрямовується на сплату податків	Угорщина	Агенція з розвитку інвестицій, торгівлі і холдинги регіонального розвитку (контролює розподіл фінансової підтримки малих підприємств) [3]
Тіньова економіка	Малий бізнес використовує практику роботи без оформлення договорів, намагається переводити свої операції в готівковий оборот із метою мінімізації оподаткування, а також приховує доходи, занижує розміри заробітної плати і ухиляється від оподаткування	Угорщина	Економічні стимули: зниження податкового навантаження, спрощення звітності, пільгове кредитування [3]

Висновки. Що ж стосується можливостей удосконалення фінансового планування підприємств, то зважаючи на значно більший досвід діяльності в умовах ринкової економіки та стабільніше законодавство, суб'єктам господарювання в зарубіжних країнах значно легше спланувати свою діяльність, а тому і розробка фінансових планів підприємств здійснюється в деталізованому вигляді, які відповідають визначеній системі. Україні, для вирішення недоліків і удосконалення діяльності малого і середнього бізнесу, варто удосконалити і деталізувати нормативно-правову базу у сфері внутрішньофірмового фінансового планування та забезпечити стимули до активного інноваційного розвитку малих компаній як рушійного фактору інтенсивного розвитку бізнесу. Це потребуватиме створення відповідних умов щодо формування ефективного фінансового механізму як методологічної, методичної, організаційної побудови системи фінансових відносин усередині та зовні підприємств.

Яскравим прикладом розвитку малого підприємництва є досвід Польщі, яка після розпаду Радянського союзу мала схожі з Україною стартові умови, але за роки незалежності змогла досягнути значного економічного зростання.

Таке досягнення можна пояснити цілеспрямованою державною політикою. В Польщі вже протягом 25 років реалізовується комплексна програма підтримки малих і середніх підприємств. Вона полягає в ухваленні сприятливого для підприємців законодавства та створенні розгалуженої системи підтримки малого бізнесу. Сучасна політика розвитку підприємництва, особливо щодо малих підприємств, робить найбільший акцент на таких питаннях: спрощення адміністративних процедур та зменшення адміністративних навантажень, збільшення доступності зовнішніх джерел фінансування, просування експорту і збільшення інноваційності підприємств, поліпшення співробітництва між ними.

Список використаних джерел

1. Камушков, О. С. Розвиток малого та середнього бізнесу у світі / О. С. Камушков // Вісн. Акад. мит. служб України. Сер.: Економіка. – 2013. – № 1. – С. 130-134.
2. Кантільон Р. Есе про природу торгівлі в загальному плані / Світова економічна думка. Криз призму століття: У 5 т. – Т. I. Від зорі цивілізації до капіталізму / Відп. ред. Г. Г. Фетисов. – М: Думка, 2004.
3. Кіщак В. Розвиток малого та середнього підприємництва: досвід Польщі, Угорщини, Чехії, Італії / В. Кіщак, І. Кіщак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.
4. Мареніченко В. В. Механізми реалізації державного регулювання якісного розвитку малого та середнього бізнесу в умовах інтеграції України до Європейського Союзу / В. В. Мареніченко // Вісн. Акад. мит. служб України. Сер.: Держ. упр. – 2013. – № 1. – С. 48-53.
5. Маркс К. До критики політичної економії. Передмова. // Маркс К., Енгельс Ф. Соч. 2 – ге вид., – т. 13.
6. Маршалл А. Принципи економічної науки: У 3 т. – М.: Видавнича група "Прогрес", "Універ", 1993. – Т. I-III.
7. Равенков А. Фінансове планування на підприємстві / А. Равенков // Проблеми теорії та практики управління. – 2009. – № 4. – С. 72-78.
8. Рибчак В. І. Світовий досвід державного регулювання підприємств малого бізнесу / В. І. Рибчак // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 16.1. – С. 235-238.
9. Рікардо Д. Основи політичної економії та оподаткування. Вибране / Д. Рікардо; [Пер. з англ. ; предисл. П.Н. Ключина]. – М. : Ексмо, 2007.
10. Світовий бізнес: Навч. посібник / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: Рута, 2012. – 498 с.
11. Сей Ж.-Б. Трактат по политической экономии / Жан-Батист Сэй. – М. : Дело, 2000.
12. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. – М. : Соцекгіз, 1962.
13. Хайек Ф. Індивідуалізм і економічний порядок. – М. : Ізограф, 2000..
14. Хайек Ф. Ціни і виробництво. – Челябінськ: Соціум, 2008.

Колот О.А.

Науковий керівник:
д.е.н. професор **Штулер І.Ю.**

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КРЕДИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті запропоновано можливі напрями вдосконалення функціонування та розвитку кредитного ринку України: нормативно-правовий, інституційно-організаційний, фінансово-економічний та соціально-маркетинговий. По кожному із напрямів автор розробив групу заходів, впровадження яких позитивно вплине на розвиток кредитного ринку та національної економіки загалом.

Ключові слова: кредитний ринок, напрями розвитку, заходи, сегменти ринку, інструменти.

Колот Е.А.

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ КРЕДИТНОГО РЫНКА УКРАИНЫ

В статье предложены возможные направления совершенствования функционирования и развития кредитного рынка Украины: нормативно-правовое, институционально-организационное, финансово-экономическое и социально-маркетинговое. По каждому из направлений автор разработал группу мероприятий, внедрение которых положительно повлияет на развитие кредитного рынка и национальной экономики в целом.

Ключевые слова: кредитный рынок, направление развития, мероприятия, сегменты рынка, инструменты.

Kolot O.A.

DIRECTIONS OF IMPROVE THE UKRAINE CREDIT MARKET'S FUNCTIONING AND DEVELOPMENT

In the article proposed possible directions of improving the Ukraine credit market's functioning: legal, institutional, financial and social. For each of the directions author developed a group of measures which implementation will positively affect on the development of the credit market and the national economy as a whole.

Keywords: credit market, development directions, events, market segments, tools.

Постановка проблеми. Функціонування кредитного ринку України на сучасному етапі відбувається під впливом зтяжної фінансово-економічної кризи, яка посилюється складною військово-політичною ситуацією у державі. Кризовий стан породжує невизначеність та спрямовує розвиток кредитування переважно на задоволення короткострокових кредитних потреб економічних суб'єктів. Довгострокове кредитування інвестиційних потреб виробничих підприємств фактично припинилося – відбувається безпрецедентний в історії незалежної України колапс кредитування реального сектору. Неадекватність монетарного, валютного та банківського регулювання в умовах поточної кризи призвели до занепаду кредитного ринку.

У таких скрутних економічних умовах вкрай важливим є розроблення комплексу заходів активізації та вдосконалення функціонування кредитного ринку держави задля відновлення кредитування реального сектору та пришвидшення відродження національної економіки загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мінливість економічного середовища держави спонукає до перманентного пошуку напрямів вдосконалення розвитку складових національної економічної системи в цілому та кредитного ринку зокрема. Останнім актуальним науковим дослідженням перспективних шляхів розвитку фінансового сектору в цілому та кредитного ринку зокрема стала Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р., розроблена Національним банком України.

Мета статті полягає у запропонованні можливих напрямів вдосконалення функціонування та розвитку кредитного ринку України та обґрунтуванні комплексу заходів по кожному із них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи сучасний стан та точні проблеми функціонування кредитного ринку з метою активізації його розвитку доцільно розробити комплекс заходів в таких напрямках:

1. Нормативно-правове забезпечення.
2. Фінансово-економічне забезпечення.
3. Інституційно-організаційне забезпечення.
4. Соціально-маркетингові заходи.

Заходи нормативно-правового забезпечення розвитку кредитного ринку повинні передбачати створення нормативно-правового середовища його функціонування за допомогою впорядковуючого та регулюючо-контролюючого впливу нормативно-правових документів.

Удосконалення нормативно-правового забезпечення передбачає пошук напрямів поліпшення існуючих та створення нових правових норм, необхідних для ефективного функціонування й вирішення принципово нових завдань розвитку кредитного ринку держави.

На сьогодні існуюча нормативно-правова база не відповідає реальним потребам ефективності функціонування кредитного ринку, діяльність суб'єктів окремих сегментів кредитного ринку законодавчо не регламентується, часто законодавчі акти містять суперечливі положення, які створюють можливості для правового маніпулювання тощо. Тому для упорядкування правових норм та чіткої регламентації механізму регулювання кредитного ринку, юридичного закріплення переліку суб'єктів та учасників ринку, об'єктів кредитних відносин тощо доцільно ініціювати прийняття Верховною Радою Закону України "Про регулювання кредитної діяльності". Вважаємо, що саме такий закон зміг би чітко структурувати кредитний ринок за сегментами, регламентувати діяльність на ньому всіх учасників, врегулювати кредитні відносини між кредиторами та боржниками, спростити вирішення суперечок, що виникають між ними тощо.

Стратегічним питанням, яке потребує законодавчого врегулювання та стосується усіх сегментів кредитного ринку, є захист прав кредиторів та позичальників, оскільки саме ця ланка у кредитних відносинах є найслабшою та найменш законодавчо захищеною.

Практично всі кредитори зіштовхуються з проблемами неповернення боргів. Чинні ж закони ("Про відновлення платоспроможності боржника", "Про реєстрацію закладеного майна", "Про виконавче провадження", "Про заставу" тощо) не дозволяють кредиторі ефективно відстоювати свої права. У правовій державі права заставоутримувача мають бути законодавчо захищені при законодавчо закріпленій процедурі реалізації заставного майна.

Перш за все на законодавчому рівні потрібно спростити та уніфікувати процедури звернення стягнення застави та задоволення забезпечених заставою вимог кредиторів. Задля цього потрібно внести зміни до Закону України "Про заставу" щодо розроблення механізму стягнення застави. Вважаємо, що було б доцільним у Законі України "Про заставу" визначити механізм застосування позасудових процедур звернення стягнення на нерухоме майно, що є предметом застави, шляхом надання права заставоутримувачам укладати нотаріально посвідчені правочини із заставодавцями – юридичними особами у будь-який момент дії зобов'язання, а не лише після виникнення підстав для звернення стягнення на заставлене майно. Необхідно також удосконалити систему реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обмежень.

Також з метою врегулювання заставних правовідносин доцільно внести низку суттєвих змін і у інші закони. Зокрема, у Законі України "Про виконавче провадження" потрібно привести пункт 8 статті 34 у відповідність із статтею 20 Закону України "Про заставу", який не передбачає призупинення процедури стягнення заставного майна. При цьому варто чітко визначити, що у разі провадження процедури банкрутства виконавче провадження щодо стягнення заставного майна боржника не припиняється.

Окрім того, пропонуємо внести зміни в статтю 43 Закону України "Про виконавче провадження", яка передбачає отримання державним виконавцем відразу всієї суми виконавчого збору, незалежно від того, яким чином з боржника буде стягнуто борг.

Для захисту прав кредиторів від зловживання недобросовісних боржників варто переглянути та доопрацювати і Закон України "Про відновлення платоспроможності

боржника або визнання його банкрутом" [4], який містить низку суперечливих положень не на користь кредиторів, а саме:

- Законі не встановлено строк для ліквідаційної комісії, у який вона зобов'язана звернутися до господарського суду із заявою про порушення провадження у справі про банкрутство;

- Законі не прописано можливість кредитора звернутися до суду із заявою про порушення провадження у справі про банкрутство боржника та після закінчення провадження у справі про банкрутство законно списати свої борги;

- стаття 6 Закону передбачає досудову санацію боржника, згідно з якою "порушувати провадження у справі про банкрутство не можна протягом 12 місяців з дня затвердження судом відповідного плану санації" та "протягом якої діє мораторій на задоволення вимог кредиторів" [4]. Однак у Законі не передбачено можливість контролю господарським судом виконання плану санації, не встановлено заборони на відчуження активів боржника тощо.

Тобто законодавство дає законні підстави та можливості боржникам ухилитися від зобов'язань за кредитами та відтягувати у часі їх виплати, що, звісно ж, негативно відображається на обсягах проблемної заборгованості кредиторів. А перелічені заходи дозволять скоротити обсяги проблемної заборгованості та покращать фінансовий стан кредиторів.

Законодавчого захисту потребують також і позичальники. Сьогодні права позичальників регламентуються законами України "Про банки і банківську діяльність", "Про захист прав споживачів", "Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті", "Про фінансові послуги й державне регулювання ринків фінансових послуг", "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб", Цивільним кодексом тощо. Однак жоден із перелічених вище законів України не передбачає відповідальності фінансових установ за порушення прав споживачів фінансових послуг. Тому вважаємо, що варто передбачити низку фінансових санкцій для банків та фінансових установ, винних у порушенні прав позичальників, оскільки досить часто боржники потерпають від кредиторів або колекторських компаній і не можуть захистити свої права.

Важливим напрямом є удосконалення нормативно-правового регулювання питань щодо супутніх послуг за споживчим кредитуванням. Пропонуємо узаконити практику щодо прозорості та конкурентної процедури формування переліку страховиків (оцінювачів тощо) та самостійного вибору позичальниками страхових чи інших компаній для укладення з ними відповідних договорів, якщо цього вимагає кредитна угода.

Вагомий вплив на функціонування кредитного ринку має розвиток ринку кредитних деривативів. Однак досі жоден законодавчий акт України не врегулює їх обігу. Тому актуальним є розроблення та ухвалення Закону України "Про похідні фінансові інструменти" із деталізацією положень щодо використання кредитних деривативів. Саме прийняття такого закону дасть змогу розвинути наявні похідні інструменти та вдосконалити діяльність на кредитному ринку в частині хеджування кредитних ризиків.

Ще одним важливим законом, який потрібно ухвалити задля підвищення ефективності розвитку банківського сегменту кредитування є Закон України "Про споживче кредитування", основні положення якого мають регламентувати створення ефективного механізму споживчого кредитування для захисту прав та законних інтересів і позичальників, і кредиторів; забезпечити належне конкурентне середовище функціонування банків на кредитному ринку; посилити вимоги до розкриття інформації щодо споживчого кредитування в інтересах споживачів та інвесторів фінансового сектору тощо.

Група фінансово-економічних заходів із вдосконалення функціонування кредитного ринку передбачає упорядкування економічних відносин у сфері кредитного ринку щодо формування та оптимального використання кредитних ресурсів суб'єктами ринку задля підвищення ефективності їх кредитної діяльності та сталого розвитку кредитного ринку загалом.

З метою підвищення ефективності використання кредитних ресурсів креди-

торів ринку перш за все потрібно налагодити ефективний механізм очищення кредитних установ ринку від проблемних активів. Задля цього варто вжити заходів, передбачених Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [3]:

- підвищити ефективність системи виявлення потенційно проблемних (неефективних) суб'єктів ринку;
- стандартизувати та підвищити ефективність інструментів з боку регуляторів щодо роботи з неефективними суб'єктами ринку, забезпечити розбудову інституту куратора фінансової установи;
- підвищити ефективність процесів управління кредитним ризиком (у т. ч. управління заставами), що застосовуються регуляторами під час оздоровлення або ліквідації неефективних учасників ринку, забезпечити розбудову інституту ліквідатора фінансової установи;
- упровадити практику акумуляції непрофільних активів у спеціалізованих фондах управління;
- забезпечити розвиток інструментів нормалізації платіжної дисципліни боржників за проблемними активами.

Для підвищення ефективності інструментів впливу на суб'єктів ринку з боку регуляторів потрібно на основі аналізу існуючих інструментів зокрема і рестриктивного характеру, як такі, що можуть бути використані превентивно, розробити й впровадити інструменти, які б забезпечили однаково ефективність заходів впливу, зокрема і рестриктивних, що можуть застосовуватися регуляторами у різних сегментах кредитного ринку [3].

Фінансово-економічні заходи із вдосконалення функціонування кредитного ринку повинні позитивно відобразитися на фінансових результатах діяльності кожного із суб'єктів ринку та сприяти підвищенню їх фінансової стійкості.

З огляду на нестабільну фінансово-економічну ситуацію в державі фундаментальною засадою підвищення ефективності банківського кредитування стає вдосконалення системи управ. ління кредитними ризиками у банківській системі. Сьогодні банки розвивають лише ті кредитні програми, які передбачають прийнятний рівень ризиків. Зважаючи на поточну ризикованість довгострокових інвестицій, банки орієнтуються на короткострокове кредитування. Інвестиційні кредити, рівно як і іпотечні кредити, вважаються кредитами із високим ступенем ризику, а тому відсоткові ставки за ними зростають у рази. Тому важливо, щоб у банківській практиці використовувався широкий спектр антиризикових заходів, який включає: вдосконалення кредитної політики, ефективне управління кредитним портфелем, що передбачає диверсифікацію, лімітування, резервування, структурування, скоринг, сек'ютеризацію активів тощо.

Банківські ризики породжуються також і складнощами в оцінці платоспроможності позичальника, адже значну частку доходів населення складають неофіційні доходи, які банк повинен враховувати при прийнятті рішення про надання кредиту. Тому слід розробити та уніфікувати ефективну методику оцінки кредитоспроможності фізичних осіб, створити базу даних та ефективно використовувати інформацію щодо недобросовісних позичальників шляхом запровадження та повноцінного функціонування бюро кредитних історій та діяльності колекторських агентств.

Реалізація запропонованих заходів щодо мінімізації кредитних ризиків передбачає тісний взаємозв'язок фінансово-економічних та інституційно-організаційних заходів, тандем яких дасть змогу комплексно вирішити наявну проблему. В цьому контексті доволі важливим є посилення відповідальності пов'язаних із банком осіб, яку НБУ запровадив Постановою "Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні" № 312 від 12 травня 2015 р. [5].

Актуальним є і розвиток ризик-орієнтованих підходів банківського нагляду, котрі включають оцінку кількісних характеристик ризику та якості управління ризиками і на рівні окремого банку, і банківської системи загалом, які мають запобігати прийняттю правлінням і працівниками банків неконтрольованих і нерегламентованих рішень, пов'язаних з банківськими ризиками.

Ще одним кроком із підвищення ефективності банківського кредитування має стати забезпечення достатнього рівня капіталізації банківського сектору, що є ключо-

вим чинником кінцевого відновлення кредитування економіки. Підвищення рівня капіталізації банківських установ повинно здійснюватись з урахуванням зростання обсягів кредитних операцій, шляхом залучення до банків додаткового акціонерного капіталу, стимулювання капіталізації прибутку в банках, впровадження обов'язкового котирування та продажу банками власних акцій на організованому ринку цінних паперів [6]. Жорстке виконання існуючих вимог до капіталу потрібно забезпечувати з боку НБУ.

Сегмент небанківського кредитування тісно пов'язаний із сегментом банківського кредитування: зростання кредитування в одному спонукає до адекватної реакції у іншому, і навпаки. Тому успішна реалізація заходів із активізації кредитної діяльності банків позитивно відобразиться на кредитній діяльності небанківських фінансових установ.

Основною проблемою ефективного функціонування сегменту міжнародного кредитування в Україні є відсутність оцінки ефективності використання кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій, іноземних комерційних банків та урядів. Позичені кошти від іноземних кредиторів мають використовуватися згідно із затвердженим кошторисом і у відповідності із затвердженими термінами. Невиконання кошторису та порушення термінів кредитних угод призводять до зловживання коштами іноземних кредиторів, породжують корупцію та відмову іноземних кредиторів у наданні кредитів Україні.

Така ж проблема притаманна й сегменту державного кредитування: кредити, надані за рахунок коштів Державного бюджету, не підлягають експертній оцінці щодо доцільності та ефективності їх використання.

Тобто підвищення ефективності використання кредитних ресурсів держави та іноземних кредиторів (МФО, комерційних банків, урядів тощо) залежить від експертної оцінки Рахункової палати України та Державної казначейської служби України, оприлюднення отриманих результатів та адекватного реагування відповідних органів державного управління на виявлені недоліки або й зловживання.

Таким чином, реалізація запропонованих фінансово-економічних заходів із вдосконалення функціонування кредитного ринку загалом та його сегментів зокрема дасть змогу ефективніше формувати та використовувати наявні кредитні ресурси, що активізує кредитну діяльність та позитивно відобразиться на обсягах кредитів, наданих у національну економіку.

Група інституційно-організаційних заходів із вдосконалення функціонування кредитного ринку є комплексною та об'єднує сукупність заходів щодо покращення інституційної структури ринку (регулюючо-інфраструктурних інституцій) та заходів із покращення організації кредитних відносин.

Найбільш вагомий вплив на покращення функціонування кредитного ринку справить реорганізація (розбудова) інституційної структури, що забезпечить ефективне регулювання та нагляд, нагромадження та обмін інформацією щодо кредитної історії позичальників, а також дасть змогу ефективно управляти проблемними активами. Нині пропонується створення низки нових інституцій фінансового ринку держави загалом та кредитного ринку зокрема, таких як мегарегулятор, Рада з фінансової стабільності, Центральний реєстр позичальників, Агенція по роботі із проблемними кредитами [1, 3, 6] тощо. Подальшого вдосконалення потребують рейтингові агентства, бюро кредитних історій та діяльність фінансових посередників ринку.

І для кредиторів, і для позичальників позитивним буде впровадження практики урегулювання правових конфліктів за допомогою діяльності третейських судів та через запровадження інституту фінансового омбудсмена [6].

Запропоновані інституції дозволять акумулювати розрізнені управлінські обов'язки, посилять координацію між регуляторами фінансового сектору, що забезпечить ефективніше й більш оперативне управління у мінливому ринковому середовищі та дасть змогу зекономити державні кошти на утриманні апарату чиновників.

Для вдосконалення функціонування кредитного ринку варто вжити ще низку заходів організаційного характеру, які покращать якість ринкового середовища загалом та підвищать ефективність кредитної діяльності усіх суб'єктів ринку, а саме:

- удосконалити макроруденційний нагляд;
- стимулювати розвиток інструментів кредитного ринку;

- оприлюднювати рейтингові оцінки фінансових установ (банківських та небанківських);
- удосконалити порядок розкриття у звітності публічної інформації;
- запровадити підвищення кваліфікаційних вимог до працівників, які безпосередньо надають кредити у торговельних закладах та беруть участь у відборі позичальників банку;
- ініціювати створення допоміжних структур кредитної кооперації, таких як стабілізаційні фонди, основою діяльності яких стало б забезпечення можливості надання фінансової допомоги кредитним спілками з метою мінімізації кількості проблемних кредитних спілок.

Запропоновані інституційно-організаційні заходи дозволять забезпечити сприятливі умови для розвитку сучасних форм кредитування, із одночасним удосконаленням механізму захисту прав кредиторів та позичальників.

Важливим напрямом вдосконалення розвитку кредитного ринку України є реалізація соціально-маркетингових заходів, до яких слід віднести:

- розробку соціальної піар-кампанії для відновлення довіри населення до банків;
- пропагування заощаджувальної моделі поведінки населення;
- запровадження відповідальності політиків, посадових осіб і засобів масової інформації за створення негативного інформаційного середовища;
- впровадження програм з фінансової грамотності у навчальних закладах та через ЗМІ для широкого загалу населення.

Соціально-маркетингові заходи розвитку кредитного ринку не можна недооцінювати, особливо в умовах кризи, коли формування позитивних очікувань у населення та віри у спроможність країни розв'язати свої проблеми шляхом використання внутрішніх ресурсів і потенціалу дасть особливо відчутні результати [2].

Висновки. Отже, запропоновані концептуальні напрями передбачають розвиток кредитного ринку України за такими напрямками: удосконалення нормативно-правових, інституційно-організаційних, фінансово-економічних та соціально-маркетингових заходів. Комплексне опрацювання, реалізація та впровадження запропонованих заходів дозволять досягнути гармонійного розвитку національного кредитного ринку в розрізі усіх сегментів на основі законодавчої регламентації та за відновлення довіри населення.

Список використаної літератури

1. Коваль О.П. Деякі аспекти державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні / О.П. Коваль // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 5-13.
2. Козюк В.В. Експансія кредиту в системі макрофінансових дисбалансів / В.В. Козюк // Фінанси України. – 2009. – № 8. – С. 25-31.
3. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р.: Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2015 р. №391 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.
4. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 28. – Ст. 210.
5. Про затвердження змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова НБУ № 312 від 12 травня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
6. Проект Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ufin.com.ua/konceptcia/002.docndei.me.gov.ua/downloads/strategy.pdf.

Стрільчук Л.К.

*Науковий керівник:
д.е.н. професор Штулер І.Ю.*

РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

Ринок цінних паперів є однією з найважливіших складових економіки будь-якої країни. В статті проаналізовано сучасний стан вітчизняного ринку цінних паперів. Відображені сутність та особливості розвитку фондового ринку. Висвітлюються актуальні проблеми, які стримують

його розвиток та запропоновані шляхи їх вирішення. Визначені основні напрямки розвитку ринку цінних паперів в Україні.

Ключові слова: фондовий ринок, цінні папери, біржа, інвестор, акції, обсяги торгівлі, інвестиції.

Стрильчук Л.К.

РЫНОК ЦЕННЫХ БУМАГ В УКРАИНЕ. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ

Рынок ценных бумаг является одной из важнейших составляющих экономики любой страны. В статье проанализировано современное состояние отечественного рынка ценных бумаг. Отображены сущность и особенности развития фондового рынка. Выделяются актуальные проблемы, которые сдерживают его развитие и предложены пути их решения. Определены основные направления развития рынка ценных бумаг в Украине.

Ключевые слова: фондовый рынок, ценные бумаги, биржа, инвестор, акции, объемы торгов, инвестиции.

Strilchuk L.K.

STOCK MARKET OF UKRAINE. THE CURRENT STATE AND FEATURES OF FUND MARKET DEVELOPMENT.

The securities market is one of the most important components of the economy of any country. The article analyzes the current state of the domestic securities market. The essence and features of the stock market development are displayed. Topical problems that constrain its development are highlighted and ways to solve them are proposed. The main directions of development of the securities market in Ukraine have been determined.

Keywords: fund market, securities, stock exchange, investor, shares, trading volume, investments.

Постановка проблеми. Ринок цінних паперів являє собою складний фінансово-економічний механізм, на основі якого функціонує ринкова економіка цілому. Однією з найважливіших функцій ринку цінних паперів є акумулювання вільних грошових ресурсів та подальшої їх трансформації в ресурси капітальні шляхом емісії забезпечених цінних паперів – акцій, облігацій, векселів.

Вітчизняний фондовий ринок знаходиться на стадії становлення, а ще з початку фінансово-економічної кризи 2008-2009 років перебуває в депресивно-кризовому стані. Політична криза 2014 року тільки погіршила становище, що приводить до негативних наслідків в економіці та перешкоджає належному фінансуванню її основних галузей. Слабкий розвиток українського ринку цінних паперів значно знижує конкурентоспроможність держави в отриманні закордонних інвестицій та залученні коштів внутрішніх інвесторів. Таким чином виникає потреба у вивченні особливостей становлення ринку цінних паперів, загальних тенденцій та проблем розвитку з метою створення конкурентоспроможного ринку цінних паперів України, здатного залучати до економіки інвестиційні ресурси для її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітним аспектам багатопланової проблеми ринку цінних паперів України присвячені праці багатьох вітчизняних вчених-економістів: О.Мозгового [6], І. Красної [5], І. Рекуненко [7], В. Гейця [4] та ін. Проте, в Україні на даний час ринок цінних паперів ще не набув повноцінного функціонування, а подальшому розвитку ринку заважає існування цілого ряду невирішених питань. Тому даний сегмент економіки потребує подальшого вивчення.

Мета дослідження. Проаналізувати сучасний стан та перспективи розвитку ринку цінних паперів України. Оцінити динаміку показників діяльності на біржовому та позабіржовому сегментах ринку.

Основні результати дослідження. Відповідно до Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок" фондовий ринок (ринку цінних паперів) – сукупність учасників фондового ринку та правовідносини між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів) [1]

Цінні папери за походженням можна поділити на інструменти власності та боргові інструменти. До боргових інструментів належать облігації, векселі, депозитні сертифікати, до інструментів власності – акції. Деривативи це цінні папери, вартість яких залежить від динаміки курсів базових фінансових активів або більш простих інструментів та включають в себе опціони, свопи, ф'ючерси, депозитарні розписки.

По стадіях обігу цінних паперів слід виділити первинний і вторинний ринки. Первинний ринок цінних паперів це ринок, на якому здійснюється первинне розміщення знову емітованих цінних паперів серед інвесторів. Подальший обіг цінних паперів є прерогативою вторинного ринку. За місцем укладання угод і організації торгів ринок цінних паперів поділяється на біржовий та позабіржовий. Біржовий (організований) ринок це ринок з найвищою формою організації, що сприяє мобільності капіталу, ліквідності та формуванню реальних ринкових цін на фінансові інструменти. Позабіржовий ринок, виходячи з назви, охоплює операції з цінними паперами поза біржею. У більшості випадків на ньому відбуваються операції з первинного розміщення або перепродаж ЦП тих емітентів, які з різних причин не бажають або не можуть виставити свої активи на біржу.

Аналіз вітчизняного ринку цінних паперів засвідчує депресивну динаміку його розвитку. Це відображають значення обсягів торгівлі у період з 2011 по 2017 рік (рис.1). Варто звернути увагу на показники біржової торгівлі, які вказують на вузький сегмент біржової торгівлі порівняно з позабіржовим. Саме біржовий сегмент торгівлі відображає зміни в економіці через зміни обсягів торгівлі та курсової вартості цінних паперів. Так політична криза 2014 року та наступні події негативно позначилися на економіці України, що знайшло відображення в падінні обсягів біржової торгівлі, які стали найнижчими за останні 7 років.

Падіння обсягів позабіржової торгівлі в 2017 році пов'язане з регулятивним тиском та боротьбою по викориненню маніпулятивних та оптимізаційних схем за участю цінних паперів.

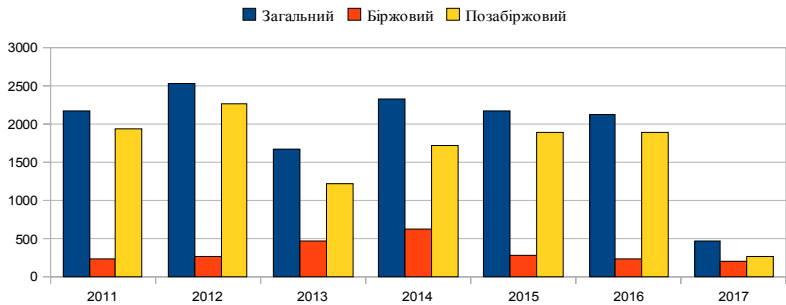

Рис. 1. Обсяги торгівлі на ринку ЦП у період з 2011 року по 2017 рік, млрд. грн. [11]

Аналізуючи обсяги біржових контрактів з розподілом за видом цінних паперів у 2011-2017 роках можна виділити чотири основних інструменти за обсягами торгівлі (табл. 1): державні облігації (ОВДП), акції, корпоративні облігації, ощадні сертифікати. Організований ринок за структурою обсягів торгів фактично є ринком державних облігацій (на 92% в 2017 р.)

Таблиця 1
Динаміка торгівлі основними інструментами на біржовому сегменті в 2011-2017 роках, млрд. грн. [11]

Вид інструмента / Рік	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Акції	68,6	21,5	44,9	24,5	5,22	2,18	5,05
ОВДП	99,1	178,8	345,9	545,8	250,1	211,3	189,5
Корпоративні облігації	21,4	26,4	47,5	32,8	13,5	9,4	6,1
Ощадні сертифікати	-	-	-	1	8,7	11,4	-

Що стосується торгівлі акціями, то більше 90% загального обсягу їх торгівлі відбувалось на позабіржовому ринку. На організованому ринку відбувається торгівля акціями тих емітентів, які переважно є предметом контрактів інтернет-трейдингу. При цьому торги із зазначеними ЦП залишаються незначними. Економічна та політична нестабільність і низька ліквідність не сприяють появі інтересу у іноземних портфельних інвесторів.

На ринку корпоративних облигацій були присутні локальні інвестори та банки. Первинне розміщення здійснювалось здебільшого на організованому ринку компаніями будівельної галузі з подальшою реалізацією цільових облигацій будівельників фізичним особам-інвесторам.

Важливим чинником розвитку ринку цінних паперів є рівень його безпеки. Використовуючи методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України та дані щорічних звітів НКЦПФР [11], було складено таблицю основних показників безпеки: відношення капіталізації ринку акцій до ВВП та дохідність ОВДП – це два із трьох основних індикаторів безпеки ринку цінних паперів (Табл. 2).

Таблиця 2.

Показники рівня безпеки ринку цінних паперів України, авторська розробка

Показники рівня безпеки ринку ЦП	Порогові значення	Фактичні значення						
		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Відношення капіталізації до ВВП, %	60-90	13,66	19,66	21,43	29,21	3,21	0,82	0,95
Дохідність ОВДП, %	3-4	9	13	13	13,5	13	9,5	14

Як видно із таблиці 2, фактичні значення не відповідають пороговим, що є негативним сигналом для інвесторів.

Ринок цінних паперів є важливим показником розвитку не тільки ринку капіталу, але й всієї фінансової системи країни. Сучасний стан ринку ЦП значною мірою є відображенням характерних рис вітчизняної економіки та її структури, а тому його визначають поточна макроекономічна ситуація, система державного регулювання, а також специфічне корпоративне середовище, яке сформувалось під впливом непрозорої приватизації та її корупційної складової, що призвело до контролю над приватизованими активами здебільшого неефективних власників. За результатами дослідження 2017-2018 рр., в якому взяли участь 140 країн світу, в рейтингу країн за значенням Індексу глобальної конкурентоспроможності Україна посідає лише 81 місце.[14] В даний момент на вітчизняному ринку цінних паперів накопичились проблеми, які потребують негайного вирішення: низька ліквідність цінних паперів, низький рівень капіталізації фондового ринку, недорозвиненість його біржового сегмента.

В Україні панує непрозорий і неорганізований ринок цінних паперів, яким за своїми масштабами не має аналогів у світовій практиці і значною мірою обслуговує "тіньову економіку". Необхідно підвищити прозорість операцій на фондовому ринку й вимоги до якості інформації, котра надається емітентами щодо фінансового стану та результатів діяльності згідно з вимогами Міжнародної організації комісії із цінних паперів [9].

В Україні емітенти не виконують стандартних вимог щодо прозорості і підзвітності суспільству, а також фінансово-інвестиційному середовищу. Відсутні антимонопольні заходи на ринку цінних паперів, що регулювало б мінімальний free float (кількість акцій у вільному обігу на фондовому ринку) для компаній, які торгують на фондовій біржі. Так, за міжнародними стандартами, free float має перебувати на рівні від 15-25% [8,10]

Також мають місце проблеми обліку права власності на цінні папери. Чинне законодавство передбачає дві форми обліку права власності на цінні папери: шляхом ведення реєстрів власників іменних цінних паперів самим емітентом або через систему реєстраторів для іменних цінних паперів, випущених в документарній формі та шляхом ведення рахунків у цінних паперах зберігачами для цінних паперів, випущених в бездокументарній формі. Наразі в Україні залишається багато міноритарних

акціонерів – фізичних осіб, власників акцій підприємств, отриманих в процесі приватизації, які фактично "заморожені" і не можуть бути представленими на ринку ЦП через складні бюрократичні процедури і високу вартість транзакцій.

Ще однією проблемою є низький рівень якості корпоративного управління акціонерних товариств, зокрема, відсутність інформації про власників та менеджерів, незахищеність міноритарних акціонерів, низька якість фінансової звітності, внутрішнього аудиту компанії, а також відсутність лояльних до інвесторів стандартів корпоративного управління, насамперед стосовно дивідендної політики та загалом корпоративного управління. Таким чином, необхідним є вдосконалення системи захисту прав та інтересів акціонерів та забезпечення рівноправності мажоритарних та міноритарних інвесторів, визначення засад ефективної дивідендної політики [2].

В Україні існує низький рівень знань, поінформованості населення щодо функціонування ринку цінних паперів, що призводить до низької активності на ринку цінних паперів фізичних осіб, які в розвинутих країнах є одними з головних інвесторів.

Основними напрямками розвитку ринку цінних паперів в найближчій перспективі є:

- розроблення ефективної системи державного регулювання ринків капіталу з метою контролю за дотриманням вимог законодавства, запобігання шахрайству [9];
- зниження регуляторного і адміністративно-податкового тиску разом із стимулюванням і сприянням виплаті дивідендів товариствами в Україні;
- формування середовища інформаційної відкритості та прозорості ринку цінних паперів, удосконалення системи розкриття інформації про діяльність корпоративних підприємств;
- впровадження електронного документообігу;
- забезпечення захисту прав споживачів фінансових послуг, використовуючи розкриття інформації учасниками фінансового ринку на основі загальноприйнятих принципів, міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і аудиту, недопущення зловживань з боку фінансових посередників та професійних учасників ринку;
- активне вдосконалення технологій торгівлі, розвиток Інтернет-технологій, впровадження нових торгових систем та платформ;
- стимулювання розвитку інвестиційних фондів та недержавних пенсійних фондів (НПФ) шляхом: перегляду чинного законодавства, що регулює діяльність зазначених суб'єктів, здійснення реформ, необхідних для удосконалення інфраструктури ринку, розробки регуляторної бази для здійснення нагляду за корпоративним управлінням в ІСІ та НПФ [3];
- підвищення рівня компетентності населення з питань фондового ринку.

Висновок. Ринок цінних паперів України є важливою складовою української економіки та показником розвитку всієї фінансової системи країни. Він перебуває в стадії становлення та характеризується несформованими традиціями і "правилами гри", що зумовлює інституціональну неспроможність виконувати покладені на нього функції. Тому виникає потреба в запровадженні системи ефективного регулювання й управління, насамперед з боку держави. Аналіз розвитку ринку цінних паперів в Україні виявив цілу низку проблем: недосконалість законодавства у сфері регулювання діяльності на ринку цінних паперів, відсутність державного регулювання належної якості, участь в корупційних та шахрайських схемах, проблема розвитку ринку боргових зобов'язань, місцевих позик, акцій та деривативів, низька ліквідність і недостатня капіталізація. У зв'язку з цим є потреба в реалізації напрямів розвитку вітчизняного ринку цінних паперів, які дадуть можливість досягнути суттєвого розширення пропозиції цінних паперів з достатньою інвестиційною привабливістю. Основними напрямками є удосконалення механізмів функціонування боргового й іпотечного ринку; удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з питань фондового ринку; активне вдосконалення технологій торгівлі, розвиток Інтернет-технологій; створення надійної системи клірингу і розрахунків; поінформованість населення щодо інвестиційних можливостей ринку цінних паперів.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про цінні папери і фондовий ринок. Відомості Верховної ради України. – 2006. – №31. – Ст. 268.
2. Аржевітін С.М. Розвиток ринку цінних паперів: проблеми та перспективи / С.М. Аржевітін // Ефективна економіка. – 2010.

3. Богатов А.О. Місце фондового ринку в структурній перебудові економіки / А.О. Богатов // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2009. – № 1. – С. 44-51
4. Геєць В.М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку/Фенікс. – 2003
5. Краснова І.В. Фондовий ринок в Україні: стан та перспективи розвитку / Проблеми економіки, 2014
6. Мозговий О., Лук'яненко Д. Ринок цінних паперів : регуляторна структуризація в умовах глобалізації // Ринок цінних паперів України. – 2005. – № 9-10. – С. 3-11.
7. Рекуненко І.І. Особливості правового регулювання інфраструктури фінансового ринку в сучасних умовах / І.І. Рекуненко // Вісник Української академії банківської справи. – 2009. – № 2. – С. 13-17.
8. Стеценко Б., Бобров Є. Дивідендна політика в контексті корпоративної відповідальності: полемічні аспекти // Ринок цінних паперів. – 2112.-№9. с. 59-62
9. Фрунза С.А. Проблеми та тенденції розвитку фондового ринку України / С.А. Фрунза [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/Збірник/2012-1/14.pdf>
10. U.S. Securities and Exchange Commission
11. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. <https://www.nssmc.gov.ua>
12. Українська біржа <http://www.ux.ua>
13. ПФТС <http://pfts.ua/>
14. Global Competitiveness Index 2017-2018 Rankings <http://widgets.weforum.org/global-competitiveness-report-2015>.

Цаплюк І.В.

*Науковий керівник:
д.е.н., професор Штулер І.Ю.*

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проведено аналіз поняття фінансове планування, його роль у формуванні фінансових ресурсів підприємства. Фінансове планування досліджують і розглядають як невід'ємну частину загального планування звичайної діяльності підприємства. Сутність фінансового планування підприємств, у тому числі промислових, у широкому розумінні визначається як процес формулювання планових показників на основі положень відповідної концепції, сукупності принципів і методів.

Ключові слова: фінансове планування, фінансові ресурси, стратегія, прибуток.

Цаплюк І.В.

ФІНАНСОВОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье проведено анализ понятия финансовое планирование, его роль в формировании финансовых ресурсов предприятия. Финансовое планирование исследуют и рассматривают как неотъемлемую часть общего планирования обычной деятельности предприятия. Сущность финансового планирования предприятий, в том числе промышленных, в широком смысле определяется как процесс формулировки плановых показателей на основе полноты соответствующей концепции, совокупности принципов и методов.

Ключевые слова: финансовое планирование, финансовые ресурсы, стратегия, прибыль.

Tsapliuk I.V.

THE FINANCIAL PLANNING AND HIS INFLUENCE ON FORMING OF FINANCIAL RESOURCES OF ENTERPRISES

In the article is conducted analysis of concept financial planning, his role in forming of financial sources of enterprise the Financial planning is probed and examine as nevidemnu part of the general

hning of ordinary activity of enterprise. Essence of the financial planning of enterprises, including ustrial, in the wide understanding it is determined as a process of formulation of the planned indexes the basis of positions of the proper conception, aggregate of principles and methods.

Keywords: financial planning, financial resources, strategy, profit.

Постановка проблеми. Сучасні ринкові перетворення і зміна конкурентного середовища висувають нові вимоги до діяльності підприємств. Кризові явища в економіці поставили більшість підприємств на межу банкрутства.

Особливо сильно під час кризи постраждали компанії будівельної галузі. Такий поганий стан був зумовлений непередуманою фінансовою політикою підприємства та не виваженою інвестиційною стратегією.

Переважаюча більшість підприємств під час будівельного буму створила непомірно високий кредитний портфель, не враховуючи можливі економічні ризики.

Більше того 80% компаній не мали чітко налагодженої системи планування, в результаті чого, кошториси по багатьох об'єктах були завищеними, в разі відхилення не було оперативного реагування з боку керівництва і як наслідок високі збитки або зменшені прибутки.

Відсутність чітко налагодженої системи фінансового планування та контролю стосується більшості підприємств України. Як доводить сучасна практика бізнесу, навіть великі підприємства сьогодні і досі користуються застарілою методологією з часів радянського союзу а система фінансового контролю й досі функціонує на паперових носіях. Така ситуація може призвести до уповільнення оперативного контролю, і як наслідок припущення суттєвих помилок, які можуть привести до банкрутства компанії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню формування і використання фінансових ресурсів підприємств присвячено публікації вітчизняних та зарубіжних учених. Особливої уваги заслуговують наукові праці І.О.Бланка, М.Д.Білик, І.В.Зятковського, О.Д.Василика, Л.О.Лігоненко, В.М.Опаріна, К.В.Павлюк, А.М.Поддєрьогіна та ін.

О. Близнюк [2] аналізує наукові підходи до класифікації джерел фінансових ресурсів суб'єктів господарювання та досліджує особливості процесів їх формування. О.Петрикіна [8] характеризує методи формування фінансових ресурсів підприємств. О.Леось [5] досліджує проблеми нестачі фінансових ресурсів підприємств України та способи її оптимізації з урахуванням зарубіжного досвіду. М.Рубаха [9] досліджує можливості мобілізації власного й позикового капіталу, схеми залучення фінансових ресурсів на національному фінансовому ринку шляхом випуску цінних паперів та отримання банківських кредитів. С.Домбровська [3] аналізує структуру фінансових ресурсів підприємств України у розрізі власних та позикових коштів та її вплив на формування фінансового результату підприємств. І.Ткаченко [10] визначає основні фактори впливу на ефективність формування фінансових ресурсів підприємств та визначає можливості підвищення ефективності їх використання.

Метою дослідження є аналіз впливу фінансового планування на формування фінансових ресурсів підприємства на прикладі ВАТ "Промтехмонтаж-2". Відповідно до мети були поставлені наступні завдання: розглянути сутність та поняття фінансового планування; розкрити завдання та основні методи у фінансовому плануванні.

Невирішені раніше частини проблеми. Стратегічне планування – це систематизовані та більш-менш формалізовані зусилля всього підприємства, спрямовані на розробку та організацію виконання стратегічних планів, проектів і програм.

Період (часові характеристики) стратегічного планування залежить від специфіки підприємства, його галузевої приналежності, рівня невизначеності та динамічності середовища.

Так, на підприємствах різних галузей заміна технологічних процесів та оновлення продукції здійснюються через різні проміжки часу; їх, як правило, і враховують, визначаючи періоди, на які розробляються стратегічні плани

Розглянемо систему стратегічного планування на прикладі ВАТ "Промтехмонтаж -2".

Компанія входить до складу багатофункціонального холдингу, тому сам процес стратегічного планування розглядається в контексті стратегічного планування групи в цілому. В цілому до складу І холдингу входять:

- "Чернігівський завод будівельних матеріалів" – виробництво блоків з ніздрюватого бетону та силікатної цегли
- "А І П-Чернігів" – надання автотранспортних послуг;
- ТОВ "Енергія" – постачайся та монтаж техніки для будівництва енергорозподільчих мереж;
- ТОВ "Полісся" – будівництво промислових та цивільних об'єктів;
- ВАТ "Промтехмонтаж-2" – виробництво та монтаж обладнання та вузлів для вентиляційних систем.

Як відомо, джерелами формування фінансових ресурсів підприємств є власні та залучені кошти. Власний капітал характеризує загальну вартість засобів підприємства, які належать йому на правах володіння, користування та розпорядження, тобто перебувають у його власності й використовуються суб'єктом гос подарювання для формування частини активів безстроково на безоплатній, безповоротній основі [9].

Застосування власних фінансових ресурсів має низку переваг, зокрема забезпечення вищого рівня фінансової незалежності, ліквідності та платоспроможності, а також прибутковості завдяки економії на сплаті позикового процента. Разом із позитивними аспектами застосування власного капіталу слід звернути увагу на те, що він обмежує можливості підприємства у залученні додаткових ресурсів для підвищення рентабельності та використання ефекту податкової парасольки [9].

Залучені кошти представлені отриманими на фінансовому ринку короткостроковими та довгостроковими кредитами. Поряд із можливістю необмеженого доступу до кредитних коштів як позитивною стороною використання залученого капіталу, умови його отримання (зокрема, термін кредитування, відсоткова ставка) можуть бути досить обтяжливими для суб'єктів господарювання [2], що зменшує інтерес до залучення фінансових ресурсів такого виду.

На процес формування і використання фінансових ресурсів суб'єктами господарювання чинять вплив як внутрішні фактори (фінансова політика підприємства), так і зовнішні умови (бюджетно-податкова політика держави та стан економічного розвитку). До внутрішніх відносять: організацію управління фінансовими ресурсами, налагодження зв'язку збуту з виробництвом, якість фінансового, податкового та управлінського обліку, цінову політику, аналіз цін конкурентів, якість системи маркетингу, кваліфікацію та мотивацію персоналу. Зовнішніми чинниками впливу на фінансові ресурси підприємств вважають: правове поле, соціально-економічний і політичний стан, рівень інфляції, рівень регульованості цін на ресурси [3, с. 50].

Ефективність функціонування підприємств у довгостроковому періоді, високі темпи їх розвитку та підвищення конкурентоспроможності великою мірою визначаються рівнем використання фінансових ресурсів, тому одним із найважливіших напрямів фінансової політики підприємств на сучасному етапі є формування стратегії забезпечення фінансовими ресурсами, яка повинна бути спрямована на забезпечення високих темпів зростання прибутку, мінімізацію фінансових ризиків, забезпечення необхідного рівня ліквідності [10, с. 47].

Формування фінансових ресурсів підприємств відбувається у разі застосування таких підходів:

1. Суб'єкти господарювання самостійно визначають способи формування фінансових ресурсів на напрями їх використання у межах чинного законодавства.

2. Суб'єкти господарювання самостійно визначають способи формування фінансових ресурсів на напрями їх використання у межах установлених державою бюджетно-податкових важелів регулювання економіки.

3. Способи формування фінансових ресурсів на напрями їх використання визначаються законодавчо встановленими вимогами до організації роботи суб'єктів підприємства різних форм господарювання та видів економічної діяльності [5, с.125].

Одним із завдань фінансової політики кожного підприємства є визначення оптимального співвідношення між власними і залученими фінансовими ресурсами. В Ук-

раїні прийнято вважати, що для забезпечення ефективної роботи фінансові ресурси підприємства мають бути представлені власними і залученими ресурсами в однаковій мірі (1:1). Слід при цьому зазначити, що такий норматив є досить умовним, оскільки оптимальність співвідношення власного і залученого капіталу визначається низкою факторів, зокрема етапом розвитку підприємства (новостворена фірма чи фінансово стійка, здатна самостійно регулювати фінансові потоки), видом економічної діяльності, в якому започатковано підприємства, і насамкінець, стратегією його розвитку.

Корпоративна стратегія компанії – це стратегія економії на витратах. Підприємство "Промтехмонтаж-2" на даний час є другим в Україні за обсягами виробництва вентиляційного обладнання. Стратегічною метою компанії є: стати виробником №1 в Україні за обсягами продажу в грошовому вираженні та за рівнем рентабельності.

Податкове планування підприємства має примусовий характер і здійснюється згідно з тією законодавчою базою, яка існує в державі, у тому числі й з підзаконними актами, які затверджуються на державному та місцевому рівнях. На рівні підприємства податки сплачуються незалежно від бюджету підприємства, тобто від його витрат та прибутків.

Головним типом податкового планування на рівні державного та місцевих бюджетів є стратегічне податкове планування. Рішення приймаються на підставі розробленого плану податкових платежів і прогнозування.

Основна мета його – економічне обґрунтування якісних і кількісних параметрів для забезпечення фінансування соціально-економічного розвитку держави.

Податкове планування базується на результатах наукових досліджень звітних аналітичних даних, їх збору та обробки, визначенні негативних і позитивних рис оподаткування в поточному році, їх впливу на різні напрями економічної діяльності.

Проаналізувавши роль фінансового планування хотілося б сказати: Більшість підприємств вдається до спрощеної системи оперативного фінансового планування, коли складаються лише окремі його елементи – платіжний календар та касовий план. Головною формою фінансового завдання для ВАТ "Промтехмонтаж-2" є бюджет (кошторис).

Бюджет – це оперативний фінансовий план на короткостроковий період, що розробляється, як правило, в рамках наступного кварталу з розбивкою по місяцях (і менших періодах), що відображає надходження і витрачання грошових коштів у процесі здійснення конкретних видів фінансово-господарської діяльності підприємства.

Бюджет є інструментом як планування так і контролю. На початку періоду діяльності бюджет – це план або норматив; в кінці періоду діяльності він слугує засобом контролю, за допомогою якого фінансові менеджери можуть оцінити ефективність діяльності прийняти управлінські рішення щодо вдосконалення діяльності підприємства в майбутньому.

Підготовка до бюджетування включає функціонально-вартісний аналіз виробництва і реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та визначення рівня до якого можуть бути знижені витрати за одночасного збільшення Прибутку, збереження якості й обсягу товарів (послуг).

До переваг бюджетного планування відносяться:

- надання структурним підрозділам більшої самостійності у витрачання коштів економії по бюджету фонду оплати праці, що сприяє підвищенню матеріальної зацікавленості працівників в успішному виконанні планових завдань;
- зменшення непродуктивних витрат робочого часу працівників фінансової служби за рахунок мінімізації кількості контрольних параметрів бюджетів ;
- досягнення режиму суворої економії матеріальних, трудових і фінансових ресурсів підприємства.

Основні результати досліджень. На даний час середовище діяльності багатьох підприємств характеризується підвищенням складності і невизначеності, що підтверджує необхідність втілення в практику ідей і технологій стратегічного планування

Огляд літературних джерел засвідчує про те, що дослідження концепцій стратегічного управління та процесу побудови стратегії розглядаються в багатьох роботах західних та вітчизняних авторів

М.Мескон та інші вважають, що процес стратегічного планування має складатися з дев'яти етапів. Вітчизняні ж автори З.Шершньова і С.Оборська зробили свій значний внесок у побудову обґрунтованої послідовності дій при формуванні системи стратегічного менеджменту.

Вони доповнили раніше запропоновані моделі коректним описом складових кожного з етапів.

Більшість західних і східних фірм використовують стратегічне планування для того, щоб змінити себе, вийти з безнадійних ситуацій, які сформувались зовні та в середині підприємства. Основні передумови переходу до стратегічного планування такі:

- необхідність реакції на зміни умов функціонування підприємств;
- потреба в об'єднанні різних напрямків діяльності підприємства в умовах розвитку процесів децентралізації та диверсифікації;
- наявність яскраво виражених конкурентних переваг і необхідність їхньої підтримки або створення їх; посилення конкуренції;
- інтернаціоналізація бізнесу, розвиток зв'язків з підприємствами, які використовують систему стратегічного планування;
- наявність висококваліфікованих менеджерів, здатних вирішувати складні питання, застосовуючи систему стратегічного управління;
- розвиток теорії та практики стратегічного планування, які допомагають "перейти від методу "проб і помилок" до наукових методів передбачення й підготовки до майбутнього;
- наявність доступної інформації (глобальних інформаційних мереж) для вивчення сильних і слабких сторін підприємства, зовнішнього середовища та умов конкуренції; посилення інноваційних процесів, генерація та швидке освоєння підприємствами нових ідей
- необхідність впровадження високої культури управління, орієнтованої на запобігання опору змінам та стимулювання розвитку підприємства.

Слід виділити чотири етапи стратегічного планування:

Перший етап – це аналіз місії та цілей. Першим та найбільшим кроком у зниженні невизначеності усвідомленості суті конкретного підприємства є – визначення місії. Це інструмент стратегічного керування, спосіб виділення даної фірми серед конкурентів, спосіб розпізнання споживачами фірми та її продукції.

Що ж стосується цілей, то їх визначення покликане надати основу та стимул для подальшої діяльності. Правильно сформовані та ефективно систематизовані цілі підприємства є основою для розробки стратегії та тактики його господарської діяльності. Інструментом для систематизації цілей на практиці є побудова "Дерева цілей".

Другим етапом є – аналіз внутрішнього середовища, тобто оцінка стратегічного потенціалу. SWOT – аналіз – є важливим елементом аналізу не лише зовнішнього, а й внутрішнього середовища функціонування компанії для прийняття рішень про визначення місії, цілей і стратегії організації через пошук сильних й слабких аспектів у діяльності організації, можливостей і загроз, що впливають на діяльність організації ззовні. Вплив кожного з факторів викликає необхідність підприємств, по-перше, постійно стежити за зміною факторів зовнішнього середовища, по-друге, приймати такі управлінські рішення, реалізація яких сприяла б постійній підтримці їхньої конкурентоздатності.

Третій етап є – аналіз зовнішнього середовища або оцінка стратегічного клімату. Практичним застосуванням є проведення PEST – аналізу, який спрямований на мінімізацію негативного впливу макроекономічних чинників та використання сприятливої кон'юнктури ринку. У ході PEST – аналізу підприємство намагається виявити сприятливі й "сприятливі тенденції по кожному з основних факторів "макросередовища" основні вирішити питання про продовження своєї роботи або, про відхід даного ринку.

Останнім четвертим етапом стратегічного аналізу – є формування стратегічного бачення і планів.

Стратегічне планування на сьогодні являється досить гнучким інструментом, діяльності підприємства. Тому на кожному етапі буде проводитись аналіз по найбільш пріоритетному напрямку або від вищого до нижчого. Враховуючи постійні зміни, що відбуваються у середовищі, необхідно змінювали стратегію підприємства і переосмислювати місію та цілі.

Отже, стратегічні планування – це така ланка, спохватившись за яку можна витягнути цілий ланцюг підприємств України. Адже, успішна реалізація стратегії забезпечується раціональним плануванням поточної діяльності.

Проаналізувавши зовнішні небезпеки і нові можливості, визначивши місію, керівництво організації може приступити до вибору стратегії. Вибір стратегії- центральний момент (Стратегічного керування).

Процес вибору складається зі стадій розробки, доведення й аналізу (оцінки). На практиці ці стадії важкорозділяти, тому що вони являють собою різні рівні єдиного процесу аналізу.

Висновок. Аналізуючи вище викладене, можна зробити такі висновки:

Фінансове планування – це процес розробки системи фінансових планів і планових показників по забезпеченню розвитку підприємства необхідними фінансовими ресурсами і підвищенню ефективності його фінансової діяльності в майбутньому.

Фінансове планування – це складова управління ресурсами, процес оцінки потреб у коштах для забезпечення поточного виробництва і подальшого виробничого і соціального розвитку, а також визначення джерела покриття цих потреб.

Фінансове планування пов'язане з ресурсним чинником – формуванням, розміщенням і використанням фінансових ресурсів на отримання прибутку на вкладений у господарську діяльність капітал.

Фінансове планування підприємств, є видом внутрішньогосподарського планування і визнається процесом розробки системи планових показників, досягнення яких забезпечить ефективне формування, використання фінансових ресурсів і створить умови для прибуткової діяльності, розвитку за мінімальних ризиків.

Процес фінансового планування являє собою процес оцінки фінансових потреб підприємства на перспективу на базі аналізу фінансових показників за минулий період. Основним завданням фінансового планування є визначення джерел формування та надходжень коштів у плановому році.

Список використаних джерел

1. Бланк І.О. Фінансовий менеджмент: [Навч. курс] / І.О. Бланк – К.: Ніка-Центр, Ельга, 2006. – 528 с.
2. Близнюк О.П. Класифікація джерел формування фінансових ресурсів підприємства / О.П.Близнюк, А.П.Горпинченко // Вісник Міжнародного слов'янського університету. Економічні науки. – 2012. – Т.15. – № 2. – С.52-58.
3. Домбровська С.О. Тенденції системи формування фінансових ресурсів підприємств України та шляхи її вдосконалення / С.О.Домбровська // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Економіка, політологія, історія. – 2015. – № 2 (222). – С. 42-54.
4. Ксьондз С.М. Проблеми формування фінансових ресурсів підприємств / С.М.Ксьондз, О.В.Сапригіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/105.pdf.
5. Леось О. Механізми формування фінансових ресурсів підприємств / О.Леось, І.Коваль // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – Вип. 1. – С.119-126.
6. Малій О.Г. Фінансові ресурси підприємств та джерела їх формування: теоретичні аспекти / О.Г. Малій // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2016. – № 2. – С.71-74.
7. Петрикiна О.В. Методи формування фінансових ресурсів підприємства / О.В.Петрикiна, В.І.Матвiйчук // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону: збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції : у 2-х т. Т. 2. – Красноармійськ : КІІ ДонНТУ, 2011. – С. 112-115.
8. Розвиток підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Рубаха М.В. Методи мобілізації фінансових ресурсів суб'єктами господарювання на фінансовому ринку України / М.В.Рубаха // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2011. – Вип. 7. – Т. 1. – С. 122-130.

10. Ткаченко І.П. Фінансові ресурси підприємств: управління ефективністю формування та використання / І.П.Ткаченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 19. – С. 46-52.

11. Фінанси підприємств : [підручник] / А.М.Поддєрьогін, М.Д.Білик, Л.Д. Буряк [та ін.]; за ред. А.М.Поддєрьогіна ; 7-е вид. – К.: КНЕУ, 2008. – 552 с.

Ярова І.М.

Науковий керівник:

к.е.н, доцент **Антонова О.М.**

ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НА СТРУКТУРУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто діяльність підприємства в умовах ринкової економіки будь-якої форми власності, організаційно-правового статусу і галузевої спрямованості яка безпосередньо залежить від джерел формування капіталу, їх співвідношення та ефективності використання. Досягнення стратегічних цілей підприємства залежить від ефективності управління капіталом підприємства та його структурою. Від обраної структури капіталу залежить його вартість, рівень фінансового ризику та рентабельності. Ефективна зміна структури капіталу є чинником збільшення віддачі на власний капітал, що виражається в перевищенні величини рентабельності власного капіталу над рентабельністю сукупних активів. Таким чином, проблема оптимізації структури капіталу є однією з найважливіших задач, що вирішуються в рамках управління капіталом вітчизняних підприємств, а впливу чистого прибутку на формування оптимальної структури власного капіталу є актуальним питанням.

Ключові слова: власний капітал, структура капіталу, фінансовий результат, фінансовий леверидж, ефект фінансового левериджу, позичковий капітал.

Яровая И.Н.

ВЛИЯНИЕ ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ НА СТРУКТУРУ СОБСТВЕННОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрена деятельность предприятия в условиях рыночной экономики любой формы собственности, организационно-правового статуса и отраслевой направленности которая напрямую зависит от источников формирования капитала, их соотношение и эффективности использования. Достижение стратегических целей предприятия зависит от эффективности управления капиталом предприятия и его структурой. От выбранной структуры капитала зависит его стоимость, уровень финансового риска и рентабельности. Эффективная изменение структуры капитала является фактором увеличения отдачи на собственный капитал, что выражается в превышении величины рентабельности собственного капитала над рентабельностью совокупных активов. Таким образом, проблема оптимизации структуры капитала является одной из важнейших задач, решаются в рамках управления капиталом отечественных предприятий, а влияния чистой прибыли на формирование оптимальной структуры собственного капитала является актуальным вопросом.

Ключевые слова: собственный капитал, структура капитала, финансовый результат, финансовый леверидж, эффект финансового левериджа, ссудный капитал.

Ярова И.М.

THE IMPACT ON THE FINANCIAL RESULTS OF ITS OWN CAPITAL STRUCTURE OF THE ENTERPRISE

The article analyzes the activity of an enterprise in the conditions of a market economy of any form of ownership, organizational and legal status and sectoral orientation, which depends directly on sources of capital formation, their relation and efficiency. Achievement of strategic goals of an enterprise depends on the efficiency of management of the capital of an enterprise and its structure. The chosen structure of the capital depends on its value, the level of financial risk and profitability. The effective change in the structure of the capital is a factor contributing to the increase of its own capital, which is expressed in excess of the profitability of its own capital over the profitability of aggregate assets. Thus, the problem of optimizing the structure of the capital is one of the most important tasks solved

within the framework of the management of the capital of domestic enterprises, and the effect of net profit on the formation of an optimal structure of own capital is a topical issue.

Keywords: *equity, capital structure, financial performance, financial leverage, the effect of financial leverage, borrowed capital.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах власний капітал є тим фактором, що чинить безпосередній вплив на фінансове становище підприємства – його платоспроможність, розмір доходу, рентабельність діяльності. Адаже підвищується значимість фінансових ресурсів, за допомогою яких відбувається формування оптимальної структури та нарощування виробничого потенціалу підприємства, а також фінансування поточної господарської діяльності. Від того, який обсяг власного капіталу має у своєму розпорядженні суб'єкт господарювання та наскільки оптимальною є його структура залежить фінансовий стан підприємства та результати його діяльності.

Формування власного капіталу на багатьох українських підприємствах здійснюється без відповідного аналітично-математичного обґрунтування. Така ситуація підвищує необхідність управління капіталом і це потребує від власників та фінансових менеджерів підприємств ефективного управління, контролю та своєчасного коригування структури капіталу підприємства та його раціонального використання.

Таким чином, процес формування та використання капіталу підприємства має виключно важливе значення в сучасних умовах для вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про зацікавленість вчених до вирішення проблеми регулювання капіталу та визначення його оптимальної структури. Проблеми формування капіталу підприємства та ефективного використання широко висвітлюються провідними українськими та російськими вченими-економістами: І.О. Бланком, В.В. Бочаровим, Ю.М. Воробйовим, Г.Г. Крейцевим, В.В. Ковальовим, Є.С. Стояновою, Т.В. Тепловою та ін. Серед відомих зарубіжних спеціалістів, що займаються розгляданням даної проблеми, можна назвати Є. Бріггема, Дж.К. Ван Хорна, Р. Брейли та С. Майерса та ін. Однак в умовах динамічного ринкового середовища деякі аспекти оптимізації структури капіталу залишаються недостатньо дослідженими. Критичний аналіз наукових джерел і світових публікацій на тему структури капіталу дозволяє зробити висновок про наявність нерозкритих аспектів цієї проблеми, що потребують подальших досліджень, а саме: взаємозв'язок між рівнем фінансового результату та структурою власного капіталу.

Постановка завдання. Метою дослідження, є аналіз структури власного капіталу, що склалася на вітчизняних підприємствах, а також визначення взаємозв'язку фінансового результату з структурою капіталу, та її вплив на його використання.

Виклад основного матеріалу. Власний капітал становить фінансову основу створення і розвитку підприємства будь-якої форми власності та організаційно-правової форми. Динаміка власного капіталу свідчить про якість фінансового менеджменту. Структура та ефективність використання власного капіталу підприємства безпосередньо впливають на формування добробуту його власників. Величина структури власного також капіталу може відбиватися на інвестиційній привабливості фірми.

Розглянемо формування власного капіталу та ефективність його використання на прикладі ПАТ "Дубномолоко". Це публічне акціонерне товариство, тобто зареєстрований капітал утворений шляхом випуску акцій, його сума визначається в установчих документах і підлягає обов'язковій реєстрації у державному реєстрі господарюючих одиниць.

Формування акціонерного капіталу ПАТ "Дубномолоко" відбулося 01.09.2010 Рівненським територіальним управлінням ДКЦПФР. Було випущено прості іменні акції в без документарній формі в обсязі 2683750 та з номінальною вартістю 5.25 грн. Таким чином вдалося сформувати акціонерний капітал в сумі 14089687.5 грн.

Акумуляція власного капіталу на підприємстві можлива за рахунок нагромадження суми чистого прибутку, що залишається на підприємстві, тому доцільно проаналізувати його динаміку та вплив на величину власного капіталу. Обсяг чистого прибутку залежить від обсягу валового прибутку і величини податків; виходячи з обсягу чистого прибутку, обчислюються дивіденди акціонерам підприємства чи здійснюється

реінвестування. Для аналізу прибутку підприємства доцільно використовувати комплекс показників. У процесі аналізу використовують різні показники прибутку, тому проаналізуємо склад і динаміку прибутку ПАТ "Дубномолоко" за 2016-2018 роки.

Виручка від реалізації продукції зросла у 2017 році на 17,11% та зменшується у 2018 на 3,96%. Динаміка зміни собівартості реалізованої продукції має подібну тенденцію: зростання на 11,09% у 2017 році та зменшення на 0,19% у 2018. Така тенденція пов'язана з зменшенням ринків збуту підприємства та попиту на продукцію в цілому, тому необхідним кроком було зменшення собівартості продукції для зниження вартості товару.

На основі проведеного аналізу видно, що з усіх видів фінансових результатів підприємства (валовий прибуток, фінансовий результат від операційної діяльності, звичайної діяльності, чистий прибуток (збиток)) позитивне значення має лише валовий прибуток. Питома вага даного показника у виручці від реалізації продукції зростає протягом аналізованого періоду з 0,48% у 2016 році до 2,82% у 2018, що майже дорівнює збитку підприємства у 2017 та 2016 роках. Однак одним з найважливіших економічних показників, що характеризують результати діяльності підприємства є чистий прибуток. Аналізуючи склад і динаміку прибутку, слід мати на увазі, що його обсяг багато в чому залежить і від облікової політики підприємства. Закон про бухгалтерський облік та інші нормативні документи надають право суб'єктам господарювання самостійно обирати деякі методи обліку, що здатні істотно вплинути на формування фінансових результатів. Чинні нормативні акти допускають такі методи регулювання прибутку суб'єктом господарювання [1]:

1. Зміна вартісних меж віднесення майна до основних засобів чи до оборотних активів, що спричиняє зміну суми поточних витрат і прибутку у зв'язку з різними способами віднесення їх на витрати.

2. Зміна методу переоцінки основних засобів: шляхом індексації первісної вартості з використанням середньостатистичних коефіцієнтів чи прямим перерахуванням первісної вартості в ціни, що склалися на дату переоцінки на відповідні види основних засобів. Від обраного методу переоцінки основних засобів залежать фонд переоцінки майна (додатковий капітал), сума амортизаційних відрахувань і як результат – величина прибутку і власного капіталу підприємства.

3. Використання методу прискореної амортизації активної частини основних засобів також призводить до збільшення собівартості продукції і зменшення суми прибутку, а отже, і податків на прибуток.

В умовах ринкової економіки прибуток відіграє важливу роль, оскільки він є основою метою підприємницької діяльності та внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів підприємства, що забезпечують його розвиток, створюючи базу економічного розвитку держави в цілому. Прибуток є також головним джерелом зростання ринкової вартості підприємства, найважливішим джерелом задоволення соціальних потреб суспільства, та інструментом, що захищає підприємство від банкрутства [5].

Оскільки прибуток – основний результативний показник діяльності підприємства, тому важливо виявити його залежність від різноманітних факторів та оцінити їх вплив на прибуток.

Факторний аналіз прибутку – це методика комплексного системного вивчення та виміру впливу факторів на величину результативного показника, а саме прибутку підприємства [2].

Вважаємо, що основними факторами, які впливають на структуру власного капіталу ПАТ "Дубномолоко" є:

1. Зміна обсягу реалізації твердих та плавлених сирів;
2. Зміна частки твердих сирів в загальному обсязі реалізації, оскільки цей вид продукції найрентабельніший;
3. Зміна собівартості продукції;
4. Зміна ціни реалізації;
5. Відхилення від оптимальної кількості працівників, необхідних для повноцінного обслуговування технологічного процесу;
6. Оновлення матеріально-технічної бази;

Ми проаналізували вплив факторів на прибуток ПАТ "Дубномолоко" у 2017-2018рр., використовуючи Ф№2 "Звіт про фінансові результати".

Величина виручки від реалізації залежить від таких факторів, як ціна реалізованої продукції, асортимент продукції та кількість її реалізації.

Ціна реалізації впливає на чистий прибуток у складі двох факторів – собівартості та доходу від реалізації. При цьому вплив у складі собівартості зменшує прибуток, а у складі доходу від реалізації – збільшує [6].

У 2017-2018років величина чистого прибутку підприємства є від'ємною, іншими словами підприємство отримує збиток.

Аналізуючи дані таб.1видно, що найбільший вплив на відхилення фінансового результату ПАТ "Дубномолоко"в 2018році надали зміна інших оперативних доходів та зміна адміністративних витрат, витрати на збут, інші операційні витрати.

Таблиця 1

Вплив факторів на чистий прибуток ПАТ "Дубномолоко" (тис. грн.)

Показники	Сума
Зміна обсягу реалізованої продукції	-75,22
Зміна обсягу виробленої продукції	11,95
Зміна ціни на реалізовану продукцію	23,55
Зміна інших оперативних доходів	831,24
Зміна адміністративних витрат, витрати на збут, інші операційні витрати	-55798,00
Зміна доходів від участі в капіталі, фінансових та інших доходів	616,63
Зміна фінансових витрат, витрати від участі в капіталі та інших витрат	-33635,00
Зміна податку на прибуток від звичайної діяльності	-29,00
Зміна надзвичайних доходів	0,00
Разом	-88053,86

Отже, за результатами розрахунків впливу факторів на зміну чистого прибутку керівник підприємства може прийняти наступні рішення:

1) про забезпечення прибутковості діяльності (за рахунок зменшення витрат; підвищення цін на продукцію, послуги, які реалізуються; збільшення фізичного обсягу реалізації; перевищення темпів росту реалізації над темпами росту витрат; скорочення умовно – постійних витрат тощо);

2) про прискорення оборотності сукупних активів та їх складових частин (за рахунок нарощення обсягу реалізації; оптимізації розміру оборотних активів; скорочення розміру дебіторської заборгованості; реалізації, консервації чи здачі в оренду основних засобів, які у даний момент часу не використовуються тощо);

Протягом аналізованого періоду підприємство не отримує чистого прибутку. У 2017році порівняно із 2016величина збитку зросла на 239,77%, проте вже за рік внаслідок проведеної виробничої оптимізації збиток зменшився на 96% та становив 2014 тис. грн., це демонструє позитивний ефект від здійснених заходів. Фінансові результати від надзвичайних подій не вплинули на прибуток в аналізованому періоді. Крім того підприємство змушене покривати збитки минулих років.

Безпосередньої складовою власного капіталу підприємства є нерозподілений прибуток (непокритий збиток), який перебуває у залежності від фінансових результатів роботи. Станом на 2018 рік ПАТ "Дубномолоко" має непокритих збитків на суму понад 123200 тис грн. Протягом аналізованого періоду показник зберігає негативну тенденцію, а пік зростання збитків на 76% відбувся у 2017році і становив 121337 тис грн. Така ситуація пояснюється несприятливим фінансовими факторами, які зумовили і виникнення негативних фінансових результатів діяльності. Аналогічна тенденція також зберігається у цьому показнику, так у 2017 році фінансовий збиток становив 65470 тис грн., і зріс на понад 200% у порівнянні з 2016 роком. Проте слід відзначити позитивні зміни, так як у 2018 році відбуло зниження на 96% збитків фінансового результату, таким чином можна спрогнозувати майбутнє зменшення розмірів непокритих збитків підприємства і як наслідок покращення структури власного капіталу.

Таким чином використання власного капіталу підприємства обмежено. В першу чергу капітал використовувався для погашення непокритих збитків минулих років

підприємства. Протягом аналізованого періоду виплата дивідендів власникам простих акцій за відповідні роки не проводилась. Згідно з статутними документами та рішенням загальних зборів учасників товариства не ПАТ "Дубномолоко" не сформовано резервного капіталу, відповідно отриманий прибуток не відраховується для формування цієї частини власного капіталу.

Проте в 2017 році товариством було придбано активів на суму 2992,0 тис. грн. за рахунок постійних пасивів, і вже у 2018 році товариство планує інвестиції на суму 12,0 млн грн., спрямовані на реконструкції цеху плавлення сирів, модернізацію виробничих потужностей, а також сервісне обслуговування обладнання.

Додатковий вкладений капітал на підприємстві протягом аналізованого періоду відсутній або складає мізерну величину. Збільшення додаткового вкладеного капіталу акціонерних товариств відбувається за рахунок зростання вартості реалізації емітованих акцій та її перевисокої над їх номінальною вартістю [5]. Збільшення цього елементу власного капіталу в інших підприємств здійснюється за рахунок інвестування капіталу засновниками понад зафіксований розмір статутного капіталу.

Оскільки з часу формування статутного капіталу засновники не інвестували у підприємство, то розмір додаткового капіталу не змінювався. Щодо перевищення реалізаційної вартості емітованих акцій над її номінальною, то протягом аналізованого періоду досягнення такої ситуації неможливе. Оскільки у 2016 році збиток на одну акцію становив 7,18 грн, тоді як вже у наступному році зріс на 267% та становив 24,39 грн, динаміка фінансового результату у наведеному періоді відповідна. В 2018 збиток на одну просту акцію становив 75 копійок, незважаючи на позитивні зміни формування достатнього обсягу додаткового капіталу на підприємстві за таких умов неможливе.

Висновки. Завданням успішного розвитку підприємств виступає якісне управління їх капіталом. При цьому обґрунтування його оптимальної величини відповідно до обсягу, структури і змісту виробничої діяльності, вибір раціонального способу його нарощування, урахування вартості і ризиків забезпечує стійкий розвиток підприємства. Отже, дослідження взаємозв'язку фінансового результату підприємства та оптимізації структури капіталу дало змогу зробити такі висновки:

Фінансовий стан підприємства та результати його діяльності багато в чому залежать від того, який капітал має у своєму розпорядженні суб'єкт господарювання, наскільки оптимальною є його структура. Сучасне економічне становище потребує від власників та фінансових менеджерів підприємств ефективного управління та контролю та своєчасного коригування структури капіталу підприємства, бо оптимальна структура капіталу дозволяє максимізувати прибуток, рентабельність, підвищити фінансову стійкість, показники ліквідності та платоспроможності.

На основі проведеного аналізу впливу структури капіталу на фінансово-економічні результати діяльності підприємства, виявлено, що співвідношення позичкового і власного капіталу є одним з головних чинників, що дозволяє максимізувати результати діяльності підприємства.

Зважаючи на постійну зміну факторів зовнішнього середовища, підтримання оптимального співвідношення власного і позичкового капіталу підприємства на протязі тривалого часу у вигляді конкретного значення неможливо.

Основні напрямки поліпшення фінансового стану ПАТ "Дубномолоко" спрямовані на збільшення частки чистої виручки, що припадає на одиницю власного капіталу, збільшення рентабельності, темпів зростання власного капіталу, збільшення частки власних обігових коштів, запобіганню зменшення показників фінансової незалежності, зменшення концентрації позичкового капіталу, зменшення показника фінансового лівериджу, який вказує на залежність підприємства від довгострокових зобов'язань для зменшення ризиків, а також на збільшення частки стабільних джерел фінансування підприємства ПАТ "Дубномолоко".

Для вдосконалення діяльності підприємства ПАТ "Дубномолоко" та оптимізації структури його капіталу одним із завдань є зменшення зобов'язань підприємства: зменшення довгострокових зобов'язань підприємства шляхом реструктуризації, відстрочення або погашення довгострокової заборгованості; зменшення поточних зобов'язань підприємства за

розрахунками. Слід зменшити борги з одержаних авансів, борги перед бюджетом, зі страхування, з оплати праці та акціонерами.

Список використаних джерел

1. Бланк И. А. Финансовый менеджмент / И.А. Бланк – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2007. – 521 с.
2. Бригхэм Ю., Эрхардт М. Финансовый менеджмент:10-е изд. // Ю.Бригхэм, М Эрхардт. – СПб., 2009. – 960 с.
3. Івко А.В. Комплексний показник оптимальної цільової структури капіталу підприємства / А.В. Івко // Європейський вектор економічного розвитку. – 2011. – №2. – С. 105-110.
4. Калініченко З.Д. Використання методу левериджу в управлінні структурою прибутку й капіталу / Калініченко З.Д. // Економічний аналіз. – 2008. – №2. – С. 212-214.
5. Квасницька Р.С. Інструментарій та методи оптимізації цільової структури капіталу підприємства / Р.С. Квасницька // Економіст. – 2005. – 35. – С. 73-75.
6. Семенов Г.А. Оптимізація структури капіталу підприємства / Г.А. Семенов, А.В. Пелешко // Держава та регіони. – 2010. – № 4. – С. 164-169.

Аверба О.В.

Науковим керівник:
д.ю.н., професор **Матейчук В.К.**

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ, ЙОГО ОЗНАКИ ТА ВІДМІННІСТЬ ВІД ІНШИХ ПРАВопорушень

Поняття злочину в кримінальному праві є універсальною і фундаментальною категорією: воно лежить в основі змісту всіх кримінально-правових інститутів. Саме тому визначенню цього поняття в кримінальному праві надавалося і надається великого значення.

Злочином визнається суспільне небезпечне, винне, протиправне і кримінальне каране діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину

Ознаками злочину є:

1) *Передбаченість кримінальним законодавством. КК встановлює вичерпний перелік злочинів.*
2) *Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність.*

3) *Винність діяння означає, що воно вчинене умисно або з необережності. Діяння, вчинене за відсутності вини, тобто за відсутності психічного ставлення особи до дії чи бездіяльності, не може визнаватися злочином.*

4) *Суспільна небезпечність як ознака злочину означає об'єктивну його особливу шкідливість для особи (фізичної чи юридичної), суспільства, держави, людства.*

Злочин не є єдиним видом правопорушення. Тому постає питання про місце злочину в системі правопорушень, відмежування його від інших правопорушень: адміністративних, дисциплінарних, цивільно-правових. Питання це не тільки теоретичне: той чи інший вид правопорушення зумовлює різну за суворістю відповідальність, різні обмеження для особи, яка його вчинила. Отже, правильне визначення виду правопорушення має суттєве практичне значення не тільки для охорони суспільних відносин, а й для захисту прав осіб, що вчинили ці правопорушення.

Ключові слова: злочин, кримінальне право, види поняття злочину, формальне визначення, матеріальне визначення, формально-матеріальне визначення, ознаки злочину, відмінність, правопорушення.

Аверба А.В.

ПОНЯТИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ЕГО ПРИЗНАКИ И ОТЛИЧИЕ ОТ ДРУГИХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Понятие преступления в уголовном праве является универсальной и фундаментальной категорией: оно лежит в основе содержания всех уголовно-правовых институтов. Именно поэтому определению этого понятия в уголовном праве придавалось и придается большое значение.

Преступлением признается общественно опасное, виновное, противоправное и уголовное наказуемое деяние (действие или бездействие), совершенное субъектом преступления.

Признаками преступления являются:

1) *Предсказуемость уголовным законодательством. УК устанавливает исчерпывающий перечень преступлений.*

2) *Субъект преступления – физическое вменяемое лицо, достигшее к моменту совершения преступления возраста, с которого наступает уголовная ответственность.*

3) *Винность деяния означает, что оно совершено умышленно или по неосторожности. Деяние, совершенное при отсутствии вины, то есть при отсутствии психического отношения лица к действию или бездействию, не может признаваться преступлением.*

4) *Общественная опасность как признак преступления означает объективную его особую вредность для лица (физического или юридического), общества, государства, человечества.*

Преступление не является единственным видом правонарушения. Поэтому возникает вопрос о месте преступления в системе правонарушений, ограничения его от других правонарушений: административных, дисциплинарных, гражданско-правовых. Вопрос этот не только

теоретическое: тот или иной вид правонарушения обуславливает разную по строгости ответственность, различные ограничения для лица, его совершившего. Итак, правильное определение вида правонарушения имеет существенное практическое значение не только для охраны общественных отношений, но и для защиты прав лиц, совершивших эти правонарушения.

Ключевые слова: преступление, уголовное право, виды понятия преступления, формальное определение, материальное определение, формально-материальное определение, признаки преступления, отличие, правонарушения.

Averba O.V.

THE CONCEPT OF CRIME, ITS SIGNS AND DIFFERENCE FROM OTHER OFFENSES

The concept of crime in criminal law is a universal and fundamental category: it is the basis at the heart of the content of all criminal law institutions. That is why the definition of this concept in criminal law attached and attached great importance.

A crime is a socially dangerous, guilty, unlawful and criminal punishable act (action or inaction) committed by the subject of the crime.

Signs of crime are:

- 1) Predictability of criminal law. The CC establishes an exhaustive list of crimes.*
- 2) The subject of a crime is a physical, convicted person who, at the time of the commission of the crime, has reached the age from which the criminal liability comes.*
- 3) Guilty of an act means that it is committed intentionally or by negligence. An act committed in the absence of guilt, that is, in the absence of a person's mental attitude to action or inaction, can not be recognized as a crime.*
- 4) Social danger as a sign of a crime means its objective special harm to a person (physical or legal), society, state, humanity.*

An offense is not the only type of offense. Therefore, the question arises about the place of crime in the system of offenses, distinguishing it from other offenses: administrative, disciplinary, civil law. The question is not only theoretical: one or another type of offense causes a different responsibility for severity, different restrictions for the person who committed it. Consequently, the correct definition of the type of offense has a significant practical significance not only for the protection of social relations, but also for the protection of the rights of those who committed these offenses.

Keywords: *crime, criminal law, kinds of notion of crime, formal definition, material definition, formal-material definition, signs of crime, difference, offense*

Постановка проблеми. Поняття злочину в кримінальному законі є універсальною і фундаментальною категорією: воно лежить в основі змісту всіх кримінально-правових норм і інститутів як Загальної, так і Особливої частини Кримінального кодексу [6, с. 264] (далі – КК) і дозволяє відмежувати злочин від інших правопорушень [7, с. 36-39]. Водночас немає єдності поглядів на кількість ознак злочину та доцільність виокремлення суспільної небезпечності як ознаки злочину. У статті, на відміну від більшості наукових джерел на даний час, розглядається караність як ознака злочину з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про те, що є злочином, досліджували, зокрема, Ч. Беккарія, Р.В. Вереша, М.І. Панов, В.П. Тихий, В.С. Ковальський, Я.І.М. Кривоченко, В.І. Смирнов, В.Я. Тацій, П.Л. Фріс та ін.

У роботах одних науковців (Я.І.М. Кривоченко, Р.В. Вереша) розглянуто чотири обов'язкові ознаки злочину: 1) протиправність; 2) суспільна небезпечність; 3) винність; 4) караність [6, с. 270; 8, с. 257-260].

Інші вчені (М. І. Панов, В. П. Тихий та ін.) виокремлюють п'ять обов'язкових ознак злочину: 1) протиправності; 2) суспільної небезпечності; 3) винності; 4) караності; 5) вчинення суб'єктом злочину [8, с. 70, 71]. М. Й. Коржанський теж пропонував виділяти п'ять ознак злочину (проте замість вчинення суб'єктом злочину виокремлював ознаку, що злочином є діяння (дія або бездіяльність) [9, с. 79].

М. І. Хавронюк запропонував виділяти шість ознак злочину (окрім протиправності, суспільної небезпечності, винності, караності, вчинення суб'єктом злочину ще й ознаку, що злочином є діяння (дія або бездіяльність) [10, с. 98-109].

На мій погляд, слід виділяти саме шість ознак злочину: 1) протиправність; 2) суспільна небезпечність; 3) діяння (дія або бездіяльність); 4) винність; 5) вчинення суб'єктом злочину; 6) караність, оскільки як без конкретного, усвідомленого діяння (дії або бездіяльності), так само як і без вчинення цього діяння суб'єктом злочину скоєне не буде злочином. Наприклад, думка – це ще не діяння, а тому не є злочином. Викрадення значної суми коштів 7-річною дитиною теж не є злочином. Те, що і будь-яке інше правопорушення може бути вчинене лише через діяння, не означає відсутності потреби виокремлення діяння (дію або бездіяльність) як ознаки злочину.

У дослідженнях одні науковці підтримують виокремлення суспільної небезпечності як ознаки злочину (М.І. Панов, В.П. Тихий, В.І. Смирнов, В.М. Киричко), а інші проти такого виокремлення (В.В. Шаблистий та ін.). Без суспільної небезпечності незрозуміло буде, яке діяння є малозначним, складно буде пояснити, чому діяння слід визнавати злочином.

Щодо караності – більшість дослідників висвітлюють караність без урахування рішень Європейського суду з прав людини, тобто неповно. Також переважно поза увагою науковців залишаються міждисциплінарні зв'язки кримінального та адміністративного законодавства щодо покарань.

Мета дослідження. Головною метою цієї роботи є науково обґрунтоване надання поняття злочину, з'ясування кількості ознак злочину та їх конкретизація та з'ясування відмінності злочину від інших правопорушень.

Основні результати дослідження.

Злочином є передбачене КК суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину [2, с. 3-4]

Кримінальне законодавство визнає злочином лише конкретну поведінку, вчинок людини у формі суспільно небезпечного діяння або бездіяльності. Думки, почуття, побажання, переконання, записи для особистого користування, скільки б вони не засуджувалися мораллю, не є злочином, оскільки вони не є діянням, вчинком.

Під дією розуміється активна поведінка (вчинок) особи, в якій виражена зовні її воля і яка спрямована на спричинення певних негативних наслідків. [4, с. 105]

Бездіяльність – це пасивна поведінка, в якій так само виражена зовні воля особи і яка спрямована на спричинення певних негативних наслідків.

Ознаки злочину:

1) Передбаченість кримінальним законодавством. КК встановлює вичерпний перелік злочинів. Не є злочином діяння, яке посягає на об'єкти, що не охороняються КК (особисті відносини між подружжям тощо). "Немає злочину, немає покарання, якщо немає відповідного закону" – відомий правовий принцип римських юристів. Наприклад, за КК (див. ст. 440) не є злочином виробництво зброї масового знищення, якщо до такого виробництва ще не міститься заборон у міжнародних договорах, або якщо такі заборони і містяться, але ці міжнародні договори не ратифіковані Верховною Радою України.

2) Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Юридичні особи за заподіяну шкоду кримінальної відповідальності не несуть. Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. Особи, що вчинили злочин у віці від 14 до 16 років, підлягають кримінальній відповідальності лише за деякі найбільш небезпечні діяння.

Суб'єктом злочину вважається лише осудна особа, тобто така, яка під час учинення діяння, передбаченого КК, могла усвідомлювати свої дії і керувати ними.

3) Винність діяння означає, що воно вчинене умисно або з необережності. Діяння, вчинене за відсутності вини, тобто за відсутності психічного ставлення особи до дії чи бездіяльності, не може визнаватися злочином.

4) Суспільна небезпечність як ознака злочину означає об'єктивну його особливу шкідливість для особи (фізичної чи юридичної), суспільства, держави, людства. Суспільна небезпечність діянь не є раз і назавжди усталеним поняттям. Її переоцінка здійснюється постійно під впливом певних негативних чи позитивних факторів (істотних обставин), які об'єктивно зумовлюють необхідність криміналізації (або навпаки, декрим-

іналізації) певного діяння. Вказані фактори можуть бути негативним наслідком науково-технічного прогресу, екологічних, демографічних змін, соціальних реформ тощо. Так, надзвичайно високий рівень ерозії земель на території України створили підстави для криміналізації забруднення і псування земель (ст. 239 КК) і безгосподарського використання земель (ст. 254 КК). Соціальні реформи (економічна, адміністративна, судова тощо) викликали необхідність переоцінки суспільної безпеки багатьох діянь, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, криміналізацію таких діянь, як втручання у діяльність державного діяча, посягання на життя присяжного тощо.

Умисел поділяється на прямий і непрямий. Умисел визнається прямим, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.

Непрямим визнається умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала настання цих наслідків.

Неоережність поділяється на злочинну самонадіяність і злочинну недбалість. Злочинна самонадіяність – така поведінка особи, коли вона передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення.

Злочинна недбалість – така поведінка особи, коли вона не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити. Службова недбалість (ст. 367 КК), тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або інтересам окремих юридичних осіб.

Відмінність злочину від інших правопорушень

1. Злочин не є єдиним видом правопорушення. Тому виникає питання про місце злочину в системі правопорушень, відмежування його від інших правопорушень: адміністративних, дисциплінарних, цивільно-правових. Питання це не тільки теоретичне: той чи інший вид правопорушення зумовлює різну за суворістю відповідальність, різні обмеження для особи, яка його вчинила. Тому правильне визначення виду правопорушення має суттєве практичне значення не тільки для охорони суспільних відносин, а й для захисту прав осіб, що вчинили ці правопорушення.

2. Аналіз поняття злочину свідчить, що саме його суспільна небезпечність, її ступінь розкривають соціальну сутність злочину як виду правопорушення. Тому в кримінальному праві обґрунтовано визнається, що саме суспільна небезпечність є тим критерієм, який має бути покладено в основу відмежування злочину від інших правопорушень. Однак щодо питання, яким чином вона виконує цю розмежувальну функцію, серед науковців немає єдності.

Існують два різних підходи до вирішення цього питання. Одні юристи, відмежовуючи злочин від інших правопорушень, вважають, що лише злочин має суспільно небезпечність, що це специфічна соціальна властивість лише злочину. Інші правопорушення не є суспільно небезпечними: їм притаманна лише така властивість, як суспільна шкідливість. [5, с. 61] Тобто відповідно до такого погляду є якісна різниця в соціальній природі злочину та інших правопорушень: злочин за своєю природою це суспільно небезпечне діяння, а іншим правопорушенням така соціальна властивість не притаманна, – вони є лише суспільно шкідливими, тобто здатні заподіювати шкоду окремим державним, суспільним, особистим інтересам. Отже, відповідно до цього погляду, злочин та інші правопорушення, – якісно самостійні види правопорушень не тільки за їх правовою природою, ознакою протиправності, а й за їх соціальним змістом-матеріальною ознакою.

Інший погляд виходить з єдності соціальної природи всіх правопорушень – їх суспільної небезпечності. Тому відмінність між злочином та іншими правопорушеннями визначають за ступенем суспільної небезпечності. Специфіка злочину виявляється саме в підвищеному ступені суспільної небезпечності: він завжди є більш небезпечним, ніж будь-яке інше правопорушення [3, с. 47].

А тому відмінність злочину від інших правопорушень – у кількісній, а не якісній характеристиці.

Такий погляд є більш обґрунтованим, оскільки будь-яке правопорушення заподіє шкоду (чи містить у собі погрозу заподіяння шкоди) певним суспільним відносинам. Це й визначає його соціальну і правову природу як правопорушення. Але ступінь суспільної небезпечності різних видів правопорушень є різним, а злочини в системі правопорушень – найбільш небезпечні. Це зумовлено і важливістю об'єкта, посягання на який визнається злочином, і характером та тяжкістю шкоди, способом здійснення діяння, формою і ступенем вини, мотивами і метою, а також всіма іншими об'єктивними суб'єктивними ознаками.

3. Відповідно до ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення "адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачена адміністративна відповідальність". Частина 2 ст. 9 передбачає, що "адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені Кодексом, настає, якщо ці правопорушення за своїм характером не тягнуть відповідно до чинного законодавства кримінальної відповідальності". Виходячи з цього, можна виділити такі ознаки адміністративного правопорушення: 1) протиправність – воно прямо передбачено в КпАП; 2) винність – воно повинно бути вчинене умисно або з необережності; 3) воно посягає на охоронювані законом об'єкти; 4) адміністративна караність – адміністративним правопорушенням може бути визнано тільки таке діяння, за яке передбачено заходи адміністративного стягнення, а саме: попередження, штраф, оплатне вилучення предмета, що є знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, грошей, отриманих внаслідок здійснення адміністративного правопорушення, позбавлення спеціального права, наданого певному громадянину (права керувати транспортними засобами, права полювання); виправні роботи, адміністративний арешт.

Порівняння понять адміністративного правопорушення і злочину дозволяє визначити їх загальні ознаки. Багато спільного й у характері заходів впливу (штраф, позбавлення спеціального права, виправні роботи – передбачені в ст. 24 КпАП як заходи адміністративного стягнення, а в ст. 51 КК – як види кримінального покарання). Однак порівняння близьких за характером діянь адміністративних правопорушень і злочинів чітко свідчить про їх відмінність у ступені суспільної небезпечності, а, відповідно, у різному ступені суворості однойменних заходів впливу.

Перш за все слід зазначити, що особлива важливість низки об'єктів, наприклад, основ національної безпеки України, життя, здоров'я людини, виключає визнання посягань на них адміністративними правопорушеннями. Тому державна зрада, вбивство, тяжке тілесне ушкодження можуть вважатися лише злочинами. Посягання ж на інші об'єкти, наприклад, власність, суспільний порядок, господарську діяльність, можуть бути як злочинами, так і адміністративними правопорушеннями. [1, с.] Однак у цих випадках їх правову природу визначають тяжкість шкоди, небезпечність способів, форма і ступінь вини, мотиви, мета, повторність та інші ознаки. Наприклад, ст. 164 КпАП передбачає відповідальність за "заняття господарською діяльністю без державної реєстрації або без спеціального дозволу (ліцензії), якщо їх одержання передбачене законом", а ст. 202 КК визнає ці діяння злочином, якщо це було пов'язано з отриманням особою доходу у великих розмірах. Порушення вимог законодавства про працю передбачено в ч. 1 ст. 41 КпАП як адміністративне правопорушення. Якщо ж таке правопорушення було грубим, то воно є злочином і тягне кримінальну відповідальність на підставі ст. 172 КК.

Висновки. Злочином називається суспільне небезпечне, винне і каране діяння (дія чи бездіяльність), передбачене кримінальним законом.

Залежно від того, чому надавалося більше значення – соціальній чи правовій характеристиці злочину – можна виділити три визначення поняття злочину: формальне, матеріальне та формально-матеріальне.

Згідно із ч. 2 ст. 11 Кримінального кодексу України не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, сус-

пільству або державі. Злочин, як і будь-яке інше правопорушення, є певною поведінкою, певним вчинком людини, в якому проявляється його свідомість та воля. Така поведінка може виявлятися у двох формах: дії та бездіяльності. Якщо діяння не передбачене КК, воно не є злочином. Це відтворює принцип законності і виключає застосування кримінального закону за аналогією.

Склад злочину – це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне. Значення ч. 2 ст. 11 виявляється в тому, що вона, підкреслюючи важливість такої матеріальної ознаки злочину, ж його суттєва суспільна небезпечність, виключає злочин у випадках, коли вчинене діяння лише формально містить ознаки, передбачені в певній статті Особливої частини. Розрізняються злочини та інші правопорушення, насамперед, за ступенем їхньої суспільної небезпечності.

Найчастіше виникає питання про відмежування злочинів від адміністративних правопорушень. Залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі.

Під класифікацією злочинів розуміють поділ їх на групи залежно від того чи іншого критерію (умисні і необережні; закінчені і незакінчені тощо). Кожна з таких класифікацій може вирішувати конкретні завдання, а тому має і теоретичне і практичне значення. Розвиток кримінального права останнім часом нерозривно пов'язаний із завданням індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання залежно від тяжкості злочину.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Україна, 1996.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. – К.: Атіка, 2001. – 3-4 с.
3. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 47 с.
4. Бажанов М.І, Сташих В.В, Тацій В.Я. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. – Харків.: 1997. – 105 с.
5. Коржанський М.І. Уголовне право України. Частина загальна : Курс лекцій. – К.: Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – 61с.
6. Кривоченко Л. М. Вибрані праці [упоряд.: Р. С. Орловський, О. В. Ус; відп. за випуск Р. С. Орловський] / Л. М. Кривоченко. – Х.: Право, 2016. – 648 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – Т. 1. – 376 с.
8. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2015. – 528 с.
9. Коржанський М. І. Уголовне право України. Частина загальна: Курс лекцій / М. І. Коржанський. – К.: Наукова думка та українська видавнича група, 1996. – 336 с.
10. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. – К.: Істина, 2004. – 504 с.

Білич О.Ю.

Науковий керівник:

д.ю.н., професор Матвійчук В.К.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ДОГОВОРИ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні джерела конституційного права України, визначено їх поняття та види. Також досліджено співвідношення між Конституцією України та міжнародними договорами. Досліджено також проблеми конституційно-правового статусу міжнародних договорів, а також визначено проблеми співвідношення міжнародних договорів та законів України. Визначено правову природу багатосторонніх договорів, що були створені в рамках ООН, Ради Європи. З'ясовано місце двосторонніх договорів, що стосуються питань громадянства.

Ключові слова: джерела, договір, міжнародний договір, акт, угода, контракт, статус, двосторонній договір, багатосторонній договір, система джерел.

Билыч А.Ю.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ДОГОВОРЫ В СИСТЕМЕ ИСТОЧНИКОВ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА УКРАИНЫ

В статье рассмотрены основные источники конституционного права Украине, определено их понятие и виды. Также исследовано соотношение между Конституцией Украины и международными договорами. Исследовано также проблемы конституционно-правового статуса международных договоров, а также определены проблемы соотношения международных договоров и законов Украины. Определена правовая природа многосторонних договоров, которые были созданы в рамках ООН, Совета Европы. Засвячено место двусторонних договоров, которые касаются вопросов гражданства.

Ключевые слова: источники, договор, международный договор, акт, соглашение, контракт, статус, двусторонний договор, многосторонний договор, система источников.

Bilich O.Y.

INTERNATIONAL AGREEMENTS IN SYSTEM OF SOURCES OF CONSTITUTIONAL RIGHT FOR UKRAINE

Annotation: in the article the basic sources of constitutional right are considered to Ukraine, their concept and kinds are certain. A betweenness is also investigational by Constitution of Ukraine and international agreements. Investigational also problems of constitutionally-legal status of international agreements, and also the problems of correlation of international agreements and laws of Ukraine are certain. Legal nature of multilateral agreements, that were created within the framework of the UNO, Advice of Europe, is certain. place of bilateral agreements that touch the questions of citizenship.

Keywords: sources, agreement, international agreement, act, agreement, contract, status, bilateral agreement, multilateral agreement, system of sources.

Постановка проблеми. Теорія джерел права з давніх часів була і залишається однією з фундаментальних в юридичній науці. Умови сьогодення, як ніколи, є сприятливими для її глибокого, всебічного аналізу. Позбувшись ідеологічних догматів радянських часів, наука конституційного права України вже не може задовольнитися визначенням джерел права як способів або форм вираження державної волі. Система джерел конституційного права України переживає період докорінних змін, пов'язаних з утвердженням "нових" і маловідомих радянському державному праву джерел, таких як акти Конституційного Суду України, акти місцевого самоврядування, договори, судові прецеденти та інших, які ї потребують особливої уваги. Серед них і міжнародні договори України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській науці конституційного права проблемам джерел, а також міжнародному договору як виду джерел, приділяється незаслужено мало уваги. Загальні проблеми джерел конституційного права України розглядалися у працях В.Ф.Погорілка та В.Л.Федоренка, В.Ф.Мелашенка, О.В.Онїщенко, С.В.Резніченка, В.М.Шаповала, у навчальних підручниках з конституційного права України В.В.Кравченка, Ю.М.Тодики, О.Ф.Фрицького та ін. Фундаментальних монографічних досліджень міжнародних договорів України як джерела конституційного права України немає. Тему джерел права розробляли також С.С.Алексєєв, К.В.Арановский, М.В.Баглай, Б.Н.Габричидзе, Л.М.Ентін, С.Л.Зівс, С.А.Карпетян, С.Ф.Кечекьян, А.Е.Козлов, Є.В.Колесніков, В.Ф.Коток, О.О.Кутафін, О.А.Лук'янова, В.О.Лучін, П.Ф.Мартиненко, М.М.Марченко, Н.О.Міхальова, А.А.Мішин, Г.І.Муромцев, Н.М.Пархоменко, П.М.Рабинович, Б.А.Страшун, Ю.О.Тихомиров, Н.Н.Хороший, В.Є.Чиркін, А.Ф.Шебанов, Ю.А.Юдін та ін. Окремі проблеми статті розглядалися в працях М.О.Баймуратова, А.З.Георгіци, А.В.Грищенко, Р.Давіда, А.П.Зайця, М.І.Козюбри, А.М.Колодія, В.Ф.Опришка, Є.В.Назаренко, М.І.Палієнка, Л.В.Петрової, А.О.Селіванова, В.Є.Скоморохи, Є.А.Тихонової, М.В.Тесленко, Б.М.Топорніна, О.О.Шевченка, С.В.Шевчука, Л.П.Юзькова та багатьох інших [1]

Теорія міжнародних договорів, теорії співвідношення міжнародного і національного права, важливі для дослідження, розроблялись у працях І.П.Бліщенко, В.Г.Буткевича, В.Н.Денисова, А.І.Дмитрієва, В.І.Євінтова, Г.В.Ігнатенка, Д.Б.Левіна, І.І.Лука-

шука, О.О.Мережка, Н.В.Миронова, Р.А.Мюллерсона, О.М.Талалаєва, Г.І.Тункіна, С.В.Черніченка, В.Л.Чубарева та інших вчених.

І. І. Забоклицький у своїй роботі "Проблеми правового статусу міжнародних договорів України у системі джерел конституційного права" визначив, що взаємодія конституційного права України та міжнародних договорів відбувається у двох формах: 1) визначення правового статусу міжнародних договорів України, їх дії в українському праві (на основі норм Конституції України та Закон України "Про міжнародні договори України"; 2) включення частини міжнародних договорів, що регулюють конституційно-правові відносини, до конституційного права України. Враховуючи перелік тих договорів, які підлягають обов'язковій ратифікації, можемо стверджувати, що частиною конституційного права України можуть стати лише ті договори, які ратифіковані Верховною Радою України. Основний масив таких договорів стосується правового статусу людини і громадянина, які шляхом включення їх до українського права наближають його до міжнародних стандартів. Однак, враховуючи передбачення Україною дуалістичної концепції дії міжнародного права, такі договори стають частиною національного законодавства і жодних особливостей застосування, окрім пріоритету у разі суперечності іншим актам законодавства України, не мають, оскільки стають, по суті, звичайним українським законом, що приймається ВР України (хоч і пріоритетним) [8].

Зверев Є.О. у своїй праці "Міжнародний договір як джерело національного права" дійшов висновку, що міжнародний договір як джерело національного права має ознаки звичайного приватноправового договору і статус, який співмірний, а в багатьох державах і вищий за статус закону. Це важливе джерело права, оскільки дає змогу державам не стояти осторонь міжнародного життя, стимулюючи їх до вдосконалення власних систем права, з метою їх відповідності міжнародним стандартам. Міжнародні договори повинні працювати. Для цього їх мусить застосовувати державні органи, розуміти і застосовувати громадяни" [7].

Шамрай В'ячеслав Вікторович у роботі "До питання доктрини співвідношення міжнародного договору та конституційного права в умовах європейської інтеграції" дійшов висновків, що "вплив міжнародних договорів на конституційне законодавство набуває більш суттєвого та важливого значення. Підписання угод, особливо стосовно вступу до певних організацій та союзів, змушує імплементувати їх у внутрішнє законодавство, або, навіть, змінювати Конституції. Процес інтернаціоналізації права, а особливо конституційного, набуває все більших обертів, особливо в період всесвітньої глобалізації. Вивчення сучасних теоретичних концепцій таких процесів із аналізом вирішення проблем поєднання внутрішнього законодавства із міжнародними договорами, на прикладах конституцій низки держав дозволяє прослідкувати яким саме шляхом відбувається процес інтернаціоналізації конституційного права та вагомий внесок в цьому міжнародних договорів" [12].

Невирішені раніше частини загальної проблеми: у статті проаналізовано співвідношення між Конституцією України та міжнародними договорами і визначено, що в системі джерел Конституція стоїть на першому місці, а міжнародні договори займають наступну позицію. Визначено правову природу багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорів, створених в рамках ООН та Ради Європи і проаналізовано їх положення серед джерел конституційного права України.

Мета дослідження: Визначити основні проблеми місця міжнародних договорів в системі джерел конституційного права. Дослідити можливості застосування міжнародних договорів замість чинних законів України. Також визначити співвідношення між Конституцією України та міжнародними договорами. Дослідити також проблеми конституційно-правового статусу міжнародних договорів, а також визначити проблеми співвідношення міжнародних договорів та законів України. Визначити правову природу багатосторонніх договорів, що були створені в рамках ООН, Ради Європи та двосторонніх договорів, що стосуються питань громадянства.

Основні результати: Наукову новизну основи статті та особистий внесок автора у дослідження проблеми становлять наступні висновки, положення і рекомендації:

- сформульовано авторське визначення міжнародного договору України як джерела конституційного права України, під яким розуміємо контракт між Українською державою та державами, міжнародними організаціями іншими суб'єктами міжнародного права про встановлення принципів та норм, які у національній правовій системі регулюють суспільні відносини у сфері конституційного права;

- встановлено, що міжнародному договору України як джерелу конституційного права України притаманні ознаки джерел галузі, а саме: за сутністю міжнародні договори України відображають волю Українського народу та Української держави, є вмістом загальнолюдських цінностей; за змістом – мають загальнообов'язковий характер для всіх суб'єктів конституційно-правових відносин; за формою об'єктивізації – є зовнішньою формою існування, проявом буття міжнародно-правових принципів та норм, які мають застосовуватися у національній конституційно-правовій сфері;

- обґрунтовано, що включення до національної системи права міжнародних договорів України збільшує кількість принципів і норм, якими врегульовані конституційно-правові відносини у таких сферах, як: права і свободи людини і громадянина, громадянство, статус апатридів, біженців, національні меншини, мова національних меншин, місцеве самоврядування, форми безпосереднього волевиявлення та ін.[5];

- на основі проведеного моніторингу чинних міжнародних договорів України встановлено, що джерелами конституційного права України є лише ратифіковані міжнародні договори України, укладені у письмовій формі, найважливіші з огляду на предмет регулювання (що стосуються таких важливих питань як права та свободи людини, правовий статус біженців, громадянство, місцеве самоврядування), що укладаються від імені України, опубліковані державною мовою в офіційних друкованих виданнях і внесені до Єдиного державного реєстру нормативних актів.

- з позицій науки конституційного права проаналізовано основні проблеми конституційно-правового статусу міжнародних договорів України; висловлено пропозиції щодо його вдосконалення. Зокрема, про доцільність коригування положень ст. 9 Конституції України, які б не виключали можливості дії на території України тих міжнародних договорів України, що не потребують ратифікації та ін.[9];

- запропоновано класифікацію джерел конституційного права: за сутністю та змістом, за предметом, за суб'єктами [1]

Висновки: поняття "джерело конституційного права" сформувалося історично і залишається однією з найбільш багатозначних і, водночас, суперечливих категорій сучасної юридичної науки. Нині під ним розуміють сутність і дух Конституції України; історичні пам'ятки українського конституціоналізму; концепції, теорії та доктрини української та зарубіжної конституційно-правової думки; національні традиції конституційного правотворення та державотворення; політичну волю та легітимні інтереси суб'єктів конституційно-правових відносин; діяльність учасників конституційного процесу та результати цієї діяльності; юридичні форми закріплення та існування конституційно-правових норм; об'єктивне відтворення в матеріальному світі системи конституційного права тощо. Ці значення джерел конституційного права відображають матеріальні та формально-юридичні аспекти їх буття та дієвості.

Для сучасних джерел конституційного права України характерні загальні, властиві всім джерелам національного права ознаки (видаються в межах повноважень відповідних суб'єктів правотворчості; мають відповідати нормативним положенням актів, що видані вищими суб'єктами правотворчості; набувають загальнообов'язкової сили, змінюються та втрачають юридичну силу відповідно до спеціальної юридичної процедури тощо), а також спеціальні юридичні ознаки (виражають політичну волю та легітимні інтереси Українського народу, Української держави, територіальних громад та інших суб'єктів конституційної правотворчості; об'єктивізують норми конституційного права України, які визначають і регулюють найважливіші політичні відносини у суспільстві і державі; мають загальнообов'язковий характер для всіх суб'єктів конституційно-правових відносин тощо) [10].

Наявність міжнародних угод та звичаїв є особливістю джерел конституційного права в зарубіжних країнах. Міжнародні договори (угоди) досягають такого станови-

ща тому, що містять уніфіковані норми, які спеціально створюються для врегулювання міжнародних невідносин. Міжнародний договір – це угода двох або кількох держав про встановлення, зміну або припинення прав і обов'язків у різних відносинах між ними, наприклад, міжнародний договір про видачу злочинців (екстрадиція).

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=60859>
2. Абдулаев М.И. Примат международного права над внутрисоциальным: история и современность // Известия ВУЗов. Правоведение. – 1992. – №4. – С. 44-50.
3. Баймуратов М.О. Правова природа міжнародних стандартів гуманітарного співробітництва // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 3. – С.3-18.
4. Венская конвенция о праве международных договоров. Комментарий. – М.: Юрид. лит., 1997. – 336 с.
5. Георгіца А.З. Конституційні принципи: проблеми теорії та їх втілення в основних законах сучасних держав // Науковий вісник Чернівецького університету. – Правознавство – 2000. – Вип. 75. – С.69-73.
6. Закон України "Про міжнародні договори України" від 29 червня 2004р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – С.540.
7. Зверев Є.О. "Міжнародний договір як джерело національного права" // http://ekmtair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3841/Zvieriev_Mizhnarodnyi_dohovir.pdf?sequence=1
8. Забокрицький І. І. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. – 2015. – № 825. – С. 69-78. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_825_14
9. Конституційне право України / За ред. В.Ф. Погорілка. – Київ, Наукова думка, 1999. – 734 с.
10. Конституційне право України / За ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики. – К.: Український центр правничих студій, 1999. – 376 с.
11. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
12. Шамрай В'ячеслав Вікторович "До питання доктрини співвідношення міжнародного договору та конституційного права в умовах європейської інтеграції" // <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-11-2015/item/212-do-pytannya-doktryny-spivvidnoshennya-mizhnarodnoho-dohovoru-ta-konstytutsiynoho-prava-v-umovakh-eyropeyskoyi-intehratsiyi>

Бутенко Я.В.

Науковий керівник

д.ю.н., професор Матвійчук В.К.

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ЇХ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Велике значення в здійсненні кримінальної політики держава мають принципи, на яких базується кримінальне право України. Термін "принцип" походить від латинського "principium" і означає "начало", "основа". Кримінальному праву як галузі права притаманні певні принципи, характерні для кримінального права цивілізованих країн. Принципи кримінального права – це основні, провідні засади, які закріплені в нормах права і визначають побудову всієї галузі права, окремих її інститутів, правотворчу і правозастосовну діяльність. Ці принципи мають важливе значення у здійсненні кримінальної політики держави.

До найважливіших принципів кримінального права, серед інших, належать: відповідальність лише за вчинення суспільне небезпечного діяння, передбаченого законом як злочин; відповідальність лише за наявності вини; особистий характер відповідальності; індивідуалізація кримінальної відповідальності та покарання.

Ключові слова: *принципи , кримінальне право , норми права , вина , покарання, відповідальність.*

ПРИНЦИПЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА И ИХ ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Большое значение в осуществлении уголовной политики государства имеют принципы, на которых базируется уголовное право Украины. Термин "принцип" происходит от латинского "principium" и означает "начало", "основа". Уголовному праву как отрасли права присущи определенные принципы, характерные для уголовного права цивилизованных стран. Принципы уголовного права – это основные, ведущие основы, закрепленные в нормах права и определяют построение всей области права, отдельных ее институтов, правотворческую и правоприменительную деятельность. Эти принципы имеют важное значение в осуществлении уголовной политики государства.

К важнейшим принципам уголовного права, среди прочих, относятся: ответственность только за совершение общественно опасного деяния, предусмотренного законом как преступление; ответственность только при наличии вины; личный характер ответственности; индивидуализация уголовной ответственности и наказания.

Ключевые слова: принципы, уголовное право, нормы права, вина, наказание, ответственность.

Butenko Y.V.

PRINCIPLES OF CRIMINAL LAW AND THEIR GENERAL CHARACTERISTICS

The principles on which the criminal law of Ukraine is based are of great importance in the implementation of the criminal policy of the state. The term "principle" comes from the Latin "principium" and means "beginning", "the basis". Criminal law as a branch of law is inherent in certain principles that are characteristic of the criminal law of civilized countries. Principles of criminal law – these are the main, guiding principles, which are enshrined in the norms of law and determine the construction of the entire field of law, its individual institutions, lawmaking and law enforcement activities. These principles are important in the implementation of the criminal policy of the state.

The most important principles of criminal law, among others, include: liability only for committing a public dangerous act prescribed by law as a crime; responsibility only if there is a fault; personal character of responsibility; individualization of criminal responsibility and punishment.

Keywords: principles, criminal law, norms of law, fault, punishment, responsibility.

Постановка проблеми. Сутність такого феномена, як правові принципи, не може бути розглянуто лише на основі його зовнішніх проявів, в даному випадку нормативно-правових приписів. По-перше, формальне вираження правових принципів детермінує цей феномен; по-друге, є самою стійкою характеристикою правового припису, яку, на відміну від формального виразу, не можна змінити шляхом внесення змін та доповнень до нормативних актів; по-третє, його неможливо встановити шляхом безпосереднього сприйняття. Сутність – це головне у будь-якому феномені, це те, що виражає у концентрованому вигляді поняття феномену, його зміст, ознаки, призначення, критерії відмежування від інших феноменів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Намагаючись розглянути дану проблематику, не використовуючи гіпотетико-дедуктивного методу, окремі вчені робили спроби визначити, що все-таки відображає принцип у системі права, його функціональне призначення та вплив на інші компоненти правової системи. Хоча, наприклад, ми не можемо погодитися із позицією О. В. Смирнова, який, досліджуючи цю проблематику, в одному випадку вважає, що принцип права відображає внутрішню сторону конкретних норм і всієї системи права в цілому, в іншому – сутність права, і в третьому випадку – загальні закономірності і зв'язки, які узгоджують норми права між собою [9, с. 35-40]. На думку А. М. Колодія, принципам права належить основна роль у формуванні правової системи держави. Цей автор визначає принципи як вихідні ідеї існування права, які виражають найбільш важливі закономірності певного типу держави і права [8, с. 27]. Аналізуючи дефініціювання принципів права, А. А. Швачка пише, що таке теоретичне осмислення місця і ролі принципів права зводиться до визнання за ними властивостей робочого механізму, за допомогою якого визначаються межі можливої і належної поведінки учасників правових відносин, тобто визнання за принципами ролі джерела правових норм [10, с. 142].

Мета дослідження. Відповідно є принципи кримінального права та їх характеристика.

Основні результати дослідження. Принципами кримінального права визнаються найзагальніші засади кримінального законодавства, що встановлені законом або безпосередньо з нього випливають і які мають пряму дію, пряму регулятивну функцію. Усі принципи кримінального права можна поділити на: загальні; міжгалузеві; галузеві (спеціальні).

Загальні принципи притаманні не тільки кримінальному праву, але й іншим галузям права. Це, зокрема: верховенство права, законність, рівність громадян перед законом, невідворотність відповідальності, принципи справедливості, гуманізму та демократизму.

Принцип верховенства права передбачає підпорядкованість держави, її інститутів правам людини, визнання пріоритету права щодо інших соціальних норм. Відповідно до статті 8 Конституції України, "в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується". Принцип верховенства закону передбачає, що закон має вищу юридичну силу відносно всіх нормативних і ненормативних правових актів.

Принцип законності випливає з положень Загальної декларації прав людини - ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні злочину та покараний інакше, ніж за вироком суду й відповідно до закону. Крім того, принцип законності виявляється в тому, що особа може бути засуджена тільки за вчинене нею діяння, що містить склад злочину, передбачений КК України. У ст. 2 "Підстава кримінальної відповідальності" КК України законодавець визначає, що підставою притягнення до кримінальної відповідальності особи є вчинення нею винного, суспільно небезпечного діяння, що прямо передбачене кримінальним законом як злочин [5, ст. 131]. З даного положення випливає, що поняття злочину має визначитися виключно законом. На це вказує і п. 22 ст. 92 Конституції України, в якому говориться про те, що "виключно законами України визначаються... діяння, які є злочинами та відповідальність за них" [1 ст. 141]. Згідно з вимогами Конституції України загальне визначення злочину дає ст. 11 "Поняття злочину" КК України (злочином є передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину). Отже, конституційний принцип законності стосовно галузі кримінального права перш за все означає, що всі положення, які лежать в основі притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене, призначення покарання, звільнення від нього чи настання інших правових наслідків скоєння злочину, повинні бути сформульовані виключно в законі, зміст якого повинен тлумачитися у точній відповідності з його текстом.

Принцип рівності громадян перед законом. Особа, яка вчинила злочин, підлягає кримінальній відповідальності незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового стану та посади, місця проживання, ставлення до релігії – переконань, належності до громадських об'єднань, а також інших обставин. На загально-правовому рівні цей статус закріплений у ст. 24 Конституції України – громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. В національному кримінальному праві рівність громадян перед законом забезпечується перш за все визнанням наявності в діянні особи складу злочину, передбаченого законом, єдиною підставою притягнення її до кримінальної відповідальності [1, ст. 141]. Сукупність ознак, які точно визначені в законі і характеризують діяння як злочин, є тим зрозумілим і очевидним "єдиним масштабом", який забезпечує реалізацію рівного для всіх обов'язку понести відповідальність за вчинення злочин.

Принцип демократизму, хоча й не в повному обсязі, виявляється в кримінальному праві в різних формах участі представників громадських об'єднань і приватних осіб у призначенні покарання, його виконанні. Принцип демократизму – характеризується участю різних громадських формувань у боротьбі зі злочинністю. Наприклад, ст. 47 "Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки" КК України передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею винного на перевиховання колективу [5, ст. 131].

Сутність принципу гуманізму полягає у визнанні цінності людини (не тільки особи, яка вчинила злочин, а насамперед, потерпілого). Зокрема, він виражається в тому, що покарання, що передбачає істотне обмеження правового статусу засудженого, переслідує одну мету – захистити інтереси інших, законслухняних громадян, від злочинних посягань. Отже, сучасний погляд на принцип гуманізму кримінального права полягає у включенні до останнього наступних положень: забезпечення прав людини кримінальним законодавством; гуманізацію кримінально-правової політики держави, а саме: скорочення кола осіб, які підлягають кримінальній відповідальності; обмеження заходів, які застосовуються до особи, що вчинила злочин, лише мінімально необхідними та достатніми для досягнення цілей їх виправлення та превенції; розробка та впровадження альтернативних кримінальному покаранню заходів впливу на особу, що вчинила злочин; заборона моделювання та застосування будь-яких заходів впливу на особу, що вчинила злочин, з метою спричинення фізичних або психічних страждань.

Принцип невідворотності кримінальної відповідальності полягає в тому, що особа, яка вчинила злочин, підлягає покаранню в кримінально-правовому порядку. Під останнім варто розуміти й своєчасне притягнення злочинця до відповідальності, і те, що перед кримінальним законом ніхто не повинен мати привілеїв. Слід зазначити, що у вітчизняному кримінальному праві діє принцип невідворотності відповідальності, суть якого полягає у тому, що особа, яка вчинила злочин, має бути притягнута до кримінальної або іншого виду відповідальності, яка була б пов'язана із застосуванням до такої особи заходів кримінального характеру. Цей же принцип, зокрема, означає, що ніхто не може бути двічі притягнутий до кримінальної відповідальності за одне й те ж злочинне діяння.

До міжгалузевих принципів ми віднесемо: винної відповідальності, презумпції невинуватості.

Принцип винної відповідальності. Принцип вини в законі визначений наступним чином: "Злочином є передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину" (ч. 1 ст. 11 "Поняття злочину" КК України) [5, ст. 131]. Принцип вини як принцип кримінального законодавства бере початок з фундаментального положення римського права: "Немає злочину, немає покарання без вини" ("Nullum crimen, nulla poena sine culpa") і розглядається в після реформенній кримінально-правовій літературі через призму норм "Розділу V. Вина та її форми" Загальної частини КК України. Цей принцип заснований на тому психологічному аспекті, що центральною і головною у злочині є воля суб'єкта. Невинне заподіяння шкоди характеризується відсутністю волі, що виключає відповідальність за таке спричинення шкоди. На принципі винної відповідальності базується презумпція невинуватості. Два аспекти вини – соціальний і психологічний – хоча й тісно пов'язані між собою і розглядаються як єдине ціле, все – такі є відносно самостійними. Іншими словами, соціальний аспект – її суспільний масштаб, а психологічний є індивідуальним. Тому у визначенні принципу вини цілком достатньо зазначити його соціальний аспект, бо психологічний – детально виражений у статті 23 "Вина", статті 24 "Умисел і його види", статті 25 "Необережність та її види" КК України. Наразі саме соціальна сфера пов'язує принцип вини з принципами рівності і справедливості, з категорією "соціальна справедливість" [5, ст. 131].

Принцип презумпції невинуватості в кримінальному праві є гарантією забезпечення і захисту прав і свобод людини та звучить наступним чином: "Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду" (ч. 2 ст. 2 "Підстава кримінальної відповідальності" КК України) [5, ст. 131]. Тому злочинцем людиною може назвати тільки суд у своєму вироку. Презумпція невинуватості закріплена у всіх міжнародних-правових документах, що визначають права людини (ст. 11 Загальної декларації прав людини [2, ст. 11], ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права людини [4, ст. 14], ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) [3, ст. 6], і знаходить своє відображення в ст. 62 Конституції України. Зміст принципу закріплюється не тільки в кримінально-правових, а й кримінально-процесуальних нормах, що й дозволяє визначити даний принцип як міжгалузевий: "Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не

може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК України, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили [6, ст. 88]. Презумпція невинуватості являє собою об'єктивне правове становище. Тому висновки органу досудового розслідування, слідчого, прокурора є їхнім особистим (суб'єктивним) переконанням у винності особи і носять попередній характер. Остаточний же висновок про винність особи може бути сформульований у вирокі суду тільки після дослідження всіх доказів судом. До набуття законної сили вирокі обвинуваченого не можна вважати злочинцем, тому що "обвинувачений ще не є винним". Обвинувачуваний не зобов'язаний доказувати свою винність, тому що обов'язок доведення провини особи лежить на органах обвинувачення. Це положення засноване на ст. 62 Конституції України і ст. 22 КПК України – "Під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службу особу". Обвинувачення не повинно ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, а також на припущеннях. Тому всі сумніви щодо доведеності провини повинні тлумачитися на користь обвинуваченого [1, ст. 141], [6, ст. 88].

Принцип презумпції невинуватості діє на всіх стадіях кримінального процесу і сприяє повному, безсторонньому, об'єктивному дослідженню всіх обставин справи, що є життєво важливим для обґрунтованого і справедливого винесення судового рішення. Порухення даного принципу веде до порушення законності і прав людини.

До галузевих принципів ми віднесемо: відповідальність тільки за вчинення суспільно небезпечного діяння, що передбачене законом як злочин; відповідальність тільки за наявності вини; особистий характер відповідальності; індивідуалізація кримінальної відповідальності і покарання.

Принцип винної відповідальності особи за вчинення суспільно небезпечного діяння, що передбачене законом як злочин. Принцип прийнято виражати латинською формулою: "nullum crimen sine lege" – немає злочину без вказівки на це у законі, тобто йдеться про те, що тільки кримінальний закон визначає, яке суспільно небезпечне діяння є злочин. У свою чергу, кримінальна відповідальність і покарання можливі тільки за те конкретне вчинене особою діяння, що передбачене як злочин в Особливій частині КК України.

Керуючись положеннями ч. 2 ст. 61 Конституції України, законодавець закріпив у КК України принцип винної відповідальності особи за вчинене [1, ст. 141]. Закон встановлює, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може підлягати кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [5, ст. 131]. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Усі сумніви щодо наявності вини особи тлумачаться на її користь. Кримінальне право України виключає так зване об'єктивне ставлення, тобто відповідальність за наслідки, що настали, без наявності вини.

Особистий характер відповідальності як принцип кримінального права полягає в тому, що тільки особа, яка вчинила злочин, може нести за нього кримінальну відповідальність і підлягати покаранню. Якої б тяжкості не був вчинений злочин, ніякі інші особи (в тому числі родичі) не можуть бути притягнуті до відповідальності, крім особи, винної в його вчиненні.

Принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання вимагає, щоб кримінальна відповідальність і призначене покарання були максимально конкретизовані, індивідуалізовані з огляду на конкретні обставини вчиненого злочину з урахуванням особи винного. Чим більш тяжким є вчинений злочин, чим більшу суспільну небезпечність становить винний, тим більш сувора кримінальна відповідальність настає і більш суворим є призначене покарання.

Висновки. На підставі викладеного матеріалу, виходячи із завдань і цілей даного дослідження можна зробити такі висновки:

По-перше: проаналізувавши сутність і правову природу принципу як категорії кримінального права, варто зазначити, що принципи кримінального права – це основні, провідні засади, які закріплені в нормах права і визначають побудову всієї галузі права, окремих її інститутів, правотворчу і правозастосовчу діяльність. Я вважаю, що юридичне поняття принципу кримінального права можна розглядати як "комплексний" образ, у якому акумулюються

ознаки не лише конкретного принципу, але й інші не менш важливі засади. Тож, безперечно, недотримання будь – якого принципу кримінального права призведе до порушення й інших. Саме тому в правовій державі, якою є Україна (ст. 1 КУ) обов'язково має бути передбачений механізм дотримання і захисту принципів права, зокрема і кримінального.

По-друге: слід зауважити, що важливим є не лише декларативне закріплення принципів кримінального права в Конституції, Кримінальному кодексі та інших нормативно – правових актах, а й їх реальне застосування на практиці, бо передбачені в законодавстві принципи мають тенденцію змінюватися в залежності від кримінальної політики з прийняттям кожного нового кримінального кодексу.

Підсумовуючи хотілося б зазначити, що ще одним не вирішеним питанням залишається чітко структуроване закріплення принципів кримінального права в Кримінальному кодексі. Я вважаю, що необхідно передбачити окрему статтю в КК, де б зазначався перелік усіх без винятку кримінального права.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. //Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 17.07.97 р.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права людини від 19.10.73 р.
5. Кримінальний кодекс України від 6 квітня 2001 р.// Відомості Верховної Ради України – № 25-26. – ст. 131.
6. Кримінальний – процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р.// Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88)
7. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Роналд Дворкін; пер. А. Фролкіна. – К: Основи, 2000. – 520 с.
8. Колодій А. М. Принципи права України / А. М. Колодій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
9. Смирнов О. В. Основные принципы советского трудового права / О. В. Смирнов. – М.: Юрид. лит., 1977. – 216 с.
10. Ю.Швачка А. А. Общие принципы права как источник права романо-германской правовой семьи / А. А. Швачка // Порівняльно-правові дослідження. – 2007. – № 1-2. – С. 141-143.

Гончаренко Т.О.

*Науковий керівник:
к.ю.н., доцент Харь І.О*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Автор статті робить спробу довести, що науковий аналіз правового регулювання, саме з позицій розкриття змісту його функцій, надає змогу об'єктивного визначення його специфічного функціонального призначення як системи підпорядкованих і взаємодіючих категорій та явищ, що забезпечують правовий вплив на суспільство.

Ключові слова: функція, правове регулювання, призначення, суспільні відносини, динаміка.

Гончаренко Т.А.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО НАЗНАЧЕНИЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Автор статьи делает попытку доказать, что научный анализ правового регулирования, именно с позиций раскрытия содержания его функций, предоставляет возможность определения его специфического функционального предназначения как системы упорядоченных и взаимодействующих категорий и явлений, обеспечивающих правовое воздействие на общество.

Ключевые слова: функция, правовое регулирование, предназначение, общественные отношения, динамика.

THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE FUNCTIONAL APPLICATION OF NORMATIVE REGULATION

The author tries to prove that a scientific analysis of legal regulation, it is from the standpoint of disclosure of the contents of its functions, it provides the ability to define specific functional purpose as a system of ordered and interacting categories and events, and legal impact on society.

Keywords: function, legal regulation, the purpose, the social relations, dynamics.

Постановка проблеми. Функціональний підхід в дослідженнях державно-правових явищ, на думку автора, надає змогу найповніше дослідити їх сутність та соціальне призначення. Відповідний аналіз одного з центральних інститутів загальної теорії права – нормативного регулювання, веде до розкриття його сутності та соціального призначення, що тісно пов'язане, з його ефективністю, виходячи з визнання важливості та соціальної цінності права.

Перед тим, як звернутися до розгляду прояву функцій нормативного регулювання в системі впливу на суспільні відносини, на наш погляд, буде доцільним встановити співвідношення понять "функція", "функція управління", "функція держави", "функція державних органів", "функція органу управління".

Термін "функція" має багато значень. Найбільш розповсюдженим є тлумачення, пов'язане з визначенням призначення, ролі установи, посадової чи фізичної особи, явища або предмета. Вживається він в якості поняття, яке синонімічне поняттям "робота", "завдання".

Різні підходи до визначення терміну "функція" зумовлені, перш за все, специфікою галузей його застосування. Разом з тим, коли мова йде про функції правового регулювання, необхідна глибока визначеність у вживанні цього терміну.

Аналіз останніх джерел та публікацій. В іноземній науковій літературі також немає чіткого розмежування між поняттями функція, функція підприємства, функція управління підприємством, функція організації підприємства та ін. Дж. Обер Кріс визначав соціальну функцію підприємства, функцію-ціль, функцію-завдання, функцію-операцію, як різновиди діяльності; він відокремлював головні (важливіші) та додаткові функції [4, с. 13-23]. У дослідженнях процесу управління, також немає єдності у розумінні функцій та їх класифікації. Відсутність однотайності в поглядах на таке важливе питання свідчить про певну прогалину не тільки теорії і практики управління, а й загальної теорії права.

Крім вказаного, В.Г. Афанасьєв називає функціями операції та дії, які складають стадії управлінського циклу, що у своїй сукупності становлять його зміст. [1, с. 116]. У свою чергу Г.Х. Попов, відзначаючи складність тлумачення проблеми функції, вважає можливим говорити про функції з позицій "будь-якого керівництва", з позицій "об'єкта процесу". Різновиди діяльності в системі державних органів він також називає функціями і вважає, що їх угруповання залежить від напрямку відповідного аналізу [8, с. 49].

У теорії держави і права поняття "функція" ставиться в залежність від змісту і сфери конкретного різновиду юридичної діяльності. Функція управління взагалі одержує зміст конкретного організму – його системи, окремих її часток. Здійснення впливу на все суспільство, окремі галузі соціального життя визначає головну функцію державного апарату. Соціальне регулювання реалізується у процесі специфічної суспільної діяльності, яка складається з функцій з управління або функцій управління.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Поняття "функція" має досить різноманітне і навіть суперечливе значення. Воно запозичене з інших наук, хоча і має специфічне призначення та зміст. Цей термін походить від латинського слова "function", що означає здійснення, виконання. Лейбніц ввів в науковий обіг поняття функції, як філософської категорії, що полягає у співвідношенні двох груп об'єктів, в якому зміна одного з них веде до зміни іншого, або визначається способом дії категорії, елементу системи, спрямованого на досягнення певного ефекту [6, с. 72].

Ця відмінність філософського розуміння функцій вплинула на визначення функцій права взагалі та функцій правового регулювання зокрема.

Мета дослідження полягає у визначенні загальнотеоретичного змісту функціонального призначення нормативного регулювання суспільних відносин. Юридичний зміст категорії "функція" має подвійний, але внутрішньо узгоджений зміст: по-перше, це роль, яку виконує право або певний правовий інститут; по-друге – конкретні напрямки правового регулювання (впливу) на поведінку суб'єктів. Цінність даної категорії полягає у визначенні реальних дій суб'єктів щодо реалізації цілей правового регулювання, а також у з'ясуванні залежностей між нормами права, правовідносинами, нормативними актами та іншими правовими явищами. Тому складається уявлення про функціонування права, що було ґрунтовно досліджено В.Н. Синуковим, як взаємодія, вплив, дію права (в тому числі – в яких межах, формах, за допомогою яких методів) на різні соціальні зміни [11, с. 155].

Основні результати дослідження. Науковий розгляд динамічного аспекту нормативного впливу виокремлює його функціональну особливість та створює теоретичний інструментарій для виявлення негативних для правового регулювання галузей суспільних відносин. Проте, далеко не всі суспільні відносини можуть і повинні регулюватися правом та функціонально пов'язуватися з ним. Надмірне втручання держави і права в суспільне життя тягне спрощення його власних саморегуляційних механізмів, наслідком чого є, наприклад, нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, як результат відповідних державно-регулюючих процесів, що заважають його повноцінному розвитку.

В цьому плані доцільно згадати про те, що наша країна вже має сумний досвід перебільшеного значення правового регулювання. В епоху адміністративно-командної системи держава за допомогою права жорстко втручалася в регулювання всіх сфер суспільного і духовного життя, включаючи ідеологію, освіту, культуру. Причому, це робилося шляхом примусу, хоч у лозунговому вигляді на перше місце і ставилося переконання.

Крім цього, функціональне поєднання права із законом, суспільства з державою призвело до нерозвиненості юридичних механізмів, що покликані забезпечувати вплив суспільства на державу і захист від зловживань та бездіяльності влади, до відсутності ефективної системи контролю суспільства за державною владою, а саме ці питання є першочерговими під час розбудови правової держави.

Вітчизняна правова наука донедавна характеризувалася визнанням та погодженням з думкою про широкі соціальні можливості права, про активну творчу роль в створенні нових суспільних відносин, коли з фактом прийняття державою того чи іншого акту пов'язувалися сподівання на вирішення багатьох проблем у суспільстві. Таке ставлення до нормативного регулювання в працях окремих дослідників отримало назву "правовий ідеалізм" [3, с. 33]. Хоча, слід зазначити, що ідея про високу соціальну цінність права в цілому вірна, але не дає об'єктивних підстав для висновку про такі широкі його функції в організації суспільних відносин.

З іншого боку сучасна вітчизняна тенденція до збільшення кількісного показника "паперового", декларованого законодавства не завжди відображає реальний механізм функціонування права, що також є наслідком нехтування проблеми функцій правового регулювання, хоча у найбільш загальному вигляді "функція права" й визначається як "обумовлений соціальним призначенням права напрямок його впливу на суспільні відносини" [13, с. 387].

Широка інтерпретація функцій правового регулювання виходить з того, що право, його галузі визначаються як елементи не однієї, а кількох суспільних систем (наприклад, суспільство, політична система, сфера суспільного життя, сім'я тощо). Проте в правовій науці переважає інший науковий погляд на функції права. Як правило, виділяють регулятивну та охоронну функції права.

Цей підхід відповідає періоду розвитку юридичної науки, який характеризується дослідженням переважно внутрішньоправових проблем і обмежувалася нормативною теорією права, залишаючи поза увагою проблеми соціальної дії права, його реального впливу на суспільні відносини. За таких умов виникла потреба у поглибленому пізнанні функцій правового регулювання, а це в свою чергу зумовило перехід від їх формальної класифікації до змістовної.

Функцію можна розглядати і як зовнішній прояв властивостей певного об'єкта в даній системі відносин [14, с. 103]. Іншими словами, функції відображають напрямки

зворотної дії права на суспільні відносини, а показником їх реалізації слугують економічні, соціальні, політичні, ідеологічні наслідки, які настають завдяки дії права.

Радянські правознавці, в свою чергу, висували тези про зв'язок правових функцій з функціями держави, але такий зв'язок був одностороннім. "Функції права є невід'ємними від функцій держави, разом вони утворюють органічну єдність" [12, с. 78]. Підкреслювалося, що право є ніщо без апарату, здатного примушувати дотримуватися норм права, проте, співвідношення права і держави завжди було на користь останньої. Право не розглядалося як самостійна цінність, що зменшує його роль в житті суспільства. Право з його специфічними властивостями засобу впливу на поведінку людей (нормативність, обов'язковість, визначеність приписів) здійснює прямий і безпосередній вплив на різні сфери людської діяльності, сприяє досягненню соціально корисних цілей.

Відповідно, право є соціальною цінністю і виконує самостійні функції в суспільстві, які дають уявлення про основні напрямки впливу правового регулювання на державно-правову, суспільно-правову дійсність, маючи при цьому тісний зв'язок із державою.

Але характеристики функцій правового регулювання, на нашу думку, втратять повноту без врахування наступних положень, спроби розглянути які вже здійснювалися окремими фахівцями:

- право є надбудовною формою матеріальних суспільних відносин, тому визначається матеріальними умовами життя суспільства. Зміна цих умов тягне за собою перетворення його функцій. Тому функції права є похідними від системи суспільних відносин, що набувають правової форми, хоч і залежать від специфічних властивостей і змісту самого права;

- право зумовлюється свідомо-вольовою діяльністю людей, що спрямована на забезпечення та охорону особистості, соціальних груп, класів, досягнення загальних цілей, соціального розвитку. В такому сенсі правове регулювання пов'язане із вирішенням завдань, які ставить перед ним суспільне життя на певному етапі історичного розвитку;

- право виступає в якості одного з елементів соціальної системи, що здійснюють значний вплив на всі її складові [11, с. 36].

Отже, вказані підстави створюють необхідні умови дослідження функцій правового регулювання в єдиній системі соціального управління та в нерозривному зв'язку з об'єктивними факторами суспільного розвитку.

Право має самостійне значення в житті суспільства і виконує свої функції за допомогою методів та засобів, що відповідають його властивостям, відповідно основні види суспільних відносин можна розглядати в якості підстав класифікації функцій правового регулювання, завдяки вивченню яких можна здійснити спробу проаналізувати соціальну дію права.

Оскільки, з одного боку, правове регулювання здійснюється в одному системному утворенні – суспільстві, а з іншого – воно саме є системою підпорядкованих елементів, то можна вести мову про наявність двох рівнів функцій правового регулювання: зовнішні (загальносоціального характеру, визначають зміст загальнорегулятивного впливу на суспільство) та внутрішні функції (напрями правового впливу на суспільні відносини).

Правова система повинна бути інструментом інтеграції елементів політичної системи, зміцнення зв'язків між ними, слугувати юридичною підставою діяльності громадських організацій, базою безпосередньої демократії [3, с. 68-69]. Саме з цих позицій слід оцінювати соціальну значимість та ефективність правового регулювання, перевагу того чи іншого методу регулювання. Це означає, що правова система може успішно виконувати в суспільстві завдання не лише щодо зміцнення правопорядку, але й ефективно забезпечувати інші завдання.

До сучасних функцій права належить, окрім мотиваційної складової, збереження та забезпечення нормального функціонування соціуму. Відповідно важливого значення серед функцій правового регулювання має регулятивна.

Одним з основних призначень правового регулювання в суспільстві є вплив права на суспільні відносини шляхом закріплення найбільш вигідних варіантів соціальних зв'язків, які відповідають інтересам суспільства чи певної особи. В даному випадку переслідується мета за допомогою права обрати зі всіх об'єктивно можли-

вих варіантів суспільних відносин таких, що є найдоцільнішим, відповідає інтересам суспільного розвитку. Основна юридична властивість закріплення типового варіанту суспільних відносин полягає в тому, що будь-яка правова норма одночасно містить вказівку на вид і міру поведінки кожної зі сторін. В нормі права по-різному визначається статус суб'єктів: одному надаються повноваження і гарантії сприяння в їх реалізації, на іншого покладається юридичний обов'язок з попередженням про несприятливі наслідки у випадку його невиконання.

Для права є характерним і те, що важливе місце в ньому відводиться нормативним приписам, які переслідують мету спрямування і організації діяльності людей для досягнення бажаних для них та суспільства наслідків. За допомогою правового регулювання можна не лише закріплювати, стабілізувати, але й сприяти зміні та вдосконаленню існуючих відносин, а також створювати нові суспільні відносини.

Згадана функція відображена, наприклад, в інститутах трудового, адміністративного, цивільного права, що опосередковують господарські процеси в економіці, в правових інститутах. В основу динамічної функції покладаються правові норми, спрямовані на регулювання певних соціальних процесів.

Як відомо, правова система забезпечує регулювання не лише шляхом встановлення обов'язків, заборон і дозволів, але й шляхом створення позитивних передумов розвитку цивільно-правової активності. Основою регулювання виступає законодавча діяльність держави. Проте навіть найбільш розгалужене і досконале чинне законодавство не в змозі охопити всю багатоманітність суспільних відносин. Стосовно регулювання в різних сферах людської діяльності завжди будуть виникати прогалини, колізії та нечіткості. Тому важливу роль в здійсненні динамічної функції виконує правозастосовча система. Правотворча діяльність не забезпечує вирішення проблем регулювання, а лише формує його головні принципи, створює загальні умови та передумови для конкретної регламентації. В остаточному вигляді правове регулювання відображається в тому масиві конкретних рішень, титар відповідальності за які беруть на себе посадові особи та органи, які здійснюють правозастосовчу діяльність.

Окремі функції правового регулювання визначаються тим, що правовий вплив на суспільні відносини переслідує мету витіснення соціальних зв'язків і таких явищ, що гальмують суспільний розвиток. Такі напрямки нормативного впливу спираються на весь комплекс правових норм. Встановлення будь-якого правила поведінки, в тому числі і позитивного, містить в собі вимогу до суб'єктів діяти у відповідності з цим правилом, що прийнято називати негативними функціями. Завданням правових норм в цьому випадку є не заборона, а вказівка на бажані варіанти дій.

Не дивлячись на те, що негативна функція передбачає примус-встановлення заборони і санкцій за правопорушення, її зміст цим не вичерпується. Ця функція забезпечує також поновлення порушеного права в межах закону: притягненням до покарання; здійсненням правопоновлюючих дій, до вчинення яких примушується безпосередньо той, хто завдав збитки; наданням допомоги, яку держава та її органи здійснюють за власною ініціативою.

Важливу роль у впливі права на суспільство відіграє також охоронна функція, що визначається як напрям правового регулювання, спрямований на охорону суспільних та особистих інтересів й забезпечує неухильне виконання суб'єктами права вимог закону та покарання осіб, винних у вчиненні протиправних діянь.

В свою чергу існує функція правового регулювання, що характеризує сучасний етап його розвитку, пов'язаний з проголошенням верховенства прав і свобод людини та інтересів безпосередньої і представницької демократії – гуманістична. В умовах трансформації українського суспільства, поєднання розвитку демократії з відповідальністю, підвищенням довіри населення до держави, роль цієї функції має постійно зростати.

Гуманістична функція сприяє формуванню та реалізації нормативно-правових актів на засадах загальнолюдських цінностей, міжнародних стандартів прав людини, створення умов і механізмів їх втілення в життя суспільства і держави. Таким чином, встановлюються позитивні правила поведінки, забезпечується координація соціальних взаємозв'язків суб'єктів права з метою розвитку таких відносин, які відповідають інтересам суспільства, держави і окремих громадян [7, с. 56].

З огляду на зазначену функцію, в правовому регулюванні вся увага має акцентуватися на правах людини як на найважливіших цінностях безпосередньо для самої людини. Окрім того, гуманістичний характер правового регулювання означає, що воно базується на високих моральних підвалинах, на повазі до прав людини, її гідності та честі.

З іншого боку, на відновлення незаконно порушених прав, примусове виконання невиконаних обов'язків спрямована відновлювальна функція правового регулювання, яка базується на позитивно-творчих засадах права і позитивних потенціях його суб'єктів. Саме в цій функції і виражаються динамічні властивості права, що знаходить своє відображення в усуненні або відшкодуванні негативних наслідків від чинених правопорушень, передбачає заміну застарілих і малоефективних законів, що не відповідають потребам суспільного розвитку. У випадку зміни суспільних потреб, суспільству необхідне таке законодавство, яке б адекватно відображало ці потреби. Саме тоді виникає потреба у створенні нових законів, внесенні змін і доповнень до вже існуючих нормативно-правових актів.

Каральна функція правового регулювання спрямована на покарання правопорушника і запобігання новим правопорушенням, виражається у встановленні та гарантуванні державою заходів юридичного захисту та юридичної відповідальності, порядку їх покладання та виконання, має на меті витіснення шкідливих для суспільства відносин.

Саме можливість застосування заходів державного примусу створює режим соціальної захищеності, безпеки і законності в суспільстві.

Загалом, функції правового регулювання суспільних відносин – це свого роду "фокуси" дії права, вони об'єднують, синтезують багаточисельні шляхи, форми і способи правового впливу, відображаючи найсуттєвіші ознаки певного напрямку (регулятивного, охоронного) чи характеризуючи соціальну спрямованість дії права. Напрями впливу права являють собою зовнішні види його взаємозв'язку з суспільними відносинами, які в свою чергу виступають зовнішніми факторами відносно функцій права. Зрозуміло, що такий поділ слід здійснювати дуже обережно. Насправді функції права і суспільні відносини взаємозв'язані і цей зв'язок взаємозалежний, багатограничний. Він здійснюється безперервно, так як будучи основними напрямками правового впливу, функції складаються з багатьох одиничних, конкретних правових явищ, які, перебуваючи безпосередньо в суспільних відносинах, постійно збагачуються, розвиваються, змінюються, набувають нових якостей. Це нове в сукупності утворює нові властивості правового регулювання та функцій, які воно виконує. Причому слід підкреслити, що саме сукупність, а не одинична властивість, здійснює вплив на зміну змісту права та його функцій [12, с. 119].

В реальному житті всі функції правового регулювання поєднуються між собою, забезпечуючи в сукупності єдиний, цілеспрямований процес правового впливу на різні галузі суспільних відносин. Кожна з функцій перебуває в стадії безперервної зміни. Одна з нових форм, що розвивається – стимулювання вибору оптимального варіанту поведінки. Новітні тенденції в нормативному регулюванні зумовлюють необхідність застосування нових форм впливу, подальший розвиток "правового інструментарію". Тому, як справедливо зазначає Р.О. Халфіна, по-новому повинні вирішуватися проблеми правового оформлення відносин в сфері управління, в господарській діяльності (наприклад, такі як правильне визначення компетенції органів управління, посадових осіб, правове забезпечення матеріального та морального стимулювання) [18, с. 19].

Висновки. З наведеного вище можна зробити висновок про те, що функції правового регулювання – це найважливіші якісні характеристики, в яких відображається та конкретизується його соціальна сутність і призначення, розкриваються його цілі та завдання щодо перетворення закріплених в законодавстві прав і свобод з потенційних можливостей на дійсність. Критерієм розмежування функцій єдиного процесу правового регулювання слугує їх соціально-юридична спрямованість та специфіка змісту кожної функції. Всі функції правового регулювання тісно пов'язані між собою, завдяки чому забезпечується найповніша ефективність дії права на поведінку конкретних суб'єктів та створення умов щодо функціонування суспільства як узгодженої соціальної системи.

Саме вищезгадані напрямки впливу правового регулювання і характеризують його специфічне функціональне призначення як системи підпорядкованих і взаємо-

діючих категорій та явищ, що забезпечують правовий вплив на суспільство з метою його упорядкування та охорони найважливіших інтересів.

Список використаних джерел

1. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление. – М.: Политиздат, 1981. – 432 с.
2. Казимирчук В.П., Кудрявцев В.Н. Современная социология права. – М.: Юристь, 1995. – 297 с.
3. Матузов Н.И. Правовой нигилизм и правовой идеализм как две стороны "одной медали" // Правоведение. – 1994. – № 2. – С. 32-36.
4. Обер Крие Дж. Управління підприємством. – М.: Прогрес, 1973. – 83с.6
5. Онщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – 352 с.
6. Ононенко П.В. Функції сучасної держави, її сутність, різновиди та тенденції розвитку // Держава і право: Зб. наук. праць. – Вип. 7. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. – С. 72-76.
7. Петрухин И.П. Уголовно-процессуальное принуждение и свобода личности / / Сов. государство и право. – 1984. – № 14. – С. 83-87.
8. Попов Г.Х. Методы управления социалистическим производством. – М., 1983. – 136 с.
9. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: дис....канд. юрид. наук: 12.00.01 / Мельник Олена Миколаївна; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.- К., 2004. – 208 с.
10. Радько Т.Н. Методологические вопросы познания функций права. – Волгоград: Высшая следств. школа, 1974. – 151 с.
11. Синюков В.Н. Функции права // Теория государства и права: Курс лекций. – М.: Юридическая литература, 1997. – 254 с.
12. Теория государства и права: Учебник / Под ред. А.М. Васильева. – М.: Юридическая литература, 1983. – 416 с.
13. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. – 2-е вид. перероб. і доп. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015 ; Ліра ЛТД. – 468 с.
14. Філософія права: Навч. посібн. / За заг. ред. О. Г. Данільяна – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 321 с.
15. Халфина Р.О. Право как средство социального управления. – М.: Наука, 1988. – 256 с.

Дмитрієв І.О.

Науковий керівник:

д.ю.н., професор Матвійчук В.К.

СИСТЕМА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ЙОГО ГАЛУЗЕВА СПЕЦИФІКА

У статті розглянуто основні складові системи конституційного права. Система Конституційного права України – це об'єктивно обумовлена система публічного і приватного; природного та позитивного конституційного права; загальної та особливої частини конституційного права; національного та міжнародного (європейського) конституційного права; матеріального та процесуального конституційного права, що складаються з інститутів і норм конституційного права й регулюють суспільні відносини, які є предметом конституційного права.

Ключові слова: право, система, засади, конституційність, конституційне право, конституційно-правові норми, галузі права, публічне право.

Дмитрієв І.А.

СИСТЕМА КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА УКРАИНЫ И ЕГО ОТРАСЛЕВАЯ СПЕЦИФИКА

В статье рассмотрены основные составляющие системы конституционного права. Система Конституционного права Украины – это объективно обусловленная система публич-

ного і частного; природного і положителного конституційного права; общої і особливої частини конституційного права; національного і міжнародного (європейського) конституційного права; матеріального і процесуального конституційного права, що складаються з інститутів і норм конституційного права і регулюють громадські відносини, являються предметом конституційного права.

Ключеві слова: право, система, принципи, конституційність, конституційне право, конституційно-правові норми, галузі права, публічне право.

Dmitriev I.O.

THE SYSTEM OF CONSTITUTIONAL LAW OF UKRAINE AND ITS SECTOR SPECIFICS

The article considers the main components of the constitutional law system. The system of the Constitutional Law of Ukraine is an objectively determined system of public and private; natural and positive constitutional law; general and special part of constitutional law; national and international (European) constitutional law; material and procedural constitutional law consisting of institutions and norms of constitutional law and regulating social relations that are the subject of constitutional law.

Keywords: law, system, principles, constitutionality, constitutional law, constitutional and legal norms, branches of law, public law.

Подібно до інших галузей права, конституційне право України тяжіє до свого упорядкування та структуризації. Системний характер конституційного права дає йому змогу оптимально реалізувати свої функції в регульованих суспільних відносинах. До початку минулого століття питання системи конституційного права в юридичній науці практично не досліджувалися. Аксиоматичним було положення, що ця галузь належить до публічного права, а її основу становлять конституційно-правові норми. Лише за радянської доби, починаючи з 30-х років минулого століття, правознавці почали досліджувати проблеми радянської системи права та шляхів її розвитку. Саме в цей період було аргументовано твердження, що будь-яка галузь радянського права, включаючи державне (конституційне) право, складається з відповідних галузевих інститутів і норм права. Іншим складовим елементом системи радянського права, хіба що за винятком процесуальних галузей права, увага не приділялась. Загалом, учення про систему радянського права, що існувала в колишньому СРСР, ґрунтувалося на висновку, що система права визначається системою суспільних відносин і формується з єдиних за своєю класовою сутністю норм соціалістичного права, об'єднаних за галузями права. Після розпаду СРСР, основні положення цього вчення були сприйняті в цілому й у більшості пострадянських республік, включаючи Україну. З цієї причини практично до початку нинішнього століття правознавці були схильні розуміти під системою конституційного права саме систему відповідних галузевих норм, інститутів, іноді – й підгалузей конституційного права. І лише новітній час, вітчизняні вчені-конституціоналісти переосмислили сутність і зміст системи конституційного права України в аспекті її галузевої специфіки й відмовились від її однолінійного сприйняття [1]. Зокрема, було виявлено багатомірність системи національного конституційного права, виділено такі його підсистеми (зрізи), як приватне і публічне, природне та позитивне, матеріальне і процесуальне, суб'єктивне і об'єктивне, національне і міжнародне право тощо. Ці проблеми набули дослідження в працях таких авторів, як Ю. Шемшученко, Ю. Тодика, В. Погорілко, В. Шаповал, М. Козюбра. Таким чином, спираючись на існуючі у вітчизняній юридичній науці підходи, можна зробити висновок, що система конституційного права України – це об'єктивно обумовлена система публічного і приватного; природного та позитивного конституційного права; загальної та особливої частини конституційного права; національного та міжнародного (європейського) конституційного права; матеріального та процесуального конституційного права, що складаються з інститутів і норм конституційного права й регулюють суспільні відносини, які є предметом конституційного права. Безумовно, система конституційного права України тісно пов'язана зі структурою цієї галузі права, під якою ми розуміємо насамперед внутрішню побудову конституційного права і характер правових зв'язків між утворюючими його складовими елементами.

Первинним зрізом системи конституційного права України є його поділ на публічне і приватне право. Оскільки система суб'єктів конституційного права представлена як суб'єктами публічної влади (український народ, держава, територіальні громади України тощо), так і суб'єктами, що реалізують у конституційно-правових відносинах переважно приватні інтереси (людина і громадянин, підприємства, організації та установи тощо), то публічне і приватне право існують як складові системи конституційного права України у вигляді відповідних інститутів і норм, які визначають конституційно-правовий статус вищезазначених груп суб'єктів конституційного права України. Ще одним історично сформованим зрізом системи конституційного права є її поділ на природне і позитивне право. Хоча, застосовуючи поняття "природне право" в контексті становлення системи конституційного права, не слід забувати про влучне зауваження О. Лукашевої, яка пише, що "природність" права в реальних умовах завжди розуміється в певному "цивілізаційно-ному контексті", який впливає на розвиток права в тій чи іншій культурно-правовій традиції [2]. Тож, говорячи про природне і позитивне право як складові системи національного конституційного права, ми традиційно виділяємо позитивно закріплені інститути природного права, пов'язані з народним суверенітетом, правами і свободами людини, місцевим самоврядуванням тощо і відносимо до інститутів позитивного конституційного права ті з них, що безпосередньо пов'язані з організацією та діяльністю держави й обов'язками громадян. Цікавий аналіз цих проблем подається в працях О. Пушкіної. Справді, в сучасному конституційному праві дуже складно виділити інститути природного права, які б не отримали позитивного закріплення. Прийнято вважати, що основними системоутворюючими елементами системи конституційного права України є його загальна та особлива частини, які об'єднують у своєму складі інші підсистеми – національне і міжнародне, матеріальне і процесуальне, природне і позитивне конституційне право, які, в свою чергу, репрезентовані інститутами і нормами конституційного права. При цьому інститути загальної частини конституційного права України знаходять своє остаточне вираження в самому дусі конституційного права як галузі національного законодавства, юридичній науці та юридичній навчальній дисципліні. Особлива частина як структурний елемент системи конституційного права об'єднує насамперед конституційно-правові норми, що регулюють конкретні суспільні відносини в межах предмета конституційного права. Це – інститут основ конституційного ладу України, інститут прав і свобод людини та громадянина, інститут форм безпосередньої демократії, інститут органів державної влади, інститут конституційної юстиції, інститут місцевого самоврядування тощо. Значно менш дослідженим елементом особливої частини конституційного права України до недавнього часу залишалися процесуальні предметні інститути відповідної галузі права. Процесуальна частина системи конституційного права України представлена інститутами, що передбачають обов'язкове використання конституційного й адміністративного судочинства (новий Кодекс України про адміністративне судочинство визначає самостійні склади окремих конституційних деліктів) при вирішенні конституційних конфліктів. Такими інститутами на сьогодні є виборчий процес, законодавчий процес і процес конституційної юстиції в Україні.

Загальна частина конституційного права втілюється в усьому національному конституційному законодавстві – Конституції України, законах та підзаконних нормативно-правових актах і представлена інститутами предмета і методу конституційного права, принципів конституційного права, системи конституційного права (у вузькому розумінні), джерел конституційного права, функцій конституційного права, конституційно-правових відносин, конституційно-правової відповідальності тощо. Іноді ці інститути не мають свого "дзеркального" відображення в нормах конституційного законодавства, що створює хибні уявлення про ненормативне наповнення таких інститутів, про їх абстрактний характер, перебування суто в науково-теоретичній площині. Дійсно, сума знань про загальну частину конституційного права ґрунтується на комплексному аналізі нині чинних та історичних джерел конституційного права. За сутністю та змістом ці знання є своєрідними законами і правилами оптимального існування, розвитку і вдосконалення системи конституційного права, тобто норма-

ми, що втілюються в основних принципах конституційного права, в окремих нормах Конституції та законів України, а іноді й самостійних нормативно-правових актах. Зокрема, у Верховній Раді України неодноразово реєструвалися законопроекти про нормативно-правові акти, про конституційно-правову відповідальність, про правовий захист Конституції України та низка інших. Інститути загальної частини конституційного права знаходять своє остаточне цілеспрямоване втілення в самому дусі конституційного права як галузі національного законодавства. Тобто, загальна частина конституційного права репрезентована функціональними інститутами конституційного права, що забезпечують упорядкованість і дієвість предметних інститутів особливої частини конституційного права, виражають дух національного конституціоналізму. Водночас, говорячи про дух національного конституціоналізму, слід наголосити, що функціональні інститути загальної частини конституційного права дають змогу визначити те, наскільки реальним є конституціоналізм. Адже, як абсолютно справедливо зазначає О. Кутафін, "конституціоналізм, подібно до самої конституції, може бути як реальним, так і фіктивним, або удаваним... фіктивний конституціоналізм тоді, коли конституція, побудована на його ідеях, і дієвість розходяться" [3].

Таблиця 1

Засади конституційного ладу України

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОЗНАКИ УКРАЇНИ ЯК СУВЕРЕННІЙ ДЕРЖАВИ	КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОЗНАКИ УКРАЇНИ ЯК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ	КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОЗНАКИ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ
установчий характер державної влади України	реальний характер представницької демократії	верховенство права
територіальна цілісність	організація державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову	здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову
єдиний конституційний простір	конституційне закріплення та практична реалізація принципу ідеологічного і політичного плюралізму	вищий пріоритет прав і свобод людини і громадянина
громадянство	визнання та гарантованість місцевого самоврядування	незалежність суду
єдина грошово-кредитна система національні Збройні сили		законність управління правовий захист людини від порушення її прав державною владою та місцевим самоврядуванням
міжнародна правосуб'єктність		
офіційний статус державної мови		
державні символи		

Особлива частина як структурний елемент системи конституційного права об'єднує насамперед конституційно-правові норми, що регулюють конкретні суспільні відносини в межах предмета конституційного права. Це – інститут основ конституційного ладу України, інститут прав і свобод людини та громадянина, інститут форм безпосередньої демократії, інститут органів державної влади, інститут конституційної юстиції, інститут місцевого самоврядування тощо. Зазначені матеріальні інститути особливої частини конституційного права України є найбільш дослідженими у вітчизняній конституційно-правовій науці, оскільки тривалий час, ще з радянського періоду, вони залишалися пріоритетним, а часто й єдиним об'єктом при здійсненні досліджень проблем теорії системи конституційного права.

Разом із тим, одним із основних складових елементів системи конституційного права України, що головним чином визначає галузеву специфіку конституційного права,

є інститути конституційного права, які наразі слід відрізняти від інститутів Української держави, а також політичних, соціальних та інших суспільних інститутів, позаяк інститути держави, на відміну від інститутів конституційного права, є не системою норм, а виключно елементом державності, основною одиницею для її аналізу в тій чи іншій країні. В сучасній юридичній науці під інститутом конституційного права прийнято розуміти сукупність норм права, які регулюють певне коло однорідних, однопорядкових суспільних відносин і утворюють однорідну групу; відповідну систему норм конституційного права, які регулюють однорідні і взаємопов'язані суспільні відносини, що складають відносно самостійну групу; визначену сукупність юридичних норм, які регулюють якісно однорідні і взаємопов'язані відносини, що утворюють досить відокремлену і стали групу; сукупність відносно обумовлених норм конституційного права України, що регулюють однорідні суспільні відносини всередині галузі права; об'єднання норм конституційного права за характером і змістом тощо [4]. Насправді проблеми інститутів конституційного права досліджувались багатьма вітчизняними правознавцями.

Зокрема, Ю. Тодика пропонував розуміти під категорією "конституційно-правові інститути" відповідну систему норм конституційного права, що регулюють однорідні і взаємопов'язані суспільні відносини, які утворюють відносно самостійну групу [5]. Такого ж погляду дотримуються й інші правознавці. Однак у контексті нашого дослідження галузевої специфіки конституційного права слід звернути увагу на те, що головним аспектом, який повинен знайти своє відображення у визначенні поняття інституту конституційного права, є те, що формування інститутів конституційного права обумовлюється насамперед інституціоналізацією певних груп суспільних відносин, що є предметом цієї галузі права. Таким чином, під інститутом конституційного права України слід розуміти основу системи національного конституційного права, представлену функціонально взаємообумовленими і взаємопов'язаними матеріальними і процесуальними нормами конституційного права, що регулюють історично сформовані самостійні групи суспільних відносин, які є предметом конституційного права.

Із запропонованого визначення логічно випливає, що інституту конституційного права властиві такі загальні юридичні ознаки, як: єдність нормативного матеріалу; цільність і завершеність регулювання чітко визначеного виду суспільних відносин, що є предметом конституційного права; однорідність суспільних відносин (тобто певного сегменту цих відносин), які є об'єктом впливу норм об'єднаних у конкретний інститут конституційного права; єдність загальних положень, принципів, понять і конструкцій інституту; автономність існування нормативного матеріалу в межах інституту; функціональна спеціалізація (спрямованість) норм у межах інституту; зовнішнє уособлене закріплення інститутів права у вигляді окремих розділів Конституції України, самостійних законів, самостійних розділів законів, чи підзаконних нормативно-правових актів тощо. Разом із тим, до спеціальних кваліфікуючих ознак інституту конституційного права слід віднести: об'єктивне існування відносно самостійних груп політичних, економічних, соціальних, культурних та інших суспільних відносин, які в силу свого значення для суспільства і держави потребують конституційно-правового регулювання, тобто становлять предмет конституційного права; ототожнення вказаних груп суспільних відносин з основними напрямками і видами впливу конституційного права на суспільні відносини; наявність достатньої кількості матеріальних і процесуальних і регулятивних та інших видів конституційно-правових та інших норм права, необхідних для регулювання суспільних відносин, що є предметом конституційного права; наявність креативних, структурних і функціональних комплексних зв'язків між нормами, які регулюють суспільні відносини, що є складовою предмета конституційного права; об'єктивізацію системи норм конституційного та інших галузей права, що існують у межах інституту конституційного права в системі конституційного законодавства України.

Наразі можна виділити такі види інститутів конституційного права України: а) за предметом правового регулювання: інститут загальних засад конституційного ладу України; інститут основ конституційного статусу особи і громадянина в Україні; інститут конституційних основ безпосередньої демократії; інститут законодавчої влади; інститут конституційно-правового статусу глави держави; інститут конституційних засад органі-

зації та діяльності органів виконавчої влади; інститут загальних засад судоустрою та судочинства; інститут загальних засад організації та діяльності прокуратури; інститут місцевого самоврядування, інститут основ адміністративно-територіального устрою України; інститут правового захисту Конституції України та інститут конституційного процесу; б) за функціями: установчі, регулятивні та охоронні інститути конституційного права України; в) за структурою: генеральні інститути (підгалузі), основні інститути та субінститути конституційного права; г) за галузевою приналежністю: галузеві та комплексні інститути конституційного права України; ґ) за призначенням у системі конституційного права України: функціональні інститути загальної частини конституційного права України та предметні інститути особливої частини конституційного права України; д) за формами та видами об'єктивізації в чинному законодавстві: конституційні та законодавчі інститути конституційного права України. Хоч у цілому можна погодитись з тими фахівцями, які дотримуються думки, що своєрідним "кістяком" системи конституційного права України є саме основні предметні інститути конституційного права України, якими є інститут основ конституційного ладу, інститут конституційно-правового статусу людини і громадянина, інститут форм безпосередньої демократії, інститут парламентаризму, інститут глави держави, інститут виконавчої влади, інститут судової влади, інститут конституційної юстиції, інститут контрольно-наглядової влади, інститут територіального устрою, інститут місцевого самоврядування тощо.

Водночас, інститути конституційного права України також різняться за своєю структурою. Залежно від предмета правового регулювання того чи іншого інституту конституційного права України, його нормативного обсягу та складності правових зв'язків між його нормами, прийнято розрізняти генеральні інститути (підгалузі), основні інститути, субінститути та одноелементні інститути конституційного права України. До генеральних інститутів (підгалузей) конституційного права можна віднести виборче право України, парламентське право України, муніципальне право України, конституційне процесуальне право України. Як правило, генеральні інститути конституційного права регулюють найбільш об'ємні та важливі суспільні відносини, що є предметом конституційного права України, включають до свого складу інші інститути конституційного права, що вміщують матеріальні й процесуальні норми конституційного та інших галузей права. Основні інститути конституційного права України є "класичними" за своїм предметом, методом і нормативним вмістом. Субінститути та одноелементні інститути конституційного права України, як правило, виступають складовими генеральних інститутів (підгалузей) та основних інститутів конституційного права. Наприклад, до складу інституту конституційного статусу особи і громадянина в Україні входять такі субінститути, як інститут громадянства, інститут особистих прав і свобод людини та громадянина, інститут політичних прав громадян України, інститут конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні [6] тощо. Одноелементні інститути регулюють суспільні відносини, пов'язані з Державним прапором, Державним гімном тощо. Такі інститути знаходять своє конституційне закріплення в самостійних статтях Основного Закону (стаття 20 Конституції України та ін.).

Для формування чіткого й обґрунтованого знання про галузеву специфіку конституційного права необхідно насамперед звертатися до визначення специфіки предмета та методу конституційного права, систем конституційного права, конституційно-правових відносин, суб'єктів та об'єктів конституційно-правових відносин і конституційного регулювання, інститутів конституційного права України. Лише на цьому шляху можна сформулювати цілісне розуміння галузеві специфіки конституційного права.

Список використаних джерел

1. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм. – К., 2015. – С. 77-108.
2. Лукашева Е.А. Человек, право, цивилизация: нормативно-ценностное изменение. – М., 2017. – С. 49-50.
3. Кутафин О.Е. Российский конституционализм. – М., 2018. – С. 47.
4. Носенко О.В. Інститути конституційного права України: Автореф. дис.... к.ю.н. – К., 2017. – С. 6.

5. Конституційне право України. / За ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. – К., 2015. – С. 17.

6. Пушкіна О.В. Теоретичні аспекти взаємозв'язку інституту конституційних прав та конституційних обов'язків людини і громадянина // Науковий вісник. – Дніпропетровськ: Юридична академія. – 2016. – № 1. – С. 72-81.

7. Георгіца А.З. Конституційні принципи: проблеми теорії та їх втілення в основних законах сучасних держав // Науковий вісник Чернівецького університету. – Правознавство – 2000. – Вип. 75. – С.69-73.

Дорошенко Р.О.

Науковий керівник:

К.ю.н. Харь І.О.

ПРЕДСТАВНИЦТВО В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті досліджено розвиток та становлення в Україні інституту представництва в цивільному процесі як окремої галузі права. Висвітлено окремі пов'язані з ним проблемні питання у правовій науці.

Ключові слова: *інститут цивільного процесуального представництва, представництво, представник.*

Дорошенко Р.А.

ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

В статье исследовано развитие и становление в Украине института представительства в гражданском процессе как отдельной отрасли права. Освещены отдельные связанные с ним проблемные вопросы в правовой науке.

Ключевые слова: *институт гражданского процессуального представительства, представительство, представитель.*

Doroshenko R.

REPRESENTATION WITHIN CIVIL PROCESS

The article examines the development and establishment of a representative office in Ukraine in the civil process as a separate branch of law. Some of the problem issues related to it in the field of legal science are highlighted.

Keywords: *institute of civil procedural representation, representation, representative.*

Постановка проблеми. На фоні триваючих в нашій державі змін у законодавстві спостерігається збільшення ролі представництва й у цивільному процесі, що зумовлено необхідністю посилення конституційних гарантій реалізації прав осіб, а також виконанням Україною міжнародних зобов'язань щодо реалізації та захисту їх прав. Існує необхідність дослідження проблем удосконалення механізмів реалізації та захисту цивільних прав та інтересів особи у цивільному процесі та, у зв'язку з цим, переосмислення деяких підходів до правової природи процесуального представництва.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Питання дослідження проблем інституту процесуального представництва у цивільному процесі у правовій науці розглядалися у наукових працях Г.З. Лазько, Т.В. Варфоломеевої, А.М. Васильєва, Д.П. Ватмана, О.М. Вінника, М.А. Гурвича, А.І. Павлуника О.В., А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусова, Н.А. Бондаренка, Дзери, А.С. Довгерта, Є.Г. Дріжчаной, В.І. Кисіля, К.І. Комісарова, Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця, І.І. Мельникова, О.А. Підпригори, З.В. Ромовської, А.Л. Ткачука, М.К. Треушнікова, С.Я. Фурси, О.Є. Харитонова, Н.М. Хуторян, М.С. Шакарян, В.М. Шерстюка, М.Й. Штефана, В.С. Щербини та інших вчених і науковців.

Здійснюючи огляд останніх публікацій і досліджень зазначеної проблеми, слід відмітити значну різноманітність наукових праць із даного питання. Зокрема, Г.В. Лазько у своєму дисертаційному дослідженні приходять до висновку, що історично-правовий аналіз формування інституту процесуального представництва у своєму становленні дозволяє визначити етапи його зародження, становлення та розвитку. Також заслуговує уваги дискусійне питання С.Я. Фурси, а чи може особа мати у справі декількох представників?

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Реформування судово-правової системи в Україні та підготовка нового Цивільного процесуального кодексу України вимагають детального дослідження правового регулювання цивільного процесу, а також критичного підходу до певних інститутів цивільного процесуального права та його окремих правових норм. Це необхідно для встановлення їх відповідності Конституції України та іншим законам, рівню соціально-економічних відносин у суспільстві, а також виявлення протиріч, колізій, прогалин у правовому регулюванні з метою підготовки рекомендацій, спрямованих на усунення недоліків цивільного процесуального законодавства та його вдосконалення.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження, розвиток та становлення інституту представництва в сучасній юридичній науці.

Основні результати дослідження. Однією з форм здійснення громадянами та юридичними особами їх цивільних прав і обов'язків є представництво, що, як окремий інститут права, пройшло певні етапи розвитку та становлення. Саме завдяки цьому інституті юридичні особи мають можливість повніше здійснювати свої повноваження, захищати інтереси в судових органах за допомогою їх представників. Також стає можливою реалізація цивільних прав недездатними особами, малолітніми.

Потреба представництва зумовлена й тим, що у випадках тривалої відсутності певних осіб за місцем проживання, їх тяжкої хвороби та інших обставин останні не завжди мають змогу ефективно особисто здійснювати захист своїх порушених прав. І саме в таких випадках вони можуть залучити до процесу відповідного представник.

Інститут представництва має тривалу історію. Ще у стародавньому Римі набули поширення випадки здійснення певними особами дій для захисту у цивільному процесі інших осіб, які внаслідок неповної правоздатності, віку, стану здоров'я тощо не могли самостійно себе захистити. Підставами такої діяльності, що з часом була офіційно визнана як представництво, могли бути родинні зв'язки, приписи закону, розпорядження відповідних державних органів тощо. У цьому разі йшлося про представництво не добровільне, а обов'язкове, таке, що виникало незалежно від волі та бажання сторін.

У стародавньому Римі і за часів пізньої Республіки і Принципату було зароджене й вільне (добровільне) представництво, що здійснювалося на підставі договору сторін, а також ще один правовий інститут, що мав своєю сутністю захист інтересів іншої особи шляхом укладення угод та здійснення інших різноманітних дій – діяльність без доручення (*negotiorum gestio*).

Сформувавшись ще у стародавні часи, представництво, у свою чергу, стало свого роду підґрунтям для інших правових інститутів. З розвитком суспільства сфера застосування представництва охопила широке коло як майнових, так і немайнових відносин. Значення цього інституту в суспільному житті зумовлено тим, що він дав можливість оптимізації та активізації реалізації суб'єктивних прав і обов'язків, а для недездатних громадян став основним засобом їх участі в правовідносинах. За допомогою представництва можливі придбання й реалізація більшої частини матеріальних і низки процесуальних цивільних, а також інших за галузевою належністю суб'єктивних прав і обов'язків. Таким чином, представництво виступає як одна з важливих гарантій реального здійснення прав і виконання обов'язків суб'єктами права [3].

Лазько Г.В. у своєму дисертаційному дослідженні приходить до висновку, що історично-правовий аналіз формування інституту процесуального представництва у своєму становленні дозволяє визначити наступні його етапи:

1. Етап зародження – формування інституту процесуального представництва у період панування римського права, коли були закладені його правові основи. Характерною його ознакою у римському праві стало те, що воно базувалося на засадах непрямого представництва, сутність якого зводилась до того, що представник діяв від свого імені;

2. Етап становлення – розвиток інституту процесуального представництва в континентальній та англосаксонській системі права, що характеризується формуванням науково-обґрунтованої доктрини процесуального представництва; поширенням застосування процесуального представництва учасників цивільного обороту у судових і позасудових органах; формуванням окремого інституту процесуальних представників; посиленням вимог щодо правової освіти у їх підготовці;

3. Етап розвитку – доктринальний розвиток процесуального представництва; поширення сфери застосування процесуального представництва на всі аспекти правовідносин; використання процесуального представництва в цивільному, господарському та кримінальному процесах, як обов'язкової передумови належного захисту учасників правовідносин.

Передумовами формування інституту процесуального представництва в Україні став період розвитку радянсько-правової доктрини процесуального представництва, що характеризується трьома основними етапами:

1. Перший етап – 1924 -1929 р.р., що характеризується посиленням ролі держави у здійсненні цивільного судочинства; звуженням сфери застосування договірної представництва; посиленням ролі держави у забезпеченні представництва громадян в судах;

2. Другий етап – 1929-1963 р.р., що характеризується теоретико-правовим опрацюванням і законодавчим закріпленням інституту процесуального представництва в суді, а також вдосконаленням судочинства в цивільних справах і забезпеченням якості роботи судових органів при збереженні значного впливу держави у цивільному судочинстві;

3. Третій етап – 1963-2005 р.р., що характеризується прийняттям у 1963 році нового Цивільного процесуального кодексу УРСР, що розширив межі участі цивільного процесуального представника у цивільному процесі; чітко визначив його статус та повноваження; надав гарантії реалізації його прав.

Актуальність даної теми зумовлена проведенням в Україні системних та ефективних правових реформ, що призводить до необхідності дослідження проблем удосконалення механізмів реалізації та захисту цивільних прав та інтересів особи у цивільному процесі та, у зв'язку з цим, переосмислення деяких підходів до правової природи процесуального представництва.

Важливим завданням держави є формування цивілізованих правових відносин між державою та громадянином завдяки реалізації їх прав на захист. Це вимагає створення найбільш оптимальної моделі цивільного судочинства як однієї з головних умов розбудови в Україні громадянського суспільства.

Багато дослідників розглядають процесуальне представництво з позиції процесуальних правовідносин. Зокрема, А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Н.А. Бондаренко зазначають, що процесуальне представництво – це правовідношення, в силу якого одна особа (представник) виступає в суді від імені та в інтересах іншої особи (того, кого представляють).

У юридичній літературі висловлюють і дещо інші позиції до розуміння цивільного процесуального представництва. Окремі вчені звертають увагу на те, що вказане представництво являє собою процесуальні відносини, за якими одна особа – представник виконує на підставі наданих їй законом, статутом, положенням або договором повноважень процесуальні дії на захист прав і охоронюваних законом інтересів іншої особи, державних і громадських інтересів. При цьому наголошується на складному характері такого представництва.

У такому контексті цивільне процесуальне представництво являє собою спеціальний тип правових відносин. Водночас, з цим трактуванням не погоджується А.І. Павлуник, на думку якого визначення поняття процесуального представництва необхідно проводити через процесуальну діяльність, а не через правовідношення, і таким чином процесуальне представництво визначається, як вчинення в цивільному процесі однією особою (представником) у межах наданих повноважень юридичних дій від імені іншої особи з метою захисту її прав та законних інтересів та/або реалізації її процесуальних прав чи обов'язків. Безперечно таке визначення варто уваги, оскільки відображає сутність процесуального представництва. Водночас, Г.З. Лазько в своїй роботі зазначає, що процесуальна діяльність не може вважатись ключовою ознакою процесуального представництва, зважаючи на те, що у ньому взаємодіє ціла низка як процесуальних, так і матеріальних прав та обов'язків, що мають здійснювати довіритель і представник. Термін "представництво" визначено у ст. 237 ЦК України, відповідно до частини 1 якої представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє [1].

Разом з тим, не є представником особа, яка хоч і діє в чужих інтересах, але від власного імені, а також особа, уповноважена на ведення переговорів щодо можливих у майбутньому правочинів. За своїм правовим змістом представництво сприяє більш повному використанню суб'єктами своєї цивільної правоздатності, а в окремих випадках є єдиною можливістю реалізувати її. Водночас, ЦПК України не має подібного визначення, а лише частина 1 статті 38 цього Кодексу говорить, що сторона, третя особа, особа, яка відповідно до закону захищає права, свободи чи інтереси інших осіб, а також заявники та інші заінтересовані особи в справах окремого провадження (крім справ про усиновлення) можуть брати участь у цивільній справі особисто або через представника [2].

З метою більш точного розуміння і застосування інституту цивільного представництва потрібно доповнити вказану вище норму саме цим визначенням, що знайшло своє відображення в нормах ЦК України. Повертаючись до статті 38 ЦПК України слід звернути увагу на те, що перераховані суб'єкти належать до осіб, які беруть участь у справі (ст. 26 цього Кодексу). На думку С.Я. Фурси, законодавець не перерахував усіх суб'єктів цивільного процесу, які мають право на представника. Наприклад, заявник (стягував) і боржник на стадії скасування судового наказу як суб'єкти наказного провадження також можуть діяти у цивільному процесі через представника. Через представника можуть діяти стягувач, боржник, як суб'єкти виконавчого провадження при вирішенні питань про відстрочку та розстрочку виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення та ін.

Досить важливими та такими, що мають обов'язкове значення при вирішенні питання про допуск до участі у справі представника, є положення матеріального права, де мають місце і імперативні норми, які стосуються кола суб'єктів, які мають право на звернення до суду при виникненні спірних питань. Так, у СК України передбачені певні категорії справ, де позивачі та відповідачі не можуть діяти у процесі через представника, наприклад справи про усиновлення. У таких справах обов'язково є участь заявника – усинювача, а також дитина, якщо вона за віком та станом здоров'я усвідомлює факт усиновлення.

Також за словами С.Я. Фурси на практиці досить часто зустрічаються випадки, коли самовпевненість особи проходить лише у процесі розгляду справи, якщо треба відповідати не тільки на запитання щодо обставин справи, які мали місце в минулому, а на правові питання. Відсутність юридичної освіти не можливо швидко компенсувати, тому сторона (та перелічені вище особи) вправі на будь якій стадії процесу розгляду справи просити допустити до участі у справі їхнього представника [5].

ЦПК України не обмежує кількість представників. Практика йде таким шляхом: особа може мати декількох представників. С.Я. Фурса представляв інтереси позивачки як фахівець у галузі права, тобто його участь зводилася до здійснення у процесі лише процесуальних прав. А чоловік позивачки – другий представник у справі – брав участь з метою розпорядження предметом матеріально – правового спору, тобто дружина наділила його спеціальними правами, передбаченими ст. 31 ЦПК України, а саме: право змінити предмет чи підстави позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог, укладення мирової угоди.

На практиці зовсім не багато говорять про представництво інтересів фізичних та юридичних осіб омбудсменом. Але згідно з п. 10 ст. 13 Закон України "Про Уповноваженого ВРУ з прав людини" уповноважений має право звертатися до суду із заявою про захист прав і свобод людини і громадянина, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити самостійно, а також особисто або через свого представника брати участь у судовому процесі у випадках та порядку, встановлених законом.

Метою передбаченого цивільним процесуальним законодавством представництва є, по-перше, надання юридичної допомоги громадянам та організаціям при розгляді і вирішенні цивільних справ у суді. По-друге, його метою є надання допомоги суду в установленні дійсних прав і обов'язків сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Проте основною його метою є отримання позитивного правового результату для особи, в інтересах якої діє процесуальний представник. В цьому і заключається суть представництва, адже представник вчиняє від імені довірителя всі процесу-

альні дії, якими його наділяє довіритель, розраховуючи саме на досягнення позитивного результату.

Висновки. Одним із найважливіших елементів механізму забезпечення прав і свобод особистості в будь-якому суспільстві є гарантія отримання юридичної допомоги. Опинившись у проблемній ситуації і не маючи спеціальних юридичних знань і навичок, людина потребує кваліфікованої допомоги представника для здійснення і захисту своїх інтересів.

У юридичній літературі останнім часом багато уваги приділяється судовому представництву, зокрема, хто може бути представником, якими правами і обов'язками наділяється представник, як слід оплачувати його працю. Дослідження так само зачіпають тему порядку оформлення повноважень представника. Представництво в цивільному процесі має велике значення і служить важливою гарантією у справі забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян і організацій. Участь судового представника в цивільному судочинстві сприяє з'ясуванню дійсних відносин сторін, прояву ініціатив та активності учасників процесу.

Перспективи подальших досліджень. Чинне цивільно-процесуальне законодавство в певних питаннях не узгоджується з іншими правовими актами та недостатньо чітко регулює окремі важливі питання процесуального представництва. Невирішеними повною мірою залишаються питання щодо підтвердження повноважень процесуальних представників, визначення обсягу їх спеціальних прав; низка норм діючого ЦПК України, які регулюють правовідносини з приводу представництва, застаріла й не відповідає вимогам сьогодення тощо. Зазначена ситуація не може не вплинути на практику застосування чинного законодавства України.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України – Відомості Верховної Ради України – 2014.
2. Цивільний процесуальний кодекс України. – Відомості Верховної Ради України – 2013.
3. Новицький І.Б. Основи римського громадянського права. – Учебник для вузів. Лекції. – М.: Зерцало, 2000. – 400 с.
4. Цивільне право України: Підручник: У 2-х томах / О.В. Дзера (кер. авт.кол) Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С.Кузнецової. – 2-е вид. допов. і перероб. – К.-Юрінком Інтер,2004. – 736 с.
5. Фурса С.Я. Довіреність та інститут представництва в цивільному законодавстві, нотаріальному і цивільному процесах України / Право України, 1999, №4. – 94-97 с.
6. Цивільний кодекс України.
7. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т.3: Юридична особа/ за ред. проф. І.В. Спасибко-Фатеевої. – Серія "Коментарі та аналітика". – Х.: Страйд, 2009. – 736 с.
8. Бірюков І. А., Заїка Ю. А., Співак Д. М. "Цивільне право України". Загальна частина. Навч. Посібник. – К.: Наукова думка, 2000 р. – 304 с.
9. Цивільне право України [Текст] : підручник / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибко-Фатеевої, В. Л. Яроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – С. 131-132.
10. Сульженко, Ю. О. Цивільне процесуальне представництво, його розвиток та види [Текст] / Ю. О. Сульженко // Бюл. М-ва юстиції України. – 2004. – № 1. – С. 76.

Єшматова Айгуль

*Науковий керівник
д.ю.н., професор Мамеїчук В.К.*

ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

У статті досліджено причини корупції в судовій системі України. Сформульовано поняття й ознаки корупції в суді. Виділено об'єктивні й суб'єктивні чинники судової корупції; Зазначено види корупційних практик у судовій владі. Наведено організаційно-правові засади усунення передумов

для корупційної практики в процесі здійснення судочинства. Проаналізовано практику притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за проступки, пов'язані з корупційними проявами

Ключові слова: суд, судова система, корупція, детермінанта, суддя, корупційна практика, корупційний ризик.

Шматова Айгуль

СРЕДСТВА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ И ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ КОРРУПЦИИ В СУДЕБНОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ

В статье исследуются причины коррупции в судебной системе Украины. Формулируется понятие и признаки коррупции в суде. Выделяются объективные и субъективные факторы судебной коррупции. Указываются виды коррупционных практик в судебной власти. Приводятся организационно правовые основы устранения предпосылок для коррупционной практики в процессе осуществления судопроизводства. Анализируется практика привлечения судей к дисциплинарной ответственности за проступки, связанные с коррупционными проявлениями.

Ключевые слова: суд, судебная система, коррупция, детерминанта, судья, коррупционная практика, коррупционный риск.

Eshmatova Aigul

MEANS OF CONTROL AND WARNING CORRUPTION IN THE JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE

The article explores the causes of corruption in the judicial system of Ukraine. The concept and signs of corruption in court are formulated. The objective and subjective factors of judicial corruption are singled out. Species of corruption practices in the judiciary are indicated. The organizational and legal basis for eliminating the prerequisites for corrupt practices in the process of legal proceedings is given. The practice of bringing judges to disciplinary responsibility for misdemeanors related to corruption manifestations is analyzed.

Keywords: court, judicial system, corruption, determinant, judge, corruption practice, corruption risk.

Постановка проблеми. Особлива увага до проблеми корупції в системі державної служби з боку державного управління зумовлена тим, що корумпованість державних службовців набула глобального характеру. Корупція розглядається як невід'ємний складник: з одного боку, двигун української економіки, з іншого боку, гальма української економіки, оскільки сьогодні всі економічні відносини побудовані на корупції. Її причини пов'язані з відсутністю контролю за витрачанням різного роду ресурсів під час їх реалізації в економічній політиці, бажанням людей заробити за рахунок свого кадрового положення.

Вирішення питань протидії та запобігання корупції повинно базуватися на теоретико-методологічному обґрунтуванні комплексу заходів, адміністративно-правовому підході до пізнання й моніторингу причинного комплексу відтворення феномену "корупція", а також розробленні ефективного адміністративно-правового механізму запобігання та протидії корупційним правопорушенням на сучасному етапі розвитку суспільства [2].

Проблема корупції у судовій владі – типове явище для країн перехідного типу розвитку, для більшості яких корупція у судовій владі спричиняє набагато більше шкоди, ніж будь-яка інша, оскільки навіть припущення, що судові органи є корумпованими, породжує в широкого загалу сумніви в ефективності антикорупційної діяльності як такої і, взагалі, щодо ефективності захисту права судовими засобами. За таких умов створення ефективних механізмів подолання й попередження цього негативного явища в органах судової влади є найбільш складним елементом антикорупційної стратегії. Тому які складності (економічні, політичні) не виникали б у держави у цій царині, необхідно докладати максимальні зусилля, щоб такі стратегії якомога повніше втілювались у життя. Процес цей тривалий, бо передбачає не лише створення відповідного правового фундаменту й достатньо високого рівня розвитку економіки України, а й змін у психології її громадян, для яких досі залишається характерним високий рівень сприйняття корупції як соціального явища (зокрема її схильності до корупційних моделей поведінки) [4, с. 5-8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що окремі аспекти корупційної поведінки представників судової влади досліджувались у працях В.Д. Бринце-

ва, М.В. Буроменського, В.В. Городовенка, Ю.М. Грошевого, В.Т. Маляренка, А.М. Марцинкевича, В.В. Сердюка та ін., однак перманентні "гучні" й маловідомі факти корупції у суддівському середовищі безумовно свідчать про актуальність подальшої наукової розробки цієї проблематики [4, 6].

Метою статті є здійснення аналізу сучасних заходів запобігання та протидії корупції, визначити причини, які заважають впровадженню ефективних засобів протидії корупції, виявити та обґрунтувати можливі дієві способи запобігання проявам корупційних правопорушень в умовах активного реформування законодавства.

Основні результати дослідження. Корупція як особливе соціальне явище існує в будь-якому суспільстві, яке потребує управління, і викоринити її повністю неможливо. Проте рівень корупції в різних країнах, у різні епохи різний. В одних державах, де ступінь поширеності різних форм зловживань своїми повноваженнями серед посадових осіб незначний, корупція не підриває основи державності, не заважає нормальному функціонуванню та розвитку суспільства і, отже, не становить серйозної небезпеки. В інших державах, де корупція поширюється на всі сфери суспільства, перетворюється на норму і традицію, вона знижує загальну ефективність державного управління і стає гострою національною проблемою.

Системність, як ключова ознака корупції, зумовлює нагальну потребу застосування таких же за масштабом системних засобів протидії, які можуть розглядатися як інструменти легітимації публічної влади взагалі й судової, зокрема. Передувати створенню ефективних державних механізмів протидії корупції повинен аналіз типових (можливих) проявів корупції, характерних саме в судовій владі.

Корупція в судовій системі може бути визначена, як використання суддями й посадовими особами, які здійснюють адміністративне управління судовими органами, своїх організаційних і владних повноважень у супереч установленням Конституцією й законодавством норм їх функціонування. Вона має свою специфічність, оскільки у випадку одержання неправомірної вигоди в обмін на застосування своїх владних повноважень суддя вносить рішення або вирок від імені держави й таким чином фактично прикривається нормою права.

Переїдемо до визначення й вивчення основних чинників, що детермінують корупційні процеси в судових органах, що дозволить сформулювати пропозиції, спрямовані на попередження делегітимації судової влади. Фахівці виокремлюють соціально-економічні, політичні, соціально-психологічні й правові чинники, детермінуючі такі процеси [3, с. 47-58]. У свою чергу правові чинники можна класифікувати на дві групи – об'єктивні та суб'єктивні.

Об'єктивні пов'язані з недосконалістю законодавства, що регламентує проходження справи скрізь судову систему. Йдеться про такі правові засади судочинства, як-то: а) неточність існуючих у законі формулювань, зумовлених недосконалістю законодавчої техніки, що, у свою чергу, створює передумови неоднозначності підходів до їх системного тлумачення й до різного використання оціночних понять; б) брак єдиних стандартів правової технології забезпечення якості судових рішень; допустимість дискреційних повноважень, непрозорість механізму прийняття певних процесуальних рішень і вчинення процесуальних дій; в) недоліки в організації діловодства в суді з питань розподілу справ між суддями, направлення рішень до Єдиного державного реєстру судових рішень, а також вжиття інших організаційних заходів; г) недоліки правової регламентації статусу суддів і працівників суду, особливо стосовно зобов'язань суддів щорічно подавати для оприлюднення декларації про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру.

Суб'єктивні чинники, що детермінують корупційні процеси в судовій владі, пов'язуються з низьким рівнем професійної культури загалом і правової, зокрема, із правосвідомістю носіїв владних повноважень – суддів, а також працівників апарату суду. У цьому аспекті ключовою засадою протидії корупції вбачається оптимальна кадрова політика в суді, а саме: а) упровадження ефективного оцінювання наявних професійних якостей у кандидата на ту чи іншу посаду в суді з висновком про можливість учинення ним корупційного правопорушення чи схильність до цього; б) вико-

ристання ефективного внутрішньосистемного й зовнішнього контролю за професійністю діючих кадрів; в) утілення в життя відповідних стандартів професійної поведінки; г) наявність дієвої системи підвищення кваліфікації (професійної якості) суддів і працівників суду тощо.

Із точки зору зручності для аналізу існуючої (можливі) корупційні практики в судовій владі можуть бути поділені на дві групи. Це корупція при здійсненні судочинства та корупція, що має місце при організаційному забезпеченні роботи суду.

Дослідження і виявлення причин виникнення корупції та досвіду боротьби з нею в інших країнах дозволяє розробити та запровадити комплекс заходів щодо запобігання та протидії корупції в Україні. До числа найбільш дієвих методів боротьби з корупцією нами віднесені такі:

- Оптимізація штатів центральних апаратів. Кількість державних службовців має бути приведена у відповідність до повноважень, які покладені на той чи інший орган виконавчої влади. Крім того, в посадових регламентах державних службовців доцільно позначити загальні принципи їх службового зростання, а також закріпити адміністративно-правові механізми використання кадрового резерву і ротації кадрів в єдиній системі державної служби [7, с. 132].

- Перероблення законодавчих актів запобігання та протидії корупції. Потрібне розроблення законодавчих актів, які сприяли б удосконаленню дисциплінарної практики, і формування режиму припинення корупції [1, с. 15].

- Можливість вибору для державного службовця. Для зниження рівня необґрунтованого адміністративного розсуду в питанні застосування адміністративного примусу необхідно встановити правовий механізм, який не даватиме державному службовцю можливості вибору між застосуванням заходів попередження і заходів адміністративного покарання в разі виявлення державним службовцем адміністративного правопорушення [9, с. 111].

У всіх випадках виявлення адміністративного правопорушення доцільно застосовувати адміністративні покарання, а не заходи організаційно-попереджувального характеру.

1. Зарубежний досвід боротьби з корупцією. Використання досвіду інших країн у боротьбі із цим явищем, застосування їхніх антикорупційних програм у нашій державі.

2. Створення інститутів із боротьби з корупцією, що мають повноваження для розслідування та припинення даного діяння.

3. Виховання неприйняття корупції в суспільстві.

4. Масштабна реформа державного управління, спрямована на зниження розміру державного апарату та підвищення його ефективності [5, с. 59].

Як свідчить дисциплінарна практика суддів, до основних корупційних практик у судочинстві належать: неповідомлення всіх учасників судового процесу, які беруть участь у судовому розгляді, про дату й місце судового розгляду, а також незалучення до справи третіми особами суб'єктів, чії права або інтереси вочевидь буде зачіпати судове рішення; безпідставна відмова учасників процесу в ознайомленні з матеріалами справи чи в здійсненні повного фіксування судового засідання; фальсифікація протоколу судового засідання; умисне невнесення до протоколу судового засідання певних свідчень від осіб, які брали участь у засіданні, якщо ці свідчення мали важливе значення для об'єктивного вирішення спору; знищення матеріалів звукозапису; прийняття ухвали про забезпечення позову, якщо застосування відповідних заходів не є необхідним, обмежує права й свободи особи або якщо при цьому має місце заздалегідь вирішення питань, пов'язаних із розглядом справи по суті; прийняття до розгляду й розгляд справи із порушенням правил підсудності, установлених процесуальним законодавством; порушення правил внутрішнього розподілу справ у суді відповідно до спеціалізації суддів; вирішення в судовому рішенні питань, що вже вирішені в іншому судовому рішенні, що набрало законної сили [3].

Серед питань організації судового процесу, які із самого початку були спрямовані на зменшення корупційних ризиків, є скорочення процесуальних строків. Автори Закону України "Про судоустрій і статус суддів" анонсували останнє як один із способів подолання судової тяганини, а саме: строки розгляду справ у кожній інстанції не повинні перевищувати місяця-двох, а в деяких категоріях справ – 20, 15 чи навіть

5-ти днів. Однак, як показує практика, при значному суддівському навантаженні, вимога дотримання передбачених строків судового провадження призводить до порушення процесуальних прав сторін і поверхневого розгляду справ. У результаті Україна має на сьогоднішній швидке, але неякісне правосуддя і, як наслідок, обгрунтовані передумови для корупційної практики – сотні тисяч скарг до Вищої ради юстиції про порушення строків розгляду справ, яка отримала право з їх допомогою маніпулювати суддями. Не допомагає в цій ситуації ані скорочене провадження в адміністративному судочинстві, ані заборона апеляційним судам повертати справи на новий розгляд, ані інші закладені в законі механізми, спрямовані на розвантаження судів.

Для запобігання корупційних проявів у процесі судочинства доцільним буде запровадження відповідних організаційно-правових заходів, що полягають, перш за все, у внесенні змін до Законів України "Про соудоустрій та статус суддів": а) щодо обов'язкової розміщення на загальнодоступних офіційних Інтернет-порталах щорічної інформації про кількість і категорії розглянутих справ окремими судами, кожним суддею цих судів із зазначенням кількості скасованих чи змінених рішень та ухвал, підстав скасування чи зміни останніх, а також наявності порушених дисциплінарних проваджень і прийнятих рішень про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; б) стосовно запровадження уніфікованості конструкції "конфлікт інтересів у сфері правосуддя" як ситуації, за якої пряма чи непряма особиста зацікавленість судді впливає (або може вплинути) на неупереджене й об'єктивне виконання ним судових функцій або при існуванні загрози виникнення протиріччя між особистою зацікавленістю судді й законними інтересами сторін судового процесу – фізичних, юридичних осіб чи держави; в) одним із випадків конфлікту інтересів у сфері правосуддя передбачити недопущення перебування на посадах судді й голови суду вищої інстанції цієї юрисдикції осіб, які є родичами чи свояками, і неприпустимість розгляду місцевими судами справ за участю особи, яка є головою апеляційного суду цього ж апеляційного округу; г) щодо запровадження в судах офіційної уніфікованої загальнодоступної системи про рух справи в суді через мережу Інтернет із вірогідною забороною розголошення відомостей, що дають можливість ідентифікувати фізичну особу; д) визначення права особи на законне, обгрунтоване та справедливе судові рішення як основоположний принцип судочинства.

Із втіленням у судову практику автоматизованої системи розподілу справ між суддями хоча й була виключена можливість участі суддів і голови суду в розподілі справ, однак остаточно не усунуто випадки, коли голови судів або їх заступники продовжують використовувати адміністративні механізми тиску на суддів, а саме: маніпулювання ними при вирішенні питань про відпустки, забезпечення їх житлом тощо. При цьому голови судів, зазвичай, не несуть ніякої відповідальності за прийняття незаконних рішень суддями того суду, який вони очолюють.

Етичні вимоги, що ставляться до суддів у різних країнах, впливають із міжнародних і національних документів. Аналіз міжнародної практики дозволяє назвати такі вимоги, обов'язки й обмеження для суддів: а) наявність високих моральних якостей; б) вимога так званої попереджувальної поведінки як при виконанні професійних обов'язків, так і поза службою, щоб не тільки не допустити порушень, а й не викликати підозру в порушенні; в) обмеження або заборона на отримання винагород і подарунків; г) обмеження або заборона щодо одночасного заняття й політичною чи будь-якою іншою діяльністю.

Етичні положення, зазначені в корпоративних кодексах, відіграють двояку роль: а) дають змогу суддям оцінювати свої дії в повсякденному житті й під час відправлення правосуддя, звіряти їх із вимогами високого престижу своєї професії, і б) служити єдиною системою критеріїв при оцінюванні різних аспектів поведінки судді з боку уповноважених органів у випадку оскарження його дій як таких, що порушують Присягу.

В Україні суддівське співтовариство прийняло власний Кодекс професійної етики суддів, норми якого служать підставою для кваліфікації проступку судді при притягненні його до юридичної відповідальності. Однак загальність і розпливчастість у формулюванні деяких положень, закріплених у ньому, значно ускладнюють застосування Кодексу. Подолати ці негативні моменти можливо, наприклад, за рахунок конкретизації його приписів і включення до структури відповідних коментарів щодо

кожного з положень. Брак у тексті Кодексу роз'яснень до статей пояснюється прийнято в Україні юридичною технікою складання законодавчих актів, згідно з якою коментар не є частиною нормативного акта. Уважаємо, що такий коментар Кодексу професійної етики судді кочне потрібен і може бути розроблений на підставі узагальнення практики його застосування.

Для підвищення ефективності контролю за моральним обличчям судді доцільно вдосконалити правову регламентацію роботи служби дисциплінарних інспекторів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Зважаючи на особливості діяльності, до її складу треба обирати юристів із бездоганною репутацією, необхідними знаннями й досвідом практичної діяльності на посаді судді, адвоката або прокурора не менше 10-ти років. Умови ж їх роботи мають сприяти ефективності виконання ними своїх обов'язків щодо своєчасного виявлення корупційних дій у судовій системі й оперативного вжиття заходів для усунення від посади суддів, що їх учиняють.

Певний корупційний ризик закладено й у норму, що регламентує процедуру визначення сум видатків із Державного бюджету України на поточний фінансовий рік. Зараз ціма питаннями займаються органи виконавчої влади за участю органів судових. Так, Голова Державної судової адміністрації України у встановлений законодавством строк повинен подати до Кабінету Міністрів України заявку стосовно фінансування судів загальної юрисдикції й органів суддівського самоврядування. При складанні такої заявки важливу роль відіграв би підрахунок середньої вартості розгляду кримінальної чи цивільної справи; з урахуванням цього потрібно визначити вартість правосуддя в цілому, що дозволить за допомогою такого орієнтиру обґрунтувати потреби судів у коштах при їх матеріальному забезпеченні. Указану заявку попередньо належить узгодити з Головою Верховного суду України й схвалити з'їздом суддів України (Радою суддів України). Крім того, бажано було б доповнити цей Закон положенням щодо участі голови ДСА у процесі обговорення проекту Держбюджету й у Верховній Раді України, особливо якщо при його складанні не були повністю враховані бюджетні запити судової влади.

Зазначене актуалізує питання розроблення й запровадження в практику функціонування судової влади антикорупційних стандартів як "єдиних для відокремленої сфери правового регулювання гарантій, обмежень чи заборон, що забезпечують попередження або зменшення впливу корупції на функціонування даної сфери" [4]. Іншими словами, йдеться про потребу розроблення системних заходів заборон, обмежень і дозволів, спрямованих на попередження корупційних проявів у сфері організації й функціонування судової влади.

Висновки. Таким чином, ключовими питаннями (відправними точками) при опрацюванні антикорупційних стандартів для сфери судової влади, з нашого погляду, повинні стати: а) статус судді (кваліфікація та спосіб добору й призначення на посаду, строк перебування на ній, можливості для кар'єрного зросту); б) рівень фінансового забезпечення функціонування судів (гарантії їх належного й своєчасного фінансування; індексація й паритетність при розподілі фінансових ресурсів між гілками влади; недопущення одностороннього впливу виконавчої влади при формуванні бюджетного запиту на потреби судової влади; підвищення якості умов роботи для працівників апарату суду); в) правова регламентація (удосконалення механізмів притягнення судді до юридичної відповідальності за вчинення корупційного діяння; мінімізація суддівського угляду, дискреційних повноважень; стандарти якості процесуальних рішень суду); г) соціальний контроль (удосконалення роботи Єдиного державного реєстру судових рішень, повноважень представників народу при здійсненні судочинства; відкритість судових слухань для суспільства та преси тощо); д) організація роботи суду (рівномірність та оптимальність навантаження на суддів; удосконалення системи роботи зі справами, документообігом у суді; спрощення процедури звернення до суду; універсалізація юрисдикції суду тощо). Зменшення проявів корупції у судовій системі підвищить суспільну довіру до неї.

Список використаних джерел

1. Гвоздецький В.Д. Оновлення адміністративно-правового механізму запобігання і протидії корупції в Україні, урухомлене революцією гідності // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – № 4 (75). – 2014. – С. 4-23.

2. Засоби протидії та запобігання корупції в умовах реформування законодавства./А.Суббот, Ю.Дем'янчук/ Підприємництво, господарство і право.- К., 2017. -113-117 с.

3. Коррупция: природа, проявления, противодействие: [моногр.] / отв. ред. Т.Я. Хабриева. – М.: Юриспруденция, 2012. – 688 с.

4. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі / [М.В. Буроменський та ін.]; Ін-т приклад. гуманіст. дослідж., МАКонсалтинг. – К.: Москаленко О. М. ФОР, 2009. – 220 с.

5. Кулик Л. М. Проблема асоціального у людській свідомості та поведінці / Л.М. Кулик // Морально-етичні засади реформування кримінального законодавства України. – Дніпропетровськ: Дніпро-петр. держ. ун-т внутр. справ, 2015.- С. 59-61.

6. Марцинкевич А.М. Збірник рішень про притягнення суддів до відповідальності / [А.М. Марцинкевич, Н.Г. Шукліна, О.В. Шамрай, О.П. Іщенко, М.М. Самофал]; за заг. ред. проф. В. Т. Маляренка. – К., 2012. – 230 с.

7. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія / Є. В. Невмержицький. – К. : КНТ, 2008. – 368 с.

8. Чемерис І.В. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління / І. В. Чемерис // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 3(12). – С. 110-118.

9. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

Зубець О.Г.

Науковий керівник:

д.ю.н., професор Матвійчук В.К.

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В статті досліджено поняття та зміст функцій і повноважень прокурора. Викладено законодавчі і наукові підходи щодо визначення функцій прокурора та проаналізоване чинне законодавство для з'ясування повноваження сторони обвинувачення.

Ключові слова: прокурор, процесуальне керівництво, нагляд прокурора, кримінальний процесуальний кодекс.

Зубець А.Г.

ПОЛНОМОЧИЯ ПРОКУРОРА ПО УГОЛОВНО ПРОЦЕССУАЛЬНЫМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ УКРАИНЫ

В статье исследовано понятие и содержание функций и полномочий прокурора. Изложены законодательные и научные подходы к определению функций прокурора и проанализировано действующее законодательство для выяснения полномочия стороны обвинения.

Ключевые слова: прокурор, процессуальное руководство, надзор прокурора, уголовный процессуальный кодекс.

Zubets O.G.

THE POWERS OF THE PROSECUTOR UNDER THE CRIMINAL PROCEDURAL LAW OF UKRAINE

The article deals with the concept and content of the functions and powers of the prosecutor. Legislative and scientific approaches regarding the definition of the functions of the prosecutor and the analyzed legislation in force to determine the powers of the prosecution are outlined.

Keywords: prosecutor, procedural guidance, prosecutor's supervision, criminal procedural code.

Постановка проблеми. є визначення повноважень прокурора за новим кримінальним процесуальним законодавством України.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Вагомий внесок у дослідження питань функцій та повноважень прокурора внесли такі науковці: Давиденко Л.М., Гончаренко В.Г., Литвак О.М., Бабіков О.П., Руденко М.В., Нор В.Т., Погорецький М.А., Маляренко В.Т., Гринюк В.О., Шумило М.Є., Толочко О.М., Юрчишин В.М. та інші.

Мета дослідження. Є комплексне дослідження суті та змісту функцій та повноважень прокурора в кримінальному процесі.

Основні результати дослідження. Функції прокуратури, як доречно зауважує В. Сухонос, – це види її діяльності, спрямовані на забезпечення правопорядку, які відповідають завданням, поставленим перед прокуратурою, закріпленим у Конституції і законодавстві, і які визначають характер компетенції прокуратури [1, 63].

Одразу зупинимося на функціях та призначенні прокурора у новому КПК України. Так, виходячи з положень ст. 121 Основного Закону України, прокурор у кримінальному провадженні виконує дві функції – підтримання державного обвинувачення в суді та нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство.[2] Новий КПК України також передбачає такі ж напрями діяльності.

Окрім цього у п. 9 перехідних положень Конституції України вказується що прокуратура продовжує виконувати функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів та функцію попереднього слідства.

Водночас ст.2 Закону України "Про прокуратуру" від 14 жовтня 2014 р. [4], на відміну від ст. 121 Конституції, має назву "Функції прокуратури" [5, с. 87].

Очевидною розбіжністю між згаданими вище нормативно – правовими актами в частині конституційного закріплення функції "загального нагляду" і відповідно відсутністю її на законодавчому рівні спеціального закону.

Законодавець намагався пом'якшити цю розбіжність внесенням застереження до Розділу XIII Закону України "Про прокуратуру" такого змісту: "1. Прокуратура виконує функцію нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами виключно у формі представництва інтересів громадянина або держави в суді".

Однак ця норма Перехідних положень прямо суперечить основному змісту Закону, за яким прокуратура не має права здійснювати представництва інтересів в суді щодо усіх категорій громадян, а виключно у випадках, якщо така особа неспроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність тощо (стаття 23 Закону).

Закон не регламентує порядок реалізації функції нагляду за додержанням прав і свобод громадян, додержанням законів з цих питань щодо осіб, права та інтереси яких прокуратура не має права представляти в суді. Тому положення п.1 Розділу XIII Закону України "Про прокуратуру" не може бути реалізоване практично в абсолютній більшості випадків. Зазначене є формою дискримінації громадян, що прямо заборонено статтею. 24 Конституції України[6].

Отже з положень Конституції України та Закону України "Про прокуратуру" опосередковано впливає зміст функцій та повноважень прокурора. Безпосереднє розуміння цього питання дає нам КПК України. На жаль процесуальний кодекс не містить чітко закріпленого переліку функцій прокуратури, тому їх зміст шукаємо в положеннях КПК України щодо повноважень прокурора. Відсутність такого законодавчого регулювання сприяє актуальності дослідження цього питання серед науковців.

Так, Гловюк І. вважає, що прокурор у кримінальному процесі здійснює функцію кримінального переслідування, до форм якого вона відносить: підозру, обвинувачення, здійснення щодо особи кримінального провадження із застосуванням примусових заходів медичного характеру, здійснення щодо неповнолітнього провадження із застосуванням примусових заходів виховного характеру[7, с. 18].

У свою чергу Юришин В. обґрунтовує думку, що у досудовому розслідуванні прокурор виконує основні та додаткові функції. До основних відносить: нагляд за додержанням законів усіма суб'єктами цієї стадії кримінального провадження; процесуальне керівництво органами, які розслідують кримінальні правопорушення; підготовку обвинувального акта (кримінального позову); правозахисну функцію. Додатковими функціями прокурора є: безпосередня участь прокурорів в розслідуванні крим-

інальних правопорушень; координаційна; запобіжна (попереджувальна); організаційного забезпечення [8, с. 150].

Руденко М. на досудовому розслідуванні виокремлює дві самостійні функції прокурора: нагляд за додержанням законів і процесуальне керівництво під час проведення досудового розслідування [9, с. 163].

Беручи до уваги позиції Юрчишин В. та Руденко М., слід розуміти, що функція прокурора в кримінальному провадженні аж ніяк не обмежується стадією досудового розслідування. Саме тому доцільніше взяти за основу дослідження думку Толочко О., який функції прокурора співвідносить із стадіями кримінального провадження. Науковець виділяє такі процесуальні функції прокурора у кримінальному провадженні: прокурорський нагляд за додержанням законів органами досудового розслідування; процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, організація проведення досудового кримінального провадження; підтримання обвинувачення; доведення суду позиції щодо підтримання перед судом або заперечення положень судового рішення [10, с. 83].

Вагомою новелою КПК України 2012 року є основоположна норма про те, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Саме це і визначає зміст та спрямованість його повноважень.

У кримінальному процесі основні повноваження прокурора визначаються ст.36 КПК України [3]. При цьому законодавець у названій статті розмежував компетенцію в залежності від стадії кримінального процесу. Частиною 2 вище названої статті окреслено повноваження при здійсненні нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва. У 4 частині цієї статті регламентовано повноваження керівників органів прокуратури та апаратів прокуратур під час судового розгляду справ та перегляду судових рішень. Частиною 5 статті окреслено права керівників органів прокуратури на зміну органу досудового розслідування, а у частині 6 право керівників органів прокуратури на скасування постанов слідчих та підпорядкованих прокурорів [11].

Поряд з цим, новими повноваженнями прокурора стали, зокрема, наступні: повідомляти особі про підозру; доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави; затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування; відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку встановленому цим Кодексом; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання.

Позитивним моментом у правовому регулюванні статусу прокурора в кримінальному провадженні є закріплення у кодексі основних принципів діяльності прокурора. Зокрема, ч. 1 ст. 36 КПК України закріплює принцип незалежності прокурора у кримінальному судочинстві, а також принцип обов'язковості законних вимог та процесуальних рішень прокурора. Кожен прокурор у своїй наглядовій діяльності є вільним від будь-якого стороннього впливу і під час виконання покладених на нього функцій керується тільки законом і наказами Генерального прокурора.

Принцип незалежності органів прокуратури має важливе державне і політичне значення, оскільки тільки при послідовному дотриманні цього принципу прокуратура може виконувати покладені на неї державою завдання щодо здійснення прокурорського нагляду у кримінальному судочинстві.

Однак, на відміну від зовнішньої незалежності, яка є абсолютною, внутрішня процесуальна незалежність прокурорських працівників може бути обмежена. До таких випадків можна віднести: відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення, його зміну або висунення додаткового обвинувачення. Для прийняття цих процесуальних рішень прокурор, який підтримує державне обвинувачення, обов'язково повинен отримати згоду керівника органу прокуратури, в якому він працює, а якщо державне обвинувачення підтримує керівник органу прокуратури, то він повинен погодити відповідні процесуальні документи з прокурором вищого рівня.

Принцип обов'язковості законних вимог та процесуальних рішень прокурора полягає в тому, що вимоги та процесуальні рішення прокурора, які випливають з його повноважень по нагляду підлягають безумовному виконанню у встановлений строк.

На теперішній час дуже важливим напрямком діяльності прокурора є забезпечення законності при повідомленні особі про підозру (ст.ст. 276-279 КПК України). Законність цієї важливої процесуальної дії перевіряється уже в момент звернення слідчого до прокурора за погодженням письмового повідомлення про підозру. Перед вирішенням цього питання прокурор вивчає матеріали кримінального провадження, підстави для підозри, в необхідних випадках особисто допитує особу. Такі дії прокурора попереджують порушення закон у слідчим.

Як уже зазначалося, прокурор здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, але з початком судового провадження змінюється характер повноважень прокурора, він втрачає владні повноваження, пов'язані зі здійсненням процесуального керівництва досудовим розслідуванням, зокрема і повноваження щодо скасування незаконних постанов слідчого чи оперативного підрозділу, і набуває статусу рівноправного учасника судового кримінального провадження, виконуючи свою основну процесуальну функцію

- підтримання державного обвинувачення [12, с.123-124].

У юридичній літературі державне обвинувачення визначається: як процесуальна і публічна діяльність прокурора у доведенні перед судом обвинувачення, з метою забезпечення реалізації кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин; як кримінально-процесуальна та публічна діяльність прокурора у доведенні перед судом твердження про вининення конкретною особою злочину, висунутого у встановленому законом порядку, з метою забезпечення щодо неї реалізації кримінальної відповідальності або звільнення від кримінальної відповідальності [13, с. 18, 50]; як сукупність дій прокурора з відстоювання перед судом свого висновку про винність підсудного.

Проте, як і раніше, підтримання державного обвинувачення в суді визнається самостійною сферою прокурорської діяльності, яка характеризується особливими завданнями, повноваженнями, предметом, а також специфічними правовими засобами й методикою її реалізації.

Отже, основним завданням прокурора в суді є безпосереднє здійснення обвинувальної діяльності, адже згідно з КПК України (ст. 36) саме прокурор, який підтримує державне обвинувачення, і є обвинувачем.

У чинному КПК України вперше зроблено спробу покласти на одну й ту ж особу здійснення повноважень у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Позитивною рисою цієї новації є те, що прокурор, який здійснював нагляд на стадії судового розслідування, добре знає всі обставини справи, що полегшує йому подальшому виконання функції державного обвинувачення.

Висновки. Отже, прокурор за новим КПК має достатньо широке коло повноважень. Прокурор здійснює свої функції від початку кримінального провадження до його завершення. Він координує діяльність органів досудового розслідування. Координаційну діяльність прокурор здійснює у декількох формах. Важливим напрямком діяльності прокурора є забезпечення законності при повідомленні особі про підозру. Згідно зі своїми повноваженнями прокурор, разом з тим, здійснює процесуальне керівництво.

Список використаних джерел

1. Сухонос В.В. правові та досудовим розслідуванням організаційні аспекти розвитку прокуратури України в сучасних умовах: монографія. – Суми, 2010. – С.63
2. Конституція України [Текст]: офіц. текст: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.: станом на 15.05.2014 р.]. – К.:Мінво юстиції України, 2015. – 124 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI[Текст]: офіц. текст. Станом на 16.08.2015 р.// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, №9-10, №11-12, №13, ст.88.
4. Про прокуратуру [Текст]: закон України від 14.10.2014 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, ст.12.
5. Погорецький М. Прокурор у кримінальному процесі: щодо визначення функцій // Право України: юридичний журнал: науково-практичне фахове видання. – Київ, 2015. – №6. – С. 86-95.
6. Рішення Консультативної ради при Генеральній прокуратурі України № 5-2/14 від 07.11.2014 // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: [_www/gp.gov.ua/userfiles/Rishennja_5-2-14/doc](http://www.gp.gov.ua/userfiles/Rishennja_5-2-14/doc)
7. Гловюк І.В. Деякі проблеми тлумачення категорії "обвинувачення" (нормативний аспект) // вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 1. – С. 17-22.
8. Юрчишин В.М. Генезис кримінальних процесуальних функцій прокурора на досудовій стадії процесу // вісник прокуратури. – 2014. – №3. – С. 144-152.
9. Руденко М. процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як нова функція прокуратури України: поняття, зміст і структура // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – №1. – С. 160-168.
10. Толочко О. Процесуальні функції прокурора у кримінальному провадженні // Право України: юридичний журнал: науково-практичне фахове видання – Київ, 2015. – №6. – С. 77-85.
11. Бабіков О. Проблеми питання у визначенні повноважень прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів при проведенні досудового розслідування. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://khar.gp.gov.ua/ua/intervu_ta_komentar?_m=publications&_t=rec&id=157625
12. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила.- К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
13. Підтримання прокурором державного обвинувачення / Л.Р. Грицаснко (кер. Авт. Кол.); Г.П. Середя, М.К. Якимчук (та інші); за загальною. Редакцією Г.П. Середи. – К.: Видавництво "Юридична Думка", 2010. – С.18,50. – 656 с.

Ільницький С.В.

*Науковий керівник:
к.е.н. Матвеев С.В.*

СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНАХ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ ЗЛОЧИНІВ

Стаття присвячена кримінально-правовим проблемам кваліфікації злочинів, вчинених у співучасті. На підставі положень КК запропоновані як загальні, так і спеціальні правила кваліфікації злочинів, вчинених співучасниками (незакінчений злочин, співучасть у злочинах зі спеціальним суб'єктом, ексцес виконавця, невідале діяння співучасника, добровільна відмова співучасників тощо).

Ключові слова: кваліфікація злочинів, співучасники злочину, склад злочину, межі ставлення у вину.

Ільницький С.В.

СОУЧАСТИЕ В ПРЕСТУПЛЕНИЯХ ПО УГОЛОВНОМУ ПРАВУ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА КВАЛИФИКАЦИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Статья посвящена уголовно-правовым проблемам квалификации преступлений, совершенных в соучастии. На основании положений УК предложены как общие, так и специальные правила квалификации преступлений, совершенных соучастниками (неоконченное преступле-

ние, соучастие в преступлениях со специальным субъектом, эксцесс исполнителя, неудачное действие соучастника, добровольный отказ соучастников и т.д.).

Ключевые слова: квалификация преступлений, соучастники преступления, состав преступления, границы отношение в вину.

Ilnitsky S.V.

PARTICIPATION IN CRIMES UNDER CRIMINAL LAW AND ITS IMPACT ON THE QUALIFICATION OF CRIMES

The article is devoted to criminal legal problems of qualification of crimes committed in complicity. Based on the provisions of the Criminal Code, both general and special rules for the classification of crimes committed by accomplices (unfinished crime, complicity in crimes with a special subject, excesses of the perpetrator, unsuccessful action of the accomplice, voluntary refusal of accomplices, etc.) are proposed.

Keywords: qualification of crimes, accomplices in a crime, the composition of a crime, the boundaries of the attitude of guilt.

Постановка проблеми. Проблеми організованої злочинності в останнім часом набули, і не в останню чергу за допомогою засобів масової інформації, широкого резонансу. Проте публіцистичний підхід зумовив спрощене явлення про це явище в суспільній свідомості. У зв'язку з цим намітилася тенденція до того, що тільки поняття "організована злочинність" пов'язується із співучастю. Але організована група – це насамперед одна із форм співучасті, поняття та ознаки якої розглядаються в межах інституту співучасті у злочині. Тому й викликана необхідність аналізу не лише якоїсь однієї форми співучасті чи виду одного із співучасників у аспекті проблеми боротьби із злочинністю, а й дослідження комплексу аспектів злочинної діяльності при співучасті.

Не зважаючи на те, що за останні десятиліття здійснено чимало досліджень, присвячених питанням співучасті, в теорії і сьогодні спостерігаємо розбіжність думок щодо актуальних питань співучасті. Це й призводить до неоднозначності судових рішень та численних помилок при кваліфікації злочинів і призначенні покарання. Таким чином можна констатувати, що стан розробленості даної проблеми не відповідає вимогам сьогодення. Існують потреби в проведенні нових досліджень.

Одним із актуальних завдань, що стоять перед юридичною наукою і практикою, є розробка і здійснення більш ефективних засобів боротьби з правопорушеннями і їх крайнім проявом – злочинністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У кримінально-правовій науці визначення форм співучасті, їх ознак і здійснення їх диференціації є одним із ключових питань. У своїх працях дані проблеми розглядали С.В.Афіногенов, В.Алексеев, М.І.Бажанов, В.Биков, Н.П.Водько, Р.Р.Галиакбаров, Ю.І.Ляпунов, Г.В.Новицький, А.А.Пюнтковский, В.В.Сташис, І.К.Туркевич та інш. [5; 6; 14]

У теоретичному плані питання про види співучасників, як і вчення про співучасть в цілому, відносяться до числа складних і важливих проблем Загальної частини кримінального права. Значну увагу цим питанням приділяли по сьогодшній день такі вчені, як Н.О.Гуторова, О.І.Гуров, У.С.Джекебаев, А.Ф.Зелінський, Н.Г.Ванцова, О.О.Кваша, А.П.Козлов, М.І.Коржанський, Н.Ф.Кузнецова, І.І.Карпець, Ю.О.Красиков, У.Е.Лихмус, В.В.Лунєєв, О.В.Пушкін, В.С.Прохоров, В.Г.Смірнов, О.М.Царегородцев, М.А.Шнейдер, та інш. [8; 9; 10; 12; 15]

У кримінології питання про учасників злочину є частиною більш широкої проблеми – особистість злочинця. Вчені-кримінологи в своїх працях значну увагу приділяли аналізу різних аспектів особистості злочинця. Це зокрема стосується Г.А.Аванесова, В.Л.Васильєва, Б.С.Волкова, Ю.А.Вороніна, А.І.Долгова, М.І.Єнікєєва, А.П.Закалюка, В.К.Звірбуля, О.М.Костенка, М.В.Кудряцева, Н.С. Лейкіної, С.А.Тарарухіна, В.П.Філонова та інш.[11; 13]

Метою дослідження є аналіз проблеми співучасті у злочині, визначення ефективності кримінально-правових норм, що регулюють питання умисної спільної злочинної діяльності декількох осіб, розробка рекомендацій щодо вдосконалення кримінального законодавства України. Досягнення даної мети відбувається шляхом осмислення поняття суб'єктивних і об'єктивних ознак співучасті, співвідношення її форм та видів співучасників, їх значущості для кваліфікації злочинів.

Основні результати дослідження. У науці кримінального права є досить багато наукових досліджень, пов'язаних із співучастю в цілому, його формами і видами співучасників. Проте проблема співучасті залишається однією з найскладніших і найменш розроблених у кримінальному праві. Це призводить, в кінцевому рахунку, до неоднозначності судових рішень та численних помилок при кваліфікації злочинів і призначенні покарання.

Така складність даного феномена зумовлена тим, що злочинна діяльність, як і будь-яка правомірна діяльність людини, може здійснюватися не тільки одиничними суб'єктами, а й декількома особами і навіть певною організацією людей, наділених різними злочинними "правами" і "обов'язками", з ієрархічним керівництвом: від організаторів до виконавців, пособників і підбурювачів.

Історично службова функція інституту співучасті насамперед виражалася в обґрунтуванні кримінальної відповідальності осіб, які безпосередньо злочин не вчиняли, тобто не виконували об'єктивної сторони складу злочину, але в різних формах сприяли його вчиненню, а саме -досягненню єдиного злочинного результату. Інститут співучасті, включений до КК України 2016 р. порівняно з раніше діючим КК України 1960 р., суттєво розширив коло питань, пов'язаних із співучастю. По-перше, питанням співучасті замість однієї ст.19 (КК України 1960 р.) присвячено цілий розділ VI, де по-новому, більш точно, подано саме визначення поняття співучасті (ст.26), уточнено та детальніше визначено поняття видів співучасників (ст.27). Введені норми, раніше відсутні в кримінальному законі, про форми співучасті (ст.28), правила кваліфікації їх діянь (ст.ст.29,30), про добровільну відмову співучасників (ст.31). Встановлений порядок призначення покарання за злочини вчинені в співучасті (ст.68), та значно розширилося коло складів злочинів, в яких містяться ознаки, що характеризують окремі форми співучасті в якості обставин, що обтяжують відповідальність [3].

Для правильного застосування норм КК України про співучасть слід передусім визначити його поняття. Згідно із ст.26 співучасть у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину.

Питання про поняття співучасті, незважаючи на багаторазові спроби науковців в його вирішенні, належали до числа спірних, деякі його аспекти залишаються дискусійними і нині. Складним є питання про юридичну природу співучасті. У теорії кримінального права існують дві концепції юридичної природи співучасті. Одна із них має в основі акцесорну природу (від лат. слова *accessorium* – "додатковий", "несамостійний") співучасті. Прихильники іншої концепції розглядають співучасть як самостійну форму злочинної діяльності. Суть акцесорної природи співучасті полягає в тому, що центральною фігурою співучасті визнається виконавець, діяльність інших співучасників є допоміжною, такою, що немає самостійного значення.

Активним прихильником логічної акцесорності в кримінальному праві є, зокрема, М.Ковальов. В своїй роботі він дійшов висновку, що склад злочину виконується безпосереднім виконавцем. Іншими співучасниками "сам склад злочину не виконується", а в діях підбурювачів і пособників існує "загальний склад злочину", який і визначає їх відповідальність [10]. З деякими застереженнями акцесорну теорію як таку, що лежить в основі відповідальності співучасників, підтримує і О.В.Наумов. Водночас, він визнає, що відповідальність співучасників, яка безпосередньо залежить від відповідальності виконавця, все ж таки повною мірою має самостійний характер.

На нашу думку, одним з основоположних принципів кримінального права є принцип індивідуальної відповідальності особи за вчинений злочин. Згідно із ст.2 КК України до особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру тільки тоді, коли вона вчинить діяння, яке містить всі ознаки складу злочину, передбаченого КК України. Проте це не означає однакову відповідальність співучасників. Конституційний принцип рівності громадян перед законом (ст.24 Конституції України) слід розуміти як рівність підстав для притягнення до кримінальної відповідальності [1].

При розкритті змісту співучасті слід встановлювати його об'єктивну і суб'єктивну сторони, інакше кажучи, об'єктивні й суб'єктивні ознаки цієї форми співучасті.

Як особлива форма злочинної діяльності співучасть характеризується об'єктивними ознаками, що дають можливість відмежувати співучасть від простого випадкового

збігу обставин і часу при вчиненні одного і того ж злочину. Наприклад, при крадіжці інструментів з охоронюваного складу, вчиненої декількома працівниками, що мають доступ до цих інструментів через виконання професійних функцій. Проте слід відмітити, що поділ ознак співучасті на об'єктивні та суб'єктивні здійснюється наукою кримінального права з пізнавальною метою. Адже в дійсності, об'єктивні й суб'єктивні ознаки як властивості будь-якого явища, в тому числі злочинної діяльності, утворюють нероздільну єдність, і розглядати їх ізольовано, у відриві одних від інших, неможливо. Тому ми не можемо погодитися із думкою, яка зустрічається в кримінально-правовій літературі, що співучасть в принципі характеризується однією ознакою – спільністю дій співучасників, які мають свою специфіку як в об'єктивній, так і в суб'єктивній площинах [14].

По суті, сучасне розуміння об'єктивних ознак співучасті випливає безпосередньо з етимологічного розуміння. Слово "співучасть" визначається в тлумачному словнику так: бути учасником, товаришем чи пособником, помічником в чому-небудь. Спільна участь із ким-небудь у якійсь справі діяльності [4].

У кримінальному праві суб'єкт – це індивід, який досяг встановленого законом віку кримінальної відповідальності, осудний і здатний нести кримінальну відповідальність або, інакше кажучи, є суб'єктом злочину. Особи, які не володіють даними ознаками, не можуть виступати в якості співучасника злочину.

Для повного визначення співучасті в цілому такої об'єктивної ознаки, як участь двох і більше суб'єктів у вчиненні злочину недостатньо. Це пояснюється тим, що є випадки (на що зверталася увага в дореволюційній літературі), коли дії декількох осіб призводять до одного злочинного результату, проте їх не можна визнати співучастью. Наприклад: якщо особа намірилась проникнути на склад приватної фірми та викрасти майно і увійшовши в дане приміщення, почула кроки, вітає з місця вчинення злочину, в цей час по вулиці проходила інша особа, яка, скориставшись зламаним замком, доведе крадіжку до кінця, то визнати цих осіб співучасниками буде неправомірно. Тут має місце випадковий збіг злочинів. Тобто в такій ситуації декілька осіб, спільні дії яких, хоч і привели до одного злочинного результату, що є одним з об'єктивних ознак співучасті, не можуть розглядатися як співучасники через відсутність об'єктивного і суб'єктивного зв'язку їх дій.

Тому для розмежування співучасті від інших випадків збігу діяльності декількох осіб у вчиненні одного злочину необхідно визначити другу важливу об'єктивну ознаку співучасті – спільну діяльність осіб у здійсненні злочину.

В кримінально-правовій літературі немає єдиної думки в розумінні даної ознаки спільності. На думку П.А. Грішаєва і Г.А. Крігера, поняття спільності складається із чотирьох елементів: "По-перше, злочин здійснюється спільними зусиллями декількох осіб. По-друге, злочинний результат (наслідок) буде для даних осіб спільним, єдиним. По-третє, дії кожного учасника є в конкретній ситуації даного злочину необхідною умовою здійснення дій іншими співучасниками. По-четверте, злочинний результат чи факт здійснення злочину знаходиться в причинному зв'язку з діями кожного із співучасників [7].

Щодо визначення ознаки спільності як об'єктивної чи суб'єктивної ознаки співучасті автор поділяє позицію Ф.Г.Бурчака. Ця позиція насамперед відповідає закону (ст.26 КК України), оскільки співучасть визнається як умисна спільна участь у вчиненні злочину. "Спільна злочинна діяльність передбачає наявність певної психологічної спільності, психологічного зв'язку між спільно діючими особами. Встановлення мінімальної межі цієї психічної спільності дає змогу відокремити дії декількох осіб при вчиненні одного злочину, що складають співучасть, від інших випадків збігу обставин місця і часу при вчиненні одного злочину" [3]. Отже, йдеться про умисну спільність, тобто про специфіку діяння, вчиненого співучасниками, особливості зв'язку дій кожного з них з діяннями інших осіб і з спільно вчиненим злочинном. Така точка зору досить обґрунтована.

Слід зазначити, що найбільш наочно проявляється спільний результат при вчиненні злочину декількома особами з прямим умислом, коли кожний із них бажає спричинити один і той же результат і всіма зусиллями досягає його. Труднощі у досягненні спільного результату виникають при непрямому умислі однієї з осіб, коли відсутня пряма згода на вчинення злочину, для того хто діє з непрямим умислом, результат є

побічним, небажаним і дана особа, як правило, не конкретизує його. Наприклад, злочинець намагається вночі викрасти з аптеки наркотики і намагається зірвати ґрати з вікна; перехожий говорить йому, що у дворі ґрати вийшли із ладу і тому не закриті; злочинець, скориставшись порою, викрав бажане. При доказуванні знання перехожим факту крадіжки ми розуміємо, що він не думав про крадіжку безпосередньо наркотиків, спектр предметів крадіжки в його свідомості був набагато ширший – і наркотики, і ліки, і спирт і тощо, а можливо, про наркотики він не думав. Саме тому наявність спільного результату при непрямому умислі з позиції існуючої доктрини є не зовсім допустимим. Дана проблема вирішується досить просто при акцесорній теорії співучасті – слід інкримінувати результат, який бажала досягти особа, яка діє з прямим умислом, поза нею дана проблема не вирішується, при наймі без створення додаткових фікцій.

Відсутність спільного для всіх співучасників результату тягне за собою невизнання діяльності співучастю, з чим слід погодитися. Проте інколи в судовій практиці зустрічаються справи досить спірні в плані відсутності співучасті. В цьому випадку показовим є приклад із судової практики, наведений П.Ф.Тельновим. Ч. і К. розпочали біжку в ресторані з одним із відвідувачів цього закладу, в ході якої Ч. наносив удари останньому кулаком, а К. вдарив його кріслом по голові, від чого потерпілий помер. Ч. і К. були засуджені як співучасники вбивства. Пленум Верховного Суду СРСР скасував вирок суду по даному питанню, визнав К. винним у вбивстві, а Ч. – в скоєнні злісного хуліганства, відкинувши в даному випадку співучасті у злочині [15].

Аналізуючи даний приклад, ми вважаємо, що умисел на вбивство у суб'єкта виник не заздалегідь, швидше за все у нього був умисел на побиття потерпілого, приєднання ж другого суб'єкта до злочинної діяльності саме на цьому етапі утворювало співучасті у побитті – спричиненні тілесних пошкоджень. Пізніше умисел першого змінився (до вбивства), і на цьому етапі співучасті перестала існувати. Факт різної кваліфікації вчиненого при цьому не виключає співучасті, так і сам П.Ф.Тельнов визнає можливість співучасті при посяганні на різні об'єкти, оскільки має місце фактична належність двох осіб до однієї події [73], тобто одне злочинне діяння лише юридично по різному оформлене.

Співучасті має місце лише тоді, коли злочин вчинений декількома суб'єктами умисно. Це положення закріплено в КК України, де вказується, в ст. 26, що співучасті – це "...умисна спільна участь... у вчиненні умисного злочину". Таким чином, суб'єктивна сторона співучасті – це умисна вина [2].

Умисел, як відомо, складається із двох моментів: інтелектуального і вольового. Перший характеризує обсяг і характер знань і уявлень суб'єкта про вчинене діяння, другий – ставлення суб'єкта до обставин, подій, дій, знання про які є змістом інтелектуального моменту.

Поділяє таку думку й А.В.Ушаков, який переконаний, що співучасті можлива "тільки тоді, коли особа об'єктивно сприяла скоєнню злочину, мала з безпосереднім виконавцем єдиний намір, спільну мету, взаємну інформованість про злочинну діяльність".

Без інформованості кожний з учасників злочину діє самостійно і несе відповідальність лише в межах скоєного ним особисто. Умисел співучасників – від виконавця до пособника – передбачає, що вони всі діють разом, спільно, узгоджено. Але така узгодженість їх дій не означає обов'язкової наявності попередньої домовленості, тобто попередньої змови. Якщо така домовленість є, то це свідчить про наявність групи осіб, які діють за попередньою змовою.

Доцільно, на нашу думку, проаналізувати і такий аргумент, що наводився для заперечення одностороннього зв'язку між співучасниками, як його невідповідність законодавчій нормі. Посилаючись на норму закону, де співучасті визначалась як умисна спільна участь двох і більше осіб у вчиненні злочину, П.Ф.Тельнов писав, що в законі не випадково підкреслюється суб'єктивна ознака співучасті – умисна спільна злочинна діяльність не менш як двох осіб. Законодавець конкретно вказує на недостатність для співучасті спільності дій для об'єктивної сторони, необхідно також, щоб ця спільність була умисною, щоб винні усвідомлювали її. Причому умисна спільність злочину, тобто усвідомлення тієї обставини, що суспільно небезпечне діяння скоюється не одноосі-

бно, а спільно, щонайменше двома особами, однаковою мірою обов'язкове для суб'єктивної сторони діянь усіх співучасників, у тому числі виконавців злочину [73].

При злочинності бажаного і побічного результатів особа в такій ситуації повинна нести відповідальність за два злочини (вчинені з прямим і непрямим умислом). Переносячи сказане на співучасть, слід відзначити, що спільний результат, який є для співучасників, що діють з прямим умислом, являє собою побічний цілеспрямований результат для співучасника, котрий діє з непрямим умислом. Досить яскравий приклад наводить М.І.Бажанов: три чоловіки звалили на землю потерпілого, завдаючи йому ударів ногами, руками по різних частинах тіла, не бажаючи спричинення смерті, але свідомо допускаючи і такий наслідок побоїв. Внаслідок побоїв потерпілий помер. Очевидно, що особи, котрі вчинили злочин, як виконавці (співвиконавці), діють з непрямим умислом, не бажаючи смерті жертви, але свідомо її допускаючи. Їх відповідно до ч.2 ст.27 КК України слід визнати співвиконавцями [13].

Висновки. На основі одержаних результатів аналізу ознак співучасті слід звернути увагу на законодавче визначення поняття співучасті, а саме на фразу "участь у вчиненні злочину". Законодавець свідомо чи підсвідомо вчинив їх формально-логічний поділ, тобто дані фактори існують у законодавчому визначенні як відокремлені, самостійні: з одного боку є спільна участь, а з другого – вчинення злочину. Крім того, в законі термін "умисно" повторюється двічі відповідно до спільної участі та до самого вчинення злочину, що ще більше посилює ілюзію самостійності "участі" та "вчинення", за якого нібито має місце поведінка-участь і поведінка вчинення злочину.

Список використаних джерел

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями, станом на 30 вересня 2016 р. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2016. – 76 с.
2. Кримінальний кодекс України: Відомості Верховної Ради України, від 5 квітня 2001 року, із змінами та доповненнями № 1798-VIII від 21.12.2016 // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Бурчак Ф.Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. – К.: Вища школа, 1969. – 141 с.
4. Великий тлумачий словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2009. – 1736 с.
5. Водько Н. Перспективы совершенствования борьбы с организованной преступностью в России // Рос. юстиция. – 2015. – № 4. – С. 19-20.
6. Галиакбаров Р.Р. Квалификация многосубъективных преступлений без признаков соучастия. – Хабаровск, 1987. – С. 26-29.
7. Гришаев П.И., Кригер Г.А. Соучастие по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1959. – 255 с. – С.56-63.
8. Гуров Ф.И. Организованная преступность и меры борьбы с ней. – М., 1989. – 206 с.
9. Кваша О. Об'єктивні ознаки діяльності організатора злочину // Право України. – 1999. – № 1. – С. 106-108.
10. Козлов А.П. Соучастие: традиции и реальность. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2001. – 313 с.
11. Костенко О.М. Организована злочинність: юридична дефініція та модель протидії // Уряду України: Проблеми боротьби з корупцією і організованою злочинністю. – К.: НДІ "Проблеми людини", 1998. – Том VII. – С.72.
12. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С.81.
13. Кудрявцев В. Н. Механизм преступного поведения / Владимир Николаевич Кудрявцев. – М.: Наука, 1981. – 248 с.
14. Новицький Г.В. Поняття і форми співучасті у злочині за кримінальним правом України: Наук.-практ. посіб. – К.: Вища школа, 2001. – 96 с.
15. Тельнов П.Ф. Ответственность за соучастие в преступлении. – М., Юрид.-лит., 1978. – 208 с.
16. Шнейдер М.А. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву. – М.: ВЮЗИ. – 1962. – Вып. II: Соучастие в преступлении. – 96 с.

Кияшко К.О.

Науковий керівник:
к.ю.н., доцент **Харь І.О.**

ДЖЕРЕЛА ТА ФОРМИ ПРАВА (У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ)

У статті комплексно досліджено особливості загальнотеоретичних та методологічних основ дослідження поняття джерел (форм) цивільного права, охарактеризована їх система, розглянута класифікація. З'ясовано правову природу звичаєвого права. Визначено місце судової практики та судового прецеденту в сучасних джерел цивільного права України. Подано рекомендації щодо перспективи розвитку системи джерел українського цивільного права.

Ключові слова: джерело права, джерела цивільного права, система джерел цивільного права, джерела міжнародного права, звичаєве право, судовий прецедент.

Кияшко Е.А.

ИСТОЧНИКИ И ФОРМЫ ПРАВА (В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ)

В статье комплексно исследованы особенности общетеоретических и методологических основ исследования понятия источников (форм) гражданского права, охарактеризована их система, рассмотрена классификация. Выяснено правовую природу правового обычая. Определено место судебной практики и судебного прецедента в современных источниках гражданского права Украины. Даны рекомендации о перспективах развития системы источников украинского гражданского права.

Ключевые слова: источник права, источники гражданского права, система источников гражданского права, источники международного права, правовой обычай, судебный прецедент.

Kyashko K.O.

SOURCES AND FORMS OF LAW (IN CIVIL LAW)

In the article the features of the general theoretical and methodological foundations of the study of the concept of sources (forms) of civil law are comprehensively studied, their system is characterized, the classification is considered. The legal nature of customary law is revealed. The place of judicial practice and judicial precedent in modern sources of civil law of Ukraine is determined. Recommendations on the prospects for the development of a system of sources of Ukrainian civil law are given.

Keywords: source of law, sources of civil law, system of sources of civil law, sources of international law, customary law, judicial precedent.

Постановка проблеми. Розвиток цивільного права вимагає глибокого (а часто, і повного) переосмислення цієї базової категорії. Проблематика, яка пов'язана з джерелами цивільного права, є достатньо складною та різноманітною. Незважаючи на тривалий період дослідження, чимало питань стосовно зазначеної проблеми не отримали однозначних відповідей. Одним з таких невирішених аспектів є вироблення критеріїв для виділення джерел цивільного права з низки схожих явищ, котрі однак такими не є питання, що стосується класифікації джерел цивільного права.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. У ході підготовки роботи були використані праці відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як О. Аграновської, В. Бабкіна, М. Баглая, С. Головатого, П. Гончарова, М. Гриценко, Р. Дарендорфа, М. Козюбри, В. Копейчикова, І. Ледах, О. Лукашової, Л. Мамут, В. Медведчука, В. Новікова, Н. Оніщенко, П. Рабіновича, В. Селіванова, А. Сіленко, О. Скакун, О. Скрипнюка, К. Хессе, В. Четверніна, В. Якушика, Г. Яновицької та ін.

Високий інтерес до зазначеної проблеми підтверджує важливість і незмінну актуальність досліджень в області джерел цивільного права. Ці праці корисні в науковому плані і лягли в основу теоретичного аналізу поглядів вчених, що сприяло формуванню власної позиції по даній темі.

Мета дослідження. Відповідно, є виявлення реального стану діючих джерел сучасного українського цивільного права, побудова їх цілісної системи, визначення тенденцій і динаміки її розвитку. А також вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення цивільного законодавства із метою подальшої ефективності правотворчості і правозастосування.

Основні результати дослідження. Термін "джерело права" широко використовується в навчальній і науковій юридичній літературі. Він прийшов в вітчизняне правознавство з римського права. Способи зовнішнього вираження правових норм зазвичай називаються формами або джерелами права. Як відомо з теорії права і держави [12], є різні підходи до визначення форми (джерела) права, їх видів в залежності від усталеної правової доктрини в даній державі.

Термін "джерело права" широко використовується в навчальній і науковій юридичній літературі. Він прийшов в вітчизняне правознавство з римського права. Способи зовнішнього вираження правових норм зазвичай називаються формами або джерелами права. Як відомо з теорії права і держави [12], є різні підходи до визначення форми (джерела) права, їх видів в залежності від усталеної правової доктрини в даній державі. Однією з причин існування даної проблеми є багатозначність і нечіткість поняття "джерело права".

Джерело права – це не більше ніж образ, який швидше повинен допомогти розумінню, ніж дати розуміння того, що позначається цим виразом [11, с. 9].

Джерела (форми) цивільного права – це ті зовнішні форми виразу правил поведінки учасників цивільних правовідносин, які засвідчують їхню обов'язковість для певного кола осіб [13, с. 16].

Види джерел цивільного права за їх походженням:

- а) офіційні (державно-юридичні, формально-обов'язкові);
- б) неофіційні (фактичні, неформальні, "реально-обов'язкові").

Система джерел цивільного права України відноситься до органічного виду систем за своєю сутністю. Ознаками такої системи є такі: по-перше, це наявність структурних елементів, які виділяються своєю однорідністю та органічністю входження в утворювану ними систему, а по-друге, це наявність зв'язків, якими і утворюється сама система. По-третє, це цілісність, яка утворюється в результаті взаємодії всіх елементів системи та системо утворюючих зв'язків. Система форм права, як невід'ємна складова правової системи, має найбільшу цілісність у межах певних галузей права, найменшу – в межах окремих правових сімей, а отже системи джерел цивільного права притаманний високий рівень цілісності. По-четверте, це та сама відносна самостійність, яка згадувалася вище. Вона притаманна як елементам системи один відносно одного, так і самій системі відносно зовнішніх чинників. Зовнішні фактори лише надають певної орієнтації для розвитку системи джерел та її складових (самих джерел) в тому чи іншому напрямку, а система, в свою чергу, має постійний зворотний вплив на них та на навколишнє середовище в цілому. У даному випадку можна говорити про інерційність системи джерел права – здатності системи джерел права зберігати свій стан і здійснювати опір факторам, що призведуть до її змін [10, с. 12].

Види нормативно-правових (законодавчих) актів у цивільному праві можна розподілити на такі групи:

- закони; основним кодифікованим актом цивільного законодавства є Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Це – перший в історії нашої держави кодифікований закон, який за своїм змістом є кодексом приватного права, своєрідною "конституцією ринкової економіки".

- укази Президента України, прийняті у межах його компетенції, встановленої Конституцією України;

- постанови КМУ, які мають відповідати законам України;

- акти центральних та місцевих органів виконавчої влади, які можуть регулювати цивільні відносини лише у випадках і в межах, встановлених Конституцією України та законом (ст. 4 ЦК). Згідно з ЦК до "актів цивільного законодавства" не віднесено акти органів місцевого самоврядування, якими за ст. 26 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" [6] також можуть регулюватися цивільні відносини.

Окремі різновиди цивільних відносин (зокрема так звані організаційні) можуть бути врегульовані також локальними нормативними актами у випадках, встановлених законом. Натомість ч. 6 ст. 4 ЦК передбачає, що цивільні відносини регулюються однаково на всій території України. Однак існують розбіжності між положеннями ЦК і реальною практикою цивільно-правового регулювання.

До інших актів нормативного характеру, які регулюють цивільні правовідносини, належать міжнародно-правові договори (ст. 9 Конституції України, ст. 10 ЦК). Міжнародні договори набувають чинності для України після надання Верховною Радою України згоди на їх обов'язковість. Міжнародні договори наділені пріоритетом у правозастосуванні порівняно з іншими актами цивільного законодавства, у тих випадках, якщо положення останніх суперечать міжнародному договору.

До інших актів нормативного характеру, які регулюють цивільні правовідносини, належать міжнародно-правові договори (ст. 9 Конституції України, ст. 10 ЦК).

Практика Європейського суду з прав людини, яка містить, зокрема, низку основоположних принципів державного регулювання майнових та немайнових відносин. Поряд із Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [10], застосування практики Європейського суду з прав людини судами України як джерела права є обов'язковим згідно зі ст. 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" [7].

Особливість звичаю як джерела права полягає в тому, що, попри неофіційне походження, звичай офіційно визнається державою як одне з джерел регулювання цивільних відносин, (за умови, що він не суперечить договору чи актам цивільного законодавства). Згідно зі ст. 7 ЦК звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є ustalеним у певній сфері цивільних відносин.

Судова практика (практика судів загальної юрисдикції), під якою розуміють сукупність правоволожень (тверджень юридичного характеру, які конкретизують норми права). Основні форми виразу судової практики в Україні: а) рішення судів апеляційної та касаційної інстанцій з так званих "принципових" справ і б) роз'яснення вищих судових інстанцій (Пленуму ВСУ, вищих спеціалізованих судів).

Фактична обов'язковість судової практики зумовлюється передовсім владними повноваженнями вищих судових інстанцій, а також переконливістю аргументації, наведеної в мотивувальних частинах актів відповідних судів.

Структуру цивільного законодавства України за критерієм їх юридичної сили можна представити наступним чином:

Конституція України від 28.06.1996 р., у нормах якої закладені засади регулювання відносин власності, особистих немайнових прав, відносин інтелектуальної власності, підприємницької діяльності тощо.

Основним актом цивільного законодавства є Цивільний кодекс України, прийнятий 16.01.2003 р. (набрав чинності 01.01.2004 р.).

Крім Цивільного кодексу України, до системи цивільного законодавства належать і деякі інші кодекси, які містять цивільно-правові норми: Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. [5], який визначає правовий режим майна подружжя та порядок укладення шлюбного контракту; Житловий Кодекс від 30.06.1983 р. [3] – норми, якого регулюють відносини користування житловим приміщенням та передачі його у власність; Земельний кодекс України від 10.01.2002 р. [4] – визначає правила щодо оренди земельних ділянок, виникнення та реалізація права власності на них.

Наступним джерелом цивільного є закони України, норми яких спрямовані на регулювання відповідних цивільно-правових відносин ("Про господарські товариства" від 19.09.1991 р. [8], "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань" від 06.01.2018 р. [9]) та багато інших.

Окрему категорію актів цивільного законодавства складають підзаконні нормативно-правові акти Президента та Кабінету Міністрів України.

До джерел цивільного законодавства також належать і нормативно-правові акти інших органів державної влади України, тобто ті, які видаються міністерствами та держкомітетами, іншими центральними органами виконавчої влади та регулюють діяльність у певній галузі або правовий статус певних категорій суб'єктів цивільного права.

Окреме місце в системі цивільного законодавства займають міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, які становлять окрему частину національного законодавства. Міжнародні договори мають пріоритет перед національним законодавством.

Слід виділяти такі характерні риси (ознаки) звичаю як джерела цивільного права:

1) звичай є загальноновизнаним правилом поведінки, що склалося внаслідок неодноразового і тривалого однакового застосування;

2) не є обов'язковою фіксація звичаю в якихось документах, що прямо впливає зі змісту ст. 7 ЦК України.

На законодавчому рівні визнано джерелом права судову практику Європейського суду з прав людини. Згідно зі ст. 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" 2006 р. [7] суди України при розгляді справ застосовують Конвенцію про захист прав людини і основних свобод та практику Суду як джерело права.

Конвенція про захист прав людини та основних свобод, на відміну від інших міжнародних договорів, є комплексним складним механізмом захисту прав людини, який включає, власне, конвенційні норми, рішення Європейської комісії з прав людини та Комітету міністрів Ради Європи, судову практику Європейського суду з прав людини, прецедентне право, загальноновизнані принципи та норми міжнародного права, специфічні методи тлумачення Конвенції, наукову доктрину з питань її застосування тощо.

Висновки. Джерела цивільного права існують в правовому просторі не відокремлено, не в довільному порядку. Їх функціонування як регуляторів суспільних відносин, не дивлячись на їх множинність, відбувається в тісній взаємодії один з одним, що обумовлено спільністю завдань, які стоять перед ними. У комплексі вони утворюють цілісну систему з багатогранними (не тільки ієрархічно-вертикальними, але і горизонтально координаційними) внутрішніми зв'язками.

Подальший вектор розвитку системи джерел українського цивільного права має бути спрямований на розширення сфери дії диспозитивних норм в умовах взаємопроникнення і поєднання приватного (недержавного) та публічного правового регулювання.

Для формування стрункої сучасної системи джерел вітчизняного цивільного права необхідно набагато більше часу і правового досвіду, який можна почерпнути з практики побудови подібних систем європейських країн.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40-44, ст.356.
3. Житловий Кодекс Української РСР від 30.06.1983 № 5464-X // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1983, Додаток до № 28, ст.573.
4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 30, ст.340.
5. Сімейний Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 22, ст.240.
6. Закон України "Про місцеве самоврядування" в Україні від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170.
7. Закон України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" від 23.02.2006 № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 30, ст.260.
8. Закон України "Про господарські товариства" від 19.09.1991 № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 49, ст.682.
9. Закон України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань" від 15.05.2003 № 755-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 31-32, ст.263
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. // Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р.
11. Завальнюк С.В. Аналогія права за цивільним законодавством України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03/ С.В. Завальнюк; Міжнар. гуманіт. ун-т. – О., 2015. – 22 с.

12. Кечекьян С.Ф. О понятии источника права / С.Ф. Кечекьян // Ученые записки МГУ. – М., 1946. – Вып. 116, кн. 2. – С. 3-5.

13. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2004. – 656 с.

14. Цивільне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 468 с.

Кузьминская Ю.В.

*Науковий керівник:
д.е.н., професор Матейчук В.К.*

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Стаття присвячена дослідженню сутності виличних осіб як суб'єктів цивільного права. Досліджено поняття суб'єктів цивільного права та поняття юридичних осіб. Визначені основні проблемні моменти правового статусу юридичних осіб. Зроблені висновки щодо особливостей юридичних осіб як суб'єктів цивільного права.

Ключові слова: юридичні особи, суб'єкти приватного права, суб'єкти публічного права, цивільне право, правосуб'єктність.

Кузьминская Ю.В.

ЮРИДИЧЕСКИЕ ЛИЦА КАК СУБЪЕКТЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА

Статья посвящена исследованию сущности юридических лиц как субъектов гражданского права. Исследовано понятие субъектов гражданского права и понятия юридических лиц. Определены основные проблемные моменты правового статуса юридических лиц. Сделаны выводы относительно особенностей юридических лиц как субъектов гражданского права.

Ключевые слова: юридические лица, субъекты частного права, субъекты публичного права, гражданское право, правосубъектность.

Kuzminskaia Yu.V.

JURIDICAL PERSONS AS SUBJECTS OF CIVIL LAW

Article is devoted to the nature of legal persons as subjects of civil law. The concept of the subjects of civil law and the concept of legal entities. The main points of concern the legal status of entities. Conclusions regarding the peculiarities of legal persons as subjects of civil law.

Keywords: legal persons, entities of private law entities of public law, civil law, legal personality.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. За наших часів вельми актуальним об'єктом наукових досліджень є інститут юридичної особи в цивільному праві, особливо з урахуванням того згідно із ст.2 Цивільного кодексу України учасниками цивільних відносин є фізичні та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави. Цивільним законодавством встановлено, що суб'єктами цивільного права можуть бути й інші суб'єкти публічного права. В науці висловлюється думка про те, що держава є юридичною особою в цивільних правовідносинах. Тим більше, що у законодавстві відсутнє легальне визначення юридичної особи публічного права та певною мірою є незрозумілі й конститутивні ознаки такої особи. Тому тема дослідження є актуальною з урахуванням необхідності окреслити чітко коло юридичних осіб з урахуванням їх ознак як суб'єктів цивільного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження юридичних осіб як суб'єктів цивільного права присвячена велика кількість праць багатьох вчених, серед яких особливої уваги заслуговують роботи як вітчизняних науковців: В.І.Борисової, І.В.Спасібо-Фатєєвої, Б.Шишки, О.Кравчука, І.М.Кучеренко, О.А.Пушкіна, В.Самойленко та ін., і зарубіжних: Д.В.Пяткова, В.Є. Чіркїна, В.С.Белих, В.Д.Мазаява, Н.В.Козлової, та ін. учених-цивілістів [5; 6; 8]. На їх думку, особливість цивільно-правового статусу юридичних осіб полягає в тому, що вони мають похідний характер від правового статусу в цивільних відносинах їх засновника.

Деякі аспекти проблематики статусу юридичних осіб як суб'єктів цивільного права висвітлені в роботах В.Борисової, В.Гайворонського, В.Кравчука, І.Красько, І.Спасибо-Фатєєвої та інших.

Невирішені раніше частини загальної проблеми знаходяться у сфері визначення кола юридичних осіб, що є суб'єктами цивільного права та в проблемі визначення ознак і видів юридичних осіб публічного права в межах регулювання такої приватно-правової галузі, як цивільне право.

Мета дослідження полягає у визначенні основних ознак та особливостей юридичних осіб як суб'єктів цивільного права.

Основні результати дослідження. Суб'єкти цивільного права є необхідними елементами цивільних правовідносин. Загальне формулювання цивільних правовідносин передбачає, що "правовідношення – це ідеологічне відношення, яке існує в формі зв'язку суб'єктів урегульованого правом суспільного відношення, яке виражається в наявності у них суб'єктивних прав і обов'язків" [3, с. 118].

Суб'єкти правовідносин ? це суб'єкти права, тобто особи, що мають правосуб'єктність. Вирази "суб'єкт права" і "особа, що має правосуб'єктність" збігаються. Правосуб'єктність одна з обов'язкованих передумов правовідносин [2, с. 392].

Щоб стати учасником правовідносин, суб'єкти повинні пройти два етапи надлення їх юридичними властивостями [7, с. 362]:

- набути властивостей суб'єктів права як потенційних суб'єктів (учасників) правовідносин – через відповідність певним правовим вимогам щодо правосуб'єктності;
- набути додаткових властивостей юридичного характеру в конкретній юридично значущій ситуації – суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, що надаються їм правовими нормами. Саме вони визначають власне правові зв'язки, відносини між суб'єктами.

Суб'єкти правовідносин – це індивідуальні чи колективні суб'єкти права, які використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, виступаючи реалізаторами суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, повноважень і юридичної відповідальності.

Конструкція юридичної особи є невід'ємною частиною цивільних правовідносин, "які являють собою особливий, самостійний вид реально існуючих суспільних відносин" [9, с.433], це змістовна цивільно-правова конструкція, спрямована на те, щоб зменшити учасникам такої організації "ризик своїх майнових витрат, одержати цілком реальне, а не фіктивне задоволення своїх майнових вимог, що і відповідає потребам майнового обороту". Визначення "поняття конструкція юридичної особи" вказує на зв'язок юридичної особи з такою економіко правовою категорією як майно і з такими категоріями як власність і право власності [12, с. 42-43].

Юридичні особи залежно від порядку їх створення поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права (ст. 81 ЦК України). Класифікація юридичних осіб приватного права відбувається згідно Цивільним кодексом України, яким встановлюється порядок створення, організаційно правові форми, правовий статус юридичних осіб приватного права (ст. 81 ЦК України). У також існує вичерпний перелік форм юридичних осіб приватного права.

На думку І.М.Кучеренко до ознак юридичних осіб публічного права, з поміж особливого порядку їх створення, необхідно також відносити таку мету діяльності юридичної особи, як реалізація публічних інтересів (завдань, функцій) [6, с.11].

В.Є.Чиркин, порівнюючи юридичних осіб публічного права з юридичними особами приватного права, до найбільш загальних ознак поняття юридичної особи публічного права відносить наступні: 1) юридична особа публічного права – це завжди не приватноправове, а публічно-правове утворення; 2) юридична особа публічного права має інше (в порівнянні з юридичною особою приватного права) соціальне призначення; 3) юридичні особи приватного та публічного права мають різні інтереси та волю; 4) юридична особа публічного права завжди пов'язана з публічною владою; 5) специфічні способи утворення юридичних осіб публічного права; 6) юридична особа публічного права має інший суб'єктний, матеріальний склад; 7) юридична особа публічного права має свою систему органів; 8) юридичні особи публічного права мають певну автономію в своїй діяльності; 9) відповідальність юридичних осіб

публічного права в своїй основі має не приватноправовий, а публічно-правовий характер [11, с.76-94].

Н.С.Кузнєцова, визначаючи юридичну особу публічного права як ту, яка створюється безпосередньо законом або адміністративним актом як носій публічних завдань, зазначає, що організація цих суб'єктів регулюється приписами законів і вони виконують відповідні публічні функції. Разом з тим, автор акцентує увагу на тому, що юридичні особи публічного права створюються розпорядчим способом державними органами та органами місцевого самоврядування тощо і порядок їх створення, організаційно-правові форми, правове становище не є предметом цивільно-правового регулювання, а отже, визначається публічними законами [5, с.215-216].

Юридичні особи приватного права мають форму товариств та установ, хоча законом дозволено їх створення і в інших формах (ст.81 ЦК України).

Товариства поділяються на підприємницькі та не підприємницькі (ст.81 ЦК України). Згідно з кодексом товариство є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Товариство може бути створено і однією особою, якщо інше не встановлено законом (ст.83 ЦК України). Критерієм під час визначення виду товариства є мета – одержання чи не одержання прибутку. Товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи. Товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками, – це не підприємницькі товариства (ст. 84-85 ЦК України [1]).

Є ще один вид юридичних осіб – це установи (ст. 83 ЦК України). До установ належать організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Існують різні класифікації юридичних осіб. Так, В.І.Борисова розподіляє юридичні особи залежно від їх правового становища на певні групи: 1 – залежно від порядку їх створення – на юридичні особи приватного права і юридичні особи публічного права; 2 – залежно від способу створення – на юридичні особи, що створюються у нормативно явочному порядку та юридичні особи, що створюються в розпорядчому порядку; 3 – залежно від виду установчих документів – на юридичні особи, які працюють за статутом, юридичні особи, установчим документом яких є засновницький договір, юридичні особи, документом яких є установчий акт, юридичні особи, установчим документом яких є одноособова заява (меморандум); 4 – за метою діяльності – на підприємницькі та не підприємницькі товариства; 5 – залежно від прав, які засновники (учасники, члени) можуть мати щодо юридичної особи, її майна; 6 – за правовим режимом майна; 7 – залежно від складу засновників; 8 – за кількісним складом засновників окремих організаційно правових форм; 9 – за організаційними ознаками; 10 – залежно від наявності економічної залежності; 11 – за особливостями правового становища [12, с. 40].

Постатейний науково практичний коментар "Цивільний кодекс України", відповідальними редакторами якого є професор Н.С. Кузнєцова і професор А.С.Довгерт, відзначають таку важливу обставину українського законодавства як те, що "за рамками ЦК уперше залишилися "державні і комунальні підприємства та установи", яким належить майно на праві господарського відання чи оперативного управління" і додають:

"Існування таких юридичних осіб суперечить норманському обороту і зберігається лише внаслідок тривалого перехідного стану вітчизняної економіки. Цей "острівць минулого" з часом трансформується в ринкові форми юридичних осіб приватного або публічного права" [10]. Свого часу навіть пропагувалася ідея прийняття Закону України "Про юридичні особи" [8, с.18]. У сучасній цивілістській позиції вчених щодо визначення статусу держави в цивільних відносинах дещо змінилися в порівнянні з більш раннім етапом розвитку правової думки. Так, І.В.Спасибо-Фатєєва зазначає, що надання органам держави статусу юридичної особи вимагає не лише їхня безпосередня участь у приватних відносинах, але й виконання дій для набуття

державою цивільних прав і обов'язків. Аналогічна позиція щодо зарахування держави до юридичних осіб публічного права підтримується А.С. Довгертом [4, с.131-133].

Разом із тим пропонується варіант, при якому учасником цивільних правовідносин є цивільно-правове втілення держави – її скарбниця, тобто юридична особа, що не є органом держави і створена та діє з єдиною метою – реалізації правосуб'єктності держави у цивільних правовідносинах. Враховуючи можливість застосування основних положень даної концепції

М.В.Шелест стверджує, що при цьому варіанті, по-перше, не виникає проблеми тлумачення наявності у держави влади під час участі у цивільних правовідносинах, по-друге, не виникає труднощів при поясненні "розщеплення" участі держави як одного і того ж суб'єкту і в цивільних, і в публічних правовідносинах [13, с. 679].

Висновки. Підсумовуючи, можемо зазначити, що види і перелік юридичних осіб за цивільним законодавством цілком залежить від стану української економіки та стану розвитку суспільних відносин, що регулюються нормами цивільного права. Відповідно, перспективи подальших досліджень лежать у сфері визначення ключових ознак кола суб'єктів, що є або у перспективі можуть бути суб'єктами цивільного права.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: в редакції від 16.09.2011 [Електронний ресурс] / / Сторінка "Законодавство України" сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.
2. Господарське право: Навчальний посібник / Л.А.Жук, І. Л.Жук, О. М. Неживець. К.: Кондор 2006. 400 с.
3. Гражданское право, т. 1., изд. 3. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 118 с.
4. Кодифікація приватного (цивільного) права України / за ред. проф. А. Довгерта. – К.: Український центр правничих студій, 2000. – 336 с.
5. Кузнєцова Н. Концептуальні засади інституту юридичної особи в новому цивільному законодавстві України/ Н. Кузнєцова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали VIII регіональної наук.-практ. конф. – Львів, 2002.
6. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія / І.М.Кучеренко. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2004. – 328 с.
7. Мачуський В.В. Господарське законодавство: Навч. посіб. / В.В.Мачуський, В.Є.Постульга. К.: КНЕУ, 2006. 275 с.
8. Ніколаєв В. Про інститут юридичної особи / В.Ніколаєв // Право України. – 1997. – № 7. – С. 17-18.
9. Суханов Е.О. Юридические лица в современном российском гражданском праве. – гражданское право России – частное право. М., 2008. – 442 с.
10. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах. – Ч. 1 / керівники авторського колективу та відповідальні редактори проф. А.С.Довгерт, проф. Н.С.Кузнєцова. – К.: Юстініан, 2005. – 680 с.
11. Чиркин В. Е. Юридическое лицо публичного права. / В. Е. Чиркин. – М.: Норма, 2007. – 352 с.
12. Шевченко Я. М. Роль і значення суб'єктів цивільного права в суспільстві / Я. М. Шевченко // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія "Юридичний вісник "Повітряне і космічне право". – 2009. №2. – С. 39-46.
13. Шелест М. В. Держава як юридична особа публічного права: стан проблеми / М.В.Шелест // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 677-685.

Кіріченко Д.О.

Науковий керівник:

к.ю.н., доцент Матвеев С.В.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

У статті проаналізовано законодавство, що регулює відносини у сфері захисту прав споживачів. З'ясовано особливості визначення поняття споживач та охарактеризовані права

споживачів. Виокремлено коло проблем, пов'язаних з їх порушенням та надано пропозиції щодо покращення законодавства України про захист прав споживачів.

Ключові слова: послуга, права споживачів, споживач, стандарти, товар, якість.

Кириченко Д. А.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ

В статье проанализировано законодательство, регулирующее отношения в сфере защиты прав потребителей. Выявлены особенности определения понятия потребитель и охарактеризованы права потребителей. Выделен круг проблем, связанных с их нарушениями и предложены предложения по улучшению законодательства Украины о защите прав потребителей.

Ключевые слова: услуга, права потребителей, потребитель, стандарты, качество, товар.

Kirichenko D. O.

LEGAL REGULATION OF RELATIONS IN THE FIELD OF CONSUMER RIGHTS PROTECTION

The article analyzes the legislation regulating relations in the field of consumer rights protection. The peculiarities of definition of consumer concept and consumer rights are described. A number of problems related to their violation were identified and proposals were made to improve the legislation of Ukraine on consumer protection.

Keywords: service, consumer rights, consumer, standards, product quality, product.

Постановка проблеми. У країнах з розвинутою економікою захисту прав споживачів приділяється виняткова увага. Споживач є основною постаттю, на яку орієнтоване ринкове виробництво. Без врахування його інтересів, насамперед, через підвищення якості товарів і послуг, неможливо налагодити успішний бізнес. Наявність сформованого правового суспільства, багаторічні традиції ринкових відносин, заснованих на взаємоповазі та чесній конкуренції унеможливають зловживання правами споживачів в європейських країнах. Отже, прагнення побудувати саме таке суспільство в Україні потребує законодавчого впровадження європейських стандартів якості продукції та послуг й забезпечення ефективного захисту прав споживачів.

Сьогодні ринок в Україні насичений різноманітними товарами вітчизняного та іноземного виробництва, не завжди належної якості. Зростає й сфера послуг, теж не завжди добротних. Застосування санкцій до таких недобросовісних підприємців часто не дає належного результату. Як правило сплативши штраф, вони й надалі продовжують небезпечну для життя і здоров'я споживачів діяльність. Тому важливо, щоб споживач умів захищати свої права, а держава здійснювала належне правове регулювання відносин у сфері захисту прав споживачів, насамперед, через чітке правове тлумачення який товар чи послуга є якісним, а який – ні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням захисту прав споживачів велику увагу приділяють В. Андреев, В. Астрейко, В. Белих, І. Боровська, Ю. Верхола, С. Дем'янець, С. Замазій, Л. Іваненко, О. Костенко, Л. Миколаєва, Г. Осетинська, М. Парасюк, Р. Походжук, О. Хоменко, О. Черняк та ін. Це дає змогу стверджувати, що юридична наука накопичила значний доробок у теорії та практиці захисту прав споживачів. Однак, не всі аспекти даної проблематики висвітлені повною мірою.

Мета дослідження. Аналіз правового регулювання відносин у сфері захисту прав споживачів: аналіз відповідного законодавства, з'ясування теоретичних аспектів теми, характеристика прав споживачів, виокремлення проблем, пов'язаних з їх порушення та надання пропозицій щодо покращення законодавства України про захист прав споживачів.

Основні результати дослідження. Законодавче регулювання. Пріоритет правового регулювання відносин у сфері захисту прав споживачів належить Основному Закону країни. У ньому міститься положення про забезпечення права споживача на належну якість товарів і послуг. Зокрема, у частині 3 ст. 42 Конституції України зазначено, що: "Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій

споживачів" [1]. А ст. 22 містить положення про те, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав. Безумовно, що це все стосується і захисту прав споживачів.

У 1991 році був прийнятий Закон України "Про захист прав споживачів" [4]. Внесени 12 грудня 2005 р. зміни і доповнення до цього Закону враховують європейський досвід у галузі захисту прав споживачів. Вказаним законом регулюються відносини між споживачами товарів (робіт, послуг) і виробниками, виконавцями, продавцями різних форм власності, встановлюються права споживачів та визначається механізм реалізації державного захисту їх прав.

Окрім цього закону, нормативно-правова база, що стосується захисту прав споживачів в Україні нараховує понад 30 законів та підзаконних нормативних актів, прийнятих для захисту прав громадян-споживачів. Насамперед, відзначимо закони України "Про захист від недобросовісної конкуренції" від 7 червня 1996 р. [3], "Про рекламу" від 3 липня 1996 р. [5], "Про безпечність та якість харчових продуктів" (в редакції від 6 вересня 2005 р.) [2], "Про стандартизацію" від 5 червня 2014 р. [6], "Про технічні регламенти та оцінку відповідності" від 15 січня 2015 р. [7] та ін., а також низка підзаконних актів.

Окрім вітчизняного, правове регулювання відносин у сфері захисту прав споживачів відбувається й за нормативно-правовими актами ЄС. Це – Директиви ЄС: 99/44 про деякі аспекти продажу споживчих товарів і пов'язаних з ними гарантій; 84/450 про гармонізацію регламентів та адміністративних положень держав-членів, що стосуються неправдивої реклами (такої, що може ввести в оману); 97/7 про захист прав споживачів у договорах, що укладаються на відстані (дистанційних контрактах) щодо надання споживачу інформації про реквізити продавця (постачальника), основні характеристики товару, ціну, форму оплати, доставки, виконання, 98/6 про захист споживачів шляхом зазначення цін на продукти, що пропонуються споживачам; 87/102 про гармонізацію законодавства, регламентів та адміністративних положень держав-членів, що стосуються споживчого кредиту; 93/13 про несправедливі умови у договорах зі споживачами; 85/374 про гармонізацію законодавства, регламентів та адміністративних положень держав-членів, що стосуються відповідальності за дефектну продукцію; 85/577 про захист прав споживачів при укладенні договорів поза межами торгових приміщень та офісів; 2001/95 про загальну безпеку продукції. Зауважимо, що положення вищеозначених директив враховані у вітчизняному законі "Про захист прав споживачів" (ст. 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19 та ін.).

У зв'язку з тим, що відносини у сфері захисту прав споживачів регулюються численною кількістю нормативно-правових актів, не дивлячись на наявність спеціального закону у цій сфері, у юридичній літературі пропонується об'єднати, інкорпорувати (або, як мінімум, консолідувати) закони та деякі інші нормативно-правові акти, що регулюють споживчу діяльність у різних сферах суспільного життя в єдиний нормативно-правовий акт – Споживчий кодекс (або Кодекс захисту прав споживачів) [14, с.54]. Вважаємо дану пропозицію слушною, оскільки споживачеві за умов існування такого документу буде легше захистити свої права.

Поняття "споживач". Згідно з положеннями ст. 1 Закону України "Про захист прав споживачів", споживачем є: по-перше, фізична особа, тобто на юридичну особу дія закону не розповсюджується; по-друге, фізична особа яка купує, або має намір придбати товар, тобто в розумінні Закону споживачем є особа, яка тільки увійшла до приміщення магазину з наміром придбати товар (в цьому випадку мова може йти про право споживача на рекламу); по-третє, фізична особа, яка хоче придбати товар для особистого домашнього споживання, тобто фізична особа, яка є приватним підприємцем та хоче придбати товар для здійснення підприємницької діяльності, також не є споживачем [4, ст.1].

У юридичній літературі зазначається, що термін "споживач" можна трактувати як "непрофесійнал, який з метою особистого споживання купує предмети на ринку товарів та послуг (кінцевий споживач)". На ринку товарів і послуг споживачеві протистоїть професіонал. Професіоналізм комерсанта є додатковим критерієм, який визначає категорію "споживача", як особу, що не має професійних знань та навичок, коли купує й використовує товари та послуги, а також не веде постійно або тимчасо-

во виробничій чи комерційній діяльності у зв'язку з придбанням чи використанням цих товарів і послуг [10, с.120].

Поділ партнерів за договором на споживачів і всіх інших, завжди суб'єктивний, і на практиці важко визначити, з якою метою купується товар. Дрібні приватні підприємці, які купують побутову техніку для свого офісу і яка потрібна для задоволення ними своїх побутових потреб, також можуть бути споживачами. Вони теж мають право на якісні та безпечні товари та послуги, достовірну й необхідну інформацію тощо. Тому, вважаємо доцільним погодитися з пропозицією тих авторів, які пропонують увести критерій легальної презумпції визнання особи споживачем. Виходячи з цього вони пропонують поняття споживач у законі викласти в такій редакції: "Фізична особа, яка купує, замовляє, використовує чи має намір придбати або замовляти товари (послуги), що звичайно призначаються для домашнього, особистого використання, вважається споживачем, якщо інше не встановлено судом. Не може бути споживачем фізична особа, яка купує, замовляє, використовує товари з метою здійснення підприємницької або іншої професійної діяльності" [10, с.120].

Права споживачів. Ст.4 Закону України "Про захист прав споживачів" містить права споживачів, зокрема такі як [4]: захист своїх прав державою; право на належну якість продукції та обслуговування; право на безпеку продукції; право на необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); право на відшкодування шкоди (збитків), завданих дефективною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а також майнової та моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для життя та здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством; право на звернення до суду та інших уповноважених органів державної влади за захистом порушених прав; право на об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів); інші права, встановлені законодавством про захист прав споживачів. Проаналізуємо окремі з них.

Право на належну якість продукції та обслуговування є одним із основних прав споживачів. Важливе значення при цьому має формулювання терміну "належна якість". У ст.1 Закону, законодавець подає наступне визначення поняття належна якість товару, роботи або послуги. Це: "властивість продукції, яка відповідає вимогам, встановленим для цієї категорії продукції у нормативно-правових актах і нормативних документах, та умовам договору із споживачем" [4].

Зауважимо, що категорія якості не є суто правовою. А тому при її тлумаченні використовують, окрім правового, філософський та економічний підходи. Загалом, за підрахунками Л. Іваненко, ще в радянській літературі існує біля 300 тлумачень поняття "якості товарів (продукції)" [9]. Ця проблема актуальна й нині.

Проте, при всій різноманітності визначень, більшість авторів схиляються до того, що термін "якість" у праві має філософське підґрунтя та поєднує технічні характеристики товарів та послуг з правовим забезпеченням їх відповідності потребам людини. Так, на думку В.Л. Наумова, якість продукції необхідно розглядати як сукупність істотних її властивостей, виражених в правовій формі і таких, що обумовлюють ступінь її придатності задовольняти певні потреби відповідно з її призначенням [12, с.17]. Ю. Верхола якістю вважає "відповідність фактичних і виробничих властивостей продукції, передбачений у законі чи договорі, кількісним та якісним показникам продукції" [8, с.111].

Статтею 14 Закону "Про захист прав споживачів" визначено, що споживач має право на те, щоб продукція за звичайних умов її зберігання, використання та транспортування була безпечною для його життя, здоров'я, навколишнього середовища, а також не завдала шкоди його майну. З цієї метою Україна має перелік товарів, що підлягають обов'язковій сертифікації через необхідність дотримання стандартів безпеки, затверджений Урядом [11, с. 268].

Споживач має право на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого і компетентного вибору. Інформація повинна надана споживачеві до придбання ним товару чи замовлення роботи (послуги).

Споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають

право на відшкодування шкоди (збитків), завданих дефектною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості. Так, статтею 16 Закону "Про захист прав споживачів" встановлено, що шкода, завдана життю, здоров'ю або майну споживача дефектною продукцією підлягає відшкодуванню відповідно до закону [4].

Проблеми порушення прав споживачів та шляхи їх вирішення. Як свідчить практика, права споживачів в Україні грубо порушуються. ЗМІ щоденно повідомляють про випадки отруєння неякісними продуктами, численні травми дорослих та дітей через недотримання правил безпеки особами, які надають послуги, наприклад, розважального характеру тощо. Тому необхідне комплексне вирішення цієї проблеми, що поєднає економічні та правові важелі. Зокрема, необхідно переглянути систему стандартів для товарів у бік посилення вимог їх якості. Приєднуємося до пропозиції М. Парасюка, який пропонує вирішити проблеми захисту прав споживачів "шляхом регламентації порядку здійснення діяльності суб'єктів господарювання сфери торгівлі й послуг, спрямованої на забезпечення прав споживачів" [13, с.102].

Зазначимо, що створення Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (розпочала роботу у квітні 2016 р.) можемо вважати позитивним кроком законодавця на шляху вирішення проблем споживчого руху. Однак, на нашу думку, цьому органу необхідно ініціювати зміну санкцій, що застосовуються до порушників законодавства про захист прав споживачів, шляхом збільшення розмірів штрафів.

У літературі також висловлюється пропозиція, про встановлення обов'язку споживача звернутися до надавача послуг в особливій формі, оскільки момент виникнення спору про право на належну якість товару, послуги, роботи пов'язується з моментом відмови продавця чи виробника задовольнити належним чином сформульовану і висунуту вимогу споживача або з моментом закінчення встановленого законодавством або договором сторін строку для задоволення такої вимоги. При цьому встановити письмові реквізити такого звернення, а також строки для відповіді на претензію, і передбачити певні реквізити відповіді на таку претензію [14, с.69]. З такою пропозицією варто погодитися.

Запобігти порушенню прав споживачів також допоможе належна правова освіта населення. Вважаємо за необхідне обов'язкове введення навчальної дисципліни "Захист прав споживачів" або "Споживче право" в освітньо-професійні програми для підготовки бакалаврів за всіма напрямками освіти.

Висновки. В Україні розроблена широка законодавча база, покликана урегулювати відносини у сфері захисту прав споживачів. Особливу роль тут відіграють норми Конституції та Закон України "Про захист прав споживачів". У вітчизняне законодавство активно впроваджуються нормативно-правові акти ЄС, що має покращити стан захисту прав споживачів. Однак, на нашу думку, потрібно прийняти єдиний нормативно-правовий акт – Споживчий кодекс (або Кодекс захисту прав споживачів), який дасть змогу споживачеві ефективно захищати свої права.

Законодавство України надає споживачам широке коло повноважень для захисту своїх законних прав та інтересів, однак, реалізувати цю можливість зазвичай складно. Тому необхідно вдосконалювати нормативно-правові акти, які регулюють правовідносини у сфері захисту прав споживачів. У першу чергу, вважаємо за необхідне увести критерій легальної презумпції визнання особи споживачем і вважати ним будь-яку фізичну особу, яка купує, замовляє, використовує чи має намір придбати або замовляти товари (послуги), для домашнього (особистого) використання. Для ефективного захисту прав споживачів ініціювати зміну санкцій, щодо порушників законодавства про захист прав споживачів, шляхом збільшення розмірів штрафів, які реально вплинуть на ситуацію з випуском неякісної продукції та недобросовісного надання послуг. Доцільно докласти зусиль до покращення правової грамотності населення. З цією метою пропонуємо запровадити спеціальні курси, наприклад, "Захист прав споживачів" для студентів учбових закладів.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.

2. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон від 23.12.1997 р. №771 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №19. – Ст.98.
3. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон від 07.06.1996 р. №236 / / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №36. – Ст.164.
4. Про захист прав споживачів: Закон від 12.05.1991 р. №1023 // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – №7. – Ст.84.
5. Про рекламу: Закон від 03.07.1996 р. №270 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №39. – Ст.181.
6. Про стандартизацію: Закон від 5.06.2014 р. №1315 // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 31. – Ст.1058.
7. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон від 15.01.2015 р. №124 // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 14. – Ст.96.
8. Верхола Ю. В. Права споживача при придбанні товару належної якості / Ю.В. Верхола // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2016. – Вип. 37. Т. 1. – С.110-112.
9. Іваненко Л.М. Захист прав споживачів: підручник / Л.М. Іваненко, О.М. Язвінська. – К.: Юрінком Інтер. – 2014. – 496 с.
10. Козма І.В. Визначення сторін у цивільному процесі у справах про захист прав споживачів / І.В.Козма // Часопис Київського університету права. – 2005. – №3. – С.119-123.
11. Конак Є.І. Особливості процесів захисту прав споживачів в Україні / Є.І. Конак // Молодий вчений. – 2017. – № 2. – С.267-270.
12. Наумов В.Л. Организационно-правовые вопросы управления качеством продукции на промышленном предприятии / В.Л.Наумов. – К.: Наукова думка, 1979. – 127 с.
13. Парасюк М.В. Проблемні аспекти захисту прав споживачів в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2017. – Вип. 44. Т. 1. – С. 101-104.
14. Рабінович А.В. Правове регулювання захисту прав споживачів / А.В.Рабінович. – Львів: Новий світ-2000, 2010. – 341 с.

Котоус М.Р.

Науковий керівник:

д.ю.н., професор Матвійчук В.К.

ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ ВБИВСТВ

В статті висвітлюються питання застосування в правоохоронній діяльності знань про особистість та поведінку серійних сексуальних убивць, які можуть бути використані в процесі виявлення, розкриття розслідування серійних сексуальних вбивств. Наводяться результати деяких наукових досліджень в області методик розслідування сексуальних вбивць. Дається диференційований аналіз відмінностей однопізодичних та серійних сексуальних вбивств.

Ключові слова: *вбивство, злочин, сексуальне вбивство, серійний маньяк, мотив, підготовка до злочину.*

Котоус М.Р.

ОСНОВЫ МЕТОДИКИ РАССЛЕДОВАНИЯ СЕРИЙНЫХ СЕКСУАЛЬНЫХ УБИЙСТВ

В статье освещаются вопросы применения в правоохранительной деятельности знаний о личности и поведении серийных сексуальных убийц, которые могут быть использованы в процессе выявления, раскрытия расследования серийных сексуальных убийств. Приводятся результаты некоторых научных исследований в области методик расследования сексуальных убийц. Дается дифференцированный анализ различных эпизодических и серийных сексуальных убийств.

Ключевые слова: *мотив, подготовка к преступлению, преступление, сексуальное убийство, серийный маньяк, убийство.*

BASIS OF THE METHODS OF SEEKING SEXUAL SEXUAL INTEGRATION

The article covers the issues of application in law enforcement of knowledge about the personality and behavior of serial sexual killers that can be used in the process of revealing, disclosing the investigation of serial sexual assassinations. The results of some scientific studies in the field of methods for investigating sexual killers are presented. Differential analysis of the differences between episodic and serial sexual assassinations is given.

Keywords: *crime, motive, murder, sexual assassination, serial maniac, preparation for crime.*

Постановка проблеми. Серед широкого кола різних видів вбивств, напевно найбільшу суспільну небезпеку створюють серійні вбивства, особливо, якщо вони скоєні на сексуальному ґрунті, тобто, так звані серійні сексуальні вбивства. Такі злочини можуть вчинятися по відношенню до людей різної статі, різного віку, соціального статусу, різних соціальних прошарків тощо. Як правило подібні вбивства супроводжуються особливою жорстокістю, тривалим катуванням та тортурами. Всі зазначені діяння складають так званий обов'язків "ритуал" вбивці. Висока суспільна небезпечність таких злочинів пояснюється також і тим, що як правило кількість жертв таких убивць є досить значною, та не рідко обчислюється десятками убитих.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проведений нами аналіз наукових джерел з приводу спроб класифікувати серійні сексуальні вбивства прямо свідчить, по-перше, про те, що в науці до класифікації серійних вбивств немає єдиного підходу, а, по-друге, про наявність помилкових тлумачень різновидів цих злочинів. Проте, загальним в позиціях вчених щодо даного питання є те, що серійні вбивства представляють собою певний різновид заповідання смерті іншій людині, а точніше – сукупність таких злочинів, які вчиняються послідовно, з певним проміжком у часі при збігу мотиву, мети, способу здійснення.

Мета дослідження. Викладене в свою чергу обумовлює актуальність теми дослідження та формує його мету – виділити основні детермінанти, які є причиною численних труднощів при розкритті та розслідуванні серійних сексуальних вбивств, з метою їх обліку та використання в діяльності правоохоронних органів.

Основні результати дослідження. Незважаючи на багаторічну історію вивчення феномена серійних вбивств досі актуальними залишаються проблеми визначення поняття "серійне вбивство", виявлення критеріїв, що диференціюють даний злочин від інших видів множинних вбивств, і оцінки сексуальних вбивств як однієї з різновиду серійних злочинів. Серед західних дослідників немає єдиного підходу до визначення поняття "серійне вбивство", що проявляється в розмаїтті підстав, пропонованих різними авторами в якості кваліфікуючих критеріїв цього злочину [13, с. 46]. Питання створення класифікації серійних вбивств, серед яких окремою категорією виділяються сексуальні вбивства, тривалий час розробляються багатьма вітчизняними та західними вченими. Так, Л. Моргенбессер в своєму огляді сучасних емпіричних наукових досліджень по темі сексуальних вбивств, даючи визначення цього явища, посилається на точку зору Д. Дугласа та інших авторів, що розглядають цей злочин як кримінальну діяльність, в основі якої лежить сексуальний компонент, змінюється за формою прояву і своїм значенням в залежності від злочинця [12, с. 34]. Сексуальний компонент може варіюватися від дійсного проникнення в жертву (до або після смерті) до символічного насильства – наприклад, введення сторонніх предметів в отвори тіла жертви. Оцінюючи значення сексуальної складової злочину для вбивці, В. Арндт і інші дослідники вказують, що вбивство може бути пов'язано і з проявами сексуальних збочень (в тому числі некрофілії, садизму), і з мотивами "боротьби за моральність", і з прагненням уникнути відповідальності за зґвалтування [11, с. 17]. Таким чином, поняття "серійне сексуальне вбивство" не є гомогенною категорією, а включає в себе достатню кількість різновидів такого роду злочинів.

Внаслідок чого доволі проблемним є питанням криміналістичної а класифікації серійних вбивств. Сутність якої полягає в тому, що вона дозволяє розділити масив емпіричних даних на певні класи для подальшого вивчення. Значення класифікації серійних вбивств зводиться до можливості подальшого проведення дослідження окремих груп цих злочинів і розробки рекомендацій по організації їх розслідування.

За посиланням В. Образцова відомо, що кримінолог-психолог Ю. Антонян виокремлював наступні групи вбивств: 1) вбивства, які були вчинені з бажанням отримати сексуальне задоволення; 2) вбивства задля подолання опору жертви під час зґвалтування; 3) вбивства для патологічного задоволення статевих потреб з трупом; 4) вбивства з метою маскування іншого злочину; 5) вбивства, які носять характер помсти та вчиняються у відповідь на акт приниження [9, с. 11-12]. В свою чергу В. Ісаєнко пропонує дещо іншу класифікацію, де серійні вбивства можуть бути об'єднані на наступні групи: 1) вбивства з корисливих мотивів; 2) пов'язані з зґвалтуванням або задоволенням статевої пристрасті неприродним шляхом; 3) під час протистояння організованих груп; 4) вбивства, вчинені на замовлення, особами, для яких це стало професією [5, с. 2-3].

Наукові дослідження феномена серійних сексуальних вбивств мають міждисциплінарний характер, а особистісні особливості та поведінка злочинців, які вчинили дані вбивства, є об'єктами вивчення ряду наук. У зв'язку з цим для підвищення ефективності виявлення, розкриття, розслідування зазначеного виду злочинів необхідна активна інтеграція в практичну правоохоронну діяльність знань, засобів і методів, сформованих в таких наукових галузях, як кримінологія, криміналістика, психіатрія, психологія та сексологія. До теперішнього часу накопичений великий обсяг відомостей, що стосуються теоретичних і прикладних аспектів вивчення феномена серійних сексуальних вбивств і осіб, які їх вчинили [8, с. 43].

Зокрема, беззаперечним є факт, що внаслідок невідомих чинників, суспільство в певні періоди здатне генерувати маніяків, людей, які мають нав'язливу потребу у вбивстві собі подібних. Такі злочинці ніколи не зупиняються за власним бажанням, вони забирають життя до тих пір, доки залишаються в суспільстві. Зважаючи на це, при виявленні серії вбивств, головним завданням правоохоронних органів стає максимально швидкий розшук, захоплення та ізоляція злочинця [7, с. 107].

Як свідчить криміналістична практика, досить часто серійні вбивці затримувалися здебільшого завдяки випадковості, та простого збігу обставин, а не шляхом цілеспрямованою пошуку на підставі встановлених ознак. Відносно багатьох відомих нині серійних вбивць взагалі не виникала підозра (Г. Міхасевич, С. Ткач, С. Головін та ін.), а відносно деяких інших підозра, яка мала місце, згодом була знята (Г. Міхасевич, А. Чикатило).

В даному разі, перш за все варто зазначити, що на відміну від так званих "побутових" вбивств злочини, які вчиняють серійні маніяки, мають свою особливу специфіку. Так, у випадку розслідування "побутових" злочинів рідко виникають серйозні труднощі з встановленням мотиву злочину, кола спілкування потерпілого, та власне виокремлення списку підозрюваних. Поступове вивчення способу життя потерпілого, кола спілкування дозволяє сформулювати досить вірне уявлення про ті зв'язки які могли поєднувати жертву та вбивцю, визначивши тим самим і мотиви, які могли штовхнути злочинця на вбивство.

Тоді як у випадку серійних сексуальних вбивств жертву та маніяка поєднує тільки мотив потягу на підставі певного характеру виборів, які здійснює вбивця. Причому ці ознаки можуть бути досить різноманітні, і охоплювати собою як зовнішність жертви, так і особливості одягу чи поведінки. Саме ця обставина – відсутність видимого зв'язку між злочинцем та жертвою робить вкрай неефективним використання звичайної методики розслідування вбивств і використання типових версій. Традиційний шлях розслідування – вивчення жертви і її оточення, в ході якого можуть бути встановлені мотиви злочину і отримані відомості про можливого злочинця – тут не дасть результату. Серійні вбивці-маніяки вибирають жертви тільки за тими самими відомими підставами і ознаками [1, с. 235-236].

В той же час варто зазначити, що поодинокі, одноепізодичні сексуальні вбивства, які були скоєні так званими "ситуативними" злочинцями, характеризуються раптово виникаючим умислом до задоволення свого сексуального потягу. Така раптовість, частіше за все виключає процес підготовки до скоєння злочину, так само як і процес підготовки до його наступного приховування. Тоді як у випадку діянь серійних сексуальних вбивць ми спостерігаємо зовсім іншу картину. Чим тривалішою є злочинна практика такої особи, тим кращим та успішнішим є процес підготовки до злочину та його подальшого приховування. Таким чином, аналізуючи практику розслідування подібних злочинів можна дійти до висновку, що незважаючи на існування

специфічного мотиву, що штовхає на вчинення злочину, незважаючи на відсутність прямого зв'язку з своєю жертвою, всі серійні сексуальні вбивці готуються до чергового злочину. Сукупність зазначених особливостей призводить до колосальних труднощів у розслідуванні таких вбивств, коли розкриття, розслідування та встановлення вбивці може тривати роками [2, с.3].

Одним з найбільш поширених способів підготовки та приховування зазначеної категорії вбивств є маскуваність. Майже всі серійні сексуальні вбивці в процесі підготовки до вчинення злочинів вдавалися до пошуку (вибору) жертв, заманювання їх у безпечне для вчинення злочину місце. При цьому із способів входження в довіру і наближення до жертви, зняття у неї напруги при зустрічі з незнайомим чоловіком, старшим за віком, злочинці найчастіше вдавалися до маскуваності своєї поведінки. Багато з них вибирали рід занять, пов'язаний з людьми, дітьми, з перебуванням в їхньому колі.

Таким чином, проблема розслідування серійних сексуальних вбивств, перш за все, полягає у першочерговому визначенні самої серії вбивств. Оскільки на це потрібні великі часові і розумові витрати, вивчення і зіставлення доволі значної кількості фактичних даних, зосереджених в різних досліджуваних кримінальних справах [10, с.79]. Це досить тривалий процес накопичення, систематизації та аналізу відомостей. Що зрештою може дозволити виявити певні закономірності в скоєнні низки злочинів з подібними ознаками, а також встановлення таких злочинів і їх цілеспрямований відбір з подальшим з'єднанням кримінальних справ в одному провадженні. Тому, в усіх випадках, коли виникає підозра про те, що ті чи інші вбивства можуть бути результатом дій серійного вбивці, вкрай необхідним є терміновий збір різних фахівців, які зможуть відпрацювати різноманітні версії про мотиви і схожі риси в скоєнні злочинів [6, с.120].

На серійний характер злочину вказує однорідність криміналістичних характеристик досліджуваних злочинів – спільні риси та особливості вбитих, вчинення злочинів в певний час доби, в певному місці, з використанням схожих способів та засобів вчинення злочинного діяння і тому подібне. Однак аналізу зовнішньої об'єктивної картини злочину не завжди достатньо для встановлення причетності однієї особи до скоєння серії вбивств. Для вирішення цієї задачі перспективним є вивчення елементів суб'єктивної психологічної сторони кримінального діяння – деяких аспектів в поведінці злочинця, що відображають його особистісні характеристики та які виявляються з певною сталістю в рамках серії вбивств [8, с.5].

Певна специфіка методики виявлення і розслідування серійних вбивств диктує необхідність більш глибокого опрацювання її теоретичних і практичних питань. Цей висновок ґрунтується на аналізі наукових і методичних досліджень, що стосуються серійних вбивств, а також на основі анкетування працівників правоохоронних органів. Як свідчать результати дослідження проведеного Я. Гимозутдіною, 74% опитаних негативно відповіли на запитання про те, чи достатньо в розслідуванні серійних вбивств керуватися методичними рекомендаціями з розслідування окремих убивств, скоєних не пов'язаними між собою особами. В той же час 87% респондентів вважають за необхідне розробку нових і вдосконалення наявних рекомендацій з методики розслідування серійних вбивств. У 82% випадків анкетованих ствердно відповіли на питання про специфіку розслідувань тому, серійних вбивств. Практика показує, що в сучасних умовах виразно відчувається гостра необхідність розробки цілісної, адекватної потребам правоохоронної практики приватної криміналістичної методики виявлення, розкриття і розслідування серійних вбивств, що базується на вимогах законодавства, фундаментальних положеннях науки кримінально-процесуального права і теорії криміналістики, матеріалах слідчої і судової практики [4, с.23].

При організації розслідування серійних сексуальних вбивств виникає і вимагає наукового вирішення проблема, пов'язана з пошуком нових джерел інформації про передбачуваного злочинця для формування більш продуктивних розшукових версій. Традиційні джерела інформації, які виявляються зазвичай при вивченні зовнішньої картини злочину, виявляються недостатніми у разі серійних вбивств на сексуальному ґрунті. У цій ситуації ефективним може виявитися психологічний аналіз кримінальної діяльності, що розкриває її суб'єктивну смислову сторону, вчиненого злочину. Такий аналіз дозволяє встановити опосередковану зв'язок між ознаками кри-

мінальної події і індивідуально-психологічними особливостями особи, що його вчинила, та вийти на пошукові ознаки останнього [8, с.6-7].

На сьогодні в криміналістичній науці існує чимало методик, які можуть бути використані під час розслідування серійних сексуальних вбивств. Однак головна проблема в використанні наявних матеріалів полягає в тому, що психологія серійного злочинця постійно змінюється, відповідно до змін суспільно-історичної епохи, культури, побуту, уявлень про красу, появу нових ідеалів краси, поширення тих чи інших сексуальних практик, присутність чи відсутність воєнних дій тощо. Так, ще за радянської доби Л. Відоновим було проведено фундаментальну працю, результатом якої стало укладення таблиць, на підставі яких можна було аналізуючи особливості скоєння злочину сформулювати попереднє уявлення про особистість злочинця [3].

Наприклад, характер зґвалтування жертви міг свідчити про кримінальне минуле злочинця. Так, наявність факту анально-генітального контакту з високою долею вірогідності свідчило про те, що злочинець раніше був судимим, та відбував покарання в місцях позбавлення волі. Характер пошкоджень та побиттів, які завдавались жертві дозволяв визначити стать злочинця, оскільки жінки на рефлекторному рівні схильні більше шкідують обличчю своєї жертви. Так само, зважаючи на характер пошкоджень можна було сформулювати попереднє уявлення про фізичні дані вбивці – як правило надлишкові ушкодження могли свідчити про те, що злочинець фізично слабкий, можливо жінка, невпевнений в собі або ж перебував у стані афекту.

Однак, на сьогодні ці таблиці є катастрофічно застарілими, оскільки їх укладення відбувалось на основі радянської бази даних про злочини. Сьогодні ж українські криміналісти потребують розробки сучасного інструментарію, який до того ж має складатись з кількох версій, зважаючи на відмінності в різних регіонах нашої країни – Схід та Захід, Центр, Південь та Північ. З цієї ж причини не завжди можливе ефективне використання напрацювань зарубіжних колег, оскільки їхні роботи створюються на зовсім іншому культуральному, ментальному та економічному фундаменті. Та можуть служити швидше орієнтиром для розробки власних методологічних матеріалів, ніж для цілковитого запозичення. Поруч з цим, створення нових методик розслідування серійних сексуальних вбивств лише на ґрунті раніше розроблених методологій є досить важко. Оскільки має бути проведено досить кропітку роботу зі збору даних, шляхом аналізу тисячі вбивств, які були скоєні в наш час. В той же час, така методологія ніколи не зможе бути сталою, та потребуватиме перманентного перегляду та редагування в залежності від того, як змінюватиметься суспільство.

Висновки. Підводячи підсумок вищевикладеного, слід вказати, що існуюча на сьогодні методика розслідування серійних сексуальних вбивств не є досконалою і не може сприяти швидшому та ефективнішому розслідуванню різновидів даного виду злочину. Однак наявні наукові напрацювання можуть служити певним фундаментом для розробки криміналістичної методології розслідування серійних вбивств і системних рекомендацій для ефективного пошуку, встановлення маніяків, так само як і доказів їх провини в ході досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Александренко Е.В. Основные трудности раскрытия и расследования серийных сексуальных убийств // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2010. – Т. 23 (62). – No 2. – С. 235-240.
2. Александренко Е.В. Типичные способы подготовки и сокрытия серийных сексуальных убийств // Актуальные проблемы расследования преступлений : материалы Международной научно-практической конференции (Москва, 23 мая 2013 года). В 2-х частях. Часть 2. – М. : Издательство ООО "Ваш полиграфический партнер", 2013. – С. 3-6.
3. Видонов Л.Г. Криминалистическая характеристика убийств и система типовых версий о лицах, совершивших убийства без очевидцев. – Горький, 1978. – 121 с.
4. Гимозутдинова Я. Г. Особенности расследования серийных преступлений // Отечественная юриспруденция. – 2017 – № 5 (19). – С. 22-26.

5. Исаенко, В. Организация расследования серийных убийств [Текст]//Законность. – 1999. – 2. – С.2-7.
6. Исаенко В.Н. Проблемы теории и практики расследования серийных убийств. М.: Юридические программы. – 304 с.
7. Кептене М. О проблеме разработки криминалистической классификации серийных убийств и ее значении в построении методики расследования // LEGEA ?I VIA?A Publica?ie ?tiin?ifico-practic?. – 2013. – № 11/2 (263). – С. 107-110.
8. Логунова О.А. Применение знаний о личности и поведении серийных сексуальных убийц в правоохранительной деятельности (обзор зарубежного и отечественного опыта) // Психолого-педагогические исследования. 2011. №1. – С. 42-59.
9. Образцов, В.А. Серийные убийства как объект психологии и криминалистики [Текст] / В.А. Образцов: Ин-т междунар. права и экономики им. А.С. Грибоедова. – М.: Омега – Л, 2003. – 208 с.
10. Шамонова Т.Н., Александренко Е.В. Основные трудности расследования сексуальных серийных убийств/ Т.Н.Шамонова,Е.В. Александренко. – М.: Юридическая Наука. – 2013. – №12. – С. 78-83.
11. Arndt W., Hietras T., Kim J. Critical Characteristics of Male Serial Murderes // American Journ. of Criminal Justice. 2004. V.29. No1. – 84 p.
12. Douglas J., Burgess A., Burgess A., Ressler R. Crime Classification Manual. (2nd Ed.). N.Y.,2006. – 142 p.
13. Skrapец C. Defining Serial Murder: A Call for a Return to the Original Lustmurd // Journ. of Police and Criminal Psychology. 2001. V.16. No2. – P. 45-58.

Ніколаєнко О.І.

Науковий керівник:

к.ю.н. Григоренко А.О.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

У статті здійснено системне узагальнення наукових поглядів, поглиблено знання про правову природу юридичної відповідальності, проаналізовано вітчизняне законодавство у даній сфері по всім галузям. Уточнено особливості юридичної відповідальності органів виконавчої влади; розвинуто наукову позицію щодо закріплення в Конституції України підстав юридичної відповідальності органів виконавчої влади та переліку кола суб'єктів.

Ключові слова: юридична відповідальність, органи виконавчої влади, адміністративна відповідальність, конституційно-правова відповідальність.

Николаєнко А.И.

ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ОРГАНОВ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ

В статье осуществлено системное обобщение научных взглядов, углубленно знания о правовой природе юридической ответственности, проанализированы отечественное законодательство в данной сфере по всем отраслям. Уточнены особенности юридической ответственности органов исполнительной власти; развито научную позицию по закреплению в Конституции Украины оснований юридической ответственности органов исполнительной власти и перечня круга субъектов.

Ключевые слова: юридическая ответственность, органы исполнительной власти, административная ответственность, конституционно-правовая ответственность.

Nikolaenko O.I.

LEGAL LIABILITY OF THE EXECUTIVE BRANCH

The article carried out a systematic synthesis of scientific views, in-depth knowledge of the legal nature of legal liability, analyzed domestic legislation in this area in all sectors. Clarified the features of the legal responsibility of the executive; a scientific position has been developed to establish in the Constitution of Ukraine the grounds for the legal responsibility of the executive authorities and the list of subjects.

Keywords: legal responsibility, executive authorities, administrative responsibility, constitutional legal responsibility.

Постановка проблеми. Проблема юридичної відповідальності в соціальній системі історично є вічною. Якщо в минулому її вирішення в юриспруденції носило прикладний характер, то на сучасному етапі розвитку суспільства вона набула методологічного значення, а в перспективі стане світоглядною. Найбільш очевидною проблема створення загальної теорії юридичної відповідальності стає, коли одночасно із утвердженням загальнолюдських цінностей у суспільстві відбувається зростання вчинення злочинів й інших правопорушень, що представляють загрозу національній безпеці України, побудові правової держави й громадянського суспільства. Не остання роль у попередженні й зниженні рівня правопорушень належить юридичній відповідальності, що у той же час виступає гарантом від державного й чиновницького свавілля, входить у систему стримувань і противаг та гарантує реалізацію прав і свобод людини й громадянина. Незважаючи на більш як півтисячлітню історію дослідження інституту юридичної відповідальності, дотепер відсутня єдність думок щодо визначення її поняття, функцій, принципів, критеріїв класифікації, а також співвідношення із суміжними правовими категоріями.

Сучасні пріоритети розвитку української держави змушують приділити більш серйозну увагу подальшій розробці цього інституту права. Існуючі в світовій та вітчизняній практиці деякі теоретичні нароби стосуються, як правило, вивчення окремих аспектів юридичної відповідальності. Тому виникла потреба в комплексному дослідженні питань природи, сутності, механізму функціонування та місця юридичної відповідальності органів державної влади та місцевого самоврядування в системі стримувань і противаг.

Усі наведені чинники зумовлюють актуальність та своєчасність дослідження, в якому розглянуто ці питання.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Незважаючи на існування значної кількості наукових праць, що стосуються різних видів відповідальності, авторами яких є такі вітчизняні вчені, як В.Авер'янов, О.Андрійко, Ю.Битяк, В.Борденюк, С.Дубенко, В.Князев, І.Коліушко, В.Мельниченко, Н.Плахотнюк, О.Старцев, В.Цветков, В.Шаповал та ін., питання відповідальності органів виконавчої влади не були предметом окремого теоретичного дослідження

Мета дослідження – аналіз інституту відповідальності органів виконавчої влади, характеристика відповідальності органів виконавчої влади, та висвітлення основних напрямків вдосконалення інституту відповідальності органів виконавчої влади.

Основні результати дослідження. Органи виконавчої влади – це складний державний механізм, що володіє загальною компетенцією, який здійснює керівництво державним управлінням. Вони очолюють адміністративну, тобто виконавчо-розпорядчу, діяльність в країні, під їх керівництвом перебувають державний апарат, збройні сили, фінанси держави, закордонні справи.

Відповідальність органів виконавчої влади залежить від того, вчинені посадовими особами під час виконання ними службових обов'язків або як приватними особами ті чи інші правопорушення. В останньому випадку в ряді країн вони відповідають нарівні з іншими громадянами, але в деяких країнах передбачено міністерський імунітет: міністр передається до суду щодо постанови парламенту, і судить його особливий суд.

Дії й акти суб'єктів можуть створювати підстави для виникнення і припинення конституційно-правових відносин, а також до конституційно-правової відповідальності і застосування санкцій. Конституційно-правова (конституційна) відповідальність як форма юридичної відповідальності має особливості, пов'язані насамперед з характером самого конституційно-правового регулювання. Однак існують властивості і більш загального характеру. Юридична відповідальність у цілому має два аспекти: негативний і позитивний. Негативний аспект відповідальності пов'язаний з тим, що державний примус застосовується з приводу вчинення правопорушення.

Належне забезпечення інституту юридичної відповідальності це складний та тривалий процес, що починається з виховання осіб, оскільки, правопорушення карається перш за все в свідомості людини.

Юридична відповідальність – це застосування в особливому процесуальному порядку до особи, яка вчинила правопорушення, засобів державного примусу, передбачених санкцією правової норми [9, с. 127]. Юридична відповідальність відрізняється

від усіх інших видів соціальної відповідальності лише тим, що вона ґрунтується на нормативних вимогах, які забезпечуються в необхідних випадках державним примусом [8, с. 306].

Виділяють два аспекти юридичної відповідальності:

1) позитивний (проспективний, або заохочувальний) – передбачає заохочення за виконання корисних для суспільства і держави варіантів поведінки на рівні, що перевищує загальні вимоги (етично-свідоме ставлення до виконання обов'язків). Такими є, наприклад, державні нагороди, різноманітні за характером премії та інші заохочення;

2) негативний (ретроспективний, або охоронний) – передбачає обмеження та покарання за правопорушення, тобто за вже вчинене діяння. Саме цей аспект юридичної відповідальності, як правило, має особливе значення в теорії та практиці.

З позицій соціального управління негативна юридична відповідальність постає як застосування заходів державного примусу до особи, винної у вчиненні правопорушення. В той же час юридична відповідальність – це своєрідні правові відносини між державою і правопорушником, в межах яких держава має право здійснити щодо правопорушника (особа, що здійснила протиправне діяння) певні заходи, а правопорушник зобов'язаний зазнати встановлені державою позбавлення особистого і майнового характеру [6, с. 16].

Основна мета юридичної відповідальності – формування правомірної поведінки суб'єктів права: як осіб, що вчинили правопорушення, так і всіх інших членів суспільства. Юридична відповідальність у конституційному праві застосовується у широкому значенні як конституційна, адміністративна та кримінальна за порушення норм чинного конституційного законодавства, так і у вузькому значенні як спеціальний, галузевий вид юридичної відповідальності, передбачений конституційним правом. Таким чином, категорія юридичної відповідальності у конституційному праві є загальною і охоплює конституційно-правову відповідальність [5, с. 98].

Конституційно-правова відповідальність. Пріоритетним видом юридичної відповідальності у конституційному праві України є конституційно-правова відповідальність. На сьогодні цей вид відповідальності сформувався як інститут конституційного права та елемент системи гарантій конституційного права України [10, с. 76].

Конституційно-правову відповідальність слід розглядати у діалектичному взаємозв'язку з конституційним деліктом. Останній є юридичним фактом, внаслідок якого виникають відносини конституційно-правової відповідальності. Саме з моменту вчинення конституційного делікту в правопорушника виникає обов'язок зазнати мір конституційно-правової відповідальності, які передбачені санкцією порушеної норми, і понести несприятливі наслідки, а в суб'єкта, який є інстанцією конституційно-правової відповідальності, з'являються право і обов'язок притягнути його до конституційно-правової відповідальності. До того ж конституційна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності, що пов'язується, в першу чергу, із механізмом правового захисту Конституції України. У цьому випадку вчені говорять про конституційно-правову відповідальність. Але категорії "юридична відповідальність у конституційному праві" та "конституційно-правова відповідальність" не є тотожними.

Конституційно-правова відповідальність у широкому значенні представлена власне конституційною відповідальністю, адміністративною відповідальністю та кримінальною відповідальністю за порушення норм конституційного права. Одним із видів юридичної відповідальності є конституційно-правова відповідальність органів публічної влади (посадових осіб), яка являє собою правову форму реалізації конституційного принципу відповідальності держави [6, с. 88]. Цей вид відповідальності може спиратися на морально-політичні критерії, які, формалізуючись на рівні конституційного законодавства, стають правовими. Звідси можливий морально-правовий і політико-правовий характер конституційно-правової відповідальності.

Адміністративна відповідальність. Чинне законодавство України не дає визначення поняття адміністративної відповідальності і тому в теорії адміністративного права існує численна кількість точок зору стосовно цього соціально-правового явища. Аналіз точок зору з цього приводу дає змогу дійти висновку, що це поняття науковцями розглядається як один з інститутів адміністративного права, як форма забезпечення

одного із заходів примусу (стягнення), як різновид юридичної (правової) відповідальності, як ефективний засіб запобігання правопорушень та забезпечення правопорядку, як певний стан суспільних відносин, який виникає внаслідок порушення законодавства.

Адміністративна відповідальність – це різновид правової відповідальності, специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів (передусім адміністративних проступків), згідно з якою особи, що скоїли ці правопорушення, повинні дати відповідь перед повноваженим державним органом за свої непропорційні дії і понести за це адміністративні стягнення в установлених законом формах і порядку [10, с. 34].

Виявлення правопорушень, вчасне та виважене накладення адміністративних стягнень на правопорушників, усунення причин та умов, які сприяють вчиненню проступків, забезпечення невідворотності покарання нормами адміністративної відповідальності виступають ефективним засобом запобігання та профілактики більш суспільно небезпечних правопорушень. І у цьому значна роль приділяється адміністративній відповідальності.

Адміністративну відповідальність не можна сприймати інакше, ніж у контексті з іншими видами відповідальності, бо синтезуючим началом тут виступає необхідність відповідати за власні дії, протиправні вчинки, брати на себе вину за їхні наслідки. Особливо неможливо сприймати цей вид відповідальності без порівняння його з кримінальною відповідальністю, яку вона доповнює. Так, законодавець зазначає, що "адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності" [10, с. 51].

Кримінальна відповідальність – це обов'язок особи, покладений на неї КК України, не вчиняти злочин, а у разі вчинення – зазнати на собі вплив КК України. Кримінальна відповідальність є двох видів: позитивна та негативна (ретроспективна).

Позитивна кримінальна відповідальність – це обов'язок особи, покладений на неї КК України, не вчиняти злочинів. Виникає позитивна кримінальна відповідальність із набранням чинності КК України. Ознаки позитивної кримінальної відповідальності є: об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних ознак позитивної кримінальної відповідальності ми відносимо: наявність кримінально-правових встановлень, які містяться в статтях КК України та забороняють вчиняти певні діяння (злочини) або надають особі право на певну поведінку, наприклад, на затримання особи, що вчинила злочин. До суб'єктивних ознак позитивної кримінальної відповідальності ми відносимо обов'язок особи вести себе відповідно вимогам КК України, тобто не порушувати його встановлення. Не вчинення особою злочину означає реалізацію позитивної кримінальної відповідальності.

Кримінальна відповідальність державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування, інших службових осіб настає за вчинення суспільно небезпечних, винних діянь, які дістали вияв у зловживанні владою або службовим становищем, невиконанні або неналежному виконанні службових обов'язків, тобто за злочини у сфері службової діяльності. Такі злочини можна поділити на 3 види:

а) порушення повноважень: невиконання (неналежне виконання) повноважень (недбалість, бездіяльність);

б) перевищення повноважень: вчинення службовою особою акту, на який вона не мала законної влади, вихід за межі такої або недотримання відомої форм, процедур (одноосібне вирішення справи, яка повинна вирішуватися колегіально, або вчинення дій, які ніхто не має права здійснювати чи дозволяти, тощо);

в) вчинення акту, що входить до повноважень, але з метою, яку не передбачає закон (зловживання владою або службовим становищем, хабарництво, службове підроблення).

Правові засади кримінальної відповідальності публічних службовців: кримінальна відповідальність публічного службовця полягає в обов'язку відповідати за вчинення злочину та понести кримінальне покарання. Відповідно до Кримінального кодексу України, службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на

підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. Державний службовець може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за порушення (недотримання) законодавства, якщо він вчинив дії (дію або бездіяльність), які передбачені статтями КК України і при цьому він порушив правила, забезпечення яких входить до його службових обов'язків [12, с. 311].

Отже, підставою притягнення до кримінальної відповідальності є сукупність двох обставин: вчинення злочину (кримінального правопорушення) і порушення своїх службових обов'язків.

Дисциплінарна відповідальність. Дисциплінарна відповідальність настає при порушенні державним службовцем обов'язків додержання дисципліни праці, правил внутрішнього розпорядку органу державної влади, за невиконання або недостатнє виконання службових обов'язків. Дисциплінарна відповідальність державних службовців передбачена КЗпП України, Законом "Про державну службу", статутами про дисципліну або спеціальними положеннями, чинними у ряді галузей адміністрування і в деяких сферах державної діяльності.

Дисциплінарна відповідальність дістає вияв у застосуванні дисциплінарної санкції – стягнення. Особливість дисциплінарної відповідальності державних службовців полягає у тому, що, крім дисциплінарних стягнень, передбачених чинним законодавством про працю України, можуть застосовуватися такі заходи дисциплінарного впливу: попередження про неповну службову відповідність; затримка до одного року у присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду.

Законодавчими актами можуть бути передбачені інші види дисциплінарних стягнень для державних службовців окремих галузей і сфер публічного адміністрування. Розрізняють 3 види дисциплінарної відповідальності: загальну, спеціальну та для керівних і виборних працівників [11, с. 222].

Інститутом державної служби є комплексним правовим інститутом, державно-службові відносини якого регулюються нормами різних галузей права, в тому числі нормами трудового законодавства. Так, ряд питань дисциплінарної відповідальності державних службовців регулюються саме нормами трудового права. Стаття 14 Закону "Про державну службу" передбачає особливості дисциплінарної відповідальності державних службовців, які проявляються в тому, що правовими засадами дисциплінарної відповідальності є Кодекс законів про працю (трудове законодавство) і Закон "Про державну службу" (адміністративне законодавство). При цьому важливо зазначити, що базовим нормативним актом щодо дисциплінарної відповідальності державних службовців є саме КЗпП України.

Особливістю дисциплінарної відповідальності державних службовців є те, що на відміну від кримінальної і адміністративної відповідальності, чинне законодавство не передбачає переліку посадових проступків, за які, власне вона й наступає. Це зумовлено надзвичайною різноманітністю таких проступків. Питання щодо наявності чи відсутності посадового проступку у кожному конкретному випадку вирішує керівник державного органу виходячи із обставин конкретної справи.

Відповідно до статті 147 КЗпП України, за порушення трудової дисципліни до державних службовців може бути застосоване тільки один з таких видів стягнень, як догана або звільнення. Статтею 14 Закону "Про державну службу" передбачені заходи дисциплінарного впливу, які застосовуються до державних службовців за порушення трудової дисципліни, а саме:

- попередження про неповну службову відповідність;
- затримка до одного року у присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду [5, с. 312].

У низці випадків підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності може бути порушення морального характеру. Чинне законодавство не передбачає переліку таких діянь, і в кожному конкретному випадку керівник державного органу вирішує, чи має місце порушення морального характеру. В цьому проявляється недоліки вітчизняного законодавства, оскільки до п.22 статті

92 Конституції України підстави "...дисциплінарної відповідальності" повинні визначатися виключно законами. У даному випадку ні закон, ні підзаконний нормативний акт не передбачають діянь, за які до державного службовця може бути застосоване дисциплінарне стягнення. Все це зумовлює нагальну необхідність прийняття кодифікованого законодавчого акту, який повною мірою регулював би поведінку державного службовця, передбачав права, обов'язки та обмеження державного службовця, з одного боку, і права і обов'язки керівника державного органу – з іншого.

Цивільно-правова відповідальність. Цивільно-правова відповідальність – це передбачені законодавством засоби примусового впливу на порушника цивільних прав і обов'язків шляхом застосування до нього цивільно-правових санкцій, які тягнуть невігідні майнові наслідки, що дістають вияв у позбавленні його певних прав або покладенні на нього додаткових обов'язків.

Правовою базою цивільної відповідальності державних службовців є КЗпП України, положення про матеріальну відповідальність. Відповідальність за шкоду, завдану діями посадової особи в галузі виконавчо-розпорядчої діяльності, полягає в обов'язковому відшкодуванні збитків, спричинених неправомірними службовими діями (бездіяльністю) посадових осіб у галузі публічного адміністрування, органом державної влади від імені, за дорученням якого посадова особа вчиняє службові дії в межах своєї компетенції.

Важливим є те, що відповідальність за шкоду, завдану посадовою особою, повинен нести орган державної влади, якщо такі юридично значущі дії пов'язані зі службовою діяльністю його посадової особи в рамках наданої йому компетенції. Коли шкода завдана посадовою особою внаслідок дій, які не пов'язані з виконанням службових обов'язків, навіть в робочий час, вона відшкодовується безпосередньо винною особою. Орган державної влади, який відшкодував збитки потерпілій особі, має право звернутися до суду з регресним позовом до службової особи, яка є винною в заподіяній шкоді.

Цивільно-правова відповідальність може застосовуватися незалежно від притягнення службовця до дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності за те саме порушення [6, с. 56].

Сучасний стан правопорядку, режиму законності, правової культури та правової свідомості в українському суспільстві потребує удосконалення існуючих теоретико-методологічних засад юридичної відповідальності загалом та відповідальності держави в особі її органів і посадових осіб перед громадянським суспільством, зокрема. Як відомо, мета юридичної відповідальності характеризує її призначення та є проявом загальних цілей права; обумовлює існування регулятивної та охоронної функцій права; є засобом ефективного функціонування механізму правового регулювання; забезпечує важливі гарантії законності; визначає зміст функцій відповідальності.

Згідно Конституції України органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України, що сприяє стримуванню діяльності державної влади, перешкоджає її абсолютизації і зловживанню. Таким чином неправомірні дії посадових осіб, перевищення влади, зловживання службовим становищем та ін. тягне за собою застосування юридичної відповідальності.

В даному аспекті конституційна відповідальність полягає у застосуванні до державних органів за порушення норм Конституції наступних санкцій: відсторонення від посади вищих посадових осіб держави; усунення Президента України з поста у порядку імпичменту; відставка посадових осіб чи всього органу; дострокове припинення повноважень державних органів чи посадових осіб; визнання неконституційними нормативно-правових актів чи окремих їх частин; призупинення дії актів виконавчих органів влади та ін [4, с. 53].

Конституційні правопорушення посягають на порядок організації і функціонування публічної влади, права і свободи людини і громадянина, тому за наявності певних обставин можуть кваліфікуватися як злочин. Особливістю конституційної відповідальності є те, що вона має політичний та юридичний зміст і може застосовуватися за умов, коли норми права взагалі не порушуються. У цих випадках відповідальність пов'язується з діями політичного характеру.

На жаль, конституційно-правова відповідальність як самостійний вид юридичної

відповідальності не визнана на законодавчому рівні, що негативно впливає на її реалізацію на практиці. Через відсутність достатньої нормативно-правової основи та дієвого механізму реалізації конституційно-правової відповідальності велика кількість порушень Конституції та законів України органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами залишається без відповідного реагування.

Крім того, подальшого розвитку потребує конституційне положення про пряму дію норм Конституції виходячи з аналізу існуючої судової практики щодо неможливості його реалізації з огляду на абстрактність та відсутність конкретизуючих нормативно-правових актів. Йдеться про органічні або конституційні закони, прийняття яких передбачене текстом конституції. На жаль, більшість таких законів, розробка і прийняття яких було передбачено чинною Конституцією України ще у 1996 році, до сьогодні залишається неприйнятими. Тому в процесі внесення змін до Конституції України необхідно визначити порядок та строки прийняття таких законів. Положення цих законів мають не суперечити Конституції, в тому числі не звужувати права і свободи громадян, не шкодити їх законним інтересам.

Висновки. Дослідження історичного генезису, практики застосування юридичної відповідальності в сучасному світі та в державно-правовій практиці України дозволило зробити ряд теоретичних висновків та запропонувати шляхи удосконалення вітчизняного законодавства з цих питань, що знайшли своє втілення в таких наукових і практичних результатах:

З точки зору практичної реалізації юридична відповідальність держави органічно трансформується у відповідальність органів державної влади та органів місцевого самоврядування (суб'єкти публічної влади), їх посадових і службових осіб, оскільки саме до них можуть бути застосовані конкретні санкції або стягнення за порушення відповідних правових норм. Сама ж держава виступає скоріше як гарант відповідальності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, тобто фактично несе юридичну відповідальність субсидіарно, організаційно та матеріально забезпечуючи юридичну відповідальність суб'єктів публічної влади.

Міжнародний і, зокрема, європейський досвід юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою може мати місце у двох площинах: а) на національному рівні (якщо внутрішнім законодавством встановлені конкретні види порушень щодо особи, за які чітко передбачено механізм відповідальності держави).

Влада, яка обрана громадянами держави, має нести відповідальність не лише перед законом, а, передусім, перед своїми виборцями. Впровадження механізму відповідальності держави перед особою стане дієвим і чи не головним засобом обмеження державної влади. В Україні такий механізм ще не діє. Одним із способів на шляху до вказаного може бути розробка механізму відкликання виборцями народних депутатів, які, не виконуючи своїх передвиборчих програм та інших обов'язків, погіршують становище громадян. А також удосконалення діяльності Уповноваженого з прав людини, висновки якого б щодо порушень прав людини тягли за собою відповідальність винних осіб.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР Верховна Рада України; Конституція, Офіційний вісник України. – 2017. – № 55. – ст. 1873.
2. Кримінальний кодекс України Закон від 05.04.2001 № 2341-III Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, – 2017. – № 55. – ст. 2981.
3. Цивільний кодекс України Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV Верховна Рада України; Кодекс України, – 2017. – № 55. – ст. 11875
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення; Кодекс України, Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X Верховна Рада УРСР Кодекс України, – 2017. – № 55. – ст. 9652
5. Авєр'янова В. Б. Державне управління: теорія і практика. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 431с
6. Бєлая Л.В. Удосконалення інституту юридичної відповідальності як фактор формування демократичної, соціальної, правової держави. – К.: Юрінком, 2014. –

7. Колодий А.М., Копейчиков В.В., Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. -К.: Юрінком, 2016. – 320 с.
8. Кріпак С.Л. Конституції нових держав Європи та Азії. – К.: Вісник, 2016. – 441с.
9. Кривенко Л. Воля народу, її трансформація у державну волю. К.: Віче. – 2016. – 356 с.
10. Мартьянов І.В. Державна виконавча влада в Україні: поняття, завдання, шляхи вдосконалення. – Л.: Вісник Львівського ун-ту, 2015. – 29 с.
11. Наливайко Л.Р. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій конституційної відповідальності в сучасній конституційній практиці. К.: Право України. – 2014. – 476 с.
12. Оніщук М.В. Політико-правова відповідальність влади: питання гносеології. Державно-правова реформа в Україні. – К.: Юрист, 2016. – 456 с.

Семенюк К.Г.

*Науковий керівник:
д.ю.н., професор Гіда Є.О.*

ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сутнісні ознаки злочинів в економічній сфері. Розглянуто особливості економічної злочинності, які характерні для даного виду злочинів при їх виявленні. Визначено механізми здійснення протиправних діянь на прикладі злочинів бюджетної сфери. Розглянуто особливості вчинення економічного злочину. Досліджено протиправні дії у механізмі здійснення економічного злочину. Обурнтовано ряд положень щодо виявлення ознак економічного злочину та механізму його здійснення. Також, у статті розкриваються проблеми щодо визначень понять "економічні злочини" та "злочини у сфері економіки".

Ключові слова: економічні злочини, злочинність у сфері економіки, кримінальне право, кримінологія, кримінально-правова норма, злочин, організована злочинність, протиправне діяння.

Семенюк К.Г.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье исследованы существенные признаки преступлений в экономической сфере. Рассмотрены особенности экономической преступности, которые характерны для данного вида преступлений при их обнаружении. Определены механизмы осуществления противоправных деяний на примере преступлений бюджетной сферы. Рассмотрены особенности совершения экономического преступления. Исследованы противоправные действия в механизме осуществления экономического преступления. Обосновано ряд положений по выявлению признаков экономического преступления и механизма его осуществления. Также, в статье раскрываются проблемы относительно определенных понятий "экономические преступления" и "преступления в сфере экономики".

Ключевые слова: экономические преступления, преступность в сфере экономики, уголовное право, криминалогия, уголовно-правовая норма, преступление, организованная преступность, противоправное деяние.

Semeniuk K.G.

ECONOMIC CRIMES IN UKRAINE

The article examines the essential features of crimes in the economic sphere. The features of economic crime, which are characteristic of this type of crime when they are detected, are considered. The mechanisms for the implementation of illegal acts on the example of crimes of the public sector. The features of the commission of an economic crime. Investigated illegal actions in the mechanism of economic crime. A number of provisions to identify signs of an economic crime and the mechanism for its implementation are substantiated. Also, the article reveals problems regarding the definitions of the concepts "economic crimes" and "crimes in the economic sphere".

Keywords: economic crimes, criminal law, criminology, crime in the economic sphere, crime, organized crime, unlawful act.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження ознак економічних злочинів та аналізу вчинення таких підсилюється економічною нестабільністю у державі та боротьбою за економічну владу. Будь-який злочин завжди породжує певний фактор чи умова.

Різноманіття способів вчинення злочинів в економічній сфері, використання злочинцями різних технологій та операцій, а також інших факторів, що сприяють вчиненню протиправних діянь у сфері економіки призводять до значних труднощів у їх розслідуванні. У контексті даної проблематики слід зауважити, що ознаки злочину характеризують різні сторони і явища, які відображають, а тому їх виявлення та конкретизація є пріоритетним завданням у здійсненні виявлення та розслідування економічних злочинів. З настанням нових економічних умов виникли нові способи механізмів злочинних діянь у сфері економіки.

Також, слід зауважити, що найбільш актуальними і дискусійними у кримінально-правовій, кримінологічній та криміналістичній науках залишаються поняття "економічні злочини" та "злочини у сфері економіки". Така суперечливість пов'язана з тим, що одні автори прирівнюють ці терміни, коли інші бачать в них суттєву різницю.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблемам сутності економічної злочинності та її ознак приділено чимало уваги таких вчених як: М. Бажанов, І. Базярук, В. Білоус, С. Кравчук, О. Литвак, О. Яковлев. Вагомий внесок у дослідження питань кримінологічного аспекту економічних злочинів здійснені такими вченими як: А. Мединцев, О. Пчеліна, Е. Сатерленд, Р. Степанюк, Д. Харко.

Питання нормативно-правового регулювання охорони економіки вивчали вчені: П.П. Андрушко, В.І. Антипов, О.О. Дудоров, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, В.В. Лисенко, О.М. Литвак, М.І. Мельник, С.В. Мочерний, О.І. Перепелица, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, А.М. Яковлев та інші.

Мета статті. Ознака злочину є фундаментальною категорією та має вагоме значення при здійсненні пізнання обставин злочину. А тому на основі аналізу наукових праць вчених слід дослідити механізми вчинення злочинів у сфері економіки та виділити їх сутнісні ознаки для запровадження ефективної системи розслідувань таких. Також метою статті є аналіз проблеми визначення понять "економічні злочини" та "злочини у сфері економіки".

Основні результати дослідження. В умовах сучасного технологічного та інформаційного розвитку національних економік стрімко набирає обертів економічна злочинність, що характеризується загрозливими розмірами. Вчинення злочинів у сфері економіки становлять реальну небезпеку країни в цілому та окремих громадян, оскільки розвиток економіки забезпечує існування та розвиток суспільства.

Науковий інтерес до проблеми економічної злочинності та складності її подолання викликана тим, що у вітчизняній літературі існує диференційований підхід до визначень злочинів у сфері економіки.

Розмаїття тлумачень даного явища зустрічається на сторінках багатьох науковців. Зокрема виділяють "злочини у сфері економіки", "економічні злочини", "тіньова економіка", "кримінальна економіка", "економічна злочинність" та інші.

Дані поняття часто ототожнюють, однак мають місце спроби доведення різної природи наведених явищ. Зокрема, О. Яковлев розглядає економічний злочин як майновий і корисливий злочин, а також злочин у сфері економіки, автор зазначає, що економічна злочинність характеризується сукупністю корисливих зазіхань на власність, порядок управління народним господарством, що вчиняється особами, які займають певні соціальні позиції в структурі економіки.

На думку С. Кравчука усі ці поняття мають різний спектр вчинення протиправних діянь. Так, злочини у сфері економіки, як стверджує автор – це переважно господарські злочини, які вчиняються у різних сферах. Економічна злочинність полягає у вчиненні злочинів у сфері господарської діяльності, в тому числі із використанням службового становища. До злочинів економічного характеру С. Кравчук відносить діяння, які пов'язані із спричиненням матеріальної шкоди чи отримання матеріальної вигоди [26].

Виявлення ознак економічного злочину з точки зору кримінології пов'язане із особливостями поняття економічної злочинності як негативного явища. Засновником теорії економічної злочинності є Е. Сатерленд, який вперше ввів поняття економічного злочину і називав його "білокомірцева злочинність".

Найважливішою ознакою цього автор називає зловживання владою з метою злочинного збагачення. Досліджуючи службове становище та соціальний статус зло-

чинця Сатерленд дав визначення "білокомірцевої" злочинності: "це анти суспільна і спрямована на збагачення поведінка осіб, які посідають соціально престижне місце в суспільстві та в рамках своєї професійної діяльності діють таким чином, що при одночасній законслухняній поведінці решти осіб вони зловживають суспільною довірою, якою користується інша група" [30].

С. Кравчук стверджує, що економічна злочинність – це злочини, вчинені в економічній сфері з використанням легітимних технічно-облікових, фінансово-облікових та контрольно-управлінських прав і повноважень. Науковець виділяє вісім сутнісних ознак, притаманних економічній злочинності:

- має триваючий характер;
- характеризується високою латентністю;
- складається з кримінально карних діянь суб'єктів господарювання;
- посягає на порядок управління економікою;
- вчиняється фізичними особами (це пояснюється тим, що згідно кримінального законодавства суб'єктом злочину може бути лише фізична особа);
- має тісний зв'язок із організованою злочинністю, корупцією та тіньовою економічною діяльністю;
- формує напівкримінальний менталітет у громадян держави;
- спричиняє значні збитки державі, суспільству чи окремим громадянам [26].

Д.М. Харко у своїй праці "кримінологічні проблеми щодо визначення поняття та ознак сучасної економічної злочинності як фактора тінзації економіки України" виділяє такі особливості економічної злочинності:

- є видом злочинності, який застосовується переважно масово, відповідно завдає масової шкоди;
- охоплює різні зловживання економічної влади;
- вчиняється у процесі професійної діяльності влади менеджера;
- має множинність епізодів вчинення злочину;
- вчиняється як фізичними так і юридичними особами;
- є більш складним соціально-економічним феноменом, аніж традиційна злочинність;
- має латентний характер;
- спричиняє суттєву економічну шкоду інтересам держави [30].

Підсумовуючи різні погляди науковців щодо ознак та особливостей економічної злочинності можна дати таке визначення економічним злочинам: "економічний злочин – це протиправна дія, яка вчиняється у сфері економіки із зловживанням влади, що посягає на порядок здійснення економічного управління та має на меті одержання економічної вигоди". З огляду на дане визначення поняття економічного злочину можна виокремити такі основні його ознаки:

- характеризується зловживанням влади;
- має майновий характер;
- має високу латентність;
- характеризується використанням як легальної так і нелегальної господарської діяльності.

Фактором, який приваблює злочинців до здійснення економічного злочину виступає розвиток кризових ситуацій в економіці, а також не слід ігнорувати факт боротьби за економічну владу, що дає можливість розширення застосування кримінальних способів заволодіння такою та здійснення протиправних діянь у сфері економіки.

У криміналістичній літературі виділяють ряд протиправних діянь, які складають економічні злочини. До таких належать: порушення антидемпінгового законодавства (що вказує на злочини, пов'язані із порушенням правил вільної конкуренції): шахрайство, випуск недоброякісної продукції (злочини, які порушують права споживачів): шахрайство з цінними паперами, бухгалтерською документацією, фіктивне банкрутство, використання підроблених банківських документів (злочини, які ґрунтуються на зловживанні інвестиціями, депозитним капіталом, які завдають значні збитки акціонерам, кредиторам тощо) [30].

Економічні злочини мають надзвичайно складний механізм здійснення, а отже і складний механізм їх виявлення та розслідування. Механізм злочину являє собою систему

процесів взаємодії всіх учасників злочину між собою і навколишнім середовищем, що приводить до утворення криміналістично значущої інформації про злочин, його учасників та результати. Механізм злочину містить відомості про те, яким чином здійснено той чи інший злочин у сфері економіки. Особливість вчинення економічного злочину полягає в тому, що предметом такого протиправного діяння виступає майно як капітал, а тому має місце підвищена організованість та використання специфічних способів поведінки.

Ще однією із особливостей вчинення економічних злочинів можна вважати той факт, що злочинні діяння вчиняються під виглядом різного роду цивільно-правових угод, а тому ззовні вони мають вигляд цілком законних господарсько-фінансових операцій [28; с. 121].

Для прикладу розглянемо механізм здійснення економічних злочинів у бюджетній сфері. Криміналістичний аналіз дає підстави виділити чотири технології вчинення економічних протиправних діянь у даній сфері:

- 1) злочини, пов'язані із шахрайським заволодінням бюджетними коштами;
- 2) злочини, пов'язані із заволодінням бюджетними коштами службовими особами бюджетних установ при розпорядженні ввіремим майном в ході здійснення поточної господарської та управлінської діяльності;
- 3) злочини, пов'язані із одержанням службовими особами хабарів, укладанням та виконанням невігідних контрактів, при здійсненні державних закупівель;
- 4) злочини, пов'язані із зловживанням службовим становищем або перевищенням службових повноважень при одержанні чи розпорядженні бюджетними коштами.

Дані діяння можуть кваліфікуватись як шахрайство, або як привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, це залежить від суб'єкта злочину та його умислу [29. с. 979].

Злочини у бюджетній сфері, зокрема у сфері державних закупівель, є одним із найбільш відомих злочинів, і який несе значну шкоду суспільству та державі в цілому. Так, злочини в даній сфері спрямовані на незаконне заволодіння державними коштами, а тому злочинцями в даному економічному злочині виступають державні службовці – розпорядники бюджетних коштів, і працюють такі у змові із суб'єктами господарської діяльності. Механізм здійснення даного виду злочину передбачає ряд протиправних дій, серед них:

- закупівля товарів у кількості, яка не відповідає потребам;
- проведення конкурсних торгів із залученням підставних осіб;
- отримання винагороди керівниками установ за надання необґрунтованої переваги під час вибору переможця тендера;
- внесення завідомо неправдивих відомостей до фінансово-бухгалтерських документів.

Для здійснення вищевказаних операцій здійснюється комплекс дій, які в кінцевому результаті призводять до незаконного збагачення за рахунок державних коштів.

У криміналістичній літературі комплекс злочинів у сфері економіки розглядається як певна технологія злочинного збагачення, в якій виділяють основні і вторинні злочини.

До основних економічних злочинів відносять ті, які вчиняються безпосередньо з метою заволодіння чужими коштами чи іншим майном. Вторинними економічними злочинами слід вважати ті, які безпосередньо не надають матеріальної вигоди злочинцю, однак є способом вчинення основного злочину чи його приховування. За своєю сутністю злочини у сфері економіки спрямовані на заволодіння коштами та іншими цінностями і пов'язані із порушеннями законодавчо встановлених норм. Згідно Кримінального кодексу України до злочинів у сфері економіки, зокрема основних, можна віднести шахрайство, заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем, тоді як до вторинних економічних злочинів належать легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, а також фіктивне підприємництво [27].

Переходячи до теми щодо проблеми визначень поняття "економічні злочини" та "злочини у сфері економіки", слід одразу ж зазначити, що зазначені терміни справді близькі за значенням, але одне з понять є ширшим і охоплює інше.

Професор Г.А. Матусовський наголошує, що "злочини у сфері економіки" охоплюють не тільки економічні злочини, а й окремі злочини проти власності, корисно-насильницькі діяння, що посягають на чуже майно. Натомість "економічні злочини" – це злочини,

які вчинюються у господарській діяльності [1, с. 32]. Цю позицію поділяє і О. Г. Кальман, на думку якого у сфері економіки можуть вчинюватися і не економічні злочини [2, с. 18]. Аналогічно стверджує Р.О. Боднарчук: у сфері економіки можуть вчинюватися й не економічні злочини, але всі економічні злочини вчинюються у сфері економіки [3, с. 323].

Задля формування власної думки щодо тотожності чи відмінності наведених понять доцільно проаналізувати досвід учених. Зокрема, вони визначають економічну злочинність чи злочинність у сфері економіки (оскільки для них ці поняття є тотожними) з точки зору кримінологічної науки як складову корисливої злочинності [4, с. 342].

Натомість між ученими кримінально-правової науки встановлене єдине поняття "злочини в сфері економіки", оскільки законодавець під час формування Кримінального кодексу (далі – КК) 1996 р. об'єднав злочини проти власності, злочини у сфері економічної діяльності та злочини проти інтересів служби в комерційних й інших організаціях у окремий Розділ VIII "Злочини у сфері економіки" [5, с. 9]. Така практика законодавчого закріплення встановлення меж поширення досліджуваного явища буде доцільною для впровадження й у вітчизняний кримінальний закон.

Слушно також навести і на позицію польських науковців. Зокрема, Р. Завлоцкі наголошує на необхідності розрізняти кримінальну відповідальність за окреслені злочини *sensu stricto* (у вузькому розумінні) та *sensu lato* (широкому розумінні). У широкому розумінні йдеться про кримінальну відповідальність у зв'язку з економічним оборотом (наприклад, злочини, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди).

В такому значенні кожен кримінально-правовий припис, залежно від фактичного змісту, може бути джерелом права щодо охорони економіки від злочинних посягань.

Натомість вузьке значення передбачає відповідальність, зазначену в кримінальному законодавстві за порушення регуляційних норм економічного обороту неправомірними діями винятково економічного характеру [6, с. 14].

Паралельно наведемо практику використання термінів у вітчизняному законодавстві. В. О. Навроцький, досліджуючи кримінальне законодавство стверджував, що розукрупнення глав Особливої частини КК України 1960 р. спричинило потребу віднайти для розділів Особливої частини діючого КК України законодавець використовує два зразки: злочини проти та злочини у сфері (в КК України 1960 р. використовувався винятково термін "проти") [7, с. 49]. Перші містять вказівку на цінності, блага, яким заподіюють шкоду, а другі – на частини, межі поширення діянь.

Попри те, що автор вважає такі назви невдалими, наведене свідчить про доцільність використання, зокрема, у нашому дослідженні поняття "злочини у сфері економіки". Така позиція випливає з міркувань, що вказаний термін:

1) найповніше визначає коло неправомірних діянь, що посягають на встановлений законом порядок здійснення економічних відносин;

2) включає злочини не лише з Розділу VII "Злочини в сфері господарської діяльності";

3) використовується законодавцем для визначення меж поширення певного явища, передбаченого в окремому розділі КК України.

Водночас слід наголосити, що до сфери економічних необхідно відносити злочини лише *sensu stricto*, об'єктом посягання яких є споріднені суспільні відносини економіки як системи організації та управління виробництвом розподілу, обміну, збу-ту й споживання товарів та послуг.

Обґрунтувавши доцільність вживання поняття "злочини у сфері економіки" під час дослідження окресленої групи злочинів, необхідно також встановити обсяг та зміст явища "економічна злочинність" та з'ясувати, яку саме сукупність злочинних діянь воно охоплює.

Термін "економічна злочинність" має кримінологічний характер, а кримінологія – одна з небагатьох наук юридичного профілю, що наділена якісно різноманітним інструментарієм для дослідження соціально-правових явищ [8, с. 220]. Відтак цей аспект дасть змогу не тільки чітко визначити поняття "злочини у сфері економіки", а й сприятиме у встановленні ознак, здійсненні класифікації, виявленні причин та умов їх вчинення та шляхів протидії поширенню цього небезпечного явища.

У цьому контексті М.К. Мамардашвілі слушно порівнює економічну злочинність зі своєрідною "фіксованою точкою інтенсивності" – це явище не є і не може бути до кінця виявленим, але його пізнання є важливим стимулом для безперервного пошуку нового змісту [9, с. 32].

Поштовхом до активного обговорення явища економічної злочинності стало своєрідне звернення 1939 р. до Американського соціологічного товариства кримінолога Е. Сатерленда, який вперше використав, як писалося раніше, термін "білокомірцева злочинність". Він зокрема, вважав, що цю сукупність злочинів вчиняють особи високого соціального статусу, використовуючи своє службове становище [10, с. 7].

Внаслідок розвитку концепції Е. Сатерленда про "білокомірцеву злочинність" та вдосконалення новітніх тенденцій у кримінальній практиці вчені-кримінологи провели низку наукових досліджень. Однак, усі визначення поняття економічної злочинності не знайшли одностайності. Вчені, намагаючись засвідчити значущість цього явища використовують різноманітні кримінологічні, правові, соціологічні, філософські визначення. Тому для встановлення чіткого та повного змісту терміна "економічна злочинність" вважаємо за необхідне проаналізувати напрацювання, де цей понятійний апарат треба розглянути традиційно.

Одним із найперших визначень, що стало загальноживаним під час досліджень у цій сфері, було "білокомірцева злочинність".

Отже, як було вказано вище, "білокомірцева злочинність" – це сукупність суспільно небезпечних, корисливих діянь, що вчиняють у процесі фахової діяльності особи, які мають високий соціальний статус і зловживають ним, використовуючи законослухняну поведінку всіх інших [11, с. 10-11].

Джон Локк зазначав, що несправедливість і злочин – одне й те саме, незалежно від того чи здійснені вони вінценосним чи дрібним негідником. Титул злочинця і кількість його спільників не змінюють характеру злочину, а лише обтяжують його [12]. Е. Сатерленд в основу концепції "білокомірцевої злочинності" застав злочинну діяльність осіб, які мали високе соціальне становище. Характерною рисою подальших досліджень є те, що більшість авторів під час формування визначення поняття економічної злочинності обов'язково, як необхідний елемент, використовували спеціальний статус суб'єкта злочину. Так, О. Терстеген, визнаючи концепцію білокомірцевої злочинності, надав їй такого визначення – це антисуспільна, спрямована на збагачення поведінка осіб, які посідають соціально престижне місце у суспільстві та в межах своєї професійної діяльності чинять її, що за одночасної законослухняної поведінки решти осіб зловживають суспільною довірою, якою користується їхня група [13, с. 115].

Ця концепція не втратила своєї значущості і в сучасних наукових дослідженнях. Однак, внутрішня логіка розвитку наукового знання й еволюція досліджуваного явища обумовили започаткування вживання поняття "економічна злочинність" [10, с. 8]. Постійний розвиток економічних відносин спричинив нове бачення та розуміння цього виду злочинності, що спонукало вчених до віднайдення нових численних визначень поняття, які вирізнялися нововстановленими додатковими ознаками.

Зокрема, професор А.І. Долгова наводить основні ознаки економічної злочинності:

1. Висока латентність. Відсутність необхідної судово-слідчої практики призводить до того, що навіть у разі заподіяння очевидної шкоди економічним інтересам особи, суспільству та державі виникають труднощі щодо застосування юридичного рішення.

2. Заподіяння значної шкоди суспільству. Автор наводить статистичні дані, згідно з якими загальні втрати від посягань у сфері кредитно фінансової системи сягали 90% від суми встановленої за всіма кримінальними справами матеріальної шкоди.

3. Стійкі негативні тенденції, які виявляються у формуванні у значній частини населення напівкримінального менталітету.

4. Організований характер. У більшості випадках економічна злочинність вчиняється групами або іншими кримінальними формуваннями, які використовують систему економічних та управлінських зв'язків.

Фактично, автори підручника "Кримінологія" за редакцією професора А.І. Долгової визначають економічну злочинність як сукупність декількох десятків складів злочину [14, с. 484-487].

Зазначене однак містить низку недоліків. Передусім, запропоновані ознаки є загальними і можуть бути використані під час дослідження іншого виду злочинності (професійної, корупційної, насильницької тощо) Ці елементи є основними й загальнообов'язковими, але відсутні ті – які дають змогу виокремити економічну злочинність з-поміж загальної. Щодо визначення, то його короткит зміст не дає чіткого та повного з'ясування досліджуваного явища, а навпаки, викликає чимало запитань: ким, в якій сфері, за яких обставин, кому заподіюється шкода та ін.

Отже, економічна злочинність – це сукупність умисних корисливих злочинів у сфері легальної та нелегальної економічної діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких є відносини власності і відносини у сфері господарської діяльності [15, с. 173- 174].

Згодом, у підручнику кримінології за редакцією В.В. Голина, співавтором якого є професор І.М. Даншин, зазначається, що кваліфікація за злочинність у сфері економіки передбачена Розділом VI "Злочини проти власності" та Розділом VII "Злочини у сфері господарської діяльності" Особливої частини КК України [16, с. 126].

Запропоновані авторами визначення економічної злочинності та перелік ознак хоча й виокремлюють її із загальної, однак межі, що охоплюють досліджуване явище, набувають рис *sensu lato* (широкого розуміння). Родовим об'єктом злочинів проти власності є право власності, зміст якого становлять володіння, користування і розпорядження своїм майном. Своєю чергою, предметом цієї групи злочинів є майно – речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру [17, с. 412]. Отже, важко погодитися з твердженнями зазначених авторів, оскільки виникають сумніви, чи заподіюється, наприклад, шкода безпосередньо економіці України внаслідок крадіжки чи пошкодження приватного майна.

А. М. Бойко під кримінологічно однорідною сукупністю злочинів, яку охоплює економічна злочинність розуміє:

- спільний об'єкт посягання – організації національної економіки;
- загальну мету, притаманну всім злочинам – отримання економічної вигоди;
- мотивацію – корисливі мотиви чи інша особиста зацікавленість;
- особливість суб'єкта злочину – суб'єкт господарської діяльності або його службова особа у процесі здійснення господарської діяльності;
- вчинення злочинів у процесі господарської діяльності з порушенням порядку здійснення такої діяльності;
- детермінованість одними і тими ж соціальними чинниками, що входять у детермінуючий комплекс економічної злочинності [11, с. 81-82].

Наведені ознаки чіткіше визначають досліджувану сукупність злочинів, виокремлюючи їх з поміж споріднених явищ. Відтак є змога встановити окрему групу кримінально-правових норм *sensu stricto* (у вузькому розумінні), що передбачають відповідальність за окреслені неправомірні діяння.

Отже, оскільки автори не вбачають розбіжностей між зазначеними дефініціями то доцільно використовувати результати наукових розвідок щодо економічних злочинів як злочинів у сфері економіки.

Також на основі дослідження економічної злочинності як кримінологічного явища можна зробити певні висновки та узагальнення щодо визначення поняття злочинів у сфері економіки з точки зору кримінально- правової науки.

Передусім, для чіткої визначеності змісту поняття "злочини у сфері економіки", в контексті кримінального права України необхідним є пізнання суті термінів, які формують через словосполучення цю категорію. Також, доцільно наголосити, що в наведеному словосполученні всі терміни хоч і мають загальну форму, однак їх логічний взаємозв'язок формулює нове визначення.

Найперше слід розглянути поняття "злочин". На відміну від поняття "злочинність", що є кримінологічним, термін "злочин" стосується кримінально-правової науки. Однак, ці два явища є взаємопов'язаними, оскільки окремий злочин є основною (хоч і не єдиною) формою прояву злочинності [18, с. 112].

Отже, доцільно прокоментувати ще раз ст. 11 КК України, яка дає чітке визначення щодо поняття "злочин" як передбачене Кодексом суспільно небезпечне винне

діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину [19]. Відтак не виникає жодних питань чи протиріч щодо відповідності терміна його змісту. Оскільки визначення цього кримінально-правового явища є законодавчо закріпленим.

Поняття "злочин" у системі термінів кримінально-правової науки посідає особливе місце. Воно є не лише одним з основних понять, а й первинним, початковим. Таким, від розуміння і трактування якого залежить з'ясування та вирішення всіх інших проблем кримінального права.

Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови "сфера" – це район дії, межа поширення чого-небудь; область дії, границі поширення чого-небудь, сукупність умов, середовище, в якому що-небудь відбувається [20]. Отже, сфера з кримінально-правової точки зору – це сукупність умов або певне середовище, в якому вчинюється злочин, що встановлює межі його поширення.

Вживання терміна "сфера" вважається вкрай вдалим, оскільки, як уже зазначалося, встановлення меж розділів Особливої частини КК України характеризуються також сферами вчинення злочинів:

- злочини у сфері господарської діяльності;
- злочини у сфері службової діяльності;
- професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;
- злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- та інші злочини проти здоров'я населення тощо.

Якщо термін "сфера" знайшов своє застосування у кримінальному законі, то поняття "економіка" не зустрічається в КК України ні у назвах розділів, ні у визначенні тієї чи іншої статті. Отже, задля використання окресленої дефініції у кримінально-правовому значенні та визначення її змісту попередньо доцільно розглянути інші джерела. Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, економіка – це суспільно-виробничі відносини, які відповідають певному ступеневі розвитку продуктивних сил і становлять базис суспільного ладу; система суспільного виробництва, народного господарство країни, області, району або галузі народного господарства; структура і фінансово-матеріальний стан якої-небудь галузі господарської діяльності [20].

Загалом, термін "економіка" походить від двох грецьких слів – "ойкос", що означає дім, господарство і "номос" – закон, учення. Суть "економіки", за грецьким філософом Ксенофонтом – це мистецтво ведення домашнього господарства [21, с. 9].

Отже, відповідно до роз'яснень досліджуване явище формує певна категорія суспільних відносин, що пов'язана з виробництвом, народним господарством, фінансово-матеріальним становищем тощо. Узагальнюючи, професор С.І. Юрій цей феномен людського життя визначив так: економіка – сфера діяльності людей, в якій створюються та використовуються життєві блага для задоволення людських потреб. Автор наголошує, що економіка загалом утворює каркас людської цивілізації, який утримує всі інші сфери життєдіяльності [22, с. 11-13].

Визначення меж поширення досліджуваних злочинних діянь дає змогу застосувати зміст поняття економіки у кримінально-правовому значенні. Зокрема, І.В. Озерський наголошує, що оскільки економіка – це сукупність визначених суспільних відносин, то термін "злочини у сфері економіки" є також доволі точним та конкретним, бо об'єктом злочинних зазіхань є саме економічні відносини [23, с. 23]. Думка автора є слушною, але лише щодо вдалого використання терміна "злочини в сфері економіки". Це пояснюється тим, що сукупність суспільних відносин не є єдиним елементом, який формує об'єкт злочинних посягань в економіці. На цьому наголошує і Ф.П. Шульженко, стверджуючи, що, окрім економічних відносин, безпосереднім об'єктом протиправних посягань є й відносини управління в цій сфері, що охороняються законом [24, с. 8].

Учені економічної теорії вимушені констатувати відсутність єдиного тлумачення предмета економічної теорії, однак у своїх визначеннях все ж вказують на існування елемента керування.

Подібну думку відстоює також А.М. Бойко, додаючи, що об'єктом економічної злочинності є механізм організації національної економіки (механізм господарювання) як

один з основних елементів економічної системи суспільства [11, с. 77]. Тобто, механізм господарювання, який виокремлює А.М. Бойко, формується на поєднанні двох складових:

- економічного механізму – відповідних процесів, через які відбувається розвиток виробництва, а також розподілу та споживання створених матеріальних та духовних благ;
- механізму господарсько-правового регулювання [11, с. 76]

Отже, розглянувши твердження щодо поняття "економіка" з точки зору і теоретиків права, і вчених-економістів, слід наголосити на недостатній обґрунтованості позиції стосовно визначення явища економіки лише за сукупністю суспільних відносин. На наявність правових норм управління вказує, зокрема, й КК України. Так, ст. 203/2 "зайняття гральним бізнесом" передбачає кримінальну відповідальність за здійснення грального бізнесу. Тобто, у цьому випадку злочинне посягання спрямоване не на суспільно-економічні відносини, оскільки відсутні суб'єкти господарської діяльності, а безпосередньо на механізм господарсько-правового регулювання, що закріплений у Законі України "Про заборону грального бізнесу в Україні" [25].

Висновки. Дослідження даної теми дає змогу дати таке визначення поняття економічного злочину: "економічний злочин – це протиправна дія, яка вчиняється у сфері економіки із зловживанням влади, що посягає на порядок здійснення економічного управління та має на меті одержання економічної вигоди".

Також, досліджуючи криміналістичний аспект вчинення економічних злочинів, у статті була спроба визначитись із складом економічного злочину. Суб'єктом злочину завжди виступає фізична особа, а суб'єктивною стороною завжди є умисел. В залежності від виду злочину це може бути посадова особа органів державної влади або особа із приватної сфери господарювання. Об'єктом злочину виступає економіка держави. Об'єктивною стороною виступають діяння особи, способи вчинення злочину, в тому числі і застосована техніка. Що цікаве, можна вважати, що мотивом вчинення злочину не завжди є збагачення чи неправомірна вигода, бо доволі часто мотивом злочинних діянь є приховування інших протиправних діянь, більш вагомих (що називають вторинним злочинном).

Саме специфіка складу економічних злочинів не дозволяє правоохоронним органам миттєво реагувати на їх вчинення. Звісно держава реагує на дані злочини та намагається запобігти їм. Про це говорить створення Національного антикорупційного бюро України, функціонування департаменту з розслідування особливо важливих справ у сфері економіки, створення сайту держзакупівель "Прозоро" та багато інших кроків в цьому напрямку.

Проте, практика показує, що всі дії владних органів щодо запобігання економічним злочинам супроводжуються виникненням більш новачіиих механізмів вчинення економічних злочинів. Саме тому дана тема є надважливою і ще тривалий час буде актуальною для досліджень.

Також, розглянувши понятійний апарат складових терміна "злочини у сфері економіки", можна навести визначення, первинний варіант якого ще не буде містити чіткого кримінально-правового значення. Отже, злочини у сфері економіки – це передбачені КК України суспільно-небезпечні винні діяння чи бездіяльність, які вчиняються суб'єктом злочину і заподіюють шкоду суспільно-економічним відносинам та механізму господарювання.

Відтак, є змога виокремити ознаки досліджуваного явища. Оскільки будь-який вид злочинності повинен походити від поняття злочину і містити всі його ознаки, то злочин у сфері економіки визначається, як діяння, що:

- а) передбачене кримінальним законодавством;
- б) учинене суб'єктом злочину;
- в) винне;
- г) суспільно небезпечне;
- д) посягає на суспільно-економічні відносини та/або встановлений механізм господарювання.

Отже, відповідно до наведеного, а також до основних логічних правил, під час формулювання змісту понять є змога запропонувати визначення досліджуваного терміна. Відтак "злочини у сфері економіки" – кримінально-карані діяння, які посягають на суспільно-економічні відносини та встановлений механізм господарювання.

Список використаних джерел

1. Матусовский Г.А. Экономическая преступность: криминалистический анализ / Г.А. Матусовский. – Х. : Консум., 1999. – 312 с.
2. Кальман О.Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : [монографія] / О.Г. Кальман. – Х. : Гімназія, 2003. – 252 с.
3. Боднарчук Р. Поняття економічної злочинності у вітчизняній літературі / Р. Боднарчук // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, 2006. – 512 с.
4. Кудрявцев В.Н. Криминология : [учебник] / В.Н. Кудрявцев. В.Е. Зинов – М: Юристь, 1999 – 476 с.
5. Коваленко В.В. Профілактика економічної злочинності в Україні: концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління: [монографія] / В.В. Коваленко – Х.: Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2004 – 420 с.
6. Zawlocki Robert. Prawo karne gospodarskie / Robert Zawlocki. – Warszawa: wysawnictwo С.Н. Beck, 2007. – 474 s.
7. Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.) / В.О. Навроцький – К.: Атіка, 2001. – 272 с.
8. Криминология: приглашение к дискуссии: [монографія] / [В. Балаба, Э.В. Вилинская, Э.А. Дидоренко, Б.Г. Розовский и др.] – Луганск: РИО МВД, 2000 – 318 с.
9. Мамардашвили М. Картезианские размышления / М. Мамардашвили –М: Прогресс: Культура, 1993 – 394 с.
10. Коваленко В.В. Профілактика економічної злочинності в Україні: концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління: [монографія] / В.В. Коваленко. – Х.: Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2004 – 420 с.
11. Бойко А.М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-криминологічне дослідження): [монографія] / А.М. Бойко. – Львів: видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008, – 380 с.
12. Калюжний Р.А. Окремі аспекти запобігання корупції в системі державної служби України / Р.А. Калюжний, В.Д. Павловський, І.Г. Андрушенко [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/bozk/2007/15text/g15_06.htm
13. Гуцалова К. Криминологічне визначення поняття та ознак економічної злочинності: проблемні питання/ К. Гуцалова // Юридичний журнал. – 2004. – № 11(29) – 128 с.
14. Криминология : [учебник для юридических вузов] / общ. ред. А.И. Долговой. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999, – 784 с.
15. Криминологія: Загальна та Особливі частини / [І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодед]: за ред. І.М. Даньшина.- Х.: Право, 2003. – 352 с.
16. Криминологія: Загальна та Особлива частини: [підручник] / [І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.]: за ред. В.В. Голіни. – 2-е вид. перероб. і доп. – Х.: Право, 2009. – 288 с.
17. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид. перероб. та доп. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2002. – 1056 с.
18. Антипов В.І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю: (теоретико- методологічні узагальнення) / В.І. Антипов. – Вінниця: ДГДКФ, 2006 – 1039 с.
19. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001р. // Відомості Верховної Ради України, – 2001. – №2(25), – Ст. 131.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс].
21. Ватаманюк З.Г. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка / З.Г. Ватаманюк, С.М. Панчишин. – К.: Альтернативи, 2003 – 606 с.
22. Юрій С.І. Економічна теорія: політична економія / С.І. Юрій – К.: Конлор, 2009. – 604 с.
23. Озерський І.В. Економічна злочинність (поняттєво-правовий та психологічний аналіз) / І.В. Озерський, І.О. Кашук // Економіка, фінанси, право, щомісячний інформаційно-аналітичний журнал – 2004 – Вид. 11. – С. 39.

24. Шульженко Ф.П. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері економіки: [навчальний посібник] / Ф.П. Шульженко, Є.В. Невмержицький. – К.: КНЕУ, 2003. – 171 с.

25. Про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України від 15.05.2009 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1334-17>.

26. Кравчук С.Й. Економічна злочинність в Україні / С. Й. Кравчук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/116-ekonomichna-zlochinnst-v-ukran-kravchuk-sy.html>

27. Меленцев А.М. Характеристика предмета та умов вчинення злочинів у сфері державних закупівель / А. М. Меденцев. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradens8/65.pdf>

28. Пчеліна О.В. Механізм вчинення економічних злочинів / О.В. Пчеліна // Право і Безпека. – 2009. – №4. – С. 118-122.

29. Степанюк Р.Л. Типові технології злочинної діяльності в бюджетній сфері України / Р. Л. Степанюк // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 977-981.

30. Харко Д. М. Кримінологічні проблеми щодо визначення поняття та ознак сучасної економічної злочинності як фактора тінізації економіки України / Д. М. Харко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v55/119.pdf>

Ярмоненко Д.М.

Науковий керівник:

д.ю.н., професор Матвійчук В.К.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті розглянуті запобіжні заходи щодо неповнолітніх, які застосовуються у кримінальному провадженні. Розглянуто особливості кожного виду запобіжного заходу, особливості застосування окремого запобіжного заходу стосовно неповнолітніх підозрюваних. Досліджено недоліки та переваги різних видів. Запропоновано удосконалення застосування запобіжних заходів.

Ключові слова: кримінальне провадження, запобіжні заходи, неповнолітні, підозрюваний.

Ярмоненко Д.Н.

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕР ПРЕСЕЧЕНИЯ К НЕСОВЕРШЕННО- ЛЕТНИМ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

В статье рассмотрены меры пресечения касательно несовершеннолетних, которые применяются в уголовном производстве. Рассмотрены особенности каждого вида меры пресечения, которые применяются к несовершеннолетним подозреваемым. Исследованы недостатки и преимущества разных видов. Предложены усовершенствование применения меры пресечения.

Ключевые слова: уголовное производство, меры пресечения, несовершеннолетние, подозреваемый.

Yarmonenko Dmytro

FEATURES OF THE APPLICATION OF PREVENTIVE MEASURES TO MINORS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article considers the preventive measures for minors, which are used in criminal proceedings. Considered the features of each type of preventive measures that are applied to juvenile suspects. The advantages and disadvantages of different types are investigated. The proposed improvement in the use of preventive measures.

Keywords: criminal proceedings, preventive measure, minors, suspect.

Постановка проблеми. КПК України ґрунтується як на принципах моральності, законності, захисту прав і свобод людини й громадянина, так і містить у собі норми, що обмежують такі права, наприклад, запобіжні заходи. Однак не виключається можливість обрання запобіжних заходів більш м'якого характеру, таких, що не обмежують волю особи.

Саме цим заходам повинна надаватися перевага. Особливо це стосується запобіжних заходів щодо неповнолітніх. Неповнолітні є особливою категорією суспільства. У зв'язку з віком та незрілістю в цілому, вони не повною мірою можуть усвідомлювати характер дій, які вони вчиняють та наслідки, що можуть наставати в результаті цих дій та поведінки загалом. Правильне розуміння та застосування запобіжного заходу має важливе значення під час досудового розслідування. Кожен запобіжний захід має певні особливості і впливає безпосередньо на особу неповнолітнього, тому важливо застосовувати діючий і разом з тим адекватний запобіжний захід для конкретного неповнолітнього підозрюваного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам застосування запобіжних заходів було приділено увагу в дослідженнях К.Г. Горелкіної, Ю.М. Грошевого, Т.В. Данченка, А.В. Захарко, М. О. Карпенко [8], О.М. Коріняк, В.В.Романюка [7], Г.О. Ганова [6], Я.М. Шевченко, В.Ю. Шелітько та іншими.

Однак окремі питання потребують додаткової уваги.

Мета дослідження. Детальне дослідження окремих видів запобіжних заходів, що застосовуються в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Виявлення недоліків та переваг окремих запобіжних заходів. Вироблення шляхів та методів їх удосконалення.

Основні результати дослідження. Насамперед необхідно зазначити, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх регулюється положеннями розділу VI, а саме глави 38 Кримінально-процесуального кодексу України (далі КПК) та здійснюється слідчим, уповноваженим керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх [4].

Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у зазначених категоріях кримінальних проваджень здійснюється прокурорами, на яких покладено обов'язок щодо захисту прав і свобод дітей [6].

Особливостями проведення досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх є те, що в ньому обов'язково беруть участь батьки або законні представники неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст.488 КПК України). У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора чи за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні і залучити замість нього іншого законного представника(ч.3, ст.488 КПК України). Також обов'язково є участь захисника(п.1,п.2 ч.2 ст.52 КПК України)[2].

Ст. 177 КПК України встановлюється мета і підстави застосування запобіжних заходів. Метою є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1)переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2)знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3)незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4)перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5)вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується. Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, може здійснити дії зазначені вище. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК України [2].

В Постанові Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування законодавства України у справах про злочини неповнолітніх" від 16.04.2004 р. роз'яснюється, що під час обрання запобіжних заходів враховуються стан здоров'я неповнолітнього, його сімейний і матеріальний стан, стосунки з батьками, дієвість існуючого контролю за його поведінкою, вид діяльності, місце проживання, дані про попередні судимості, соціальні зв'язки, схильності, спосіб життя, поведінка під час провадження в

цій або іншій кримінальній справі, наявність факторів, обставин чи визнання ним моральних цінностей, які дають змогу прогнозувати його поведінку [5]. Зазначені обставини можуть з'ясуватися шляхом опитування батьків, опікунів, представників адміністрації за місцем навчання тощо. За наявності підстав, передбачених КПК України, до неповнолітнього з урахуванням його вікових і психологічних особливостей, роду занять може бути застосований запобіжний захід. Запобіжні заходи під час досудового розслідування застосовуються слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором або за клопотанням прокурора. Винятком є те, коли без ухвали слідчого судді або судді особа може бути затримана уповноваженою службовою особою у випадках, які передбачені ст.208 КПК України. Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст.209 КПК України). Не пізніше шістьдесяти годин із моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання щодо неї іншого запобіжного заходу (ч.2 ст.211 КПК України). Копія клопотання про обрання запобіжного заходу та матеріалів, якими таке клопотання обґрунтовується, надається неповнолітньому підозрюваному не пізніше ніж за 3 години до початку розгляду клопотання. Це клопотання подається до місцевого суду з розпискою про отримання цього клопотання неповнолітнім підозрюваним у присутності його законного представника та захисника.

Згідно ст.176 КПК України у кримінальному провадженні можуть бути застосовані так загальні запобіжні заходи як: 1) особисте забор'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою [2]. До неповнолітніх крім загальних, може бути застосований і спеціальний запобіжний захід – передача неповнолітнього підозрюваного під нагляд (ст. 493 КПК України). При цьому, затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися лише в разі, якщо неповнолітній підозрюється чи обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування [1].

Розглянемо детально кожен із запобіжних заходів.

Особисте забор'язання – найбільш м'який запобіжний захід. Підозрюваному письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки, передбачені ст.194 КПК України. Невиконання цих обов'язків тягне за собою можливість застосування більш жорсткого запобіжного заходу. При призначенні такого запобіжного заходу важливо враховувати загальний розвиток неповнолітнього підозрюваного, враховувати особливості вікової категорії. Адже на думку багатьох науковців такий спосіб не є ефективним. Оскільки неповнолітні неповною мірою усвідомлюють сутність і значення покладених на них обов'язків через свій вік, досвід, рівень розвитку.

Особиста порука – сутність цього запобіжного заходу полягає в тому, що особам (особі), яких слідчий вважає такими, що заслуговують на довіру, надається письмове забор'язання про те, що вони(він/вона) поручаються за виконання підозрюваним, покладених на нього обов'язків, які викладені у ст.194 КПК України та повинні за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи суду на першу вимогу. У разі невиконання поручителем взятих на себе забор'язань на нього накладається грошове стягнення у розмірі, який залежить від покарання, яке передбачене за злочин у кримінальному провадженні (ч. 5 ст.180 КПК України). Контроль за виконанням здійснює слідчий. Такий вид запобіжного заходу щодо неповнолітніх логічно не використовува-ти, оскільки для них передбачений запобіжний захід передача під нагляд.

Застава – суть його полягає у внесенні коштів на спеціальний рахунок, з метою забезпечення підозрюваним покладених на нього обов'язків, за умови внесення коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків. Такий запобіжний захід широко поширений у зарубіжній та вітчизняній практиці стосовно дорослих. Щодо неповнолітніх виникає питання чи зможе дитина повною мірою усвідомити покладені обов'язки, оскільки заставу швидше за все будуть вносити батьки, родичі.

Домашній арешт – суть заходу полягає у забороні підозрюваному залишати житло цілодобово або в певний період доби, визначений в ухвалі слідчого судді. Цей запобіж-

ний захід може застосовуватися лише до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, покаранням за який є позбавлення волі. Особи, до яких застосовується вказаний запобіжний захід, органами внутрішніх справ одразу ставляться на облік. Участь законного представника у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх є обов'язковим, тому виникає питання про його роль під час призначення такого запобіжного заходу [9].

Тримання під вартою – з поміж усіх запобіжних заходів, тримання під вартою є найсуворішим, таким, що максимально обмежує свободу та особисту недоторканність особи. У зв'язку з цим він перебуває під постійною підвищеною увагою юристів, політиків, правозахисників. Низка вимог до законодавчого врегулювання тримання під вартою підозрюваних і обвинувачених у вчиненні злочинів сформульований в міжнародних правових документах. Конституція України (ст. 22) також визначає вихідні положення тримання під вартою підозрюваних і обвинувачених [7].

Затримання та взяття під варту як запобіжні заходи можуть застосовуватися до особи, яка не досягла вісімнадцяти років, лише у виняткових випадках, коли це викликається тяжкістю кримінального правопорушення, у вчиненні якого вона підозрюється, обвинувачується. При цьому, у ст. 183 КПК України зазначається, що тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК [1, 2].

Передача неповнолітнього під нагляд – полягає у тому, що батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи, в якій він виховується беруть на себе письмове зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку. Перш ніж передати неповнолітнього під нагляд, суд повинен зібрати відомості про батьків, опікунів, піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися, що вони можуть здійснювати належний нагляд. Особливістю цього запобіжного заходу є також те, що передача неповнолітнього підозрюваного під нагляд батьків, опікунів, піклувальників можливе лише при наявності їхньої згоди та згоди неповнолітнього, а при передачі неповнолітнього під нагляд адміністрації дитячої установи, в якій він виховується, такої згоди не передбачається. При передачі неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів, піклувальників, адміністрації дитячої установи, органи досудового розслідування і суд повинні переконатися в тому, що особи, яким неповнолітній передається під нагляд, мають позитивний вплив на неповнолітнього, правильно оцінюють вчинене ним, користуються авторитетом і повагою у неповнолітнього, можуть позитивно вплинути на підлітка, можуть забезпечити належну поведінку та повсякденний контроль за неповнолітнім. Передача неповнолітнього під нагляд означає не тільки встановлення за ним нагляду, а й проведення виховної та роз'яснювальної роботи з ним, переконання підлітка в необхідності законслухняної поведінки, усіякого сприяння органам досудового розслідування у встановленні обставин кримінального провадження [3].

За своїм значенням нагляд батьків, опікунів, піклувальників, адміністрації дитячої установи має не тільки окреме, а й загальне попередження (обговорення кримінально протиправної поведінки безпосередньо з самим підозрюваним у дитячій спеціалізованій установі) усе це несе в собі значний профілактичний потенціал, який може позитивно вплинути на поведінку неповнолітнього.

Висновки. Таким чином, аналіз запобіжних заходів щодо неповнолітніх підозрюваних приводить до висновку, що деякі запобіжні заходи, які можуть бути доцільно застосовані щодо дорослих підозрюваних чи обвинувачених (особисте зобов'язання, застава, домашній арешт), не будуть цілком ефективними стосовно неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених. Виходячи з цього, наразі слідчі прагнуть попередити ухилення неповнолітніх від органів досудового розслідування та суду шляхом такого крайнього заходу як тримання під вартою, вважаючи його найбільш ефективним. Інший діючий захід – нагляд батьків, опікунів, піклувальників, адміністрації дитячої установи менш затребуваний через складність в його практичній реалізації, що пов'язано з труднощами процедури застосування, роз'ясненні прав та обов'язків батькам, опікунам. Незважаючи на це, при обранні запобіжного заходу щодо неповнолітнього в першу чергу

необхідно розглядати саме передачу під нагляд батьків, адже це означає, що контроль здійснюється у звичному для неповнолітнього оточенні, шляхом поваги до батьків, інших осіб, неповнолітній може усвідомити застосований до нього запобіжний захід, не створюючи при цьому у підлітка репутації кримінального злочинця.

Список використаних джерел

1. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх(Пекінські правила) від 29.11.1985р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: зі змінами та доповненнями станом на 04.10.2018р. (ОФІЦ.ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2018. – 404 с. – (Кодекси України).
3. Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх: Лист Вищого спеціалізованого суду України від 16.01.2017 №223-66/0/4-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/127476-list_vssu_vid_16012017_223-6604-17_pro_praktiku_zdysnennya_.html
4. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04.04.2013р. №511-550/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.
5. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: Постанова Пленуму Верховного суду України від 16.04.2004р. №5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04>
6. Ганова Г.О. Притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх: процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та підтримання державного обвинувачення: навч.посіб. / Г.О. Ганова, І.І. Присяжнюк, М.С. Туркот. – К.: Національна академія прокуратури України; ТОВ "Видавництво "Центр учбової літератури", 2013. – 82 с.
7. Романюк В.В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх: монографія / В.Романюк. – Х.: "Друкарня Мадрид", 2016. – 252с.
8. Карпенко М. О. Особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх: автореф. Дис.. канд..юрид. наук: 12.00.09 / М. О. Карпенко; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2004. – 20с.
9. Крайнюк В.Г. Домашній арешт як запобіжний захід у кримінальному провадженні / В.Г. Крайнюк; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-1-2_2013/47.pdf
10. Холод Р. С. Правовий статус неповнолітнього обвинуваченого на досудовому розслідуванні: автореф.дис. канд. юрид. наук:12.00.09 / Р.С.Холод; Київ. нац. ун-т внутр. Справ. – К., 2006. – 17с.

Дзьобак С.В.

Науковий керівник:

к.т.н. доцент **Нестеренко О.В.**

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ІНФОКОМУНІКАЦІЙ

В статті розглянуто особливості при використанні комплексного підходу при прогнозуванні розвитку інфокомунікацій. Визначено основні принципи прогнозування та природну специфіку об'єкта прогнозування. Представлено методичний апарат багатопараметричного прогнозування розвитку інфокомунікацій.

Ключові слова: інфокомунікація, прогнозування, методичний апарат, метод аналізу, комплексний підхід.

Дзєбак С.В.

КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К ПРОГНОЗИРОВАНИЮ РАЗВИТИЯ ИНФОКОММУНИКАЦИЙ

В статье рассмотрены особенности при использовании комплексного подхода при прогнозировании развития инфокоммуникаций. Определены основные принципы прогнозирования и естественная специфика объекта прогнозирования. Представлен методический аппарат многопараметрического прогнозирования развития инфокоммуникаций.

Ключевые слова: инфокоммуникация, прогнозирование, методический аппарат, метод анализа, комплексный подход.

Dzyobak S.V.

AN INTEGRATED APPROACH TO FORECASTING THE DEVELOPMENT OF INFOCOMMUNICATIONS

The article describes the features when using an integrated approach in forecasting the development of infocommunications. The basic principles of forecasting and the natural specificity of the object of forecasting are determined. The methodical apparatus of multi-parameter forecasting of the development of infocommunications is presented.

Keywords: infocommunication, forecasting, methodical apparatus, method of analysis, complex approach.

Постановка проблеми. Інфокомунікації – це порівняно новий термін, що означає нерозривний зв'язок інформаційних і телекомунікаційних елементів інформаційного обміну. Ці елементи розвиваються в процесі конвергенції, тобто взаємного проникнення. Іншими словами, інфокомунікації – це об'єднання телекомунікацій з інформаційними, комп'ютерними технологіями та радіотехнологіями. Взаємозв'язана сукупність різних інфокомунікаційних мереж, що поєднують вузли електровз'язку, комп'ютерні засоби, електронні пристрої (датчики), забезпечуючи передавання інформації різних видів, організацію різних інфокомунікаційних служб, включаючи WWW (Інтернет) створюють глобальну інформаційну інфраструктуру (global information infrastructure).

Саме тому роль інфокомунікаційних послуг у сучасному світі глобалізації економічних відносин є визначальною, а їх вплив на національні ринки важко переоцінити. Це диктує необхідність забезпечення аналізу, планування, контролю розвитку інфокомунікацій в країні з урахуванням можливості найбільш повного відображення впливу різних факторів на розвиток інфокомунікацій [1].

Специфіка виробництва і споживання в сфері інфокомунікацій, науково-технологічний прогрес в цій сфері і безліч інших чинників передбачають комплексний підхід у створенні специфічного апарату управління інфокомунікаціями на держав-

ному рівні. Серед функцій управління провідне місце займає прогнозування процесів розвитку, що забезпечується на основі сукупності різних методів і моделей [2].

Незважаючи на достатньо широкий фронт робіт щодо вдосконалення методів прогнозування та їх практичного застосування, які в нашій країні проводяться в рамках різних наукових шкіл, саме в галузі інфокомунікацій цей напрям ще не отримав належного розросту. Хоча дослідженню впливу науково-технічних і соціально-економічних факторів на розвиток національної економіки і її секторів присвячено низка наукових напрямів, а вітчизняними та закордонними вченими розроблені багаточисельні методи і методики, в тому числі економіко-математичні, однак застосування вже відомих методів і моделей до інфокомунікацій, що динамічно розвиваються, які є відкритою системою, що впливає на зовнішнє середовище і одночасно піддається впливу ззовні, дає суперечливі результати прогнозування її розвитку.

Для достовірного прогнозування тенденцій інфокомунікаційного розвитку необхідна розробка специфічної системи прогнозування, яка враховує не тільки технологічні закономірності зростання, макрорегенерації послуг, збільшення потреб у передачі інформації, але й національні умови соціально-економічного розвитку окремих країн.

В сучасних умовах руху до інформаційного суспільства та кардинальної трансформації від галузевої та національної економік недостатньо науково обґрунтувати судження про можливий стан об'єкта в майбутньому, необхідне якісно-кількісне дослідження щодо виявлення закономірностей і тенденцій майбутнього розвитку об'єкту, що впливають на його динаміку і структуру, факторів і джерел істотної зміни тенденцій, що мають як зовнішній, так і внутрішній характер.

Основні результати дослідження. Інфокомунікації відносяться до складних відкритих систем, що впливають на діяльність всіх секторів національної економіки, на які також безпосередньо впливає й зовнішнє середовище. Особливості виробництва і споживання інфокомунікаційних послуг, технологій і організації процесів передачі, обробки і розподілу інформації, множина учасників ринку інфокомунікацій обумовлюють не лише своєрідність дії економічних законів, а й застосування специфічних методів аналізу і прогнозування [3].

На розвиток інфокомунікацій і попит на інфокомунікаційні послуги впливають безліч факторів різної природи та сили впливу, які укрупнено можна розділити на дві групи (рис. 1):

Рис. 1. Чинники, що впливають на розвиток інфокомунікацій

- зовнішні, що відображають стан національної економіки, культури, соціальні умови життя суспільства, рівень розвитку ринкової інфраструктури і матеріального добробуту населення;

- внутрішні – інноваційність розвитку технічних засобів, технологій мереж, систем і масштаби інфраструктури зв'язку, доступність і якість послуг, конкурентоспроможність і сервісність послуг, ринкова структура і бізнес-моделі виробництва і реалізації послуг.

Варіація різних категорій і груп споживачів за видами і формами послуг і категоріям веб-додатків, а також факторів, що формують платоспроможний попит на

інфокомунікаційні послуги, обумовлюють комплексний підхід до вимірювання їх впливу на основі статистичного спостереження, експертних оцінок, а також до використання певного математичного апарату і статистичних методів моделювання потенціалу розвитку інфокомунікацій.

Для побудови адекватної системи прогнозування розвитку інфокомунікацій згадаємо, що основна функція прогнозу полягає в обґрунтуванні можливого стану об'єкта в майбутньому або визначенні альтернативних шляхів розвитку в майбутній перспективі. Цінність прогнозування полягає в тому, що прогнози дозволяють виділити істотні фактори і детально проаналізувати їх вплив на функціонування об'єкту дослідження (системи в цілому і її окремих частин) і відповідно визначити можливі напрями розвитку системи і (або) її складових частин і результати функціонування в задані майбутні періоди часу.

Практичне застосування того чи іншого методу прогнозування визначається такими факторами, як об'єкт прогнозу, складність і структура системи, наявність результатної інформації, кваліфікація аналітика. Особливе місце займають комбіновані методи, які об'єднують різні методи прогнозування. Використання комбінованих методів особливо актуально для складних соціально-економічних систем, коли при розробці прогнозу показників кожного елемента системи можуть бути використані різні поєднання методів прогнозування.

На цей час склалася певна система методів прогнозування інфокомунікацій. Розглянемо укрупнено їх класифікацію. Найбільше застосування отримали елементарні методи (метод прямого рахунку), метод екстраполяції минулого на майбутнє, метод регресійного моделювання і метод логічного моделювання. Перші два застосовуються для прогнозування традиційних послуг, а два останні – для прогнозування перспективних послуг. Складання інноваційних прогнозів часто супроводжується застосуванням методу експертних оцінок.

Застосування економетричних кореляційно-регресійних моделей обмежується коротко- і середньостроковою перспективою. У тривалій перспективі взаємозв'язки між соціально-економічними явищами кардинально змінюються внаслідок різної природи їх розвитку. Тому на довгострокову перспективу доцільно застосовувати трендові моделі, засновані на екстраполяції, законах розвитку, а також системи рівнянь регресії з включенням параметра часу. Для відображення тенденції в розвитку явищ найчастіше застосовується спосіб аналітичного вирівнювання рядів динаміки.

Статистичне вивчення різних соціально-економічних явищ і процесів у сфері інфокомунікацій дозволяє кількісно висловити складні взаємодії зв'язку, закономірності розвитку і використовувати їх для прогнозування тенденцій попиту і обсягів пропозиції, потенціалу інфокомунікаційного розвитку. Для характеристики реальних взаємозв'язків, що виявляються в загальному, середньому і великому числі спостережень, статистика вдається до вивчення стохастичних залежностей, окремим випадком яких є кореляційний зв'язок.

При прогнозуванні розвитку інфокомунікацій основоположним є питання про достатність досягнутого рівня розвитку інфраструктури обсягам наданих послуг. Для оцінки достатності розвитку інфокомунікацій досліджується взаємозв'язок між обсягами пропозицій споживання інфокомунікаційних послуг, тобто взаємозв'язок між обсягами послуг і чисельністю споживачів.

Експонентний закон може застосовуватися при прогнозуванні розвитку інфокомунікацій, тільки при відносно малих інтервалах часу. Логістичний закон визначає розвиток явища або процесу в часі з урахуванням його початку, розвитку і закінчення, тобто він ближчий до реального життя, оскільки враховує життєвий цикл продуктів (послуг) і закономірність насичення споживачів.

Ретроспективний аналіз інфокомунікаційного розвитку в динаміці і з урахуванням впливу внутрішніх та макроекономічних факторів вказує на необхідність ув'язування системи прогнозування розвитку інфокомунікацій з закономірностями розвитку чинників, що впливають на попит в сфері інформаційно-комунікаційних послуг і технологій. Виявлення факторів, які роблять значущий вплив на інфокомунікаційний розвиток, і визначення законів їх реалізації служать методологічною основою формування адекватного апарату прогнозування розвитку інфокомунікацій, заснованого на використанні закономірностей зміни параметрів прогнозу.

Інфокомунікаційний сектор економіки – це складна техніко-економічна відкрита система. Для прогнозування розвитку такої інфраструктурної галузі необхідно врахувати дію факторів зовнішнього і внутрішнього характеру. Як показує аналіз розвитку інфокомунікацій, між факторами і методами прогнозування, що впливають на їх розвиток, є істотний взаємозв'язок.

Водночас вибір конкретного методу прогнозування багато в чому залежить від наявності та якості інформаційної бази. При цьому особливо важливим є принцип спостережливості, який забезпечує дослідника за можливості достатніми і достовірними статистичними даними. Тому при розробці короткотермінових, середньострокових і довгострокових прогнозів інфокомунікаційного розвитку на національному просторі актуальним стає моніторинг статистичних даних і оцінка їх достовірності.

Методичний апарат комплексної системи прогнозування розвитку інфокомунікацій представляє собою систему аналітичних процедур виявлення закономірностей, чинників, структурних здвигів і циклів динамічного розвитку об'єкта прогнозування, розробки багатоваріантних прогнозних моделей і коригування трендових, економічних і індексних моделей з урахуванням виявлених і кількісно визначених закономірностей (рис. 2).

Рис. 2. Методичний апарат багатопараметричного прогнозування розвитку інфокомунікацій

Розробка прогнозу передбачає виконання ряду послідовних етапів. Алгоритм прогнозування включає аналітичне обґрунтування прогнозу (формулювання цілей, завдань, вихідних даних про структуру об'єкта і процеси, розробка попередніх гіпотез про закономірності розвитку), опис зовнішнього середовища (прогнозного фону), розроблення прогнозної моделі, яка дозволяє простежити закономірності зміни процесу, а також альтернативного варіанту прогнозу на основі застосування відповідних методів прогнозування, оцінку достовірності та обґрунтованості розробленого прогнозу, розробку рекомендацій.

Комплексність розгляду проблем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій надає можливість створювати галузеві системи підтримки прийняття рішень на макрорівні. Водночас необхідно зазначити, що сучасна наука вже активно пропонує використовувати для підтримки прийняття рішень прогнозування розвитку відповідних процесів на базі розвинутого математичного апарату та належних технологій, у тому числі й методів інтелектуального аналізу даних.

Інтелектуальні методи аналізу даних за визначенням – це процес пошуку у "сирих" даних раніше не відомих, нетривіальних, практично корисних і доступних інтерпретацій знань, необхідних для прийняття рішень у різних сферах людської діяльності [4].

Складні задачі на макрорівні, такі як задачі прогнозування розвитку інформатизації, характеризуються аналізом нелінійних нестационарних процесів. У зв'язку із цим останнім часом пропонуються до розгляду деякі методи, що можна застосовувати для використання в подібних задачах. До них можна віднести такі методи, як приховані марковські моделі, метод подібних траєкторій, лінгвістичне моделювання, тощо [5, 6].

Висновки. Необхідність комплексного підходу при прогнозуванні розвитку інформатизації визначається як основними принципами прогнозування (системність прогнозів, погодженість прогнозу різної природи і періоду упередження; варіантність, безперервність і верифікуємість прогнозування), так і природною специфікою об'єкта прогнозування. Прогнозування інформатизаційного розвитку має ґрунтуватися на закономірності пропорційно-випереджального розвитку, швидкості передачі і обсягів переробленої інформації, необхідних споживачам ділового та приватного секторів, з урахуванням досягнутого рівня економічного розвитку країни і закономірностей науково-технологічного прогресу в розвитку зв'язку і інформаційних технологій. Це дає підставу для отримання висновку про обґрунтованість пропонованого методичного апарату.

Якісний аналіз об'єкта прогнозування, причино-наслідкових зв'язків і основних компонентів розвитку інформатизації показав, що інформатизації відносяться до складних відкритих систем, що впливають на діяльність всіх секторів національної економіки, на які зовнішнє середовище також безпосередньо впливає, тому при розробці методології прогнозування доцільно використовувати логічний прийом виявлення взаємозв'язку факторів зовнішнього і внутрішнього характеру і методів прогнозування. Базою такого адекватного методичного апарату прогнозування розвитку інформатизації на різні періоди упередження мають стати методи інтелектуального аналізу даних, що активно розвиваються.

Список використаних джерел

1. Балашов В.А. Обеспечение всеобщего доступа к инфокоммуникационным технологиям и услугам в сельских районах Украины / В.А. Балашов, С.Я. Зяблов, А.В. Нестеренко // Зв'язок. – 2004, №7. – С.10-14.
2. Абилов А.В. Закономерности развития регионального инфокоммуникационного комплекса / А.В. Абилов. – М.: Горячая линия – Телеком, 2008. – 264 с.
3. Кузовкова Т.А. Анализ и прогнозирование развития инфокоммуникаций / Т.А. Кузовкова, Л.С. Тимошенко. – М.: Горячая линия – Телеком, 2009. – 224 с.
4. Fayyad U. M. From Data Mining to KnowledgeDiscovery in Databases / U. Fayyad, G. Piatetsky-Shapiro, P. Smyth // AI Magazine. – 1996. – №17(3). – P. 37-54.
5. Шулькевич Т.В. Математичний апарат інтелектуального аналізу даних для прогнозування нелінійних нестационарних процесів / Т. В. Шулькевич, І. В. Баклан, О.В. Нестеренко, Ю. М. Селін // Реєстрація, зберігання і обробка даних, 2017, Т. 19, № 1. – С. 9-21.
6. Баклан І. В. Лінгвістичне моделювання: основи, методи, деякі прикладні аспекти / І. В. Баклан // Системні технології. – 2011. – № 3. – С. 10-19.

Попченко А.О.

*Науковий керівник
к.т.н. доцент Нестеренко О.В.*

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ДАНИХ З МЕТОЮ УТРИМАННЯ КЛІЄНТІВ

У статті досліджено аналіз даних в ігрових додатках допомагає знайти слабкі та сильні сторони, побачити недопрацьовані місця та зрозуміти, що і як роблять гравці. Ці дані допомагають усунути недоліки та покращити продукт, що сприяє кращому утриманню гравців.

Ключові слова: інтелектуальний аналіз, клієнт, дані, інструменти для обробки даних, статистика.

ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО АНАЛИЗА ДАННЫХ С ЦЕЛЬЮ УДЕРЖАНИЯ КЛИЕНТОВ

В статье исследованы анализ данных в игровых приложениях помогает найти слабые и сильные стороны, увидеть недоработанные места и понять, что и как делают игроки. Эти данные помогают устранить недостатки и улучшить продукт, способствующий лучшему удержанию игроков.

Ключевые слова: интеллектуальный анализ, клиент, данные, инструменты для обработки данных, статистика.

Popchenko A.O.

APPLICATION OF INTELLECTUAL DATA ANALYSIS FOR CUSTOMER RETENTION

The article analyzes data analysis in gaming applications helps to find weak and strong points, see broken points and understand what players do. These data help eliminate the disadvantages and improve the product, which helps to better keep players in control.

Keywords: intellectual analysis, client, data, tools for data processing, statistics.

Постановка проблеми. У зв'язку з удосконаленням технологій запису та зберігання даних людство отримало колосальні потоки інформаційної "руди" в усіляких областях. Діяльність будь-якого підприємства тепер супроводжується реєстрацією та записом усіх подробиць його діяльності. Став очевидним той факт, що без продуктивної переробки, потоки сирих даних нікому не потрібні.

Особливо це стосується діяльності у сфері торгівлі і надання послуг, де взаємодія з клієнтами усе більше переходить у онлайнкову форму, а уся активність клієнтів фіксується в транзакційних базах даних. Специфіка обробки даних в таких сучасних умовах пов'язана з тим, що:

- дані мають необмежений обсяг;
- дані є різномірними (кількісними, якісними, текстовими);
- результати обробки (аналізу) повинні бути конкретні та зрозумілі;
- інструменти для обробки сирих даних повинні бути прості у використанні.

Належний аналіз таких даних забезпечує підприємству, що надає послуги, ефективно вживати заходів щодо підтримки клієнта та, як наслідок, його утримання у власній мережі.

Які ж методи аналізу можуть застосовуватись з даною метою?

Алгоритми традиційної математичної статистики тривалий час, як основні, підтримували концепцію усереднення з вибірки, що зводиться до операцій над фіктивними величинами. Методи математичної статистики виявилися корисними переважно для перевірки заздалегідь сформульованих гіпотез (verification-driven data mining) і для "грубого" розвідницького аналізу, що становить основу оперативної аналітичної обробки даних (online analytical processing, OLAP). В основу інтелектуального аналізу даних (discovery-driven data mining, Data Mining, ІАД) покладена концепція шаблонів (паттернів), що відбивають фрагменти багатоаспектних взаємин у даних. Ці шаблони являють собою закономірності, властиві підвибіркам даних, які можуть бути компактно виражені у зрозумілій людині формі. Пошук шаблонів проводиться методами, не обмеженими апріорними припущеннями про структуру вибірки, та видами розподілів значень аналізованих показників. Важливе положення ІАД – нетривіальність розшукуваних шаблонів. Це означає, що знайдені шаблони повинні відбивати неочевидні, несподівані (unexpected) регулярності в даних, що становлять так звані приховані знання (hidden knowledge). До суспільства прийшло розуміння, що сирі дані (raw data) містять глибокий шар знань, за грамотного "розкопування" якого можуть бути виявлені справжні "самородки". Отже, інтелектуальний аналіз даних – це процес виявлення в сирих даних раніше невідомих, нетривіальних, фактично корисних і доступних інтерпретації знань, необхідних для прийняття рішень у різних сферах людської діяльності.

Загальний алгоритм інтелектуального аналізу:

1. Висування гіпотез
2. Збір та систематизація даних
3. Підбір адекватної моделі
4. Тестування та інтерпретація отриманих даних
5. Використання у реальних умовах

Під час аналізу діяльності клієнтів часто необхідно визначити, до якого з відомих класів відносяться досліджувані об'єкти, тобто як їх класифікувати.

Задачу класифікації розглядають як задачу визначення значення одного з параметрів аналізованого об'єкта на підставі значень інших параметрів. Досліджуваний параметр часто називають залежною змінною, а параметри, що беруть участь у його визначенні – незалежними змінними.

Задача класифікації і регресії розв'язується у два етапи. На першому виділяється навчальна вибірка. До неї входять об'єкти, для яких відомі значення як незалежних, так і залежних змінних.

На підставі навчальної вибірки будується модель визначення значення залежної змінної. Її часто називають функцією класифікації або регресії. Для отримання максимально точної функції до навчальної вибірки пред'являються такі основні вимоги:

- кількість об'єктів, що входять до вибірки, має бути досить великою;
- до вибірки мають входити об'єкти, що представляють усі можливі класи у задачі класифікації або всю область значень у задачі регресії;
- для кожного класу в задачі класифікації або кожного інтервалу області значень у задачі регресії вибірка має містити достатню кількість об'єктів.

На другому етапі побудовану модель застосовують до об'єктів аналізу. Задача класифікації і регресії має геометричну інтерпретацію.

Задача пошуку асоціативних правил. Пошук асоціативних правил є поширеним застосуванням Data Mining. Суть задачі полягає у визначенні в інформаційних масивах наборів об'єктів, що часто зустрічаються. Практичне застосування цього методу відбувається в сфері взаємодії з клієнтами, коли, наприклад, вивчаються набори покупок, проведених клієнтом, і на цій основі вживаються маркетингові заходи для стимулювання клієнта та його утримування. Ця задача є окремим випадком задачі класифікації.

При подібному аналізі часто потрібною є інформація про послідовність подій, що відбуваються. При виявленні закономірностей у таких послідовностях можна з певною часткою ймовірності передбачати появу подій у майбутньому, що дає змогу приймати правильніші рішення. Така задача є різновидом задачі пошуку асоціативних правил і має назву сіквенціонального аналізу.

Задача кластеризації. Задача кластеризації полягає в поділі об'єктів на групи подібних об'єктів, що називаються кластерами (cluster), тобто сукупності осіб, предметів. Задачі поділу множини елементів на кластери називають кластерним аналізом.

Кластеризація може застосовуватися практично в будь-якій сфері, де необхідно дослідження експериментальних або статистичних даних.

Для задачі кластеризації характерна відсутність яких-небудь відмінностей між змінними і об'єктами. Кластерний аналіз додає змогу розглядати досить великий обсяг інформації і різко скорочувати, стискати великі масиви інформації, робити їх компактними.

Розглянемо процес аналізу даних з метою утримання клієнтів на прикладі обліку гравців, що приймають участь в комп'ютерній грі.

Для утримання гравця, для початку треба зрозуміти, які фактори впливають на те, що він може покинути гру.

Прикладами цих факторів можуть бути:

- 1) Неякісний або не зрозумілий "туторіал";
- 2) Помилки або недопрацювання у грі;
- 3) Незручності в ігровому процесі;
- 4) Занадто велика складність;

Для того, щоб дослідити поведінку користувачів в продукті, зрозуміти, як вони його бачать, знайти "слабкі" місця, з'ясувати, на які кроки по шляху до мети вони

"відвалюються" і оптимізувати процеси всередині програми – використовується такий інструмент, як воронка конверсій (conversion funnel).

Воронка складається з послідовності призначених для користувача дій і показує, скільки унікальних користувачів зробили кожну з них: скільки людей зробило перший крок, скільки потім перейшли на другий і так далі.

Таким чином воронка показує, яка конверсія між кроками (відношення користувачів на кроці N до користувачів на кроці N-1), дозволяє виявити вузькі місця, де ця конверсія падає сильніше, ніж на інші кроки, тобто, в якому місці відбувається найбільший відтік користувачів.

Варто ще раз зазначити, що особливістю воронки є те, що будується вона за кількістю унікальних користувачів, які вчинили дії, не дивлячись на те, що в основі її лежать дії, що здійснюються в продукті.

Кластеризація гравців

Також важливо поділити своїх гравців на типи для більш детального їх дослідження. Кілька десятиліть тому професор Університету Ессекса Річард Алан Бартл придумав модель сегментації гравців по психологічним типам. Сьогодні її використовують розробники ігор в усьому світі. Наприклад, психотипи Бартла застосовуються в соціальних мережах для оптимізації каталогу ігор під кожного користувача.

Бартл виділив наступні психотипи, або групи гравців:

1) Накопичувачі (Achievers). Також зустрічається назва Кар'єристи. Для них важливо накопичення потужності, грошей, крутих артефактів – будь-яких ігрових благ і ресурсів.

2) Кілери (Killers). Для них головна мотивація – перевага над іншими гравцями, домінування, владарювання. Вони жадають тільки перемоги.

3) Дослідники (Explorers). Їм цікаво вивчати ігровий світ і розкривати його таємниці. Вони не женуться за активними діями і битвами.

4) Соціальщики (Socializes). Для них важливе спілкування з іншими гравцями, соціальну взаємодію і взаєморозуміння.

Висновки. Системи інтелектуального аналізу даних застосовуються як масовий продукт для бізнес-додатків і як інструменти для проведення унікальних досліджень. Лідери ІАД пов'язують майбутнє цих систем з використанням їх як інтелектуальних додатків, вбудованих у корпоративні сховища даних.

Незважаючи на достатню кількість методів ІАД, пріоритет поступово зміщується у бік логічних алгоритмів пошуку в даних причинно-наслідкових правил. За їх допомогою розв'язуються задачі прогнозування, класифікації, розпізнавання образів, сегментації БД, здобування з даних "схованих" знань, інтерпретації даних, установлення асоціацій в БД тощо. Результати таких алгоритмів ефективні й легко інтерпретуються.

Аналіз даних в ігрових додатках допомагає знайти слабкі та сильні сторони, побачити недопрацьовані місця та зрозуміти, що і як роблять гравці. Ці данні допомагають усунути недоліки та покращити продукт, що сприяє кращому утриманню гравців.

Список використаних джерел

1. Чубукова І.А. Data Mining: учебн. пособ. – М.: Интернет-университет информационных технологий. – БИНОМ: Лаборатория знания. – 2006. – 382 с.

2. Дюк В. Data Mining: учеб. курс (+CD)/Дюк В., Самойленко А. – СПб.: Изд-во Питер, 2001. – 368 с.

3. Knowledge Discovery Through Data Mining: What Is Knowledge Discovery. – Tandem Computers Inc., 1996 – 253 s.

4. Інтелектуальні технології Data Mining і Text Mining // https://pidruchniki.com/1623021247786/informatika/intelektualni_tehnologiyi_data_mining_text_mining

5. Как работать с воронкой конверсий? // <https://app2top.ru/marketing/kak-rabotat-s-voronkoj-konversij-106904.html>

6. Психотипы Бартла и балансировка аудитории // <https://habr.com/company/mailru/blog/263839/>

ОРГАНИЗАЦІЙНО-ТЕХНІЧНА МОДЕЛЬ КІБЕРЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ

У статті представлений огляд сучасного стану кібернетичного простору в контексті зростання випадків кіберзлочинності. Наведено характеристики основних методів виявлення атак (второранень) і виділені їх основні недоліки: відсутність адаптивності, стійкості і верифіковані, високий рівень помилкових спрацьовувань і пропусків кібернетичних атак, слабкі можливості по виявленню нових атак, відсутність можливості визначення атаки на її початкових етапах, практична відсутність можливості ідентифікації атакуючого і визначення мети атаки, складність виявлення второранень в режимі реального часу, значне завантаження системи і слабка інтерпретація по очної ситуації. Запропоновано перспективні шляхи їх усунення, Засновані на застосуванні гібридних інтелектуальних систем запобігання второранень, в основу яких покладені методи інженерії знань, математичний апарат теорії нечіткої множин і нечітко логічного висновку, а також методи і технології інтелектуального аналізу даних. Отримані результати завдяки цьому можна розглядаються як основа для реалізації нових механізмів ідентифікації кібернетичних атак і їх застосування при реалізації систем виявлення второранень наступного покоління з метою реагування на раніше невідомі типи кібернетичних атак. Це дозволить підвищити оперативність і обґрунтованість рішень, які приймає адміністратор безпеки в режимі реального часу під час виявлення та запобігання кібернетичних атак.

Ключові слова: кібербезпека, кіберзахист, критична інфраструктура, аналіз.

Стефанович В.В.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ТЕХНИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ КИБЕРЗАЩИТЫ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ

В статье представлен обзор современного состояния кибернетического пространства в контексте роста случаев киберпреступности. Приведены характеристики основных методов обнаружения атак (вторжений) и выделены их основные недостатки: отсутствие адаптивности, устойчивости и верифицированы, высокий уровень ложных срабатываний и пропусков кибернетических атак, слабые возможности по выявлению новых атак, отсутствие возможности определения атаки на ее начальных этапах, практическое отсутствие возможности идентификации атакующего и целеполагания атаки, сложность обнаружения вторжений в режиме реального времени, значительное зааружки системы и слабая интерпретация по очной ситуации. Предложены перспективные пути их устранения, основанные на применении гибридных интеллектуальных систем предотвращения вторжений, в основу которых положены методы инженерии знаний, математический аппарат теории нечетких множеств и нечетко логического вывода, а также методы и технологии интеллектуального анализа данных. Полученные результаты благодаря этому можно рассматриваются как основа для реализации новых механизмов идентификации кибернетических атак и их применение при реализации систем обнаружения вторжений следующего поколения с целью реагирования на ранее неизвестные типы кибернетических атак. Это позволит повысить оперативность и обоснованность решений, которые принимает администратор безопасности в режиме реального времени во время выявления и предотвращения кибернетических атак.

Ключевые слова: кибербезопасность, киберзащита, критическая инфраструктура, анализ.

Stefanovich V.V.

ORGANIZATIONAL AND TECHNICAL MODEL OF CYBER DEFENSE OF INFORMATION MANAGEMENT SYSTEMS

The article presents an overview of the current state of cybernetic space in the context of the growth of cases of cybercrime. The characteristics of the main methods for detecting attacks (intrusions) are highlighted and their main drawbacks are highlighted: lack of adaptability, stability and verifiability, high level of false positives and cybernetic attack passes, weaknesses in detecting new attacks, the impossibility of determining the attack at its initial stages, the practical absence of opportunity the identification of the attacker and the definition of the purpose of the attack, the difficulty of detecting intrusions in real time, a significant load of the system and a weak interplay of reversal in the face of the situation Proposed ways of their elimination are proposed. Based on the application of hybrid intelligent intrusion prevention systems, based on the methods of knowledge engineering, the mathematical apparatus of the theory of fuzzy sets and fuzzy logical conclusion, as well as methods and technologies

of intelligent data analysis. The results obtained through this can be considered as the basis for the implementation of new mechanisms for identifying cybernetic attacks and their application in the implementation of systems for detecting the next generation of intrusion in order to respond to previously unknown types of cybernetic attacks. This will increase the efficiency and validity of the decisions taken by the security administrator in real-time when detecting and preventing cyber attacks.

Keywords: *cybersecurity, cyber defense, critical infrastructure, analysis.*

Постановка проблеми. Будь-яка інформація, що обробляється та зберігається в інформаційних системах, чогось варта при умові її достовірності та гарантованості, а тому інформація має бути надійно захищена. В наш час комп'ютерні інформаційні технології швидко розвиваються і помітно змінюють життя людей. Інформація це товар який має свою ціну. Особливо цінна інформація потребує відповідного захисту. Адже від ступеня її захисту залежить благополуччя, а іноді навіть життя людей.

Кібернетична безпека має забезпечуватися на всіх рівнях: від державних органів, до малих підприємств та фізичних осіб.

В Україні люди все частіше використовують безготівкову форму оплати товарів та послуг, що передбачає використання банківських рахунків та фінансових транзакцій. Більшість дрібних аферистів не використовують високотехнологічні способи обману, а розраховують на інформаційну та фінансову безграмотність пересічних громадян. Тож для комфортного і благополучного життя нам слід знати основи захисту інформації та мати уявлення про принципи роботи банківської системи. Не тільки технологічні, а й юридичні.

На рівні бізнесу дотримання інформаційної безпеки є складнішим у порівнянні з фізичними особами, в залежності від сфери діяльності та величини обігу, потребує фінансових затрат: наймання спеціалістів, придбання дорогого програмного забезпечення, профілактичної роботі з персоналом, тощо.

На державному рівні від кібернетичної безпеки залежить національна безпека. Державні органи мають дотримуватись захищеності державної та військової таємниці.

Природно, в такій ситуації виникає потреба в захисті інформації від несанкціонованого доступу, знищення, модифікації та інших злочинних і небажаних дій. В усіх аспектах проблеми захисту інформації, основним елементом є аналіз загроз, яким піддається система

Актуальність роботи. Сьогодні актуальність проблеми кібербезпеки не викликає ніяких сумнівів. Щодня кожен з нас стикається з необхідністю користування інформаційними технологіями. В соціальних мережах, розміщення інформації про свої персональні дані в інтернеті до користування банкоматами, банківськими рахунками тощо. У зв'язку з цим виникає питання, чи врегульовано дану проблему вітчизняним законодавством і як себе захистити від кіберзлочинців. Розуміючи сучасний стан і актуальність проблеми забезпечення кібернетичної безпеки, більшість країн світу проводять комплексні заходи щодо забезпечення безпеки в кібернетичному просторі. Ці заходи пов'язані насамперед з розробкою і вдосконаленням нормативно-правової бази, що регулює питання сфери кібербезпеки. Також створюються відомчі і державні структури, що відповідають за забезпечення кібернетичної безпеки. Спеціальні служби різних країн вивчають методи діяльності хакерських груп, а іноді навіть активно співпрацюють з ними, використовуючи їх знання та навички при проведенні кібернетичних операцій, пропонуючи їм натомість лояльності і захист.

У той же час, стає зрозумілим, що державні структури з кібербезпеки фізично не мають можливості захисту всіх суб'єктів кібернетичного простору. Це означає, що комерційні підприємства і організації повинні самостійно забезпечувати власну кібербезпеку, а державні структури повинні виконувати координаційні і контрольні функції. Також умови сьогодення вимагають розуміння важливості кібербезпеки не тільки на рівні держави або організації, але і на рівні окремої особистості, як найбільш слабкої ланки системи кібербезпеки.

Тому проблема забезпечення кібернетичної безпеки в державі є досить важливим і складним питанням, а зневажливе ставлення до цього питання може призвести до непередбачуваних наслідків.

Виклад основного матеріалу. Кіберзагрози в сучасному суспільстві набирають значного масштабу. Відтепер успішна атака хакерів може знеструмити область або країну, призвести до пограбування банку чи знищити успішну організацію. Наприклад, за різними оцінками, за 2015 рік із рахунків підприємств України зникло близько 100 млн грн.

З метою проведення коректних та ефективних заходів щодо відвернення кіберзагроз і ліквідації їх негативних наслідків, передусім необхідною є їх легітимізація - вироблення та закріплення законодавчої дефініції задля уникнення порівненості під час застосування цієї категорії, а також колізії з іншими нормативноправовими актами, визначення їх змісту, уніфікованості правозастосовної практики. Зауважимо, що, незважаючи на досить часте використання категорії "кібернетичні загрози" в доктрині, публіцистиці та повсякденному житті, її законодавче уніфіковане визначення поняття відсутнє як на національному, так і на міжнародному рівнях. Це відбувається на тлі того, що кіберзагрози за своєю природою не є локальними, тобто обмеженими певною територією або навіть державними кордонами, а, навпаки, вони становлять глобальне явище, яке має негативний і почасти деструктивний характер.

Кібернетична загроза (кіберзагроза) - наявні й потенційно можливі явища та чинники, що створюють небезпеку інтересам людини, суспільства й держави через порушення доступності, повноти, цілісності, достовірності, автентичності режиму доступу до інформації, яка циркулює в критичних об'єктах національної інформаційної інфраструктури. Найбільшими загрозами кібербезпеці у 2018 році є:

Програми-вимагачі: Програми-вимагачі (віруси-вимагачі) здатні заблокувати доступ користувача до своїх даних. Зловмисники їх використовують для вимагання викупу, погрожуючи оприлюднити отриману секретну інформацію або її знищити. Доповідь, підготовлена SonicWall у 2017 на основі їхніх щорічних досліджень показала, що кількість випадків злому ПЗ із метою отримання викупу останнім часом різко зросла від 3,2 млн. у 2014 та 3,8 млн. у 2015 до 638 млн. у 2016 році.

"Locky" – один з видів вищезгаданого шкідливого програмного забезпечення. Це програма-шифрувальник, яка виглядає, як Word-документ, який просить користувача активувати макроси. Locky шифрує всі файли жертви, включаючи зображення, відеозаписи і т. п.

Фішинг: Фішинг (phishing) - це вид шахрайства, метою якого є отримання конфіденційної інформації довірливих чи неуважних користувачів (паролів, логінів, даних кредитних карток тощо). Згідно із дослідженням Wombat 2017 State of the Fish, 44% організацій стали жертвами фішингу через SMS-повідомлення (smishing) і телефонні дзвінки (vishing). Хакери також можуть відправляти шахрайські листи електронною поштою від імені співробітників чи з акаунтів, котрим довіряють.

61% компаній відчули на собі наслідки так званого цілеспрямованого фішингу. У таких випадках збирається інформація про важливих осіб серед співробітників компанії з метою створення більш персоналізованих, індивідуальних, а отже, і більш переконливих повідомлень, щоб спонукати жертв добровільно надати конфіденційну інформацію.

Малвертайзинг: Малвертайзинг (malvertising) або шкідлива реклама є способом поширення шкідливих програм через онлайн-рекламу. Сучасні методи дозволяють обійти блокування реклами без дозволу користувача, щоб запустити код вірусу. RiskIQ 2016 Malvertising Report показав, що випадки малвертайзингу зросли на 132,6% в 2016 у порівнянні з 2015 роком.

Поради для запобігання хакерським атакам і підвищення веб-безпеки:

Створювати надійні бекапи та копії даних щодня чи навіть щогодини, якщо це можливо, і поміщати їх в надійне місце. Краще використовувати кілька бекапів або кілька систем резервного копіювання. Це допоможе відновити дані після хакерського злому.

Перейти з HTTP на HTTPS, адже цей протокол був розроблений для автентифікації і шифрування комунікацій в інтернеті. SSL та TLS створюють додатковий шар захисту, особливо необхідний, якщо ви працюєте з приватними даними користувачів чи платіжними системами.

Оновити сайт до останньої версії. Підтримання найновіших версій означає покращені функціональні можливості, які забезпечують вищий рівень безпеки.

Регулярно проводити аудит безпеки сайту, перевіряйте наявність вразливих місць та багів, та виправити у разі їх виявлення.

Моніторити аптайм і даунтайм сайту, щоб бути в змозі вчасно зреагувати так швидко, як це можливо в тих випадках, коли ваш сайт впає і є недоступним.

Реалізація основних засад забезпечення кібернетичної безпеки України має здійснюватись при неухильному дотриманні таких принципів:

- верховенства права, законності та пріоритету додержання прав і свобод людини і громадянина;
- невідворотності відповідальності за вчинення кібернетичних злочинів;
- пріоритетності запобіжних заходів;
- комплексного здійснення правових, організаційних, технічних, криптографічних, інформаційних та інших заходів;
- партнерства держави та приватного сектору з метою вироблення нових, більш оптимальних рішень;
- пріоритетного розвитку та підтримки вітчизняної науково-інноваційної сфери;
- відповідальності суб'єктів забезпечення кібернетичної безпеки за захист національної інформаційної інфраструктури;
- дієвості, комплексності і постійності заходів забезпечення кібернетичної безпеки держави;
- участі інституцій громадянського суспільства у забезпеченні кібернетичної безпеки держави;
- співпраці на міжнародному рівні, з метою вироблення єдиних підходів та ефективної взаємодопомоги протидії кіберзагрозам.

Висновки. Актуальність цих проблем підкреслюється також тією обставиною, що персональний комп'ютер або автоматизоване робоче місце (АРМ) є частиною систем обробки інформації, систем колективного користування, обчислювальних мереж. У таких випадках пред'являються досить жорсткі вимоги щодо надійності та достовірності переданої інформації.

Метою захисту інформації є: запобігання витоку, розкращання, втрати, перекручування, підробки інформації; запобігання загрозам безпеки особистості, суспільства, держави; запобігання несанкціонованих дій по знищенню, системи забезпечення правового режиму документованої інформації як об'єкта власності; захист конституційних прав громадян на збереження особистої таємниці та конфіденційності персональних даних, що є в інформаційних системах; збереження державної таємниці, конфіденційності документованої інформації відповідно до законодавства, забезпечення прав суб'єктів в інформаційних процесах при розробці, виробництві та застосуванні інформаційних систем, технологій та засобів їх забезпечення

Завдання захисту інформації в інформаційних обчислювальних системах вирішується, як правило, досить просто: забезпечуються засоби контролю за виконанням програм, що мають доступ до збереженої в системі інформації. Проте при широкому поширенні обчислювальних та інформаційних систем, особливо в таких сферах, як обслуговування населення, банківська справа, цих заходів виявилось явно недостатньо.

Система, що забезпечує захист інформації, не повинна дозволити доступу до даних користувачам, які не мають такого права. Така система захисту є невід'ємною частиною будь-якої системи колективного користування засобами обчислювальної техніки, незалежно від того, де вони використовуються.

Органи державної влади та організації, відповідальні за формування та використання інформаційних ресурсів, що підлягають захисту, а також органи та організації, що розробляють та застосовують інформаційні системи та технології для формування та використання інформаційних ресурсів з обмеженим доступом, керуються в своїй діяльності законодавством України.

Контроль за дотриманням вимог до захисту інформації та експлуатації спеціальних програмно-технічних засобів захисту, а також забезпечення організаційних заходів з захисту інформаційних систем, що опрацьовують інформацію з обмеженим доступом в недержавних структурах, здійснюються органами державної влади. Організації, які опрацьовують інформацію з обмеженим доступом, що є власністю держави, створюють спеціальні служби для забезпечення захисту інформації.

Список використаних джерел

1. Субач І.Ю. Шляхи удосконалення систем виявлення кібернетичних атак, на Всеукр. наук.-практ. конф. Актуальні проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави, Київ, 2014, с. 112.
 2. Годовой отчет Cisco по информационной безопасности за 2016 год. [Электронный ресурс]. Доступно: http://www.cisco.com/c/dam/m/ru_ru/internet-of-everything-ioe/iac/assets/pdfs/security/cisco_2016_asr_011116_ru.pdf/. Дата обращения: Февр., 06, 2017.
 3. Радкевич С. Кібербезпека як ключовий елемент протидії гібридній агресії. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://cacds.org.ua/ru/safe/theme/870>. Дата звернення: Січ., 23, 2017.
 4. Analysis of the Cyber Attack on the Ukrainian Power Grid. [Online]. Available: https://ics.sans.org/media/E-SAC_SANS_Ukraine_DUC_5.pdf. Accessed on: March, 01, 2017.
 5. Cyber-Attack Against Ukrainian Critical Infrastructure, [Online]. Available: <https://icscert.us-cert.gov/alerts/IR-ALERT-H-16-056-01>. Accessed on: Febr. 25, 2016.
 6. Віртуальний ворог: як захистити бізнес від кібератак? [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.polukr.net/uk/blog/2016/08/virtualnyjvoroj-jak-zahistiti-biznes-vid-kiberatak/>.
 7. Баровська А.В. Функціональний аналіз сфери стратегічних комунікацій / А.В. Баровська, Д.В. Дубов // Стратегічні пріоритети. - 2016. - № 4 (41). - С. 105-112.
 8. Проект Стратегії забезпечення кібернетичної безпеки України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_nauk_an_rozrobku/kiberstrateg.pdf.
 9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. - Донецьк : ТОВ "Глорія Трейд", 2012. - 864 с
-

Наукове видання

ЗБІРНИК

НАУКОВИХ ПРАЦЬ МАГІСТРАНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ УПРАВЛІННЯ – 2019

Відповідальні за наукове і літературне редагування

Ерохін С.А. – д.е.н., професор, ректор Національної академії управління. *Ермошенко М.М.* – д.е.н., професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри маркетингу, економіки, управління та адміністрування НАУ. *Штулер І.Ю.* – д.е.н., професор. *Матвійчук Валерій Костянтинович* – д.ю.н., професор, заслужений працівник народної освіти України. *Гіда Євген Олександрович* – д.ю.н., професор. *Савенков Олександр Іванович* – д.т.н., проф. *Лопатін Олексій Костянтинович* – д.ф.-м.н., проф. *Пашков Дмитро Павлович* – д.т.н., проф. *Матвеев Сергій Васильович* – к.ю.н. *Антонова Олена Михайлівна* – к.е.н., *Карпенко Микола Іванович* – к.ю.н., доцент. *Курченко О.А.* – к.т.н., доцент. *Харь Інна Олексіївна* – к.ю.н., доцент. *Фаловський Олександр Олександрович* – к.т.н.

Відповідальний технічний редактор, комп'ютерна верстка

Цаплюк І.В.

Підписано до друку 03.12.2018.

Формат 60 x 84^{1/16}. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Times New Roman Суг. Ум. друк. арк. 15,02.
Обл.-вид.арк. 12,79. Наклад 300 прим. Зам. 25.

ВНЗ «Національна академія управління»
03151, Україна, Київ, вул. Ушинського, 15
тел., факс: (044) 242-24-64, 242-10-95

E-mail: office@nam.edu.ua Інтернет: www.nam.kiev.ua; NAU-kniga@ukr.net

Віддруковано в друкарні
ТОВ «Наш формат», 02105,
м. Київ, пр-т Миру, 7